

**Krajinou při řece Klabavě od pramene k ústí
příroda – historie – památky – průmysl – osobnosti**

Jaromír Sofron

2012–2017

Klabava – je jméno řeky pramenící v Brdech a ústící pod Chrástem z pravého břehu do Berounky

Klabava – je jméno obce ležící na stejnojmenné řece pod Rokycany

Klabava – je jméno rychlíku jezdícího mezi Prahou a Plzní oběma směry

Kristinka Kočárková (ze sbírky *V síti lásky*)

POTOK

*Šumí monotónně
ukrajuje čas.
V dáli lesík
vítr kolem nás.
Žádné slunce
ani neposedné mraky,
jen voda, stromy, dálky.
Klid, rytmus malého města
kolem domku točí se cesta,
nahoru, za kopec, jen pryč a pryč – nestát.*

Karla Erbová (ze sbírky *Kdosi*)

PODÉL TÉ ŘEKY

*vrby Olšiny
Jezy a mlýnská kola
Všechno tak jiné nežli u vás
Stromy tu v úžasu
zděšeně přihlížely
všem dávným obrazům ve slavné galerii:*

*Výmluvné brázdě za oráčem
Potopě světa
Ikarovu pádu
Slunce se kasá proti větru
Les lesu spílal: Příteli
co je mi po tobě
Co po tvém podvečeru*

Karel Vokáč (úryvky ze sbírky „Básně“)

*To je můj kraj, to je má zem:
trávy a vody, křídla otakárků,
a lidé jdoucí tam i sem
s pevným a přísným příkazem
kolem bran smutných, opuštěných parků.*

*To je můj kraj, to je má zem:
vápenky, mlýny, výhně železáren –
zde jaro raní první z žen,
tu žal je písni provázen
a smutek čiší z prázdných obrazáren.*

*Je to ta zem, šumí v ní bor
a růže s růží cudně domlouvá se.
Zem, kterou zoceloval vzdor*

*a opět vylehčoval chór
o Libušině dojmavé kráse.*

**Řeka má svá tajemství, své příběhy, často už zcela zapomenuté, jež už neodhalíme.
A kolik příběhů dějin, událostí, lidských činností, radostí i tragédií, je svázáno touto
řekou?** Přinesla mnoho dobrého i nedobrého.

Kolika organismům, rostlinám, živočichům ... poskytla životní podmínky vázaným na její tok.

Kolik vodních ptáků plovalo na její hladině.

Kolik energie poskytla hamrům, mlýnům (kolik mouky semlely tyto mlýny), i dalším průmyslovým podnikům.

Kolik rybníků a dalších nádrží zásobila svou vodou.

Kolik obyvatel pilo a ještě pije její vodu.
Kolik škod napáchala při povodních.

Kolik nečistoty, jež člověk vyprodukoval, odnesly její vody.

Kolik znásilnění lidskou rukou (regulací, napřimování a zahlubování toku, výstavbou nádrží - ...) muselo přetrpět její koryto.

Kolik radosti při koupání v ní zažili děti i dospělí.

Kolik radosti i zklamání přinesla na břehu sedícím rybářům.

Kolik bruslícím za zamrzlé hladině.

Kolik křiku ledňáčka svištícího nad její hladinou musela vyslechnout.

Kolik tun ornice musela odnést jen proto, že hospodáři na pozemcích nad ní byli necitelní k obhospodařování jim svěřených pozemků.

ÚVOD

Překotná doba současnosti, plná rychlých a často nečekaných i dennodenních zvrátů vyvolaných obvykle málo kompetentními nadřízenými na nejrůznějších úrovních, často se ztracenou morální legitimitou o čemkoliv rozhodovat, navíc těhotná přetechnizovanou a mnohdy spíše módní než funkční informační technologií, byznysem, úzce komerčními vizemi, žabomyšími spory v nejrozmanitějších úrovních je autorům této práce dosti vzdálena. Uvědomují si, že biologický život člověka je nerozlučně spjat s přírodou a krajinou, včetně jí vtisknuté historie, v níž žije a bez níž žít nedokáže. Jakkoli si autoři uvědomují svůj, z hlediska současnosti nereálný idealismus, nebo snad až naivismus, rozhodli oprostít se od chvatu dneška a pozvat čtenáře do středo až západočeské krajiny tu více, tu méně vázané na okolí řeky Klabavy, resp. Padrt'ského potoka, kteréžto, snad už jen alternativní, jméno na svém horním toku nesla.

Práce, kterou předkládáme, není publikací „pro oči“, naopak snaží se přinést čtenáři více základních faktů; to je důvodem proč jednotlivé kapitoly doprovázíme poměrně podrobným seznamem literatury, vztahujícím se k danému místu, v němž čtenář, dychtivý podrobnějších informací, nalezne, co ho dále zajímá a co v našem více či méně rozsahem vymezeném textu nenašel, takže obrazový doprovod je jen vizuálním doplňkem k textu.

Práce není ani líbivým nezávazným vyprávěním, je zaměřena na faktologii a základní poučení o krajině, jež se blíže nebo vzdáleněji dotýká našeho toku. Chceme připomenout hodnoty, kolem nichž chodíme nebo se s nimi setkáváme a jejichž význam nám často uniká.

Naše vyprávění má daleko do dokonalosti, není zaměřeno jen na řeku jako takovou, nýbrž i na krajinu ležící relativně nejbliže. Tu se snažíme, byť nevíme s jakým úspěchem, přiblížit čtenáři v co nejkomplexnější podobě ve vzájemných na sebe navazujících vztazích z širšího ekologického resp. environmentálního a posléze historického hlediska.

Zabýváme se zde stavem přírody v dávných dobách i v relativní současnosti, kdy člověk do jejího království, tu více, tu méně zasahoval a necht' je nám prominuto, že k jeho aktivitám tohoto druhu se mnohdy stavíme kriticky, t.j., že prezentujeme svůj názor.

Člověk svými aktivitami tu přírodu zpestřil, tu opět ochudil, a to tam, kde zasáhl do jejího chodu ne ve shodě s jejími přirozenými zákony.

Nemohli jsme se vyhnout ani dalším činnostem člověka v minulosti i současnosti, jež se těchto otázek netýkají. I jimi žila i žije tato krajina.

Do historie jednotlivých sídlištních útvarů se pouštíme jen základními údaji, a to spíš jen pro pochopení těch dění, do nichž již více či méně sahá paměť současníka.

Kraj, který je předmětem našeho vyprávění, poskytl prostora mnoha osobnostem, jež se v nejrozmanitějších oborech lidské činnosti zapsaly do jeho tváře, ale i těm, jejichž význam daleko překročil regionální rámec. Nebylo jich málo. Mnohde nepomíjíme ani ty, jež tento kraj vyhledávali pro jeho půvab a nabytí dalších sil. Prosíme za prominutí, pokud jsme na někoho zapomněli.

Byli jsme vedeni snahou podat tuto krajinu v její celistvosti ve vzájemných všesměrných funkčních vztazích, a to včetně pohledů do minulosti. Podařilo-li se to aspoň z části, publikace splnila svůj účel.

ŘEKA KLABAVA

Uprostřed temných smrkových brdských lesů, v lokalitě zvané Kuníková, nedaleko hájovny Na rovinách, ve výši 765 m. n. m. prosakují z helokrénových plošných pramenišť drobné potůčky, jež se po několika desítkách metrů spojují v jeden, který se ze severovýchodu až do nedávna nořil do Hořejšího padrt'ského rybníka, zásobujíc ho v ne nepodstatné míře vodou. Tato drobná vodoteč představuje nejhořejší tok řeky Klabavy.

Nebyl to však jediný potok zásobující vodou Padrt'ské rybníky. Do Hořejšího (a tím následně i Dolejšího) vtékají i další drobné, většinou bezejmenné přítoky z východu, jihu a Zlatý potok ze západu.

VLČEK et al. (1984) uvádí, že hlavním přítokem Hořejšího padrt'ského rybníka je jeho přítok z jihu, avšak vodoteč, jež do něho ústila ze severovýchodu, je podstatně delší a my ji proto považujeme za hlavní. Tak tomu bylo až do devadesátých let 20. století; v letech 1997 – 1998 byl ale podél východních břehů obou rybníků vybagrován obchvatový kanál, aby kyselá voda přítoku, protékající rašeliništěm při východním břehu Hořejšího rybníka, nezakyselovala jeho vody, což se zdálo nevhodné pro chov ryb a vyšší výnos výlovu. Původnímu hlavnímu přítoku byl tedy vtok do rybníka zcela znemožněn, takže jeho vody dnes už oba rybníky při jejich východních březích jen obtékají kanálem a teprve severně od nich se opět vrací do původního řečiště.

Oba rybníky založil Florian Gryspek z Gryspeku, majitel mj. i Kaceřova a zámku v Nelahozevsi, v letech před rokem 1565 v ploché terénní horské depresi (v Čechách ostatně zcela ojedinělé) s vysokou hladinou podzemní vody v nadmořské výšce 635 m na hranici proterozoických a kambriických hornin. ŽÁN (2001) udává rozlohu Hořejšího rybníka 115 ha, Dolejšího 66 ha, zatímco HOFMAN (2002) udává rozlohy podstatně nižší: Hořejšího 68, 44 ha, Dolejšího 45, 67 ha. Severně pod Padrt'skými rybníky byla navíc založena poledníkově probíhající soustava po sobě následujících čtyř menších rybníčků.

Vraťme se však k „našemu“ toku. Původně se jmenoval Černý potok (tímto jménem se však kdysi honosil i Třítrubecký potok), do nedávna, a to až do Rokycan, nesl jméno Padrt'ský potok a teprve odtud až k ústí jméno Klabava, lidově obvykle též Klabavka. Později se jméno Klabava přeneslo na celý tok. Na mapě 1: 25 000 Brdy (Geodézie On Line. s.r.o. Česká Lípa, 2011) má naše vodoteč šalamounsky uvedené názvy oba: Padrt'ský potok (Klabava).

Délka jejího toku až k ústí do Berounky pod Chrástem ve výši 288,2 m n. m. je 49 km, výškový rozdíl mezi pramenem a ústím je 477 m.

Plocha povodí Klabavy je 372,3 km².

Spád řeky v horním toku dosahuje maximálně 19 promile, pod soutokem s Ledným potokem klesá na cca 6 promile a pod ústím Oseckého potoka na 3,9 promile. Nedaleko loveckého zámečku Tři trubky přijímá Třítrubecký potok, do něhož se jen nepatrně výše vlévá Reserva stékající ze západních svahů hory Tok. V jejím údolí se nachází dlouho nepřístupné místo zvané U němých (též Údolí mlčících mužů), podzemní objekt bývalého bojového velitelství tzv. Československého frontu.

Při soutoku s Třítrubeckým potokem se nachází historický vodojem, o němž si povíme později. Naše vodoteč přijímá dále potoky Tiský, Skořický, Pekelský, Holoubkovský, Rakovský, Osecký, jižně od Nové Hutě (u Dýšiny) přijímá z pravého břehu několik drobných vodotečí stékajících z Kokotského lesa, z levého další bezejmenné potůčky, v horních tocích na zemědělské půdě zatrubněné.

Nařízením vlády ČSSR č. 10/1979 byly Brdy vyhlášeny za chráněnou oblast přirozené akumulace vod o rozloze 424 km².

Na řece je možno pozorovat i **tzv. říční fenomén** (viz níže), i když výrazněji vyvinutý a snadněji pozorovatelný až na jejím dolním toku.

Říční fenomén je jedním z ekofenoménů, jenž je (viz např. JENÍK, SLAVÍKOVÁ et al. 1964, LOŽEK 2011) vyhraněným souborem procesů a stanovišť s charakteristickými biocenózami podmíněný reliéfem a geologickým podkladem určitých ploch, které tím nabývají nápadně zvýšenou geo- i biodiverzitu ve srovnání s okolím.

Zaříznuté údolí řeky se tedy podstatně liší v mnohém směru od přírodních poměrů v nejširším slova smyslu od přírodních poměrů kontaktní planární krajiny, jíž řeka protéká.

Vlivem říčního fenoménu byl i obraz vegetace údolí výrazně zpeštěn.

Dodnes se vzácně setkáme v nárazových březích řeky s půvabnými a zároveň přírodě blízkými zákoutími s přirozenými svahovými porosty. Meandrující řeka poskytuje totiž svými svahy s rychle se měnící orientací k světovým stranám a tím i různým stupněm oslunění velice rozmanité mikro- až topoklimatické poměry, často se značnými kontrasty s vysokou stanovištní diferenciací; lokálně může jít až o extrémní polohy, a to obvykle nad jejími nárazovými břehy, jež představují jedinečné geologické odkryvy (např. lokalita Březí, skalky ve stráni pod školou v Chrástu), na nichž vystupují nezvětralé, v našem případě spilitové horniny uplatňující se významně nejen chemismem, ale i fyzikálními vlastnostmi (zvláště druhem rozpadu) na pedogenezi a tím i na obrazu převážně (byť ne výhradně) rekonstruované vegetace.

Tyto obnažené extrémní skalní výchozy (skalní typy reliéfu údolí) s nevyvinutými půdami, jež v postglaciálu nebyly nikdy porostlé zapojeným lesem, představují reliktní bezlesí s původní flórou a vegetací s xerotermními, popřípadě demontánními druhy (např. jež zde našly svá refugia ať už z období časného postglaciálu, resp. pozdního glaciálu až postglaciálního optima) a odlišují tak vegetaci údolí od člověkem zcela přeměněné vegetace okolní planární krajiny.

Na obnažené skály je vázán výskyt petrofytů (tj. na skály a skalní štěrbinu vázaných rostlin), jako pilát lékařský (*Anchusa officinalis*), rmen barvířský (*Anthemis tinctoria*), sleziník (*Asplenium trichomanes*), puchýřník křehký (*Cystopteris fragilis*), netřesk výběžkatý (*Jovibarba globifera*), rozchodník velký (*Hylotelephium maximum*), silenka nící (*Silene nutans*), kakost krvavý (*Geranium sanguineum*) aj.

Údolí řeky je podstatně odlišné od kontaktní planární krajiny i svým specifickým mikroklimatem, neboť usměrňuje vzdušné proudění často se svérázným rozložením srážek, uplatňuje se zde klimatická inverze s vyšší frekvencí mlh, jež obvykle stoupají do vyšších poloh v spádníkových zářezech, údolích, stržích, roklích a zvyšují tak jejich vzdušnou i půdní vlhkost, skýtající příhodné stanovištní podmínky relativně vlhkomilnějším druhům. Klima údolí ovlivňuje i voda v řece vyrovnanějšími teplotními poměry.

Florogeneticky jsou nejfrekventovanějšími pobřežní ekotopy při litorální čáře řeky, skalnaté hřbety, spadající k hladině, boční zářezy, případně přilehlá údolí a ekotopy na hraně mezi zaříznutým údolím a přilehlou náhorní plošinou (viz. JENÍK a SLAVÍKOVÁ et al. 1964).

Samotný tok se uplatňuje při šíření některých druhů, převážně neofytů (druhů, jež se u nás objevily až v době historické, např. bodlák kadeřavý – *Carduus crispus*), netýkavka žláznatá – *Impatiens glandulifera* aj.).

Údolí tak skýtá rostlinným druhům významnou cestu fungující jako migrační koridor, neboť migrace tudy probíhá oběma směry. Chladno- a vlhkomilnější druhy migrují obvykle z vyšších poloh do nižších při dně údolí, xero- a termofilnější (sucho- a teplomilnější) druhy opačným směrem při hraně údolí, resp. v horní třetině svahu nebo po obnažených skalních ostrožnách, s nejvyššími teplotními hodnotami a nejvyšším výparem.

Nicméně tok Klabavy včetně přítoků je od svého pramenu ležícího v oreofytiku mimo Brdy natolik vzdálený, že vysloveně montánní druhy se mimo Brdy při jejím toku až na výjimky již nenacházejí.

Při nejhořejším toku, na území Brd, se nerozvinul nivní ekosystém, což byl jeden z důvodů, proč větší část centrálních Brd nebyla příhodná k osídlení, resp. současně k zemědělskému využití. Důvodem nerozvinutého nivního systému byly zvláště mimořádně odolné horniny. Niva je tu tedy morfologií terénu omezena na úzký pobřežní pruh sevřeného údolí a náplavy toku jsou dnes porostlé smrčínami s roztroušeně se vyskytujícími dalšími dřevinami. Zato v úseku mimo lesní komplex Brd je tok řeky provázen už typicky vytvořenou nivou, v různých úsecích toku s proměnlivými šířkami.

Niva, jakožto mimořádně ekologicky významný ekologický faktor s širokou ekologickou informací, jako je migrace organismů, genetická informace, informace o proměnlivosti v čase v horizontálním prostoru, je podle Ložka (LOŽEK 2011 – Po stopách pravěkých dějů), ploché dno údolí, jehož stavbu, vegetaci i faunu vytváří a ovlivňuje činnost vodního toku. Jde o náš nejdynamičtější ekosystém s pestrou mozaikou stanovišť charakterizovanou příslušnými typy vegetace, včetně drobné fauny od vodních a mokřadních společenstev a biocenóz měkkých a tvrdých luhů.

Niva, respektive sedimentární výplň údolního dna má, jako každý útvar v krajině kromě současné podoby i svou historii. Vznikla v poslední době ledové a v postglaciálu, kdy proběhla zatím poslední velká fáze hloubkové eroze skalního podkladu. V mladším pleniglaciálu pak převládala akumulace převážně štěrkopísků a písků.

Glaciální niva byla ovšem odlišná od současné, teklo v ní víc proudů v měkkých korytech. Proudů se většinou v četná ramena, a jejich průběh se boční erozí rychle měnil, neboť povrch tvořily surové písčité a štěrkovité půdy se sporou vegetací.

Na svazích údolí řeky – v nejširším slova smyslu – se vyskytují terénní stupně, vytvořené vodotečí, jimž říkáme říční terasy. Svým vznikem jde o bývalá dna, jež byla prohloubena tokem. Terasy mají tedy tvar stupně, tvořeného jak rovným povrchem, tak svahem, který omezuje rovný povrch na straně k údolí.

Údolí řeky je tedy budováno těmito stupni jak erozí, tak akumulací během různých fází glaciálů v pleistocénu, přičemž hlavní hloubková eroze probíhala zřejmě během počátku jeho vrcholného úseku, zatím co akumulace teras spadala do úseku glaciálu. Terasy tedy představují nakupeniny štěrkopískového materiálu, jež vznikly v době, kdy okolí bylo nezalesněné.

Na počátku pozdního glaciálu (před ca 15 000 lety) se divočí toky měnily na meandrující, se stálým korytem, ve volných meandrech přemísťujícím bočními výmoly objemy materiálu, který snížil i úroveň nízké terasy. Její původní povrch se tak dostal mimo dosah vodního toku a vytvořil více méně zřetelný stupeň – nízkou terasu.

V holocénu prodělala řeka v soulase s klimatickou situací dosti dynamický vývoj, leč jiného charakteru. V údolním dnu docházelo k sedimentaci nivních uloženin s hlavní složkou nivních hlín, ke kterémužto procensu začalo docházet převážně po odlesnění krajiny. Niva byla posléze obsazena měkkými luhy s olší, jasanem, vrbami a střemchou, jež člověk vykloučením převedl na většinou dvousečné louky. Klabava dodnes bohatě meandruje, zvláště před ústím do Berounky v široké nivě za lesem Houští pod Březím.

Při povodních dochází na nižších úsecích toku k akumulaci splachů z orníc, náplavům štěrkopískových lavic, k zvyšování nivy a tím snižování stupně oddělovacího povrchu nízké

terasy od úrovně nivy. Akumulace štěrkopísků se v užším údolí zachovala pouze v jesepových březích meandrů.

Východně od Nové Hutě pod západním okrajem Kokotského lesa má niva šíři ca 60 m, větší rozlohu pak při severním okraji obce. Pod Chrástem dosahuje její šíře ca 50–70 m, pod obcí severně od tzv. Velkého železničního mostu asi 40 m.

Původně typicky vyvinutá niva Klabavy je dnes v důsledku nejrozmanitější antropické činnosti v troskách, nenarušená niva s původními olšovojasanovými lužními lesy doprovázenými živočišnou složkou se už nikde v průběhu celého toku nezachovala. Ekologicky relativně nejpříznivější a přírodě nejbližší byla přeměna těchto luhů na polopřirozené dvousečné louky. Žel i těch podél Klabavy zbylo žalostně málo, relativně více až na dolním toku.

Rozsáhlý krajinný celek původní nivy Klabavy v rokycanské kotlině je dnes redukován výstavbou nejen nových podniků, ale i nových satelitních obytných čtvrtí na okraji města a navíc rozdroben novými komunikacemi do menších ekologicky zranitelnějších okrsků, nehledě na úbytek zemědělské půdy a dramatické snížení počtu živočišných druhů.

Niva doprovázející tok řeky hostí pestrou mozaiku polopřirozených lučních společenstev, které zpracovala ŠPELINOVÁ (2005); přibližme si je aspoň ve stručném přehledu.

V úsecích toku, kde není vlastní nivní systém ještě rozvinutý (v brdské části), ale i mimo Brdy (např. u Strašic, Pavlovska, Dobřív, Nové Hutě u Dýšiny) prezentují luční společenstva podhorské kostřavo-trojštětové louky, vázané zde na oligotrofní, tedy chudší podloží.

S nimi se zde vyskytují porosty s medýnkem vlnatým (*Holcus lanatus*), ty se však nacházejí mnohde i mimo Brdy, např. na březích v. d. Klabava.

Nejčastějším typem luk v morfoloogicky rozvinuté nivě Klabavy mimo Brdy jsou psárkové louky s dominantní psárkou luční (*Alopecurus pratensis*); jde o aluviální luční společenstva, zvláště v místech, kde dochází k záplavám, jež pro tyto louky znamenají významný přísun živin. Je to nejproduktivnější luční společenstvo obvykle na písčito-hlinitých půdách poskytujících kvalitní píci a zároveň plnící významnou protierozní funkci. Velice pěkně vyvinuty jsou např. v rozměrné nivě pod Rokycany, u Nové Hutě u Dýšiny, v nivě před ústím Klabavy do Berounky, avšak i na jiných úsecích.

Odvodňováním bývá tento typ luk obvykle zcela zničen, na druhé straně neobhospodařováním pak zarůstá obvykle kopřivami nebo chrasticí rákosovitou (*Phalaris arundinacea*) (chrastice však vytváří často i jednodruhové porosty na březích Klabavy v dosahu povodí, např. i v okolí Rokycan).

O poznání méně produktivní luční porosty než psárkové jsou ovsíkové s dominujícím a výškou ostatní luční druhy převyšujícím a vizuálně nápadným ovsíkem vyvýšeným (*Arrhenatherum elatius*). Oproti předešlému typu jde o teplo- a suchomilnější typ, vázaný na svahové a výslunnější stanoviště s poněkud nižšími produkčními hodnotami, nicméně druhově poměrně bohatý. V nivě Klabavy však nejde o nijak vzácný typ, vyskytující se např. v okolí obce Klabavy, u Ejpovic, Horomyslic, Nové Hutě, Chrástu aj., někdy však jen v méně rozměrných porostech při komunikacích apod.

Poměrně vzácným typem lučních společenstev jsou louky s kostřavou luční (*Festuca pratensis*), který byl zjištěn v úseku mezi Dobřívem a Hrádkem u Rokycan. Stejně ojedinělý a zde ještě navíc absencí jinak patřící mochny bílé (*Potentilla alba*) degradovaný typ louky s kostřavou červenou (*Festuca rubra*) byl nalezen pouze při severozápadním okraji vrchu Kotel.

Na nekosených a ani jinak neobhospodařovaných a často zaplavovaných a půdní vláhou dostatečně zásobených loukách se samovolnou sukcesí vytváří společenstvo s dominantním tužebníkem jilmovým (*Filipendula ulmaria*) a dalšími druhy např. kakostem lučním (*Geranium pratense*) a četnými dalšími druhy. Najdeme je např. při březích potoků Rakovského a Holoubkovského. Mnohé neobhospodařované a neudržované louky s vyšší hladinou podzemní vody zarostly metlicí trsnatou (*Deschampsia cespitosa*).

Spíše mezi ruderalní porosty než mezi luční je možné zařadit porosty s devětsilem lékařským (*Petasites hybridus*), ty nejsou však v nivě Klabavy příliš časté, např. u Kamenného Újezdu nebo u Nové Hutě (u Dýšiny), kde však byly silně poničeny. Nápadné jsou nejen v časném jaře, kdy devětsil kvete, ale i v létě mohutnými listy.

Výnosnost luk je závislá na hladině podzemní vody, typu a druhu půdy, množství přítomných živin i propustnosti sedimentů.

Louky byly lokálně i odvodňovány.

Pod Rokycany doprovází Klabavu rozsáhlá niva ostatně jen v krátkém úseku. V celém prostoru mezi dálničním mostem nad obcí Klabavou a Horomyslicemi byla niva prakticky zlikvidována řadou necitlivých zásahů v důsledku důlní činnosti v padesátých a šedesátých letech 20. století. Část nivy zmizela pod hladinou vodní nádrže Klabava, pod ní došlo k vyhloubení nového neekologického rovného koryta, následně pak k návozům odvalů (hald) hlušiny ze železnorudného dolu, níže byla celá niva přeměněna na hluboký železnorudný důl, do něhož byl po skočení těžby sveden tok řeky (v době těžby železné rudy protékala řeka podzemními kanály). Krajina ztratila zcela svůj, byť ne původní, ale tedy alespoň polopřirozený charakter.

Pod Ejpovicemi bylo devastujícím vrcholem v osmdesátých letech 20. století zornění nivy (např. pod Horomyslicemi a u Nové Hutě, kde niva dosahuje šíře ca 150 – 200 m) a ekosystém tím ochuzen o svou živou složku, vyvrcholením její devastace bylo vybudování osmnáctijamkového golfového hřiště Golf Parkem Plzeň, jenž v okolí ležící pozemky, dříve zemědělsky využívané, přeměnil na fádni jednodruhové pro golf intenzivně sečené „grýny“ bez nejmenší ekologické funkce; navíc vytvořením pahorků změnil i původně plochý terén nivy řeky ve zvlněný, nivě naprosto cizí povrch. Tak zanikla i volně na sebe navazující jezírka („tůně“), pozůstatek původního koryta Klabavy v úseku mezi Horomyslicemi a Novou Hutí. Na loukách byly zničeny bohaté porosty poříčních mezofilních až svěžích luk s upolínem nejvyšším (*Trollius altissimus*), žluťuchou orlíčkolistou (*Thalictrum aquilegifolium*), žluťuchou lesklou (*Thalictrum lucidum*), kosatcem sibiřským (*Iris sibirica*), vstavačem májovým (*Dactylorhiza majalis*), rozchodníkem nachovým (*Hylotelephium telephium*), jehož zdejší výskyt byl ojedinělou lokalitou v celém fyto geografickém okrese Křivoklátsko. Byl to zásah, který lze označit za krádež krajiny, až jako ekologický zločin na krajině a její biodiverzitě.

U Nové Hutě se, téměř v kontaktu s golfem, setkáváme s opačným, ekologicky neméně problematickým jevem, jímž je upuštění od obhospodařování nivních luk. Nesečením pronikají na ně agresivní nitrofilní druhy (kopřiva, lopuch, merlík, lebeda, šťovík tupolistý, pelyněk černobýl aj.) při současné ztrátě druhové diversity polopřirozených lučních cenos, prostě až po vznik tzv. „mokrého ruderalu“.

Hluboké antropické a svou podstatou velice různorodé zásahy do přívětivé a ekologicky vyvážené krajiny podél řeky na jejím středním toku (tj. od Klabavy po toku až do Nové Hutě), k nimž začalo docházet v padesátých letech 20. století s trvajícím dodnes (důlní činnost, znečištění ovzduší, ale tehdy i vod hrudkovkami, zcelování pozemků na zemědělské půdě s likvidací mezí a remízků, napřimování toků, u drobnějších jejich zatrubňování, chemizace polí, likvidace stromové zeleně na březích vodoteče prováděná neekologickými

protipovodňovými valy přetvářejícími řeku v kanál aj.) měly za následek dramatický úbytek živočichů; nápadné je to zvláště u kdysi četných druhů i jedinců motýlů, ale i obratlovců, z ptactva zvláště u pěvců. Původně velice bohatá avifauna v celém údolí Klabavy je dnes v žalostném stavu, jak z hlediska počtu druhů, tak jedinců. Ta je dnes omezena na přemnožené straky, hrdličky zahradní a jen několik desítek druhů dalších, i když o nízkém počtu jedinců, nad řekou se ještě objevuje ledňáček, do nižších poloh sestoupil z Brd při řece skorec vodní, na řece se ještě častěji objevují kachny divoké. Již před lety zcela zmizely z polí koroptve, králíci a zajáci jsou prakticky na vymření.

V současnosti, kdy jsou nám zevrubně známy dopady disturbance krajinného rázu, je na člověku, aby v zájmu zachování vlastního rodu na této planetě udělal vše, aby narušenou krajinu uvedl do stavu tzv. homeostáze, tedy do rovnovážného stavu, který je nejen optimální, ale životně nezbytný pro její nerušený život; dbal na to, aby co bylo z přírody a krajiny vzato, bylo jí vráceno, tedy udržet prostředí pro její další existenci.

Přirozený tok si řeka zachovala až těsně před ústím Berounky, kde protéká systémem rychle po sobě se střídajících meandrů ve velice široké nivě ca 250-300 m.

Hrubé devastující zásahy nebyly jedinými, jež se dotkly nivy řeky, neboť je zde ještě celá řada dalších zásahů člověka do toku řeky. Jsou to např. jezy a náhony k dnes už často zaniklým hamrům nebo mlýnům, nádrže (menší rybníčky apod.), regulace, ochranné hráze, napřimování nebo přemístování koryta, kontaminace vod aj.

Jezy pro nadržování toku, náhony a malé nádrže představují většinou celkem nepatrné a do krajiny nehluboké zásahy. Naopak mohou představovat obohacení krajiny o nové biotopy, na něž se váží přirozená společenstva rostlin a živočichů, jež znamenají v souladu s přirozenými přírodními procesy zvýšení biodiverzity.

Dalšími byla zakládání menších nádrží, místy se i přemístovalo koryto, stavěly se četné náhony na mlýny a hamry. Na Klabavě byla postavena celá řada mlýnů, hamrů, nezdědky byly hamry přeměňovány na mlýny.

Např. v Nové Huti, dále Lopatárna v N. Huti apod. V Nové Huti při jezu na ř. km 8.255 se nachází vtok částí vody Klabavy do náhonu na Bílý mlýn Kepka se stavidlem při levém břehu řeky.

Dalším náhonem byl na lopatárnu pod Novou Hutí.

U Martínkova mlýna (Kouřim) v Chrástu je nad jezem zbudován náhon, jehož voda se pod mlýnem opět vrací do řeky. Nad jez u chrásteckého Jílkova mlýna odbočuje náhon, jenž přivádí vodu k mlýnu, pod nímž se opět vrací do koryta řeky.

Pozdější regulace již představovaly daleko hlubší zásah do přírodních podmínek, jímž bylo zvláště napřimování toků vedoucí k jejich podstatnému zkrácení a zániku meandrů, později zahlubování, případně výstavba umělých koryt, ať už vyzděných nebo vyložených betonovými profily, obvykle spojená s odvodněním nivy; ty již hluboce ochudily ekosystém nivy a většinu přírodních prvků.

Pokud šlo jen o zpevnění břehů a úpravy koryta v původní trase, jednalo se jen o mírné narušení. Tak např. v roce 1939 dokončil Brdský vodohospodářský sbor Rokycany regulaci dolního toku Klabavy; její až dosud poměrně přirozený tok byl narovnan a sevřen do kamenných hrází, což mělo za následek i podstatný zásah do stavu ichtyofauny. V průběhu let však říční proud rozrušil kamenné břehy a řeka se částečně vrátila do svého předchozího ekologického stavu, přesto svůj původní charakter již nezískala. Avšak i po regulaci zůstávala voda v řece poměrně velice čistá.

Jak vypadal tok řeky před regulací v roce 1939, vzpomíná ŠVEJNOHA (1994), i když má zřejmě na mysli spíše střední a dolní tok:

„Byla to překrásná řeka v době před druhou světovou válkou – plná tůní, zákrut a proudných úseků s průzračnou vodou, kde bylo vidět život a kaménky na dně v hloubce kolem dvou metrů. Žilo v ní prakticky vše. Z ryb převažoval plotice a tloušť, byly jich plné proudy, a když se koncem dubna, či počátkem května – to záleželo jako dnes na počasí a teplotě vody – připravovaly do tření na konci proudných úseků, řeka se přímo třpytila jejich těly. Místy byl hojně rozšířen okoun, byla tu i štika, úhoř a bolen. Z rybí drobotiny pak byl silně zastoupen hrouzek, ouklej a zejména dnes již vyhynulé střevle potoční a mřenka. V proudech pod jezy a mlýnskými náhony byl pstruh potoční. Téměř pod každým velkým příhodným kamenem byl rak a pod břevny v jezích to byli klepetáci radost pohledět.“

V obci Klabava byl pod nádrží napřímen v padesátých letech 20. století tok řeky do rovného koryta a v roce 1974 byl napřímen její tok „V Drousenicích“ pod Novou Hutí a likvidován tak její meandr.

Zahloubení koryta a jeho napřímení bylo na obou úsecích krutým zásahem do jejího ekosystému, nicméně díky „paměti“ řeky si její proud v současnosti aspoň vymílá své původní koryto (i když tento proces bude zřejmě trvat mnohá desetiletí).

Řeka má svou paměť, nelibě nese, je-li na svém toku jakkoli znásilňována, napřimována a regulací svírána do podoby kanálu, její řečiště prohlubováno, znečišťována a ochuzována o živou složku, jež je jejím dítětem. Nechme řeku téci jejím řečištěm, nechťejme ji přizpůsobit svým sobeckým potřebám a neznásilňujme ji svými zásahy, jimiž nakonec nesledujeme nic jiného než náš lidský a často sobecký cíl. Nezlobme se na ni, ani když se rozlije ze svého koryta do své nivy, vždyť ta je ostatně jejím dílem, v němž nemá člověk v tomto čase co pohledávat, ale zasahuje dál.

U Nové Hutě byly v roce 1982 po povodni 1981 na levém břehu v mohutném meandru řeky zbudovány ochranné hráze, jež se během povodně 2002 ukázaly jako nefunkční. A tak v roce 2012, zcela v protikladu k funkci řeky v krajině, přistoupil OÚ v Dýšině s naprostým nepochopením funkce řeky v území k nákladné výstavbě tzv. protipovodňových valů na levém břehu řeky Klabavy v Nové Hutí. Od jara r. 2012 budovala firma Stavmonta Plzeň (SMP CZ a.s.) tyto ochranné hráze s vysokými kamennými výztužemi a gabiony při současném vybagrování dna koryta řeky. Valy byly dimenzovány na stoletou vodu. Z hlediska ekologické funkce řeky šlo opět o další krutý zásah. Nejprve byly její břehy zbaveny veškeré stromové a keřové zeleně, ať už šlo o ojedinělé výsadby (nedaleko mostu), spíše však o přirozený doprovodný břehový porost z náletu (olše, vrby, střemchy, apod.)

Po druhé světové válce v rámci výstavby a dalších civilizačních vymožeností se počaly do toků vypouštět odpady z domácností, nicméně to nebylo to nejdůležitější.

Krutější ránu dostalo více českých řek a s nimi i Klabava v padesátých až šedesátých letech 20. století. Přišel socialismus a s ním nový provoz železáren Bílá Cerkev v Hrádku u Rokycan. Tento podnik vypouštěl na haldy strusek fenoly, jež pak odtékaly bez dalšího do řeky. Nádrž Klabava se stala fenolovým jezerem. Navíc Železnorudné doly a hrdkovny Ejpovice hnaly čerpanou vodu z dolů do Klabavy, jež se stala červenou řekou bez známek života. Zápis v kronice obce Chrástu k roku 1954 k tomu udává: „Tato řeka je smutnou kapitolou naší obce, voda v ní je tak znečištěna, že v ní není žádného života. Na koupání není ani pomyšlení.“

V roce 1961 měla Klabava v Chrástu, tedy krátce před vtokem do Berounky v březnu, v květnu i říjnu IV. stupeň znečištění (am-alfamesosaprobni), pouze v srpnu III. stupeň (bm – betamesosaprobni). MATTAS (1981) udává, že ještě v sedmdesátých letech Klabava dosáhla u stejnojmenné obce před vtokem do vodního díla Klabava IV. stupeň znečištění, po výtoku už jen II. stupeň.

Díky pobřežním porostům a čerení měla řeka během roku určitou, byť omezenou, samočisticí schopnost (tzv. reaeraci), takže u ústí vykazovala i v době nejvyšší kontaminace o jeden stupeň nižší znečištění.

Teprve po skončení provozu hrudkoven a vybudování čistíren odpadních vod (ČOV) ve Strašicích, v Rokycanech (kanalizační čistírna v Rokycanech nedaleko litohlavského mostu dána do zkušebního provozu v prosinci 1965), v Nové Huti, v Chrástu se vody řeky aspoň částečně ozdravily. Nyní se ale každým rokem v druhé polovině léta vlivem splachů ze sídlišť, intenzivního zemědělského hnojení chemickými přípravky aj., objevují v řece masové sinice, takže voda v řece má eutrofní charakter.

Betnel Henry Strousberg

Pruský podnikatel židovského původu, později konvertující ke křesťanství. Jeho manželka Ann Swan pocházela z chudé anglické šlechty. Strousberg získal v roce 1850 doktorát práv na univerzitě v Jeně. Po skončení funkce žurnalisty a pojišťovacího agenta se vrhl na velkorysé podnikání, a to do budování železnic a s tím v Evropě spojené železářství. V r. 1862 získal licenci na stavbu železnice z Insterburgu do Tilsitu. Následují další stavby Berlín-Görlitz, r. 1868 získal koncesi na stavbu železnice v Rumunsku. Téhož roku koupil Točnick, který nechal zpusťnout, a následně se mu dostalo do rukou Zbirožské panství. Strousberg se chvástal vytvořit ze zdejšího kraje, v prostoru mezi Rokycanami, Strašicemi a Zbirohem s ložisky železné rudy, leč nevhodné, kamenouhelnými doly, ať už zdejšími nebo kladenskými a v neposlední řadě s bohatými zásobami dřeva v přilehlých Brdech, „český Manchester“. A tak se na okraji Brd začaly objevovat ocelárny, slévárny, válcovny, základy nikdy nedostavěné tratě Dobřív – Strašice – Těně – Olešná – Kařez s odbočkou do Kařizku a až do Františkova. To vše s vizí, že ubude odtud zásobovat Evropu kolejnicemi, lokomotivami, vagóny.

Za sedm let působení tohoto podnikavce, Branaldova „Krále železnic“, došlo ke krachu. V moskevské bance uložil své nekryté akcie. Rusové požádali o zaplacení dluhů, posléze byl v Rusku zatčen a vypovězen. Jeho dluhy dosáhly v Rakousko-Uhersku 11 miliónů zlatých, v Rusku jeden milión rublů, v Německu 74 miliónů marek.

A kraji, jemuž sliboval hory doly, zůstaly oči pro pláč, zbídačené a ožebračené masy, jeho bývalých zaměstnanců a jejich rodin, nehledě na 8 čtverečných kilometrů lesních holin, neboť pan „podnikatel“ se po těžbě obnovou lesa srdečně nezatežoval.

Strousberg zemřel 31. 5. 1884 v Berlíně.

Na katastru obce Dýšina přijímá Klabava několik drobných vodotečí, jak z pravého břehu, tj. Kokotského lesa, tak z levého, jež tekou bezelstnou zemědělskou krajinou. Tyto vodoteče byly za bolševika zatrubněny a kontaktní pole sloučena v rozsáhlé lány. Vynikající projekt Ing. Kláry Jančurové z r. 2008, týkající se revitalizace těchto toků, tj. včetně obnovy jejich přirozených břehových porostů (olše lepkavá, vrby, stfemcha aj.) se zatím nesetkal u odpovědných činitelů obce ani s pochopením, tím méně se snahou o realizaci, přestože byl obcí, avšak předešlým obsazením, projektantce zadán.

Aby bylo spravedlnosti učiněno zadost, je třeba poznamenat, že ne všechny tyto zásahy měly jen negativní dopad. Tak např. přehrada na Klabavě, vybudována za účelem, byť problematické, ochrany dolů před povodněmi, se stala místem výskytu četných na vodní plochu vázaných ptačích druhů.

Co se týče výskytu ryb v řece, přidržme se ústního sdělení Jiřího Švejnohy. Podle něho byla Klabava bohatá i na další rybí druhy, než které zmínil ve výše citovaném odstavci; mnohé však musely být do toku, zvláště po jejím „vyčištění“ v šedesátých letech 20. století, nasazeny rybáři. Byli to bolen dravý (*Aspius aspius*) - nasazený do řeky u Rokycan, candát (*Schizostedion lucioperca*), nasazený do zatopeného lomu za Ejpovicemi, cejn velký (*Abramis brama*), cejnek malý (*Blicca bjerckna*), migrující do Klabavy z Berounky, jelec proudník (*Leuciscus*

leuciscus) a jelec tloušť (*Leuciscus cephalus*) oba s přirozeným výskytem, kapr (*Cyprinus carpio*) v šupinaté i lysé, avšak i nově vysazený, jen občas se vyskytující lín obecný (*Tinca tinca*), pod druhé světové válce vymizelá mřenka mramorovaná (*Noemacheilus barbatulus*), okoun říční (*Perca fluviatilis*) s přirozeným výskytem, parma říční (*Barbus barbus*) – vyhynula po kruté zimě r. 1929, nově nasazena kolem roku 1965, od té doby už s pravidelným výskytem, plotice obecná (*Rutilus rutilus*) s přirozeným výskytem, pstruh potoční (*Salmo trutta*) žijící zvláště v horním toku, avšak občas sestupující i níže, střevle potoční (*Phoxinus phoxinus*) žijící v řece ještě v letech druhé světové války, dnes je tento druh zde neznámý, štika (*Esox lucius*) a úhoř říční (*Anguilla anguilla*), oba s přirozeným výskytem. Posel z Prahy 3. 5. 1878 dokonce píše, že „v Chrástí“ byl chycen úhoř 112 cm dlouhý, který vážil 5 kg.

Kterak se V. I. Lenin i do Ejpvovic dostal

Za vše vlastně mohla „strana“. Pro své vyznavače a příznivce, prospěcháře i fanatiky a jim podobné zvaná „rodná“, pro ostatní lidi zdroj utrpení a strádání.

Událo se v době, kdy čelný představitel mysliveckého sdružení v jedné obci hlásal i po lesích, kolik bochníků a rohlíků máme denně ze sovětské pšenice – kolik nás to ale stojí, to zřejmě nebyl schopný pochopit, nebo si nechtěl přiznat. Denní komentování úspěchů socialistického hospodářství a vědy v ideích „velkého“ Vladimíra Iljiče bylo již tak dráždivé a nepřijatelné, že muselo zákonitě vyvolat přirozený odpor.

Tehdy se právě vrátil kamarád z kolektivního továrního zájezdu do SSSR a přivezl si od sovětských partnerů na „památku“ jako dárek odznaky V. I. Lenina. Vypadaly hezky – zlatý V. I. Lenin na rudém podkladě, zalit průsvitnou hmotou. Bylo jich asi šest. Co s nimi? A tak nás při rybařině napadlo, že „věčně živý V. I. Lenin“ na zemi v podobě pomníků, ve vesmíru létající v podobě odznaku na sputniku, dosud nebrázdí naše vnitrozemské vody! Od nápadu k akci nebylo daleko. Způsob značkování ryb nám byl dokonale znám a tak jednoho odpoledne na zatopeném dole v Ejpvovicích byla provedena následující operace: na prokrmeném místě bylo odchyceno šest kaprů (vybrali jsme zdravé a silné kusy s maximální vyhlídkou na dlouhé žití), označováno pod hřbetní ploutví odznaky V. I. L. a sovětského komsomolu a za tichého brumenda častušky a la sbor ruských kozáků jsme v záři zapadajícího slunce pouštěli kapry se zářícím odznakem na hřbetu do hlubin bývalého dolu. Odplouvali majestátně a my se při tom dusili smíchem při pomýšlení, jak nějaký soudruh či sovětský vojáci, kteří sem jezdili na jaře z brdských lesů lovit ryby, jednoho z nich chytanou! To bude divení nad „leninským“ kaprem! I slunce se v těch okamžicích usmívalo – alespoň nám to tak připadalo. Nikdo nás neviděl, vše probíhalo v klidu a mimo nás tří nikdo o akci nevěděl. Jen bývalého rybářského hospodáře z Plzně jsem o akci informoval – v podobných záležitostech na něj bylo spolehnutí. Odbyl vše se slovy, že jsme jako kluci a budeme si tak dlouho hrát, až z toho bude politický průšvih.

Asi po dvou letech v létě mne vyhledal výše uvedený rybářský hospodář a měl ke mně následující proslov: „Až zas budete něco vyvádět, tak mně raději nic neříkejte! Byl jsem na krajském výboru, když tam přišel Lojza (tehdy rybářský hospodář v Chrástě) a zjišťoval, kdo v oblasti značkoval ryby. Měl v ruce nějaký odznak s azbukou (česká voda byla zřejmě i na V. I. L. příliš agresivní), který sundal z kapra, kterého tam někde chytil. Všichni se tomu divili a já jsem také dělal, že nic nevím – málem jsem vyprskl smíchy“.

Jelikož nikdo nív nevěděl, byl učiněn závěr, že sovětský vojáci – rybáři zřejmě v oblasti Brd značkovali ryby a tak se dostaly do Ejpvického dolu. Svět chce být klamán a tak to tak zůstalo. Jen při západu slunce nad zatopeným dolem při rybařině občas zavzpomínáme, jak asi skončili další kapři z „leninské flotily“. To se však asi již nikdo nedozví!

Jiří Švejnoha

Povodně

Byly, jsou a budou i budoucnu průvodním jevem na všech našich vodotečích, jsou živlem, jenž zasahuje, obvykle destruktčně a jen ojediněle pozitivně, nejen přírodní hodnoty (vyplavuje půdu, nebo naopak zanáší zemědělské pozemky), nýbrž i hodnoty člověkem vytvořené, stavby (nejsou výjimky, že povodeň vzala celý mlýn, pilu, most, lávku apod.), nehledě na možnosti ztrát na lidských životech. Řeka chce, ale mít volnost toku, k tomu patří i nespoutaný rozliv, na který má právo, obdrží-li více vody než se vejde do jejího koryta.

Velká kniha o klimatu zemí Koruny české (SVOBODA et al. 2003) zmiňuje podle starých kronik i povodně, i když jen zcela výjimečně s udáním konkrétních toků. Tak např. jen mezi roky 1002 – 1400 (tedy téměř za 400 let) zasáhly povodně naši zem v plných 84 rocích. V některých letech však přišla povodeň za rok i vícekrát, např. r. 1118 nebo 1342.

Z posledních 100 let už máme konkrétnější údaje díky síti vodoměrných stanic na řekách.

Vodoměrné stanice (limnigrafické stanice):

1. Strašice 2. Dobřív

3. Hrádek u Rokycan je umístěna vodočetná lať v areálu Železáren k varovnému hlášení. Stupně povodňové aktivity (SPA) jsou zde stanoveny takto: 1. 70 cm, 2. 90 cm, 3. 120 cm. Rokycany – Na pátku.

Na VD Klabava je umístěn limnigraf s vodočetnou latí měřící odtok pod hrází.

Vodoměrná stanice v Nové Huti zpracovávala výsledky systematicky od r. 1925 a jako limnigrafická stanice sleduje vodní stav od r. 1950 na kótě 308,29. Nachází se na říčním km 7,040 a má plochu povodí 358,790 km² s vybavením pro dálkový přenos dat. Data se odečítají jedenkrát denně. Dlouhodobý roční průtok byl stanoven na 2,15 m³/s. Minimální stav na této stanici se vyskytl v červnu a srpnu 1950, kdy tok klesl na 0,12 m³/s. Nejvyšší naměřené extrémy na této stanici byly v letech 2002: 315 cm (maximální průtok byl zde dosažen 13. 8. 2002 – 266 m kub./s), 1981: 287 cm, 1992: 262 cm, 1972: 237 cm, 1978: 250 cm. Naměřené hodnoty na tomto limnigrafu jsou však po dosažení a přesažení nad 165 cm nesměřodonné, řeka teče přes louky mimo koryto a tak vyšší hodnoty této mimo koryto tekoucí vody už limnigraf nezachytí.

Stupně povodňové aktivity v Nové Huti jsou stanoveny takto: 1. stupeň – 120 cm, 2. stupeň – 160 cm (pohotovost), 3. stupeň – 200 cm (ohrožení). Louky zde začínají být zaplavovány cca od stavu 160 – 165 cm výše.

Vodočetná lať v Chrástu u ocelové lávky na říčním km 2,180 v areálu podniku Elisplast s.r.o. pod obcí slouží k varovnému hlášení, resp. pro potřeby protipovodňové ochrany podniku.

Mohutnější povodně mají obvykle destruktční účinek i na břehové porosty (r. 2002 vyvrátila řeka nad jezem v Nové Huti i statné olše lepkavé), při ledochodech pak dochází k otloukání borky pobřežních dřevin, a to zvláště na nárazových březích v meandrech, k náplavům štěrkových lavic na louky (v roce 2002 vyplavila Klabava na louky pod Novou Hutí štěrkovou až balvanovou lavici skoro 100 m dlouhou, poněkud menší i v roce 2006), k nánosům bahna, nátržím břehů, jež pak musí být vyspravovány kamennými výztužemi. Občasné boční náplavy na jeseřovém břehu řeky v meandru vyvolávají často i menší změnu koryta a tím i směr toku, tyto náplavy mohou být naopak při další povodni opět rozplaveny.

Na Klabavě byly povodně zaznamenány v nejrůznějších ročních obdobích, tedy prakticky ve všech měsících roku. Jen relativně více nebo spíše méně pravidelně se dostávají

po jarním tání sněhů v Brdech, případně i v Podbrdsku a v nejbližším okolí, to zvláště tehdy, je-li tání provázáno vydatnějšími dešťovými srážkami. Avšak na aktuálních dešťových srážkách obecně je příčina povodní častější. Povodně mohou být regulovány též nasyceností - nenasyceností půd před přívalem, tj. na množství případně i druhu předchozích srážek, teplotou ovzduší apod. . .

Ač údaje o povodních na Berounce, resp. Mži z našeho okolí, jsou známy od r. 1351 (z dolního toku Berounky jsou zprávy o povodních už od r. 1029, toho roku odnesla Berounka i mlýny, stejně tak i r. 1322, kdy Berounka, alespoň na dolním toku vystoupila z břehů sedmkrát – Zbraslavská kronika).

První písemný údaj o povodni na horním toku tehdy Černého potoka, který udává ŠEFL (2004), pochází z roku 1750, kdy voda 17. dubna zatopila v Dobřívě Starou hospodu. V roce 1770 znovu tento tok vytopil Starou hospodu po 24h trvajícím dešti 3. června.

Další údaj o povodni na Klabavě je znám až z listopadu roku 1824, kdy se protrhly hráze obou Padrťských rybníků; v *Dobřívě odnesla tato povodeň školu a „učitelovy veškosten s šatami, ten Veškosten dostal, ale jedno šuple nedostal“ (Pamětní kniha školy Chrástu u Plzně, 1927:24) a několik chalup a v Rokycanech vzala most s jedním domem.* Roku 1827 přišla v únoru další povodeň v důsledku oblevy vlivem tání mohutné sněhové nadílky, „že opět nebyli pamětníci takové vody . . ., pak opět v Chrástu lávku voda přič vzala, y nově postavený most pod Smečicy opět ledy roztloukli a voda odnesla“ (tamtéž). V Ejpovicích, podle Pamětní knihy obce 1919-1967, tato „povodeň brala vše, co jí v cestu přišlo“. V roce 1830 se opět dostavila mohutná povodeň po zimě bohaté na sníh a trvajícím od listopadu 1829 do března, kdy došlo k oblevě. Na Štědrý den roku 1833 došlo k takovému zvednutí hladiny Klabavy, že nebylo lze ze Smědčic dojet do Chrástu, což se opakovalo i na Silvestra téhož roku (31. 12.). Pamětní kniha školy Chrástu (u Plzně) se zmiňuje o ledochodu na řekách o velikonocích r. 1844 a o svatodušních svátcích téhož roku, leč neudává, zda též na Klabavě. Roku 1855, 12. srpna, po silném dešti vystoupila ve Strašicích Na Huti voda na silnici do výše 7,5 cm.

V roce 1865 se po tání pozdně napadaného sněhu 6. dubna rozvodnila Klabava a v Dolním Chrástu vzala lávku u mlýna; povodeň trvala přes týden, „louky zavezla a jezy porouchala a docela vzala“. 25. a 26. května 1872 postihla západní Čechy mimořádná bouře s průtrží mračen, jež měla za následek zhoubné povodně na všech zdejších vodotečích. Z břehů vystoupila i Klabava, ale podrobnější údaje o jejích devastujících důsledcích na tomto toku chybějí. Další povodeň se dostavila v r. 1890, po deštích 21. 6. údajně dosažen stav vody na Klabavě vyšší než r. 1872, neboť velká voda ve Strašicích nanesla písek a balvany na louky a v Chrástu strhla i silniční most směrem ke Smědčicím. Toho dne napršelo v Plzni údajně 64,9 mm srážek. Povodeň po bouři 20. 6. 1895 strhla most pod Chrástem.

31. července 1897 se přehnala přes Brdy průtrž mračen a z toho vzniklá povodeň zničila ve Strašicích most a lávku, u hájovny Amerika kamenný most.

V únoru 1909 z břehů vystouplá Klabava způsobila opět škody na lukách. Další záplavy přišly po deštích mezi 1. a 10. říjnem 1915 a opět v r. 1924. V následujícím roce poškodila rozvodněná Klabava plovárnu v Nové Huti.

Po průtrží mračen 31. 5. 1930 zatopila Klabava louky od obce Klabava až po Chrást. 18. 6. 1939 byly Klabavou po dlouhotrvajícím dešti zaplaveny louky v Nové Huti, které řeka zanesla pískem. V březnu 1940 se dostavila povodeň s charakterem dvacetileté vody s ledovými krami, jimiž byl demolován dolní tok Klabavy a Berounky v okolí Chrástu. Příčinou bylo nejen tání sněhu, na nějž byla toho roku zima mimořádně bohatá, ale současně i vydatné deště. Území podél Klabavy bylo povodní postiženo i v roce následujícím. Další povodeň provázená ledochodem z jarního tání i dešťů přišla mezi 14. a 16. březnem 1947. Její stopy na pobřežní vegetaci (otlučením borky na návodní straně stromů) byly patrné ještě po více než dvaceti letech. V prvních dnech června 1949 způsobila nová povodeň značné škody

v Rokycanech, v Nové Huti byla opět celá luka zatopena, v chrástecké továrně Synthesia na zápalné šňůry způsobila škody za 300.000 Kč.

Roku 1951 po deštích vystoupila Klabava z břehů u Chrástu 6. května.

V r. 1952 byla část luk u Ejpovic zatopena mezi 23. a 26. březnem a v červenci téhož roku strhla Klabava v Chrástu lávku přes řeku a voda tekla přes „Ostrov“.

Na sklonku první červencové dekády r. 1954 vznikla po vydatných a vytrvalých deštích další mohutná povodeň. Pamětní kniha obce Ejpovice (str. 171-172) píše, že „16. července ve 4 h ráno prodral nápor vody vydlážděné koryto a její ochranný násep a řítila se v plné síle do pracoviště budovaného dolu, který v rozloze (!) 160.000 kub. m. zatopila během 30 minut. Veškerý provoz byl zastaven na téměř dva měsíce, neboť voda poškodila koryto řeky, které bylo nutno opravit.“ V Nové Huti vystoupila řeka na stav 237 cm.

Další povodňové vlny se dostavily v r. 1955 a 1957, kdy v Rokycanech po červencových lijácích vystoupila hladina Klabavy o 120 cm nad normál. Na vodočtu v Nové Huti bylo naměřeno 165 cm. Začátkem července 1958 rozvodněná Klabava hrozila zaplavením Blanických strojírén v Chrástu, nicméně voda do objektu nedosáhla.

Také v roce 1960 způsobily říjnové deště povodeň na Klabavě s hodnotou v Nové Huti 187 cm. Tok 1965 znamenal výskyt povodní téměř na všech tocích státu. Je zajímavé, že relativně největší průtok byl zaznamenán na profilu Nová Huť, a to v důsledku manipulací na vodním díle Klabava (BALATKA et SLÁDEK 1966). V tomto roce se dostavila povodeň na řeku vícekrát. V březnu trval vysoký stav skoro 14 dní. Další povodňové vlny přišly po dvou velkých krupobitích 16. 5. a po průtrži mračen 22. 6., kdy byly vymlety cesty, splavena půda z polí a levobřežním Obecním potokem stržena část cesty u Hamru v Nové Huti. Povodňové situace na Klabavě byly zaznamenány i v obdobích 16.-28. 3., 28.-30. 4., 5. 5.-12. 6. a 17. a 18. 7., kdy byl dosažen roční rekord 214 cm. Další průtoková vlna proběhla ještě po tání sněhu a deštích před vánoci 19.-21. 12.

V následujícím roce 1966 byl stav na Klabavě, který je možno označit za povodňový, překročen po deštích 9.-11. 2., dále 10.-12. 4. a 17. 4. (187 cm) a 22. 4. (opět 187 cm), 30. 5. (197 cm), 8. a 22. 7. (122 cm), 8., 9. a 31. 8. a nakonec 21. a 22. 12.

V roce 1967 přišla povodeň 31. 5. a o vánocích 24.-25. 12. Série povodní pokračovala i roce 1968, kdy po oblevě v polovině ledna stoupla hladina Klabavy v Nové Huti na 184 cm a řeka zaplavila louky ledovými krami. V roce 1969 byl vyšší stav zaznamenán jen 2. 2.

Rok 1970 přinesl povodňové stavy 23. 2. (v Nové Huti 202 cm) a 24. 2. (197 cm). Další menší povodeň zasáhla řeku po deštích 19.-28. 3. (maximální stav byl 194 cm), série dalších povodní pokračovala ve dnech 1. 4. (158 cm), 10. 4. (172 cm), 20.-22. 4. (190 cm), 27. 4. (190 cm), 17. 5. (226 cm) a 22.-23. 8. (175 a 150 cm).

Roku 1971 se dostavily vydatné srážky kolem 20. května a začátkem června a v povodí Klabavy byl vyhlášen stav ohrožení. 7. 6. průtok v Nové Huti byl hodnocen jako čtyřletá voda.

Počátkem prosince 1974 vydatné srážky vyvolaly na Klabavě stav 157 cm.

Rokem dalších povodní byl rok 1977. Teplotně nadnormální závěr měsíce ledna vyvolal rychlé tání sněhu a odchod ledů a Klabava v Nové Huti zalila při stavu 187 cm luka. Na sklonku léta v důsledku bohaté srážkové činnosti (v pramenní oblasti Klabavy spadlo celkem cca 60 mm srážek) zatopila řeka 21. 8. louky v Nové Huti, 22. 8. dosáhl stav 185 cm, 23. 8. na 220 cm.

Další tři povodně přišly v roce 1978. Jejich klíčovým faktorem byla mimořádně silná srážková činnost, která dosáhla přes 300%, a to od 6. do 10. 5. Už 7. 5. došlo k záplavě silnice v Ejpovicích, 8. 5. stav na Klabavě v Nové Huti stoupl na 250 cm, po 9. 5. hladina klesala na 225 cm (9. 5.), 205 cm (10. 5.), 188 cm (11. 5.). Následujícího dne byla řeka již v korytě, avšak 20. 5. vystoupila opět na 183 cm. V následující povodni stoupl zde hladina Klabavy 22. července na 240 cm.

7. až 9. 8. se dostavily do celých západních Čech mohutné srážky, takže v návětrí Brd byla na stanici Strašice zaznamenána maximální 24hodinová srážka – 78,5 mm! Na VD Klabava byl dosažen stav 195 cm a v Nové Huti vystoupila hladina Klabavy na 190 cm.

Na přelomu roku 1978 a 1979 měla několikadenní srážková činnost za následek opožděnou vánoční povodeň. Na VD Klabava bylo dosaženo kulminace 1. 1. 1979 při stavu 108 cm. 3. 3. 1979 vystoupila hladina Klabavy v Nové Huti po deštích 29. a 30. 3. na stav 196 cm, 31. 3. na 200 cm, v následujících dnech došlo již k poklesu na 177 cm (1. 4.), 160 cm (2. 4.), ale po vydatných srážkách 6. a 7. 4. byl zaznamenán opětový vzestup na 197 cm, 8. 4. pokles na 180 cm. Další povodeň toho roku byla zaznamenána po deštích 19. 6., jež v Nové Huti dosáhla 217 cm, 24. 9. po další vydatné srážce vystoupila zde hladina Klabavy na 210 cm, takže opět byl vyhlášen III. stupeň povodňové aktivity.

V roce 1980 se na Klabavu dostavila jediná povodeň, a to v červenci vlivem silných srážek, takže 22. 7. dosáhla hladina v Nové Huti 240 cm a vody řeky zaplavily opět celá luka. 23. 7. hladina poklesla na 222 cm, 24. 7. již na 178 cm. Na stanici pod VD Klabava byl zaznamenán maximální stav 22. 7., a to 268 cm.

Ani následující rok nebyl bez povodní, zvláště po náhlém březnovém oteplení, jež vyvolalo rychlé tání sněhu v horských oblastech. Klabava stoupla na 200 cm a zatopila opět louky. 12. 3. byl pozorován již pokles na 198 cm. Pamětní kniha obce Ejpovice udává, že povodeň 26. 5. 1981 zaplavila v obci domy, zahrady, dvorky, garáže 15 domů s přilehlými pozemky.

Od 17. 7. nepřetržitá srážková činnost trávající 60-63 hodin, jež měla své centrum na návětrné straně Brd (ve stanici Strašice, tedy + - v pramenné oblasti Klabavy, činil čtyřdenní úhrn 189 mm!) způsobila další ničivou povodňovou vlnu i když její vrcholová část byla transformována průchodem polovypřázdňenou nádrží, v níž se zachytilo 3,5 miliónů kubiků vody, přesto maximální stav dosáhl v Nové Huti 278 cm, což odpovídalo více než stoleté vodě. 20. 7. byl stav na Klabavě v Nové Huti 250 cm a louky opět zaplaveny. 21. 7. nastal postupný pokles na 218 cm, 22. 7. na 190 cm, 23. 7. na 162 cm.

V roce 1982 jsme zaznamenali jedinou povodeň, a to v lednu. Příčinou byl mimořádně teplý začátek měsíce, takže celkové množství vody ve sněhu dosáhlo svého maxima a pozvolný vzestup hladiny i Klabavy se dostavil 5. 1. na 196 cm, 6. 1. na 198 cm.

I následujícího roku 1983 se povodeň na Klabavu dostavila jen jednou, a to v srpnu, kdy dlouhotrvající déšť vyvolal zvednutí hladiny Klabavy v Nové Huti na 224 cm (6. 8.) a 10 cm (10. 8.).

Příčinou květnové povodně v roce 1986 byla dvě srážková období mezi 19.-21. 5. a 27.-31. 5. V prvním došlo k snížení retenční kapacity v celém území, v druhém byly příčinou mimořádně vysoké srážky. Jejich průměrný úhrn na povodí ve dnech od 19. do 21. 5. byl 66,9 mm, druhá studená fronta 27.-31. 5. měla průměrný úhrn 115,7 mm. Centry srážkové činnosti obou byla závětrí Brd. Maxima na VD Klabava dosáhla 22. 5. 174 cm, 30. 5. 241 cm. V Nové Huti dosáhla Klabava 22. 5. 200 cm, 29. 5. 196 cm, 30.-31. 5. ze stavu 230 cm zaplavila louky pod osadou.

Povodeň se dostavila i v roce následujícím. Teplý a deštivý provázený táním sněhu v druhé polovině března vyvolaly v celých západních Čechách rychlý vzestup hladin na řekách, na nichž se vytvořily převážně dvourcholové vlny. 27. 3. vystoupila hladina Klabavy v Nové Huti na 156 cm, 28. 3. na 170 cm, 29. 3. na 178 cm. Řeka tak opět zaplavila větší část luk pod osadou.

Rok 1988 byl ve znamení povodně na počátku druhé poloviny března jako důsledek rychlého tání sněhu. 17. 3. zatopila Klabava v Nové Huti část luk za maximálního stavu 176 cm. 26. 3. dosáhla hladina 164 cm. Teplotně a srážkově atypický prosinec zapříčinil zvýšení stavu na všech západočeských tocích, nicméně Klabava při stavu 130 cm 12. 12. nevystoupila

z břehů. V řečišti zůstala i v důsledku zvýšených srážek na přelomu února a března 1990, kdy 2. 3. dosáhla hladina Klabavy v Nové Huti 134 cm.

V roce 1995 přišla podle záznamu v Kronice obce Ejpovice povodeň na Klabavě po oblevě množství sněhu 22. ledna; 27. ledna při „enormním zvednutí hladiny Klabavy“ byla zde vyhlášena povodňová aktivita.

Zatím nejmohutnější povodeň zasáhla Klabavu v srpnu **2002**. Příčinou byly mohutné srážky dopadající na vodu nasycenou půdu z přechozích dešťů, takže další už „nebrala“. Povodeň, jež zasáhla téměř celé Čechy, začala v jižních Čechách, odkud postupovala do středních. Na našem toku se výrazně projevila už ve středních Brdech, kde Klabava (Padrtůvský potok) uložila už nedaleko Tří Trubek až 1 m mocné nánosy štěrku. V Kamenném Újezdu zcela zničila své koryto.

Vtok Klabavy do lomu pod Ejpovicemi měl během povodně takovou sílu, že mohutné mnohatunové betonové panely, jež měly zpevňovat dno přítokového koryta lomu, byly po opadnutí nalezeny až v „jezeře“, případně rozmetány po okolí. Proud vymlel nové koryto v šíři asi 30 m a hloubce asi 6 m (KLEMENT 2004).

V Nové Huti dosáhl stav vodočtu 13. 8. rekordních 295 cm (resp. 315 cm), což ale opět není směrodatný údaj, neboť další proudy vody valící se lukami mimo řečiště vodočet nezachytil. Čistírna odpadních vod zasažena však nebyla. Byly zatopeny ulice Mlýnská, V lukách, K Řece, K Mostu, Ke Koupališti. Někteří občané, obyvatelé dolní části osady ležící v inundačním území, podcenili varování a neopustili své domovy, museli být zachraňováni vrtulníkem, protože protipovodňové hráze z roku 1982 byly povodní zničeny a staly se v tomto případě nefunkčními. Jiné dvě osoby byly evakuovány vrtulníkem i ze závodu Elektroodbyt v Horomyslicích. Most v Horomyslicích nebyl však povodní poškozen.

V Nové Huti se řeka 13. srpna valila i přes Černou lávku, která kupodivu masám vod odolala. Neodolal jim však most přes řeku od Nové Huti k okraji Kokotského lesa, zbudovaný na sklonku předmnichovské republiky na místě tzv. Bílé lávky, jehož pilíře byly už po delší dobu v havarijním stavu. Obecní úřad bagatelizoval už roky před povodní varování, že při větší povodni může most „odejít“ – a stalo se. Zřítíl se a po letech musel být postaven nový, ani zdaleka ne tak vhodný, jako byl původní. K výstavbě nového mostu mohlo dojít jen za přisunu finančních prostředků spřátelené bavorské obce Ausernzell. K jeho otevření došlo v roce 2004.

V Chrástu valícím se masám vod odolal most v dolní části, i když byly podemlety jeho pilíře, téměř zničen byl však jez v chatové oblasti v dolním Chrástu, zde pak i vytopeny tři domy a hospoda „U žáby“ a Jílkův mlýn.

„Historická“ povodeň však poměrně rychle opadla, a tak 15. srpna 2002 byla Klabava již v korytě.

V roce 2003 se dostavila povodeň 2. a 3. ledna, kdy výška hladiny v Nové Huti dosáhla 200 – 205 cm. 12.–13. února 2005 sahala voda v Nové Huti na cca 200 cm a v březnu mezi 17. a 19. 3. maximálně na 190 cm.

14. dubna 2006 dosáhla hladina řeky v Hrádku v 18 h 119 cm, což odpovídá 3. SPA, v Nové Huti 120 cm, 15. 4. 2006 v Nové Huti 150 cm, v Nové Huti 28. 3. v 16 h 167 cm (luka částečně zaplavena), 29. 3. stoupla již na 200 cm, 30. 3. klesla na 155 cm, kdy řeka byla již v korytě. 28. května 2006 odpoledne vystoupila řeka v Nové Huti na 260 cm, 29. 5. o půlnoci klesla na 234 cm, dopoledne již na 200 cm, 30. 5. večer k 190 cm, 31. 5. došlo k opětovnému zvýšení na 210 cm, avšak večer téhož dne pokles na 186 cm a až 1. 6. večer 160 cm.

V Hrádku tato povodeň dosáhla 29. 5. 2006 na 83 cm, na VD Klabava 125 cm.

V lednu 2011 vystoupila řeka po rychlém tání poměrně mohutné sněhové pokrývky a dešťových srážkách 14. 1. v Nové Huti na 193 cm, ale již 15. 1. poklesla na 173 cm. Luka byla zaplavena. V Hrádku 13. 1. dosáhla hladina 138 cm, takže třetí stupeň povodňové

aktivity trval až do 14. 1. 1 h. Na VD Klabava dosáhla kulminace 14. 1. v 8.00 h 125,7 cm. V Rokycanech byl vyhlášen jen 1. stupeň povodňové aktivity.

Nová povodeň v červenci 2011 si vynutila v Hrádku 21. 7. 3. SPA při maximální výšce hladiny 150 cm, v Nové Huti 21. 7. hladina stoupla na 182 cm, kdy opět byla zaplavena luka za obcí.

Blesková povodeň se přihnala i v květnu 2014, kdy v Nové Huti Klabava 28. 5. vystoupila na 210 cm, následujícího dne poklesla na 190 cm.

Tající sníh a vytrvalý déšť 23. 12. 2012 vyvolal zvednutí hladiny řeky Klabavy v Nové Huti během Štědrého dne na 198 cm, takže byly částečně opět zatopeny louky pod osadou. 25. 12. došlo již k poklesu hladiny řeky na 125 cm.

Kromě výše uvedených povodní, o nichž jsou známy určité podrobnosti (výška dosažených hladin, napáchané škody, velikost rozlivu aj.) jsou v různých pramenech navíc ještě uváděny povodně na Klabavě v následujících letech: 1579, 1589, 1713, 1752, 1770, 1786, 1815, 1842, 1845, 1893, 1896, 1909, 1922.

Ač člověk vzhlíží k povodním nejčastěji v obavách nebo je i proklíná, jejich ekologický význam není zanedbatelný. Mají význam pro migraci rostlin a živočichů vytvořením náplavů a tím i nových ekotopů pro ecesi (tj. uchycení a další existenci) rostlin.

Průběh povodní je možno tlumit rozlivem v nivě. Z ekologického hlediska potřebuje řeka vhodný rozliv, čemuž se bráníme neekologickými protipovodňovými valy, jimiž řeku přeměňujeme v nefunkční kanál. Vyšším stavům v řece za povodní naopak napomáhá napřimování koryt jeho přítoků, případně vlastního toku, což zvyšuje jeho povodňový stav.

Řece je nezbytné vrátit její přirozenou podobu, tedy i původní funkci, učinit taková opatření, aby tekla pomaleji, tedy delší dobu a dále již nestavět v inundačním území.

Bleskové povodně konkrétně na Klabavě je možno podstatně utlumit vhodnými vodohospodářskými opatřeními v Brdech, věnovat maximální pozornost jejich hydrologické funkci, neboť pohoří se musí bezpodmínečně stát rezervoárem vod velké části středních Čech. Jde jednak o radikální a komplexní změnu zadržování vod jejich svedením z lesů do úpadlin, do více či méně už zaniklých rašelinišť, nikoliv do vybudovaných odvodňovacích kanálů, jak se stalo v nedávné době a proto hlavně vyslepením hrůzného kanálu východně od obou padrt'ských rybníků. Právě tyto neuvážené zásahy byly příčinou vzniku bleskových povodní nebo alespoň zvýšení hladiny Klabavy při vydatnějších srážkách v nedávných letech. Je třeba uvažovat o budování menších vodoretěných nádrží v pramenné části Brd, vytváření mokřadů, nevápnit rašeliniště a provést postupnou přeměnu druhového složení brdských lesů na smíšené, odpovídající příslušnému vegetačnímu stupni, tj. podstatně zvýšit podíl buku a jedle na úkor smrku, neboť vodoretěná schopnost smrčín se rovná jen 10% vodoretence jedlobučin.

Erozně akumuláční činnost Klabavy probíhá i v současnosti; zvýrazněná je zvláště už zmíněnými povodněmi, případně umocněnými ledochody. Štěrkové náplavy na jesepových březích v jádrech meandrů a při povodních naakumulované štěrkové lavice jsou obvykle poměrně rychle osídlovány nejprve pionýrskou vegetací od prvních počátečních sukcesních stádií, jež v průběhu dalších vegetačních sezon mohou bez vlivu člověka dospět až po uzavřená trvalá společenstva. V Nové Huti došlo k „uzavření“ cenosy na štěrkopískovém náplavu po pěti letech od počátečních stádií sukcese takto: v roce 1968 bylo vybagrováno koryto Klabavy pod Novou Hutí až na štěrkový náplav v ploše 125 m čtver. ca 30-40 cm nad hladinou řeky, na němž se ještě týž rok objevila procenosa („neuzavřené“ první stádium zarůstání) o 46 druzích cévnatých druhů rostlin při 65% pokryvnosti plochy, v roce 1973 dospěla sukcese po několika mezistádiích do závěrečného stádia o 18 druzích s dominantní třtinou rákosovitou (*Phalaris arundinacea*) při 100% pokryvnosti (SOFRON 1974). V r. 2002 naplavila Klabava mohutný štěrkový 100 m dlouhý náplav na louky pod obcí a na pravém břehu v Dolním Chrástu osídlený po dvou letech procenosou tvořenou např. vrbou křehkou (*Salix fragilis*), vrbou červenicí (*Salix purpurea*), bodlákem kadeřavým (*Carduus crispus*),

turankou kanadskou (*Conyza canadensis*), locikou kompasovou (*Lactuca serriola*), mochnou husí (*Potentilla anserina*), mochnou norskou (*Potentilla norvegica*), jetelem zvrhlým (*Trifolium hybridum*), huseníkem lysým (*Arabis glabra*).

I povodeň v roce 2006 naplavila na louky pod Novou Hutí mohutnou štěrkovou lavici, jen nepatrně menší než roku 2002, ale o něco výše. Obě štěrkové lavice též během asi tří let zarostly lučnými společenstvy.

Štěrkové lavice v řece až souvislé porostlé ostrůvky v korytě řeky mohou být naopak další povodní opět rozplaveny a jejich vegetace zcela zničena. Povodně a zvláště ty, jež jsou provázeny ledochody, působí destruktivně na pobřežní vegetaci, především v meandrech na nárazových březích, kde proudnice řeky je silně vychýlena směrem k nárazovému břehu. Zde trpí dřeviny (olše, vrby aj.); jejich borka bývá zcela rozdrčena a kmen obnažen až na dřevo (viz o povodni v roce 1947).

Pozn.: Pro vodáky je Klabava sjízdná (při příznivých stavech) od tzv. Jezera v Ejpovicích.

Protože v dalším vyprávění, v němž **budeme řeku sledovat v současné době**, se budeme muset alespoň něžně dotýkat i geologických poměrů krajin, jimiž řeka protéká, nezaškodí v úvodu uvést předběžný přehled dotčených útvarů, neboť jejich horniny, ev. nerosty, jak uvidíme později, v mnohém do značné míry určovaly hospodářský život člověka.

V nejhořejším úseku svého toku, na území Brd, si Klabava hloubí své řečiště v tvrdých oligotrofních křemencích a slepencích útvaru kambria (nejstaršího období prvohor) o stáří ca 540 až 490 miliónů let.

Dalším, a po mnoha miliónech let významně člověkem ekonomicky zhodnoceným, útvarem je o něco mladší ordovik; v jeho době (ca před 490 až 436 milióny let) zalilo pánev mezi Prahou a Plzní na ca 120 miliónů let moře, z něhož vysedimentoval komplex břidlic, vulkanoklastů – především tufů, dále křemenců a podružně i pískovců a slepenců. Útvar ordoviku se na dlouhá léta stal hospodářsky vysoce významným, neboť, hlavně ve spodním a středním ordoviku došlo k vytvoření rozsáhlých ložisek sedimentárních železných rud. Tak významných, že si kraj Středních Brd a Podbrdská vysloužil od romantiků 19. století přezdívku *Železné srdce Čech*. Největší ložiska u naší řeky vznikla a byla těžena v klabavsko-ejpovickém rudním revíru.

Na středním a dolním toku se Klabava dotýká na své pouti nejstaršího geologického útvaru regionální jednotky barrandienu vůbec. Náleží k éře starohor, proterozoiku, resp. jejich útvaru v neoproterozoiku. Tvoří je sedimentární i vulkanické horniny kralupsko-zbraslavské skupiny náležející k souvrství bílovického. Celý komplex barrandienského neoproterozoika je slabě regionálně metamorfovaný. Převažují břidlice, méně se vyskytují metabazalty a tufy. Místy se můžeme setkat i se starými podmořskými výlevy ve formě tzv. diabasů. Především sedimentární horniny poskytly v minulosti rovněž starci těžená ložiska železných rud.

Druhohory v naší krajině zachovány nemáme.

V třetihorách (před ca 67-2 milióny lety), kdy v Čechách došlo k obnovení pohybů ker podél starých zlomových linií, jež bylo odezvou mohutného vrásnění, vznikala v pokleslých oblastech jezera spojená systémem vodních toků, jež svou sedimentární (usazovací) činností zanechaly písčité sedimenty (v rokycanské kotlině se rozlévalo jezero) a v ejpovickém revíru usadila „preklabava“ v mladších třetihorách (tj. před ca 20 milióny lety) svou říční sítí štěrky a písky a v jejich nadloží (např. u Kyšic) jílovce a kaolinické sedimenty, v jezerních pánvích jíly (např. v Dýšině a v Nové Hutí).

Svou současnou podobu dostala Klabava až ve čtvrtohorách (kvarteru), tedy v období posledních maximálně dvou miliónů let. Před tímto obdobím bychom naši Klabavu, jak už jsme se zmínili ve statí o třetihorách, sotva poznávali, tekla zarovnaným povrchem, náhorní plošinou, po níž dnes chodíme, jezdíme, kde prostě žijeme. V období starších čtvrtohor (pleistocénu), kdy se střídaly doby ledové (glaciály) a doby meziledové (interglaciály), se

řeka postupně hloubkovou erozí jednak zahlubovala (v dobách ledových) a zároveň sedimentací zanechala sled říčních teras, tj. vodorovných až mírně ukloněných ploch s příkřejšími svahy usazenin v podobě valounů, jež nacházíme na polích, na výše položených lukách, v lesích. V dobách ledových převládala v Brdech spíše tundra, v krajině mimo ně sprašová step, kterou teprve po skončení poslední doby ledové, tj. před asi 12 tisíci lety vlivem postupného oteplování obsazovaly zatím odolnější dřeviny, jako líska, bříza, borovice a teprve později, v období atlantiku, kdy zde panovalo klimatické optimum za vyšších teplot a vyššího úhrnu srážek než dnes, došlo k imigraci dalších náročnějších, zvláště tzv. ušlechtilých listnatých dřevin, později i jedle a k postupnému „uzavírání“ lesa. Na počátku tohoto období přišel do našich krajin člověk střední (mezolitu) a pak zvláště mladší doby kamenné (neolitu), který začal poprvé úrodnější půdu primitivními nástroji obdělávat.

BRDY

Na celém svém toku protéká naše řeka částí území nazvaného jménem francouzského paleontologa Joachima Barrandea – Barrantien, jež má za sebou pestrou, až bouřlivou geologickou minulost. Nejhořejší tok protéká územím Brd; zastavme se tedy nejprve u nich.

Brdy jsou středočeským pohořím, jejichž vymezení se v průběhu let u různých autorů často měnilo (viz např. BALATKA et SLÁDEK 1980, CÍLEK et al. 1996, DOMIN 1903, HONL 1982, LOŽEK 1998b, PALIVEC 1947, SKALICKÝ 1975a, ŠTĚPÁN 1984, 1988a,b aj.), přestože lze zhruba říci, že se rozkládají mezi Plzní a Prahou na západě a Zbraslaví na východě a Hvožďany na jihu.

Máme-li však na mysli jen Střední Brdy, v nichž se budeme v našem případě pohybovat, pak jejich rozlohu můžeme vymezit rozměry ca 25x14 km. Dosahují nadmořských výšek nad 800 m a jejich vznik je zřejmě díle terciárního vyzdvižení zemských bloků.

Brdy představují uzavřený a izolovaný horský a zalesněný celek uprostřed české kotliny tvořený v centrální části troficky chudými kambrickými slepenci, pískovci a křemenci, jen obtížně zvětrávajícími a s vysokým obsahem oxidu křemičitého, jako nejstarší krajinný reliéf celého státu. Kambrium, tento prvohorní útvar, budující střední část Brd, zaujímá období 570–510 miliónů let před současností.

Genese těchto hornin má svůj počátek v éře, kdy se v areálu Brd vytvořila vnitrohorská pánev se sladkovodním jezerem a s počátečními strmými svahy, po nichž stékající vodoteče přinášely do pánve různorodý materiál, z nichž nejspodnějšími kambrickými uloženinami byly žitecké slepence, jejichž zrna se skládají z drob, břidlic, buližníků i vyvřelých hornin proterozoika. Pánev si přesto zachovávala charakter deprese, o rozměrech ca 30x30 km, jejíž dno stále klesalo, takže během spodního kambria se v ní nahromadily sedimenty, a to zvláště pískovce, droby a slepence v mocnosti až přes 3.000 m. V této éře se již objevují mořské vlivy, prezentované tzv. paseckými břidlicemi s nejstaršími zkamenělinami živočichů žijících v mělkých lagunách na našem území (Kočka, Tok). Na počátku středního kambria, před 520 milióny lety, zasáhla do Brd mořská transgrese, jejímž „produktem“ je jinecké souvrství, ve světě známé svými fosiliemi (ostnokožců, trilobitů apod.).

Koncem středního kambria moře ustoupilo, došlo k vyslazování mořského prostředí a zároveň k vyplňování celé sedimentační pánve slepenci a pískovci. Ukončení sedimentace bylo provázeno vulkanickou činností, jejíž lávové proudy nesou název strašický vulkanický komplex, jehož stáří spadá již do svrchního kambria a do počátku ordoviku, tj. do let před ca 500 milióny lety. (Celková mocnost kambrických hornin je odhadována na 4.000 m.) V té době se naše oblast dostala nad úroveň moře. (Ve svrchním kambriu se v okolí Rokycan nacházela malá odlehlá pánev, v níž se usazovaly slepence a pískovce.)

Jižní část Brd je naopak tvořena troficky bohatšími horninami proterozoika (starohor); jde o břidlice s vložkami buližníků (lyditů), spilitů, drob apod. v podobě izolovaných kamýků s úživnějšími kambizeměmi.

Původně zarovnaný souvislý povrch paroviny Českého masivu byl v třetihorním paleogénu a miocénu rozlámán a vyzdvižen do mozaiky parovinných reliktních, tvořících dnes hřebeny Krkonoš, Šumavských plání a též Brd. Ty byly rozlámány řadou zlomů na jednotlivé kry.

Ve starších čtvrtohorách se v pohoří vlivem mrazového zvětrávání vytvořily zvláště na slepencích četné suťové pláště o mocnosti až 10 m (CÍLEK 1993 udává mocnost až 50 m); přičemž suť zaujímají až 60% plochy středních Brd. Došlo ke vzniku rozličných periglaciálních forem, jako jsou např. mrazové sruby nebo polygonální půdy, jež jsou srovnatelné s periglaciálními formami krkonošskými, a to zde pouze ve výši kolem 800 m (Jordán, Tok).

Zarovnaná vrcholová plošina Brd představuje tedy nejstarší reliéf Čech a jediný horský ostrov ve středních Čechách, rozlámáný tektonickými zlomy, jež dnes sledují horská údolí. Často se zde setkáme se skalními hřbítky.

Geomorfologickou pozoruhodností středních Brd je vnitrohorská pánev, v níž leží oba Padrťské rybníky. Relativně úrodnější půdy této pánve umožnily posléze zdejší poměrně hustší osídlení, nicméně vlastní úval hostí převážně glejové půdy.

Joachim Barrande (n. 11. 8. 1799 Sangués, z. 5. 10. 1883 Frohsdorf u Vídně)

Barrande vystudoval polytechniku v Paříži se zaměřením na stavbu železnic a mostů a ta, když se začalo uvažovat o vybudování koňské dráhy z Lán do Prahy k dopravě dřevěného uhlí z Křivoklátska do hlavního města a později o jejím prodloužení až k Plzni, byl na doporučení hraběte K. Šternberka do funkce hlavního inženýra jmenován Joachim Barrande.

Došlo k tomu takto:

Barrande působil nejprve, do r. 1830, jako vychovatel v rodině Bourbonů, konkrétně Jindřicha, vnuka krále Karla X. Rodina se však po červencové revoluci toho roku, jež vypukla proti omezujícím výnosům Karla X., po níž král abdikoval, musela uchýlit do exilu, nejprve do Anglie a pak do Skotska a posléze na nabídku císaře Františka I. do Čech. Barrande tuto rodinu neopustil, nejprve bydleli v Buštěhradě, posléze si Barrande našel byt v Praze na Malé Straně v domě „U krále Otakara II.“, kde jeho hospodyně byla pak matka Jana Nerudy, Barbora. Barrande v Praze seznámil s přední českou inteligencí, mj. s Františkem Palackým a Kašparem Šternberkem.

V Čechách tedy začal Barrande spolu s jinými vyměřovat trasu výše zmíněné tratě. Při této činnosti Barrande narazil na mimořádná naleziště prvohorních zkamenělin, což ovlivnilo jeho dřívější živelný zájem o paleontologii. Trať se nakonec nerealizovala a Barrande se tak vrátil k svému dřívějšímu živelnému zájmu o paleontologii.

S nálezy začal u Zlíchova v Českém krasu a postupně rozšiřoval svá území, až konečně po 44 letech výzkumné neúnavné vědecké činnosti bylo výsledkem jeho práce, kromě jiných, dílo „Silurský systém ve středních Čechách“ „Systeme silurien du centre de la Bohême“ (ca 6 000 stran a 1 160 tabulí). Svě sbírky a svou knihovnu odkázal Národnímu muzeu v Praze.

K názvu pohoří uvádí CÍLEK (1993), že jménem „brdo“ je v mnoha slovanských jazycích označován tkalcovský dřevěný mečik se zuby, aby řady osnovných nití byla stejnoměrná, čili „na jedno brdo“. Tento název se dodnes vyskytuje jako synonymum kopce, ale v Brdech byl zřejmě použit v původním významu jako táhlý skalnatý hřbet přerušovaný „zuby“ drobných skalek a mrazových srubů.

Klimaticky představují střední Brdy chladný horský okrsek, jehož průměrná roční teplota je ca 6,6 °C, průměrný roční úhrn srážek kolísá mezi 800 až 850 mm. Nejdeštivějším měsícem je červenec. Brdy se po klimatologické stránce poměrně dobře podobají Šumavě. Přesto sem částečně ještě zasahuje srážkový stín pohraničních hor. Podle Quitta (Quitt 1970) zaujímá střed Brd klimatická jednotka CH7 (chladná) s krátkým až velmi krátkým létem, mírně chladným a vlhkým dlouhým přechodovým obdobím, s mírně chladným jarem a mírným podzimem, dlouhou a teplotně poměrně ještě mírnou a mírně vlhkou zimou, s 50-60 ledovými dny a 140-160 mrazovými dny.

Údaje o srážkách se podle různých autorů značně liší, údaje pocházejí z různých míst a různě dlouhých období měření a je i otázkou jeho přesnost. Přesto pro zajímavost udáváme několik z nich. Průměrný úhrn srážek ve Strašicích dosahuje 652 mm (jiný údaj 668 mm/rok), v Nepomuku 758 mm, v Padrti 800 mm, HOYER (1984) udává pro Padrt' 813 mm, pro Nepomuk 775 mm, pro stanici u sv. Jana (823 m n. m.) 1060 mm, pro myslivnu Varta (653 m n. m.) 1072 mm, pro myslivnu Chynská (610 m n. m.) 962 mm. Pro Padrt' udává HOYER (l. c.) maximum za roky 1921–1940 834 mm, pro Nepomuk v letech 1881–1900 1189 mm. Nejvyšší úhrn srážek za rok byl zaznamenán na Padrti v roce 1941 – 1111 mm, v Nepomuku v roce 1897 – 1618 mm, na stanici Bor v roce 1890 – 1464 mm.

Území je poměrně bohaté i na zimní srážky a sněhová pokrývka zde leží často dlouho do jara. Na Toku leží 40–90 dní, navíc je zde dobře patrný fungující anemo-orografický systém Rezervy (HLAVÁČEK et SOFRON 2007), projevující se mj. vysokou akumulací sněhu a do jara dlouholežícími sněžníky v závětrném prostoru hory.

Nižší partie Brd do ca 600 m n. m. spadají do jednotky MT3 (mírně teplá) s 20-30 letními dny, průměrnou teplotou v červenci 15–17 °C, s mírně suchým vegetačním obdobím, tj. s ca 350–450 mm srážek, 40-50 ledovými dny, mírnou až mírně chladnou zimou a 50-100 dny se sněhovou pokrývkou.

V nižších nadmořských výškách než 600 m navazuje krajina na jednotku MT5.

Typickým rysem pohoří byla tedy jeho vlhkost, množství mokřadů, rašelinišť, bahnisek, přes něž musely být pro schůdnost pokládány vedle sebe kmínky, takže vznikly stezky zvané dřevěnky. Příkopy lesních cest bývaly i v létě plné tekoucí vody.

I nedaleko našeho toku Padrt'ského rybníka leží kdysi pozoruhodné rašeliniště u rybníka V Tisém, které objevil v roce 1902 pražský botanik prof. Josef Velenovský a později zkoumal prof. Karel Kavina (viz např. SPIRHZANZL 1951). Lokalita byla kdysi státní přírodní rezervací, leč později zrušenou, neboť ložisko rašeliny bylo již odumřelé a překryto lesním opadem, takže jeho vegetační kryt se radikálně změnil. Nejhlouběji leží vrstva rákosové rašeliny, nad ní pak leží ostricovo-přesličková, případně suchopýrová rašelina, jež přechází do starší rašelínkové a nad dřevovou vrstvou rašeliny mladší rašelínková rašelina. Povrch půdy dnes kryje recentní humus. Z dřevin je v nejspodnějším rákosovém rašelinném horizontu ležícím na vrstvě jílu zastoupen pyl borovice, břízy a vrby, výše se objevuje smrk a ve 4 m pak pyl jedle, buku a lísky, přičemž smrk zde dominuje nad borovicí. Dnes už nepoučený návštěvník při návštěvě lesního břehu rybníka sotva pozná, že pod jeho nohama se nachází vrstva 5 m mocné rašeliny. Pod Vlčí nedaleko Strašic v lokalitě zvané Bahna se nachází pod půdním povrchem a ostatně zcela vojenskou činností zdegradovaném povrchu další, nicméně mělký rašeliniště o mocnosti ca 2 m, též již před více než sto lety odumřelé. O rašeliništích na východním břehu Hořejšího padrt'ského rybníka viz níže. Všechna brdská rašeliniště jsou postglaciálního holocenního stáří.

V postglaciálu (poledové době) došlo na chudém oligotrofním kyselém podloží i ke vzniku lesních půd, z nichž dnes dominují nenasycené, převážně chudé kambizemě, často s patrnou podzolizací, dále rankery, tedy mělké kyselé humózní půdy, pseudogleje, při

vodotečích se nacházejí i gleje. Globální podzolizace byla zvýšena neuváženou a ekologicky pochybnou výsadbou smrkových monokultur (viz níže).

Celé pohoří tvoří dnes **rozměrný lesní komplex**, leč s dominantními monokulturami smrku. Z fyto geografického (rostlinně zeměpisného) hlediska spadá střední část pohoří do tzv. oreofytika, tj. do oblasti horské květeny, kterou lze chápat zároveň jako obří izolovaný ostrov – biocentrum (až biokoridor), nacházející se uprostřed poměrně četných fyto geografických okresů mezofytika, tj. temperátní oblasti opadavého listnatého lesa s funkcí křížovky rozličných středočeských biokoridorů, vzájemně se tu více tu méně ovlivňujících.

Není nadsázkou tvrzení, že horský komplex Brd je dobře srovnatelný s českými pohraničními horami.

Stav flóry a vegetace je podmíněn jednak fyzicko-geografickými poměry, jednak antropickou činností, tj. rozmanitými aktivitami člověka, přičemž lidská činnost představovala hlubší zásah do skladby květeny a vegetace než všechny faktory fyzicko-geografické. Tak odlesněné plochy zřejmě rychle osídlovala břiza bělokorá (*Betula pendula*) nebo osika (*Populus tremula*).

Před kolonizací a exploatací původních lesů byly Brdy pokryté převážně smíšenými porosty s dominantním bukem (*Fagus sylvatica*) spolu s jedlím (*Abies alba*). Z hlediska lesnického zde převažoval stupeň jedlobukový a smrko-bukový. Smrk (*Picea abies*) se zde vyskytoval jen jako příměs, hojnější byl na podmáčených půdách, které vylučovaly výskyt buku a tím jeho konkurenci, zvláště v tzv. smrkových olšinách a na vrchovištích, v pramenných pánvích, kde vyrostly dodnes dobře zachované rašeliníkové smrčiny, takže před ostatně řídkým osídlením území bychom se se smrkem byli hojněji setkali zvl. ve vnitrohorské pánvi při dnešních Padrt'ských rybnících. Na sutích byl častější klen (*Acer pseudoplatanus*), někdy i fragmenty i netypických reliktních borů.

K prvnímu náporu **člověka**, pronikajícímu do Brd, dochází už ve 12. století v souvislosti s dolováním rud. Tento nápor je provázen postupným, byť zprvu nevýznamným ústupem lesa ve prospěch prvních antropogenních enkláv s příchodem nelesních (pasekových, později i lučních) druhů, zatímco odlesnění okolní krajiny bylo v té době už více méně dokončeno. Brdské lesy však zůstávaly v drtivé většině dosud netknuté a těmi – v centrální části – zůstaly až do 17. století.

14.–16. století probíhalo na obvodu Brd ve znamení mohutného rozvoje železářství, které spotřebou dřevěného uhlí mělo za následek neregulovanou exploataci blízkého lesního hospodářství; v centru však lesy dosud využívány nebyly, v území byl nadřazen význam myslivosti nad významem produkce dřeva.

Výstavba nových pecí v 18. století (kolem r. 1726 produkovalo Podbrdsko 85% kujného železa celé zemské produkce) vyžadovala postupnou exploataci lesa i v centru pohoří, původní pralesy řídly, nápadný byl zvláště ústup buku (navíc, a to už v 16. století, se objevují první sklárny).

Ve snaze zabránit totální celostátní devastaci lesů (a tím i brdských) vydala Marie Terezie r. 1754 nařízení (lesní řád) o ochraně lesů, omezující vlastnická práva; řád nutil majitele k zalesňování, ti však zase nutili lesníky k výsadbě rychle rostoucích dřevin, zvláště smrku.

K obnově však nedocházelo nijak překotně, spíše naopak, a většinou je liknavě. Dělo se tak z počátku sítí, později výsadbou. Na nebezpečí jehličnatých monokultur upozorňovali tehdejší lesní odborníci, leč komerční zájem převýšil požadavky na ekologické aspekty lesního hospodářství (stejně jako, žel, i dnes) a tak se stalo, že došlo k diametrální změně druhové skladby brdských lesů, jež představují v drtivé většině smrkové silvikultury. Avšak stav lesů se ani po polovině 18. století většinou příliš nezlepšoval, místy tomu bylo i naopak,

a tak např. padrt'ská huť, ač původně obklopená lesy, musela po roce 1765 nakupovat dříví v rožmitálských lesích.

V roce 1868 odpadl zbirožský statek od státního majetku a na scéně se objevil bezskrupulózní pruský železářský velkopodnikatel Henry B. Strousberg, sídlící na zbirožském zámku, který ve vidině megalomanského snu vytvořit ze zdejší krajiny „český Manchester“ výstavbou vysokých pecí, železáren, válcoven, železničních tratí v sedmdesátých letech 19. století těžil holosečně, aniž by se zdržoval obnovou.

K odvážení dřeva z lesů se v době jeho „hospodaření“ chovalo v hájovně Americe až 40 volů. Došlo k tak značné exploataci lesů, že zmizely celé lesní komplexy, do toho přišly i vichřice a sněhy v roce 1868, v r. 1872 vývraty a polomy v průtrži mračen a vichřici a 1873 požár zničil přes 20 ha lesa u loveckého zámečku (ŠEFL 2004). V prostoru mezi vrchy Vlč, Převážení a Dubina vznikla holina o ploše přes osm kilometrů čtverečních. Po Strousbergově krachu v r. 1879 koupila zbirožský velkostatek vídeňská Hypotéční banka a ta jej prodala knížeti Josefu Colloredo-Mansfeldovi, který za něj údajně zaplatil 3, 350.000 zl. Nový majitel se všemožně snažil o postupné zalesnění, leč jen smrkem; údajně šlo o 15 miliónů sazenic neznámé provenience a vyseto bylo 14.800 kg lesního, tj. smrkového semene opět neznámé provenience. Mnohá půda patřící kdysi lesům, byla po vytěžení postoupena zemědělské výrobě. Používání kamenného uhlí v pecích se prosazovalo jen velice pozvolna, zpočátku s tím bylo dost neúspěchů, až později se uhlí přizpůsobením technologie začalo používat více.

Jak jsme se už zmínili výše, značné škody na brdských lesích způsobil člověk, nejen postupnou těžbou pro příbrdský železářský průmysl z přístupnějších okrajových částí do nitra pohorí, ale pak převedením přirozených smíšených lesů na jednodruhové jehličnaté, převážně smrkové kultury, nepoměrně náchylnější na extrémní meteorologické situace a živočišné škůdce, které obvykle na předešlé navazují.

Ve smrkových monokulturách dochází, zvláště s ohledem na nepřirozenou jednodruhovou skladbu, nejen k degradaci půdy, ale i častým přírodním kalamitám.

Vichřice, jimž mělce kořenící smrk jen těžko odolává, postihly vývraty a polomy brdské lesy např. v letech 1770, 1800, 1831, 1833, 1836, 1841, 1848, 1850, 1853, 1855, 1866, 1868, 1869, 1870, 1872, 1876, 1877, 1890, 1895, 1897, 1898, 1930 – vítr smetl na ploše ca 20 ha 7.226 plm dřeva, 1935.

Katastrofální vichřice v noci ze 14. na 15. listopadu 1941 přeměnila brdské lesy během několika hodin v rozsáhlé holiny. Bylo nutno zpracovat asi 1,750.000 plm dřeva, takže likvidace následků vichřice trvala až do roku 1943. Na zpracování kalamitního dřeva nastoupilo až 7.000 dělníků ubytovaných hlavně v lágru v Kolvíně, nebo v jeho opuštěných domech.

V roce 1942 byly postaveny dvě úzkokolejné tratě, po nichž se kalamitní dřevo sváželo do Mirošova, kde byl r. 1943 zřízen kárný tábor a jeho „chovanci“ byli zařazeni na likvidaci těchto kalamit. (Tábor byl na sklonku války přeměněn na koncentrační tábor vězňů z Kounicových kolejí v Brně.) Jenže nacisté zpracovávali dřevo na mirošovské pile ryze pro své účely, a když už tak byli v Brdech „rozjeti“, pokračovali v těžbě dál, neboť „co je doma, to se počítá“, ostatně už taky postupně docházeli k poznání, že zde nebudou navěky. Těžbu dřeva prováděla německá firma „Wilhelm Fischer“ z Mörfelden a zpracováním dřeva v Mirošově byla pověřena německá firma „Reschop Sägewerke“, se sídlem v Essenu.

Trasy úzkokolejky jsou vyjasněny jen na několika úsecích. Do dneška se těleso dráhy zachovalo jen na několika úsecích (asi 15 km); rozchod kolejí byl úzký, asi 600 mm. Hlavní „kmen“ železnice začínal v areálu pily u Mirošova, odkud pokračoval údolím Skořického potoka, který překračoval v km 1,4 a odbočil do jednoho z jeho přítoků; pak trať stoupala do 532 m n. m. do míst, kde jí dnes kříží později vybudovaná silnice z Mirošova, která ji využila, takže asi 2 km bývalé trati je dnes pod asfaltem. Po 6,5 km stoupala pak do 640 m n. m. ke

Kamenno-Palcířskému hřebenu. Tady se rozvětvovala na severní větev ke Kamenné, na východní, která stoupala k Padrt'skému potoku a pokračovala až po silnici do Zadní Záběhlé. Jižní větev směřovala k Padrti podél současné silnice ze Strašic. Jihozápadní větev mířila do internačního tábora v Kolvíně, na kterou se napojovala mirošovská větev, jejíž existence je však pochybná (SVOBODA 2003).

Pracovní tábor v Kolvíně, existující asi od r. 1942, stál na ploše asi 4 ha, ca 300 m před obcí při silnici do Skořic. Tvořily jej řady dřevěných baráků obehnaných ostnatým drátem. Evakuován byl až r. 1944, kdy se skončilo s těžbou.

Svědectví jednotlivých „chovanců“ obou táborů přináší publikace „Mirošovsko v době fašistické okupace“ pod redakcí P. Cironise (1995).

Název kárného pracovního tábora v Mirošově byl „Erziehungslager für Arbeitsvertragsbrüchige“. Ve skutečnosti šlo o koncentrák.

Holiny byly zalesňovány sice už v letech po r. 1941 i letecky semenem břízy z okupovaného Běloruska, tyto březové porosty byly pak v letech 1972–1976 likvidovány (ŠEFL ad verb.).

V roce 1984 poškodila zářijová vichřice o rychlosti až 140 km/h až 55.000 plm dřeva a 1. března 1990 smetla asi 42.000 plm dřeva.

Účinek vichřic zesiluje při sněhové zátěži stromů a pak při větších mrazech, kdy dřevo, zvláště smrků, je křehčí a snadněji podléhá zlomům.

Sníh v letech 1849 a 1940 způsobil vývraty a polomy, totéž v letech 1967–1968, roku 1979 to byl mokrá sníh v březnu a 23.–25. dubna 1980 způsobil škodu za oba roky na 55.000 plm dřeva. Další škody na brdských lesích způsobila námraza, např. v letech 1853, 1995 a 1996. Polomy a vývraty po těchto mimořádných meteorologických situacích jsou napadány živočišnými škůdci, i když smrková kultura je k nim náchylná i bez těchto kalamit.

Tak např. mniška (*Lamantria monacha*) se zmocnila brdských smrkových monokultur na sklonku 19. století a její řádění trvalo až do sklonku 20. let 20. století. Kronika obce Ejpovice 1919–1967 udává, že mniška likvidovala i ejpovické obecní lesy. Poté byly sázeny opět jen smrky.

V první polovině třicátých let 20. století působil škody v lesích i brouk klikoroh borový (*Hylobius abietis*).

Ke kůrovcové kalamitě, v rozsahu jaká postihla v posledních letech Šumavu, zde nedošlo, neboť byla operativně učiněna včasná protikůrovcová opatření.

Přes skutečnost, že Brdy jsou přirozenou pramennou oblastí uprostřed Čech a navíc chráněnou krajinnou oblastí přirozené akumulace vod, bylo v druhé polovině 20. století jen na území Lesní správy Strašice odvodněno 572,46 ha lesa pomocí příkopů o délce 74 539 m! (ŠEFL 2004), což mimořádnou měrou přispělo k bleskovým povodním na středním a dolním toku (viz už výše).

Nicméně již v době předmnichovské republiky vyvolal vznik **VVP Jince** v roce 1926 potřebu vykácet mnoho hektarů lesa pro potřeby cílových (dopadových) ploch. Tak vznikaly postupně bezlesé cílové plochy Jordán, Tok, Brda, později Kolvín, na okraji Brd u Strašic Bahna. (O VVP viz závěr kapitoly Brdy.) Dopadová plocha Padrt' byla už dávno před tím bezlesou.

Současné lesy Středních Brd jsou s ohledem, jak jsme se již zmínili, člověkem vytvořené nepřirozené kulturní smrkové monokultury, likvidující téměř všechny bylinný podrost a katastroficky měnící půdní poměry až k ireversibilním změnám v jejich horizontech.

Snad nezaškodí podívat se nyní aspoň letmo na současné bohatství **živé brdské přírody** a připomenout si co zde roste, žije, běhá.

Brdy jako celek jsou charakterizovány **flórou a vegetací**, jež je v úzkém genetickém vztahu převážně k Šumavě, a to zvláště k její severozápadní části prostřednictvím Plánického hřebene, kudy do Brd migrovala řada druhů (např. dřípatka horská aj.).

Výše jsme se zmínili o tom, že Brdy řadíme z hlediska rostlinnězeměpisného (fytogeografického) do oreofytika, tj. do extrazonální oblasti horské květeny a vegetace. Je to proto, že zde nacházíme některé rostlinné druhy a jejich společenstva, vázaná na chladné klima hor, resp. na horský montánní stupeň a jež, až na výjimky, mimo hory nenacházíme.

Z druhů vázaných na vyšší polohy, resp. chladnější klima hor, jsou to v naší části Brd např. už zmíněná dřípatka horská (*Soldanella montana*), rostoucí dosud např. na březích Padrt'ského potoka (Klabavy), poměrně hojná žebrovice různolistá (*Blechnum spicant*), vranec jedlový (*Huperzia selago*), plavuň pučivá (*Lycopodium annotinum*), silenka dvoudomá (*Silene dioica*), dosud hojný černýš lesní (*Melampyrum sylvaticum*), chrastavec lesní (*Knautia dipsacifolia*), pcháč různolistý (*Cirsium heterophyllum*), zimolez černý (*Lonicera nigra*), jednokvítka velekvětý (*Moneses uniflora*), montánně oceánický mokřýš vstřícnicolistý (*Chrysosplenium oppositifolium*) aj. Mnohé z horských druhů, jejichž výskyt ve Středních Brdech byl znám ještě v první polovině 20. století už, žel, vyhynuly. Byly to např. mléčivec alpský (*Cicerbita alpina*), bradáček srdčitý (*Listera cordata*), kapradina hrálovitá (*Polystichum aculeatum*), čípek objímavý (*Streptopus amplexifolius*), podbělice alpská (*Homogyne alpina*). Dále zde roste množství horských bezcévných druhů (lišejníku, hub, mechorostů, řas), které spolu s vyjmenovanými cévnatými výrazně odlišují Brdy od kontaktních fytochorionů mezofytika. Tím není zdaleka řečeno, že horské druhy zde převažují nad ostatními, naopak.

Navíc velké množství rostlinných druhů, vyskytujících se v sousedních fytogeografických okresech mezofytika, do Brd pro jejich drsné klima nevstupuje, nejvýše jen do jejich okrajů, případně do nečetných nižších plošně rozměrnějších poloh. Tyto druhy pak indikují oreofytikum Brd negativně.

Brdy jsou dále charakteristické **klimatickou inverzí** a tím i zvratem vegetačních stupňů, tzn., že druhy montánní pak nacházíme na dnech chladných údolí a relativně teplo- a suchomilnější při vrcholech (i když toto pravidlo platí zhruba do výše 750 m n. m.).

Balvanová moře a skály (zde převážně mrazové sruhy) představují tzv. mrazová bezlesí, ekotopy, jež nikdy v postglaciálu nezarostly lesem.

Brdy svými relativně nižšími nadmořskými výškami nedosáhly nikdy do vegetačního stupně smrčín, avšak nachází se zde tzv. podmáčené smrčiny, a to zvláště při dnech lesních údolí; sem patří i rašelínkové smrčiny, jež v Brdech obsadily rašelinné substráty v plošných výronišťích vod.

Už výše jsme se zmínili o tom, že Brdy byly vždy známy svými mokřady a rašeliništi, jež v posledním století vlivem nepochopitelného a ekologicky zvráceného odvodňování nebo neekologického „hnojení“ vzaly převážně za své a jsou dnes odumřelé, jako např. Tisý, Bahna, Pílský rybník aj.

Botanicky a šíře ekologicky významné rašeliniště na východním břehu Hořejšího padrt'ského rybníka bylo v letech 1997–1998 zničeno už zmíněným mimořádně drastickým zásahem, vykopáním obtokového kanálu podél obou rybníků za účelem odvedení kyselých přítoků (hlavní přítok Hořejšího padrt'ského rybníka byl kontaktován s tímto jedinečným rašeliništěm na jeho východním břehu) mimo rybník a docílení příznivějších podmínek pro

chov ryb v rybnících. Přesto, že jsou přítoky navíc zavážením vápna po mnoho let částečně zbavovány kyselosti, kýžený výsledek, jak upozorňuje ŽÁN (2001), se nedostavil.

Zahloubením kanálu až na jílovitý substrát tak byla zničena mimořádně cenná rašeliništní cenosa na východním břehu Hořejšího padrtského rybníka včetně mokřadní březiny, jejímž porostem přímo byl vyhlouben obtokový svodný kanál. Brdy a celé střední Čechy tak ztratily jednu a toho druhu jedinou z nejnámennějších přírodovědeckých hodnot.

Původní hlavní přítok do Hořejšího padrtského rybníka byl tedy sveden do tohoto kanálu a odveden do Padrtského potoka až pod odtokem z Dolejšího padrtského rybníka.

Při březích Hořejšího padrtského rybníka je v celých středních Čechách ojediněle vytvořená pásmostvitost litorální vegetace od břehů směrem k volné hladině, v současnosti bohužel rušená postupným zarůstáním rákosem.

Všimněme si **fauny Brd**.

Z početných druhů ryb je to např. vranka (*Cottus cobio*), pstruh obecný (*Salmo trutta*), okoun (*Perca fluviatilis*) v Padrtském potoce, úhoří (*Anguilla anguilla*), štiky (*Esox lucius*), kapři (*Cyprinus carpio*), plotice (*Rutilus rutilus*), lín (*Tinca tinca*), cejni (*Abramis brama*), dnes i vysazení tolstolobici (*Hypophthalmichthys molitrix*). Kromě toho 25. 5. 1994 byli do padrtských rybníků vysazení amuři (*Ctenopharyngodon idella*). Z dalších vzácnějších druhů ryb Brd si jmenujme ještě střevli potoční (*Phoxinus phoxinus*) a v Kokotském potoce na východním okraji Brd pak mihule potoční (*Lampetra planeri*).

V roce 1938 dosáhly výlovy ryb kolem 6.000 kg v Hořejším rybníku, 5.200 kg v Dolejším rybníku. V roce 1996 byli podle Žána (ŽÁN 2001) vyloveni kapři, štiky, amuři, plotice, líni, cejni a několik tolstolobiků.

Z bohaté avifauny si připomeňme nejprve čápa černého (*Ciconia nigra*), jehož hnízdění v brdských lesích je sledováno od roku 1976. Dnes v celém komplexu Brd je ca 17 lokalit obsazených hnízd tohoto ptáka a v letech 1977-2002 bylo zde okroužkováno 166 jeho mlád'at. Čápi černí letí do zimovišť v subsaharské Africe jednak přes Gibraltar do západní Afriky, jednak přes Balkán, Turecko a Izrael do východní Afriky. V letech 1995-2000 ze svého hnízdiště odlétala s „baťůžkem“ na zádech samička čápa černého Kristýna a vícekrát i stejně příslušníci její rodiny. Baťůžek dostala 24. 7. 1995 a sledována byla „krok za krokem“ osmičlennou expedicí. Sama letěla rychlostí 200-443 km/den přes Gibraltar do východního Senegalu. Stejně tak i další tři roky. V roce 1997 byl stejně označen Kristýnin partner Jakub, který letěl do Afriky přes Balkán a Blízký východ. Byl však v Africe zabit. Kristýna přijala jiného samce, Davida; ten se sice vydal do zimovišť společně s Kristýnou, ale na rozdíl od ní zimoval ve Španělsku. Když Kristýna v roce 1999 v Africe zahynula, David se vrátil do Brd a nakonec, když se nedočkal Kristýny, vyhledal novou partnerku.

Na rybníky je vázána řada dalších ptačích druhů, jsou to orel mořský (*Haliaeetus albicilla*) (hnízdo u Padrti 2001), orlovec říční (*Pandion cristatus*), lyska černá (*Fulica atra*), čírka obecná (*Anas crecca*), labuť velká (*Cygnus olor*), polák velký (*Aythya ferina*), husa velká (*Anser anser*), hvízdák euroasijský (*Anas penelope*), potáplice severní (*Gavia arctica*), čejka chocholátá (*Vanellus vanellus*), pisík obecný (*Actitis hypoleucos*), volavka popelavá (*Ardea cinerea*), více druhů rákosníků rodu *Acrocephalus*, kormorán velký (*Phalacrocorax carbo*), hnízdí zde i volavka bílá (*Egretta alba*), kulík říční (*Tringa ochropus*) hnízdil v r. 2001 na Dolejším padrtském rybníku, na tahu se objevili i jeřábi popelaví (*Grus grus*).

Nad Klabavou (Padrtským potokem) se objevují skorec (*Cinclus cinclus*), konipas horský (*Motacilla cinerea*), ledňáček říční (*Alcedo atthis*), v okolních lesích pak četné sýkory a další pěvci. Sluka lesní (*Scolopax rusticola*) asi už v Brdech nežije (POJER et al. In ČÍLEK et al. 2005).

Z níže organizovaných živočichů zde žijí raci říční (*Astacus astacus*), ti se však nacházejí jen v části toku Padrtského potoka pod Dolejším padrtským rybníkem, daleko

hojnější je zatím rak kamenáč (*Austropotabius torentium*), kdysi v mohutné populaci v Padrt'ském potoce, pro něhož zde byly zřízeny tři „naturové“ lokality. Existence tohoto živočicha je však dnes ohrožena nejen znečištěním toků, ale i invasními druhy raků, konkurujících kamenáči a navíc s nebezpečím přenosu račího moru. V současnosti je jeho populace silně decimována i norkem americkým, uniklým z některých kožešinových farem do volné přírody.

I v okolních lesích je zvířena Brd stále poměrně bohatá, byť i ona doznala citelné ztráty. Vyhnula kočka divoká (*Felis silvestris*), o níž se udává, že v roce 1745 byly na zbirožském panství střeleny ještě dva kusy. Kdysi zde se toulající, avšak místní, medvěd hnědý (*Ursus arctos*) byl vyhuben zástřelem posledního v r. 1628, ŠEFL (2004) naopak uvádí, že poslední brdský medvěd byl uloven až v r. 1660. Nepravděpodobná je zmínka (MINISTR 1969 apud ŽÁN 2001), že ještě kdysi v letech 1720-1740 došlo ke srážce člověka s medvědem někde u Strašic.

Výskyt vlka (*Canis lupus*) se udává ještě k roku 1742, kdy bylo u Přisednice pozorováno devět kusů. Téměř vyhubena byla vydra (*Lutra lutra*), pozorována zde ještě v roce 1957 i na počátku šedesátých let, avšak, jak se zdá, lze od konce 20. století sledovat její postupný návrat.

Cenné je, že v Brdech dosud žije původní populace jelena evropského (*Cervus elaphus*), což na Šumavě není. Vykácením cílových ploch zlepšily se pastevní podmínky pro tuto zvěř, zvýšila se její úživnost a její jak početní tak i biologický stav se zvýšil. Na druhé straně vyšší stavy zvěře působily škody na lesních kulturách, takže bylo nutno stavět oplocenky.

Z kopytnatců zde žije hojný srnec (*Capreolus capreolus*), prase (*Sus scrofa*) [poslední kus z původní populace byl podle Žána (ŽÁN 2001) střelen v roce 1816, týž uvádí, že od roku 1940 se okolo Padrtě začala znovu objevovat černá zvěř, která přebíhala od Varteckého revíru, kde lesy nebyly oploceny].

K zdejšími zatoulančům připomeňme losa (*Alces alces*), který se objevil v roce 1991 u Borovna. Vzácností je však plch zahradní (*Eliomys quercinus*).

Ze šelem nejsou vzácností liška (*Vulpes vulpes*), kuna lesní (*Martes martes*), kuna skalní (*Martes foina*), lasice kolčava (*Mustela nivalis*), hranostaj (*Mustela erminea*), od konce 20. století se sem ze Šumavy zatoulává rys (*Lynx lynx*) (původní byl vyhuben v druhé polovině 19. století).

Nebezpečným vetřelcem je nejen v Brdech, ale i na středním a dolním toku Klabavy už zmíněný norek americký (*Mustela vison*), expandující predátor hubící masově populace raků a plazů, ale i ptáků, pro něž znamená mimořádnou hrozbu.

Ve středních Brdech bylo dosud ujištěno více než sto druhů ptáků. Zatímco ptáky vázané na rybníky jsme si jmenovali výše, všimněme se nyní nejzajímavějších zástupců vázaných na lesní komplexy. Dosud jsou častí např. datel černý (*Dryocopus martius*), krkavec (*Corvus corax*), holub hřivnáč (*Columba palumbus*), sýkory (*Paridae*), ledňáček (*Alcedo atthis*), skorec (*Cinclus cinclus*), konipas horský (*Motacilla cinerea*) (tito tři zvláště nad potoky), šoupálci (*Certhia* sp. div.), králíčci (*Regulus* sp. div.), žluna zelená (*Picus viridis*), ze sov sýc rousný (*Aegolius funereus*), výr velký (*Bubo bubo*), kulíšek nejmenší (*Glaucidium passerinum*), z dravců např. káně lesní (*Buteo buteo*), jestřáb (*Accipiter gentilis*), krahujec (*Accipiter nisus*), včelojed (*Pernis apivorus*).

Hýl rudý (*Carpodacus erythrinus*) byl poprvé pozorován v okolí Padrt'ských rybníků v roce 1993. Z typické brdské avifauny však vyhnul tetřev (*Tetrao urogallus*), poslední pozorování zdejšího tetřeva pochází z roku 1971, avšak od roku 1996 byly činěny pokusy o jeho reintrodukci, ŠEFL (2004) udává, že tetřevi byli evidováni od roku 1934; vyhnuli

tetřivek (*Tetrao tetrix*), jehož kdysi tokalo v okolí obce Těně až 100 ks. Tetřivci byli evidováni od r. 1935. Měli poměrně vysoké stavy na holinách po holožiru mnišky i na vykáčených cílových plochách a po roce 1941 i na kalamitních plochách. Na Holoubkovsku tokalo v té době údajně ještě až 150 kohoutků. Z Brd zmizel i jeřábek (*Bonasa bonasia*), jenž zde byl pozorován ještě na sklonku sedmdesátých let 20. století.

Z plazů se vyskytují zmije (*Vipera berus*), užovka obojková (*Natrix natrix*), ještěrka živorodá (*Zootoca vivipara*), slepýš křehký (*Anguis fragilis*) aj., z obojživelníků čolek horský, čolek obecný, skokan hnědý, skokan zelený (*Rana esculenta*), kuňka obecná (*Bombina bombina*) i žlutobřichá (*Bombina variegata*) (POJER et al. in CÍLEK et al. 2005).

PADRŤ

V pánvi padrťských rybníků s enklávou relativně úrodnějších půd a tím i příznivějšími podmínkami pro osídlení, vznikly snad už ve 13. století tři obce Padrt', Přední a Zadní Záběhlá, i když písemné doklady o některých jsou nepoměrně pozdější.

Padrti nejbližší území ovládali zřejmě páni z Dršťky (Ronšperka, Ramsberg) mezi Kolvínem a Skořicemi. Možná byl tento prostor i pod vlivem pánů z Homberka (hrad mezi Vískami a Příkosicemi), jehož prvními držiteli byli ve 13. stol. Buzicové.

Dnešní Padrt' byla zřejmě menší osadou, kterou obývali stavitelé rybníků, jež se později stala, po polovině 16. stol. základem nové obce Padrtě, tehdy zvané Waldorf.

Po roce 1531 koupil Florián Gryspek z Gryspeku (zesnulý r. 1588 v Nelahozevsi) mirošovské panství s okolím a brzy potom založili Gryspekové na Padrt'ském a Zlatém potoce dva rybníky. Důvodem jejich založení byl původně zřejmě rybolov, později navýšení stavu vod pro průmyslové podnikání, pohon hamrů, eventuálně již před tím i mlýnů, neboť k roku 1658 je udáván v Padrti mlýn.

Asi r. 1670 byla zde zbudována **vysoká pec**, založená Františkem Divišem Vratislavem z Mitrovic, která stála pod hrází Dolejšího rybníka (vyhasla asi r. 1817), čtyři hutě a pět hamrů a hamerní úřad, jehož budova v letech 1927 až 1952 byla sídlem Lesní správy.

Roku 1727 se vkládalo do pece 1138 vsádek při spotřebě 1264 koleček železné rudy. Ta se sem dovážela z devíti dolů, je to ruda těžská, z Janovky, Zlamnohy, skořická, klabavská a méně z dalších těžebních míst.

R. 1749 existovala dosud vysoká pec, 4 zkujňovací hamry a jeden cánový na výrobu hřebíkárského železa. V roce 1753 dosáhla produkce 896 q.

Jenže pak došlo k nepříznivé situaci, začaly se hromadit zásoby neprodaného železa (1755 na Padrti 20.181 vah obyčejného a 537 vah cánového), přesto se podařilo postupně zvýšit produkci vysoké pece, která v roce 1759 dávala týdně přes 46 q.

V roce 1765 bylo nutno i pro zdejší huť, ležící kdysi uprostřed lesů, kupovat dříví z rožmitálských lesů a 1766 byla už vysoká pec mimo provoz, ale 1769 až 1784 hamry pracovaly naplno, 1784 zrušen však na Padrti šichtovní úřad.

Na přelomu 18. a 19. století (1798 – 1803) se ročně vykovalo 20.288 vah, vysoká pec v té době ještě stála, ale už nebyla v provozu. Z 22 hamrů ve všech komorních železných hutí připadalo na padrt'ské 18,18% celkové produkce.

Počátkem 19. století jeden padrt'ský hamr vyhořel, ale v roce 1820 byl znovu postaven.

V r. 1830 pokles zisk na pouhých 5,81% a klesal dále pro špatný odbyt železa, došlo k vážným finančním problémům. Přesto je k r. 1838 udávána existence 5 hamrů, dále jedna škola, jeden hostinec, jeden mlýn, jedna hájovna.

V roce 1848 jsou tu ale ještě tři zkuňovací a dva cánové hamry. Surové železo bylo sem dodáváno z vysokých pecí v Holoubkově, Zbirohu-Františkově a Strašicích.

Ve čtyřicátých letech 19. století skončilo totiž hospodaření značnou ztrátou poklesem cen běžného tyčového železa.

V padesátých letech 19. století procházelo české železářství významnou proměnou, na níž se podílela kromě zavádění pudlování a válcování i silná konkurence levnějšího železa ze zahraničí. Asi po r. 1863 byly zde zrušeny oba cánové hamry (resp. skočil jejich provoz, podle MAKAJE (2010) poslední hamr přestal pracovat r. 1867) i když snad ještě v r. 1875 tyčové hamry s vodními koly v obci dosud stály.

V r. 1757 byla u hráze Dolejšího rybníka postavena socha sv. Jana Nepomuckého, jež kdysi v padesátých letech 20. století zmizela neznámo kam. Byl na ní umístěn nápis: „Tato statu je postavena ke cti a chvále svatého Jana Nepomuckého, za zesnulého šichtmistra zbirožského pana Jana Mikovajza.“

V roce 1778 měla Padrt' 30 popisných čísel a železné hamry. Na sklonku 18. století měla již 24 chalup a rozdělila se na Padrt', Přední a Zadní Záběhlou a V Budách.

Roku 1804 byla v soukromém domě založena jednotřídka pro děti z Padrtě a Záběhlé, bylo jich až 200, sedávaly na podlaze, na stupínku, na oknech.

1836 obec měla 63 domů a 350 obyvatel.

R. 1838 zde stálo údajně! jen 45 domů, obec měla 425 obyvatel, kteří se po úpadku železářství živili jako lesní dělníci, povozníci, rolníci apod. R. 1848 zde byly ještě 3 zkuňovací a 1 cánový hamr.

V roce 1854 byl renovován válcový mlýn, roku 1862 obec postavila vepřovicovou jednotřídni, doškami krytou školu [v Padrti].

Smlouvou z 21. 7. 1868 bylo zbirožské panství včetně Padrtě prodáno Samuelovi Simundtovi a Vincenci Kirchmaierovi, kteří je prodali 31. 12. t. r. pruskému podnikateli Henrymu Bethelu Strousbergovi za 9 miliónů 400 zl.

Po jeho krachu bylo roku 1879, jak jsme se už zmínili výše, zbirožské panství včetně Padrtě koupeno knížetem Josefem Colloredo-Mansfeldem.

Zhruba v této době bylo v Padrti 10,6 ha orné půdy. Pastviny patřily zřejmě výhradně hovězímu dobytku, ovce se zde asi nechovaly.

Když zaniklo v Padrti železářství, stala se obec sídlištěm lesních dělníků a posléze, i když mnohem později, cílem turistů i letních hostů.

K roku 1889 se datuje počátek turistiky, jejímž průkopníkem byl Jan Lego a byly „vytýčeny“ první turistické trasy.

V roce 1896 měla Padrt' v 65 domech 529 obyvatel. Převážně šlo o dřevěná stavení a z vepřovic se šindelovými nebo doškovými střechami.

Roku 1899 byl bývalý hamr přestavěn na válcový mlýn Vintiškův, který však majetkově patřil Colloredo-Mansfeldům.

V souvislosti se zánikem železářství nejen na Padrti, ale v celé příbrdské oblasti se obyvatelstvo ztrátou zaměstnání přeorientovalo na méně výnosné **cvočkařství**, k jehož největšímu rozmachu došlo v letech 1875 – 1890.

KRIEBL (1911) píše, že ještě v roce 1911 bylo cvočkařství rázovitým řemeslem a v obvodu Brd zaměstnávalo v té době ještě asi 1 700 osob. První světová válka toto řemeslo ještě oživila, neboť pracovali pro vojenský erár, čímž byli osvobozeni od vojenské služby. Šlo o řemeslo německého původu, ale zároveň o nelehkou a namáhavou práci od 4 h ráno do 8 h večer. Za týden musel cvočkař vyrobit až 12 000, případně i víc tisíc hřebíků různých druhů, v přepočtu na dny musel cvočkař udeřit perličkem asi 25.000 krát denně. Cvočky se vyráběly z tzv. cejnů, prutového železa, zhotovovaného v tzv. cejnhamrech, např. ve Strašicích, ale i

jinde. Za tisíc hřebíků dostal dělník 10 kr. šajnu, po stávkách před první světovou válkou (1890, 1893) se situace cvočkařů poněkud zlepšila, a to mj. i po založení Ústředního cvočkařského spolku. Potom si cvočkař vydělal asi 12–14 korun týdně. Cvočky se vyvážely zvláště do Rakouska k okování horských bot. Cvočkařství bylo ale svobodným řemeslem, nezatíženým výdělkovými daněmi.

Jak vypadala sociální situace cvočkařů, vyličil ve svém fejetonu uveřejněném v roce 1866 v Národních listech Jan Neruda: „*Zde práce učinila z celého kraje obrovský chudobinec, kraj mrzáků, kteří jsou na mizině s duševní i hmotnou silou svou! Kladivo kovářské umučilo dvě generace.*“ (Výňatek)

K 1. 12. 1930 bydlelo v Padrti 258 občanů v 68 domech, byly tu 4 hostince, 2 smíšené obchody, řeznictví, jedna pekárna chleba a rohlíků, 2 mlýny, jedna pila s vlastní elektrárnou, dvoutřídní škola, středisková vojenská lesní správa, kaplička. Roku 1932 zde byla otevřena nová školní budova, nejmodernější na rokycanském okrese. Byla dvoutřídní se sociálním zařízením.

Dosud tu probíhala i cvočkařská řemesla, pracoval zde košíkář a některá další řemesla.

V tomto prostoru se však nacházela i další sídliště, byly to obě Záběhlé, Přední a Zadní a osada V Budách.

Záběhlá byla podle Šefla (ŠEFL 2004) založena roku 1730 knížetem a hrabětem arcibiskupem Františkem Ferdinandem z Khülenburgu zřejmě na loukách zmiňovaných už k r. 1565, nesporně obhospodařovaných obyvateli Padrtě. R. 1730 se zde tedy usídlilo 12 českých rodin a osídlování trvalo asi tři roky. Pro postavení chalupy obdržela každá rodina pozemek o ploše 12x3 sáhy, tedy 3,52 ha. Roboty jim byla na 12 let prominuta.

Kronika Přední a Zadní Záběhlé (1991) udává, že v roce 1790 zde stálo 22 domů, r. 1848 34 domů se 152 obyvateli, r. 1880 už 61 domů s 553 obyvateli, r. 1900 79 domů se 447 obyvateli, 1930 81 domů se 431 obyvateli a r. 1939 89 domů s 447 obyvateli; v počtu domů jsou zahrnuty jedna škola, jedna kaple, dvě fořtovny a tři hájovny.

V roce 1879 zde zřízena četnická stanice byla roku 1926 zrušena a přemístěna do Věšína.

Z plodin se pěstovalo žito, oves, méně pšenice, zato hojně brambory, z domácích zvířat se chovaly hlavně krávy, voly (na potah), koně (na práce v lesích).

V první světové válce z obou Záběhlých padlo 14 mužů ze 48 narukovaných. R. 1920 byl padlým postaven pomník, při pozdější likvidaci obce zachráněn přemístěním do Skořic.

Do roku 1923 musely děti ze Záběhlých chodit do obecné školy v Padrti. Ve školním roce 1918-1919 chodilo do školy v Padrti 108 žáků ze Záběhlé a 63 z Padrti, v dalším 115 ze Záběhlé a 62 z Padrti, 1920-1921 121 ze Záběhlé a 64 z Padrti.

Už v roce 1918 došlo k dohadům o postavení nové školy. Teprve 6. května 1919 se konal výběr staveniště, a až 23. října 1920 bylo vydáno povolení k výstavbě patrové školy dvoutřídní. R. 1923 byla proto na lokalitě „V Hlinišťatech“ postavena cihelna na výrobu cihel pro její výstavbu. Ta byla postavena ještě téhož roku a 25. srpna 1923 otevřena. (To to šlo rychle!) Vyučování zde začalo 1. září 1923; v první třídě bylo 40, ve druhé 59 dětí.

Vyučování bylo přerušeno v letech 1940-1946 a 1949-1952 pro nedostatek dětí, děti z Přední a Zadní Záběhlé chodily do školy v Padrti.

V obci nebyla elektřina, k pohonu strojů se používalo žentourů. Před tím se mlácení provádělo cepy.

Roku 1920 založen ochotnický spolek (činný zvláště ve třicátých letech), r. 1922 zřízena veřejná knihovna, r. 1923 založeno DTJ (hrála se zvláště házená), r. 1930 sestavena dechovka.

V roce 1930 byla v Záběhlé nákladem pražského arcibiskupství pod školou postavena a 19. října vysvěcena rozměrná a architektonicky šťastně řešená kaple.

To bylo již v době, kdy se brdské obce nacházely uprostřed vojenského prostoru, avšak obyvatelé zdejších obcí nebyli tímto provozem, až na výjimky, příliš omezováni.

Jiná situace však nastala v **době nacistické okupace**.

V roce 1941 museli obyvatelé obcí v této enklávě, až na ojedinělé výjimky (pracovníci lesů a dopravy), své domovy opustit, avšak objekty obcí zůstaly i přes určitou devastaci zachovány. Evakuace byli ušetřeni pouze pracovníci lesů a povozníci. Lesní správa zůstala výjimečně s českým vedením.

V Přední Záběhlé byl do roku 1939 obecní úřad, funkci starosty v letech 1939–1945 vykonával vládní komisař, od r. 1945 do 1952 předseda MNV.

Po druhé světové válce se navrátilí obyvatelé z pracně obnovených domovů netěšili dlouho.

Ještě roku 1949 byl vybudován spádnicový vodovod z vodních zdrojů v Kuníkové, kam si před tím obyvatelé jezdili potahy pro vodu.

Dne 4. února 1951 se ještě konal na Padrti okresní přebor v Sokolovském závodě branné zdatnosti (běh na lyžích na 6 km se zátěží 2 kg, překonávání překážek, střelba ze vzduchovky). Závod pořádala závodní Sokolská jednota Kovohutě Rokycany.

V témže roce bylo úředně oznámeno předsedům Místních národních výborů Kolvín, Padrt', Záběhlá **rozhodnutí o vysídlení a zániku těchto obcí v obnoveném vojenském výcvikovém prostoru**. A tak osudy osady Padrtě a nedalekých obou Záběhlých (Přední a Zadní) skončily v nejtemnějších dobách komunistické zvěle v r. 1952; obyvatelé byli ze svých domovů vyhnáni, neboť komunistický režim nemohl připustit, aby civilní obyvatelstvo bylo svědkem jeho vojenských aktivit.

Do Padrtě, Přední a Zadní Záběhlé se rozjely buldozery československé armády, jež všechny domy i ostatní budovy srovnaly se zemí. Komunistický režim se v tomto případě ukázal jako ještě surovější, než byl nacistický. Vystěhováním Padrtě a její likvidací skončila i činnost zdejší lesní správy, avšak ještě v roce 1968 stála budova lesovny.

V tomto období byl však vojenský prostor přístupný vyšším hodnostářům komunistického režimu a jiným prominentům, kteří sem jezdili lovit zvěř. Tak byla v roce 1974 na hrázi Hořejšího padrt'ského rybníka vybudována lovecká Dzúrova chata (Dzúrovka; generálporučík Martin Dzúr byl ministrem obrany ČSSR), jež byla přestavěna z chaty Autoklubu Vysokoškolského sportu z roku 1936. Ale v roce 1979 se Padrt' se svými rybníky a potoky stala součástí chráněné oblasti přirozené akumulace vod (viz výše).

U Padrt'ských rybníků zůstala do dnešních dnů dubová alej.

Po listopadu 1989, kdy se (naivně) zdálo, že křivdy minulých totalitních režimů budou spravedlivě napraveny, byl roku 1992 ustaven **Svaz vyhnanců z Brd**, který si vzal za cíl získat zpět pro své členy jejich původní pozemky a změnit tak křivdy při vysídlování a vrátit krajině život. Nestalo se.

Nad Padrt'skými rybníky se zvedá druhá nejvyšší hora Brd – Praha (862 m n. m.). Na jejím vrcholu stála od roku 1927 triangulační věž. V roce 1943 byl zde německým Wehrmachtem zřízen opěrný bod moderní pozorovací stanice a odposlouchávacího zařízení, odkud šlo přes Padrt' nejprve kabelové, pak stabilní vedení do Plzně a dál do Německa spojení s ústředními orgány v zemi i vrchní mocí. Vzniklo zde několik věží s anténami a u cesty k hájovně Na Rovinách několik budov pro obsluhu a ochranu tohoto zařízení. (Pozn. na okraj: Hájovna Na Rovinách původní z r. 1935 jako roubená dvojhájovna, v níž prý byli partyzáni Vasilu Majského – viz níže, chlěvy, kde se skrývali, stojí dodnes, hájovna byla v roce 1971 přestěhována do obce Nepomuk, kde v ní sídlí Lesní správa.)

5. května 1945 se k vrcholu vydala skupina mužů ze Záběhlé přesvědčit německou posádku o marnosti dalšího boje. Němci však muže zajali a jednoho – lesníka Kreindela z Kolvína – při útěku zastřelili. Teprve později nacisté složili zbraně a uprchli směrem na západ.

Za komunismu byla Praha využívána v podstatě k stejnému účelu jako za nacismu, jen s tím rozdílem, že radary byly obráceny k západu.

Několik původních dřevěných věží z doby okupace bylo na vrcholu Prahy zaměněno za jedinou ocelovou. V roce 2000 tu byla instalována meteorologická radiostanice; šlo o nejmodernější meteorologický radar americké firmy EEC DWSR-2501C. Navíc sem byl instalován i televizní vysílač (telekomunikační zařízení).

Praha je zřejmě zatím jediným místem v Brdech odkud lze za zcela výjimečných povětrnostních podmínek spatřit Alpy, jak se svěřuje ve své knize Střední Brdy – krajina neznámá Jan ČÁKA (1998:62).

V době druhé světové války byl i prostor Brd **dějištěm bojových akcí**.

Mezi Padrtí a Věšínem, konkrétně nedaleko hory Prahy, došlo v noci z 28. na 29. dubna 1942 k výsadbku dvou paradesantních skupin (Intrusive a Tin), který doplnil počet 25 zdejších bojovníků; jeho hlavním úkolem byl atentát na Reinharda Heydricha, k němuž došlo 27. května 1942. Členem roje Tin byl i Jaroslav Švarc, který později zahynul po prozrazení úkrytu atentátníků a jejich spolubojovníků 18. června 1942 v kryptě chrámu sv. Cyril a Metoděje v Praze.

Kromě toho byl 25. března 1945 u Záběhlé vysazen paradesantní oddíl Rudé armády nadporučíka Vasilu P. Majského zv. SČORS. Ten se usadil nedaleko vrchu Kočka. Obyvatelé Záběhlé jim poskytovali potraviny, ale na základě udání byl oddíl 31. března nedaleko hájovny Na Rovínách obklíčen čtyřmi tisíci příslušníky Wehrmachtu a SS. V boji tohoto i následujícího dne partyzáni sice pobili několik německých vojáků, nicméně Jagdkomando v prostoru u sv. Jana oddíl Majského zlikvidovalo, údajně jen dvěma partyzánům se podařilo se probít. Dnes zde u sv. Jana stojí malý partyzánský pomník.

Od padrtských rybníků, o nichž jsme se zmínili již výše, si udělejme další malou odbočku, a to k jihozápadu od hráze Hořejšího Padrtského rybníka ke zříceninám „Kostelíčka“. Zdejší dosud dobře patrné valy, porostlé mohutnými buky a hojným lýkovicem jedovatým, jsou poslední připomínkou **benediktinského kláštera Teslín** a gotického kostela sv. Jana Křtitele o rozměrech ca 51x12 m, pravděpodobně z roku 1353 (snad i z dřívějších let po r. 1310, kdy šlechtic Protiva z Rožmitálu věnoval klášteru Ostrov u Davle území na svém panství – ČÁKA 1993). Tato malá osada získala i titul proboštství. Vše natrvalo zaniklo rozbořením husity 8. února 1421 při jejich odchodu z Tábora do západních Čech. Ještě v osmdesátých letech 19. století zde stálo zdivo chrámu do výše asi 5 m, ale v roce 1930 už jen sutiny. Zdejší klášter byl ojedinělým případem osídlení vnitřních Středních Brd v tak časně době.

Vraťme se k našemu toku a pokračujme brdskými lesy při jeho toku ke Strašicím.

Najdeme zde více zajímavých až pozoruhodných míst, kterých je vhodné si všimnout. Jsou to dvě, pro Brdy typické, tzv. „skládané skály“. Jde o skalní útvary, mrazové sruby, obvykle o délce několika desítek metrů a výšce 6–10 m, které vznikly vlivem nivace, tj. destruktivní činnosti ledu, zvláště střídajícího se roztávání a zmrazování. (Tato činnost dala vznik též kryoplanáčním terasám, např. na Lipovsku).

Je to především Chocholatá skála (609 m), mrazový srub tvořený kambrickými horninami o výšce asi 10 m s kamennými proudy porostlými rašeliníky.

Druhou je Skládaná skála nacházející se jižně až jihojihozápadně od Loveckého zámečku Tři trubky. Je též mrazovým srubem o výšce asi 6 m s volně na sebe položenými skalními bloky s odlučnými plochami.

U Loveckého zámečku (Tři trubky) přijímá Padrtský potok (Klabava) vody Třítrubeckého potoka spolu s vodami Rezervy, jež pramení dvěma prameny na západním úbočí nejvyšší brdské hory Toku.

Uděláme-li si malou odbočku k jihovýchodu podél Třítrubeckého potoka proti jeho toku, dojdeme asi po 500 m k rozsáhlé louce, kde nás zaujme samostatně stojící seník. Jde o poslední památku na zdejší, dávno už zaniklou **hájovnu Tři trubky**. Její název se dnes často přenáší i na níže ležící lovecký zámeček Tři trubky. Hájovna Tři trubky stále ještě v roce 1949, pak byla rozebrána na chaty zaměstnanců Ministerstva vnitra ČSR na Orlické přehradě.

Nedaleko soutoku Rezervy s Třítrubeckým potokem se nachází vodojem U Rybiček. Zde začíná **historie vodovodu pro Rokycany**. Jeho první projekt se datuje k roku 1906 (ŠEFL 2004) nebo k roku 1907 (MAKAJ 2010); dopracován byl v roce následujícím, a to pro roční spotřebu vody celkem 230.000 kub. m a schválen 29. 9. 1908. Šlo o využití čistých vod mezi vrchy Kočka, Praha, Malý a Velký Tok, Jordán, Hlava.

Stavba začala uprostřed první světové války v roce 1916 a prováděla jej firma K. Kress Praha. Prameny byly jímány v lokalitě Tři Trubky, ale stavba musela být přerušena pro nedostatek potravin pro dělníky. K pokračování stavby došlo až v roce 1921, ale firmy se střídaly, v roce 1924 to byla firma Müller a Kapsa a firma Rudolf Plzeň a práce dokončeny v roce 1925. Byly nasazeny vodoměry a z prameniště bylo možno odebírat až 30,53 l/sec.

Délka potrubí od prameniště až k vodojemu nad Kamenným Újezdem činila 17.380 m a od vodojemu až k hydrantům a domům včetně rozvodů 15.051 m (MAKAJ 2010: 96).

ŠEFL (2004) udává, že v roce 1947 se zjistilo, že z pramene Brd nelze odvést veškerou vodu do spojovací komory s pramenem Rožmitál. A tak byly pomocí věžňů, sudetských Němců, zahájeny nové výkopové práce. Objevily se však další potíže. Byl omezen přítok vlivem naplaveného polena do jedné redukce potrubí. V červnu 1950 bylo zlepšeno zásobování vodou zřízením umělého zavlažování nad sběrnými drenážemi pramene Bor. Bylo provedeno litinovým potrubím o průměru 100 mm v délce asi 50 m z Mlateckého potoka. Nicméně se projevila nutnost zvýšeného odběru vod pro cvičící vojska ve VVP Brdy a pro posádku ve Strašicích. Další spotřeba se ukázala požadavky na vodu přičleněním sídliště Hrudkovny a Vojenské správy v Rokycanech. Dvojnásobek spotřeby vody se ukázal jako nezbytný pro další průmysl a ještě např. pro sídliště Hrádek.

V r. 1953 provedena přípojka o průměru 50 mm.

Pro zvyšující se nároky na odběr vody si vyžádaly nejprve jímání povrchové vody z Padrtského potoka, později i z Třítrubeckého v osmdesátých letech 20. století. Současně zřízena moderní úpravna vod ve Strašicích, odkud je veden nový vodovodní řád do Rokycan.

Sběrna pramenů pitné vody v lesní části U Rybiček leží ve výši 555 m n. m. a vodojem v Rokycanech ve výši 426 m n. m., výškový rozdíl tak činí 129 m, abnormální tlak v potrubí snížen odlehčovací komorou na kótě 498 m n. m.

Profesor J. V. Hráský vyprojektoval vodovod z Brd (viz již výše).

Lovecký zámeček – Tři Trubky

Lovecký zámeček poblíže soutoku Třítrubeckého(dříve Černého) a Padrtského potoka byl vybudován v letech 1888 až 1890 Jeronýmem Colloredo-Mansfeldem, majitelem panství Dobříš a Zbiroh, zahrnujícího i část Středních Brd. K jižní centrální stavbě se zděným přízemím a roubeným patrem zakončené strmou sedlovou střechou je připojeno dřevěným podloubím několik hospodářských budov vytvářejících tak uzavřený dvůr.

Stavbu navrhl vídeňský architekt italského původu Camillo Sitta v duchu doznívajícího romantismu (stavbu provedla firma ing. Kohla).

Spolu s výstavbou zámečku byl okolo něho vybudován parčík s více dřevinami, z nichž vynikají např. douglaska, zerav obrovský (*Thuja plicata*), cypřišek Lawsonův aj.

I když po vykoupení lesů a zřízení vojenské střelnice byla z interiéru většina loveckých trofejí přesunuta na zámek Dobříš, sloužil zámeček nadále reprezentačním účelům.

Lovecký zámeček hostil (z 26. na 27. 5. 1930) i presidenta T. G. Masaryka, který zdejší dělostřeleckou střelnici navštívil při příležitosti vypálení prvního výstřelu a 11. 11. 1936 i druhého prezidenta Edvarda Beneše, během jeho návštěvy zkušebního pevnostního objektu CZ na cílové ploše Jordán.

Tři trubky našťestí nepostihl osud dalších samot a hájoven nacházejících se na území vojenského výcvikového prostoru, které byly srovnány se zemí. Naopak, nadále zůstávaly místem, které hostilo generály během vojenských cvičení a „soudruhy“ z MO a vlády, kteří do zdejších lesů jezdili lovit. Díky tomu, byl zámeček udržován ve velmi dobrém stavu, jen styl oprav bohužel někdy stavebně zmršen. Přesto stále jde o jedno z nejkrásnějších míst ve Středních Brdech.

Ještě na počátku 90. let 20. století byl v zámečku pietně udržován v původním stavu jednoduše zařízený pokojík s umyvadlem, v němž v květnu 1930 nocoval Tomáš G. Masaryk; později byl tzv. zmodernizován a ztratil tak svůj tehdejší ráz. V reprezentačním hlavním sále zámečku visí rozměrný obraz, olej Jiřího Židlického, představující mohutného jelena následovaného stádem laní. Byl to malířův dar vojenské lesní správě za umožnění zalovit si v jinak nepřístupném vojenském prostoru.

Zajímavou technickou památkou je i blízká vodní elektrárna, která vyráběla proud pro potřeby zámečku. Bohužel její roubená stavba je ve velmi špatném stavu a zůstává otázkou, zda se jí podaří zachránit.

*Během německé okupace zde pobýval **polní maršál Walter von Brauchitsch**.*

Polní maršál Heinrich Alfréd Hermann Walter von Brauchitsch, syn generála jezdeckta, absolvoval prestižní školu generálního štábu.

Po nástupu Hitlera k moci 1933 byl jmenován náčelníkem vojenské oblasti Východní Prusko. V r. 1937 se stal velitelem 4. armádní skupiny, jako Hitlerův oblíbenec.

Po rozvodu s Elizabeth von Karstecht se znovu oženil v březnu 1938 a nahradil generála Wenera von Fritsche, nespravedlivě obviněného z homosexuality, ve funkci vrchního velitele pozemních vojsk Wehrmachtu.

Stejně jako generál Ludwig Beck se z počátku stavěl proti anexi Rakouska a Československa s tvrzením, že Německo nemůže vyhrát válku v Evropě. Nezapojil se ale do přípravy převratu plánovaného armádními generály v r. 1938.

Po útoku na Sovětský svaz a bojů před Moskvou se silně zhoršil jeho zdravotní stav a 19. 12. 1941 nabídl Hitlerovi svoji rezignaci. Ten ji přijal a osobně převzal velení Wehrmachtu. V r. 1942 byl poslán na zámeček Tři trubky jako „vrchní lovcí“. Už v letech 1940–1941 byla v prostoru od Horního padrťského rybníka k Záběhlé, k Červenému vrchu, na Borky a k silnici Věšín–Teslíny vybudována rozsáhlá obora, do níž byla v letech 1943 a 1944 dodána černá zvěř ze Sauerparku ve Vídni, později i daňci. Hradily se potůčky a vysazovali pstruzi, stavěly se voliéry pro bažanty, vypouštěly koroptve (ŽÁN 2001). Po roce 1948 obora zanikla.

Brauchitsch zde v klidu přečkal do roku 1945, kdy v dubnu odjel na své panství do Šlesvicka-Holštýnska. Tam byl zadržen Brity a odvezen do vězení v Anglii. Zemřel ještě před soudním procesem 1949 v Hamburku.

Jeho podpis je také pod neslavně proslulým zákonem o komisařích. Wehrmacht měl totiž na dotyčném území SSSR popravit všechny zajaté komisaře Rudé armády.

*Pokračujeme-li dále po toku, dojdeme k místu, kde kdysi stávala **hájovna Amerika**, r. 1984 nahrazená ohavnou budovou kasáren, zcela cizí tomuto prostředí.*

Původně se zde údajně rozkládala lesní louka, na níž při Padrt'ském potoku dala správa zbirožského statku zbudovat v roce 1863 parní pilu i s kantýnou, jež přeměněna na hospůdku se stala lákadlem pro strašickou mládež. A tak toto rušné místo dostalo jméno Amerika. Jiný výklad tvrdí, že do jmenované kantýny, resp. hospody, kterou provozoval jakýsi Beist, museli její hosté dvakrát přes vodu a tak si říkali, že jdou do Ameriky. To jméno se přeneslo i na hájovnu, která tam byla zřízena. V roce 1960 byla však zrušena a na jejím místě pak vybudována, toto místo krutě narušující, budova kasáren. Do r. 1954 zde působil lesní Josef Šeřl.

Nad pravým břehem Padrt'ského potoka (Klabava) se zvedá vrch Lipovsko (651), o němž se tvrdí, že zde stával, dnes už nedoložený středověký hrádek. Ještě před mnoha lety byly prý jeho zbytky patrné. Pokud zde stál, pak k jeho zániku mohlo dojít ve válečném konfliktu mezi Karlem IV. a Rožmberky r. 1352. Na Lipovsku jsou dobře patrné až čtyři kryoplanační terasy, soliflukční plošiny, 10-30 m široké terasové pruhy s nevytříděným materiálem balvanů, kaménků, kamenné sutě, jež vznikly v glaciálu zřejmě střídavým působením mrznoucího a roztávajícího podkladu. Hojně je dnes pokývají březové porosty.

Při okraji lesa u Strašic se vydejme k severovýchodu. Dojdeme k lesnímu rybníku Tisý. Na jeho břehu se nachází dnes už dávno odumřelé rašeliniště holocenního stáří, s kdysi státní přírodní rezervací, později zrušenou. Lokalitu objevil v roce 1902 pražský botanik prof. Josef Velenovský (o Tisém jsme si vyprávěli již výše).

VVP Brdy (Jince)

Opuštěním rozsáhlých brdských lesů opouštíme zároveň území Vojenského výcvikového prostoru Jince (Brdy), o němž bylo nutno v kontextu s jinými událostmi se zmínit občas už výše.

Připomeňme si aspoň ve stručnosti jeho vznik, funkci a význam.

VVP Brdy (též VVP Jince podle sídla velitelství) vznikl na základě zákona č. 125 Sb., o vojenských újezdech z r. 1926 a byl zařazen do I. kategorie výcvikových prostorů s rozlohou 26 033,94 ha. Byl určen pro polní výcvik vojsk jako raketová a dělostřelecká střelnice a využíván raketovým vojskem a dělostřelectvem, letectvem, protivzdušnou obranou, vojenskými školami, tankovým vojskem aj.

Byly zde umístěny raketová a dělostřelecká střelnice, protitanková střelnice, protiletadlová střelnice, letecká střelnice, dvě pěchotní střelnice a dělostřelecká průpravná střelnice Bahna. Počátek úvah o zřízení střelnice v Brdech sahá k roku 1924. Jeho velkou výhodou bylo, že šlo o území nedaleko Prahy a nebylo zde třeba vykupovat jednotlivé roztroušené pozemky aj. Záměr vybudovat v tomto území střelnici vyvolal v té době u velké části české veřejnosti negativní postoj, protestovali převážně přírodovědci z okruhu prof. Karla Domina, operující zvláště a ani dodnes ne zcela zpochybnitelnou obavou o snížení vodoretence území, nicméně se v průběhu let ukázalo, že z hlediska ochrany přírody znepřístupnění Brd veřejnosti, zůstalo toto území uchráněno před živelnou devastací budováním chatových kolonií, parkovišť motorových vozidel a dalších objektů sloužících k tzv. rekreaci, jak se později stalo v četných jiných územích. K tomu se dostaneme později. Byli to ale nejen přírodovědci, silně negativně se ozývali v dobré víře a snaze uchovat tuto krajinu i další intelektuálové, např. četní spisovatelé, avšak všechny protesty i dalších korporací se ukázaly v této situaci jako neproduktivní a marné.

Podrobně rozpracovaná a formulovaná stanoviska více zpracovatelů nakloněných angažovatelům realizace střelnice vydalo v r. 1925 MNO (zaštitěné mj. i osobností T. G. Masaryka), proti němuž odpůrci jejího zřízení neměli mnoho šancí. Rozbor těchto argumentů se však už vymyká rozsahu této práce.

Na podzim roku 1926 československá vláda projekt zřízení střelnice schválila. Roku 1927 provedl Vojenský zeměpisný ústav přesné zaměření území pro připravovaný plán střelnice.

K 15. 1. 1928 byly rychle všechny pozemky vykoupeny, zřízeni tři cílové (dopadové) plochy v Brda (382 ha), Jordán (350 ha) a Tok (438 ha) o celkové ploše 1170 ha a následně na nich zcela vykáceny lesní porosty. (Odlesnění Toku bylo však schváleno až 2. října 1929.)

Lesy převzala Vojenská lesní správa.

První granáty na cílové plochy dopadly 19. května 1930, i když oficiální zahájení střelby se odehrálo až 4. června 1930. Vojenská správa se však v době předmnichovské republiky zachovala k obyvatelům brdských obcí maximálně tolerantně, neboť zákaz vstupu se týkal pouze cílových ploch, navíc v době, kdy se nekonaly střelby, byly okolní lesy volně přístupné. Střelby neprobíhaly ani o sobotách, nedělích, svátcích a o letních prázdninách.

Na Bahnech u Strašic byla zřízena pěší střelnice později, a to v toce 1935.

Po nacistické okupaci v r. 1939 zabrala prostor německá vojenská moc – Wehrmacht a dala jí název Truppenübungsplatz Kammawald s přísným zákazem vstupu civilním osobám. V roce 1940 bylo území střelnice oproti prvorepublikové podstatně rozšířeno a obyvatelé Kolvína, Padrtě, Přední a Zadní Záběhlé, Skořic, Trokavce, Štítova a Myti byli ze svých domovů vystěhováni (výjimku dostali pouze zaměstnanci lesů a povozníci) a nové domovy si museli hledat sami; odškodnění za zabraný majetek bylo naprosto nepatrné. Přes to všechno domy vystěhovaných obcí nebyly nacisty zničeny, i když nepoužíváním do značné míry zchátraly a tak po druhé světové válce se nuceně vystěhovaní obyvatelé mohli do svých původních domovů navrátit a v střelnici byl obnoven předválečný režim.

Z návratu do svých domovů se však navrátilí obyvatelé neradovali příliš dlouho. Po únoru 1948, a to v r. 1952, došlo k opětovnému rozšíření střelnice, ne však do té míry jako za nacistické okupace. Nicméně komunisté byli svým způsobem „důkladnější“ než nacisté, domy vystěhovaných obcí srovnaly buldozery se zemí, stejně tak i solitérní, často architektonicky cenné stavby, např. myslivny, hájovny, jako byla Amerika, Borská hájovna aj.

V roce 1977 byla uvedena do provozu plně elektrifikovaná protitanková střelnice na Padrti a Kolvín-jih. V roce následujícím uvedena do provozu elektrifikovaná pěchotní střelnice Velcí.

Podíváme-li se však na brdskou střelnici ze současného ekologického a krajinářského hlediska, je nutno přiznat, že armáda uzavřením území veřejnosti uchránila pohoří před živelnou devastací, zvláště chatařským boomem, komunikacemi, industrializací, předimenzovaným automobilismem, zřizováním golfových aj. hřišť a dalších sportovních zařízení, odpadem, zemědělskou velkovýrobou, znečištěním vodotečí i ovzduší aj., což všechno znehodnotilo ve větší nebo menší míře mnohé české kraje v padesátých až osmdesátých letech 20. století.

Ve dvacátých letech nemohl nikdo z přírodovědců a ochranářů tušit, kam po 40 až 50 letech dospěje a v podstatě nijak nekorigovaný tlak na českou přírodu a krajinu a že zdánlivý devastátor přírody se stane jejím největším ochráncem.

Už v roce 1924 se objevily snahy zřídit v Brdech národní park, nicméně důležitější úkoly doby realizaci odsunuly, aby k ní už nikdy nedošlo.

DOBŘÍV

První a ne nevýznamnou obcí na naší řece, hned po jejím opuštění horské oblasti Brd s jejich lesními komplexy a kdy se řeka vymanila ze sevření horskými svahy a získala možnost rozlivu do vlastní nivy, jsou Strašice.

Jejich historie (resp. prehistorie) sahá pravděpodobně až do přelomu 8.–9. století, kdy došlo k osídlení místních lokalit našimi předky Slovy.

Strašice, původně jako osada, vznikaly jako podhradí rožmberského hradu.

První písemná zmínka o obci je z r. 1349. Podle písemných zdrojů se vývoj Strašic vyjasňoval až počátkem 14. stol., kdy se královské statky staly majetkem Petra I. z Rožmberka.

Tento jihočeský rozpínající se rod se dostal do sporu se svými sousedy i přes odpor Karla IV. Ten, aby zabránil válečnému konfliktu, jednal nekompromisně. A doplatily na to i Strašice. Rozbořil, mimo jiné, i dva rožmberské hrady ve Strašicích a okolí. Prvním byl hrad v místě bývalé fary (proti kostelu sv. Vavřince), druhým Vimberk nad Klabavou nad mlýnem Melmatěj. Rožmberkům patřila však obec až do r. 1431.

Po opatrování panem Zdeňkem z Rožmitálu prodány císaři Zikmundovi a o pět let později je získává jako náhradu za zadržení žoldu Hanuš z Kolovrat.

Život v obci, resp. od 1349 městečka (nanovo od 1870), určoval převážně železářský průmysl. Zdejší železná huť je připomínána překvapivě už k r. 1325, avšak existence vysoké pece až k přelomu 16. a 17. století. R. 1603 koupil Jindřich Kašpar de Sart, Francouz z Valonska, strašické železářny a postavil kromě vysoké pece i pec slévárenskou. Po jeho smrti koupila huť Královská komora.

Častými průtahy cizích vojsk ve třicetileté válce byl kraj drancován a pleněn, a podbrdská oblast byla jednou z nejpostiženějších. V té době se ve zdejších hutích začala vyrábět munice pro Valdštejnovu a císařskou armádu.

1639, při vpádu Švédů pod velením generála Johanna Banéra, byla celá obec vypálena, zůstalo jen 16 rodin a Strašice se staly opět jen vsí. V té době se správcem železáren stal cizinec Matyáš Zanetti de Dieu (později o něm píšeme v povídání o Dobřívě).

V 17. století se udává v okolí obce až 13 rybníků, z nich do současné doby zbyl jediný Tisý, nepočítáme-li dva malé v obci.

Prudký rozvoj pak v 18. stol. zapříčinil, že ve Strašicích jsou již tři vysoké pece.

V r. 1851 došlo k výstavbě nové vysoké pece, jejíž provoz byl zahájen v r. 1854, avšak už v r. 1862 vyhasla.

V roce 1868 kupuje Strašice se Zbirožskem dr. Strousberg. I přes velké platby a investice utrpěl pád a obyvatelstvo se dostává do problémů. Znovu se dostává do popředí domácí výroba cvočků ve velkém.

Rokem 1880 kupuje podniky ve Strašicích, Dobřívě a Holoubkově Max Hopfengärtner a opět se pozvedá úroveň výroby. Max Hopfengärtner dal do chodu vyhaslou pec z r. 1854, přistavěl pec kuplovací, k r. 1890 je známa výroba stojanů, kandelábrů, mříží, kamen, z drobného zboží např. žehliček, závaží apod. Ovšem roku 1892 je provoz pece zastaven pro vysoký obsah nežádoucích prvků ve strašické rudě. Pec byla poté zbořena.

Železářský průmysl v obci pulsuje do dnešních dnů.

Počátkem 20. stol. bylo při Padrt'ském potoce několik strojních pil plně vytížených, zvláště r. 1920, kdy byly lesy napadeny mniškou. Místní dělníci pak přecházejí do dřevoprůmyslu.

Obě světové války přečkaly Strašice bez vážnějších poškození, žel ne na lidských obětech. V konci II. světové války zažilo Rokycansko hromadný ústup nacistických vojsk na západ a současně i civilního německého obyvatelstva.

Strašice se skládají ze tří čtvrtí, jejichž názvy se tradují z dávné minulosti. Nejvýše položená se nazývá Dvůr, centrum obce nese název Ves a dolní části, kterou protéká Padrt'ský potok, se říká Huť.

Současná občanská vybavenost je poměrně na vysoké úrovni. Významná je určitě základní škola, která nese jméno básníka, spisovatele a hlavně učitele – Karla Vokáče.

Strašice leží v oblasti krásných lesů, které celou obec obklopují kolem dokola. Krásná příroda láká hodně turistů vlastně i díky mezinárodní cyklostezce. Jsou zde i možnosti ubytování v turistické ubytovně, která je vedena ve vojenském stylu, kde se spí na vojenských kavalcích ve spacáku. Pro pány je to připomínka na mládí a na vojnu. Mladí se zase dozvědí, co to bylo „jít na vojnu“.

Muzeum Středních Brd názorně ukazuje na dobu, kdy ve Strašicích byla armáda a jakou měla výzbroj a výstroj „... u toho jsem sloužil, s tím jsem pracoval nebo cvičil ...“. Takových poznámek je slyšet hodně i s určitou nostalgií v hlase. Hodně návštěvníků se vrací a prohlíží expozici znova. Funkci nádherného muzea Středních Brd – Areál zážitkové a poznávací turistiky Střední Podbrdsko a Strašice lze rozdělit na dvě základní: pobytovou a kulturní s výrazným informačním, badatelským edukativním a všeobecně kulturně společenským posláním.

Památky

Kostel sv. Vavřince

Jednověžový, jednodlní, původně gotický, je datován do 13. století. Stojí uprostřed hřbitova na kopci za vsí nedaleko bývalé fary, kde se nacházejí zbytky Strašického hradu. Jeho zakladateli byli Rožmberkové. Rožmberskou růží nalezneme ve svorníku původní gotické klenby v zákristii a presbytáři. V prostoru presbytáře je odkryta nástěnná malba datovaná do roku 1380, je na ní znázorněn tzv. „pašijový výjev“. Loď kostela je upravena do podoby pozdně barokní, krytá plochým stropem, na kterém se nachází malba znázorňující patrony Země české. Na barokním oltáři nalezneme obraz sv. Vavřince.

Chrám má cenné, na jeho prostory až předimenzované varhany z roku 1890 s 1263 píšťalami, získané z některého pohraničního kostela. V chrámu se konají i koncerty duchovní hudby, případně jiné kulturní akce.

Naproti kostelu sv. Vavřince stojí opravená budova staré strašické školy, vysvěcená 31. května 1818. Dodnes je na ní umístěna litinová deska-chronogram, z dnešního hlediska s poněkud kuriózním nápisem „*wiz tVto gak peCVge MoCnař o naVčeni Dítek*“.

U kostela roste snad 300 let stará památná lípa.

Strašická radnice

Budova, ve které dnes sídlí obecní úřad, byla vybudována s největší pravděpodobností v letech 1868 – 1872, kdy byl majitelem dosti nechvalně známý Dr. Bethel Henry Strousberg – „král železnic“. V té době byla vybudována řada staveb na jeho panství, které byly známé nekvalitním provedením. Barona ostatně šidili i úředníci jeho železáren a okrádali ho jak jen a kde mohli. O stavbách se říkalo, že byly jako Potěmkinovy vesnice. Projevilo se to i na stavbě radnice ve Strašicích, kdy roku 1906 vypadly věžní hodiny i s ciferníkem. Všechno završil krach na vídeňské burze a pak pád zbirožského panství, na které byl vyhlášen bankrot.

Obec je významná uchovanými roubenými chalupami např. čp. 14, 15, 31, 130, 149, 154, 159. Jde o stavby charakterizující podbrdskou venkovskou architekturu, tj. domky s nízkým a širokým štítem, nad nímž je střecha sražena plochou valbou. V průčelí jsou pak v roubené stěně umístěna obvykle tři okna. Původní krytinou byly obvykle došky nebo šindel, dnes architektonicky nevhodný eternit.

Strašice – „Bahna“

Název Bahna vznikl od přemístěného názvu původně smrkových a mokřadních olšin a dnes už odumřelých rašelinišť (s nesmyslným názvem „černavy“).

Jedná se o každoroční prezentaci Armády České republiky a klubů vojenské historie na veřejnosti. Probíhá v prostoru vojenského cvičiště Bahna u Strašic. Cílem je ukázat veřejnosti současnou i minulou techniku a tradice a také bojové operace minulosti.

Původně byla organizována STSČ Volduchy jako bodovací terénní závod s obtížnými překážkami (hluboké bahno, terénní vlny a terasy).

Rok od roku přibývalo účastníků i návštěvníků. Od roku 1994 jsou Bahna současně Dnem pozemního vojska s oficiálním názvem „Den pozemního vojska – BAHNA“.

V současné době pořádá Bahna velitel společných sil a Nadace pozemního vojska AČR. Kluby vojenské historie inscenují ukázky dramatických a vojensky zajímavých okamžiků české historie, ať se jedná o operace I. nebo II. světové války na západní nebo východní frontě, nebo na území protektorátu a při osvobození Československa.

V ukázkách účinkuje několik stovek vojáků a členů klubů vojenské historie z tuzemska i ze zahraničí, množství nejrůznější vojenské techniky. „Bahen“ se zúčastňují i spojenci z členských států NATO se svojí současnou bojovou technikou. Každoroční návštěvnost se odhaduje na padesát tisíc návštěvníků – vstup je zdarma.

Osobnosti

Strašice jsou rodištěm humanistických básníků P. Polentaria a A. Albina (16 stol.

Ve dvacátých letech 20 století zde trávil dovolené fololog Josef Zubatý (n. 20. 4. 1855, z. 21. 3. 1931) a ve třicátých letech dramatik loutkového divadla A. Kneiffel.

Na penzi zde žil a zde i 29. 5. 1874 zemřel kněz spisovatel, básník, překladatel italské poezie a prozy František Beer (n. 4. 12. 1790 v Rožmitále pod Třemšínem

Josef Kebrle (n. 1847 Strašice) sjednotitel slovanského včelařství.

Jaroslav Krofta (n. 24. 10. 1910 Strašice, z. 4. 9. 1971 Plzeň), právník, děkan pedagogické fakulty UK Praha, pob. v Plzni.

Antonín Modr (n. 17. 5. 1898 Strašice, z. 22. 4. 1983 Praha), hudební skladatel, profesor na pražské konzervatoři, kde vyučoval hře na loutnu, kytaru a staré violy, přednášel i hudební teorii. Je autorem tří symfonií a dalších orchestrálních skladeb, čtyř smyčcových kvartetů, 75 preludií na varhany a poměrně rozsáhlé vokální tvorby. Uplatnil se i jako upravovatel písní českých, slovenských, ruských, ukrajinských, maďarských, italských a jiných. Autor díla Hudební nástroje. Pochován ve Strašicích. Ve stejné hrobce jsou uloženy ostatky jeho syna MUDr. Zdeňka Modra (n. 10. 11. 1923 Praha, z. 16. 4. 2003), českého lékaře, docenta Lékařské fakulty University Karlovy, jednoho ze zakladatelů klinické farmakologie v Československu. Jeho hlavním dílem je monografie „Antibiotika a jejich lékové formy“.

František Picka (n. 12. 5. 1873 Strašice, z. 18. 10. 1918 Praha), hudební skladatel, zvláště chrámové hudby, dirigent, sbormistr Národního divadla a třetí kapelník Národního divadla, ředitel kůru.

Vilém Pobuda st. (n. 1867, z. 1947), MUDr., obvodní lékař ve Strašicích. Na univerzitě promoval v roce 1890 v Praze. Byl prvním obvodním lékařem, jenž v roce 1891 nastoupil na místo do Strašic. Před ním zde sloužil p. dr. Václav Janečka, který Viléma Pobudu uvedl do funkce – dva dny před svojí smrtí.

Prvním lékařem ve Strašicích byl Dr. Grun, který bydlel v domě čp. 44 a také tam pak bydlel i V. Pobuda. Oženil se s dcerou ředitele knížecího panství z Dobříše Ing. Bohutínského. Strašický lékařský obvod měl tehdy velikou rozlohu – 21.162 jiter, to je asi 12 km². Patřily do něj

Hůrky, Těně, Dobřív, Padrt' a Záběhlá. K zajištění dopravy k pacientům měl od vojenské správy zapůjčený pár vojenských koní, o které se musel stále starat.

Byl dlouholetým členem obecního zastupitelstva Strašic. Založil obecní kroniku v roce 1914. Spolupodílel se na založení strašické kampeličky, Družstva pro melioraci, Družstva pro rozvod elektrické energie a také o založení tělovýchovné jednoty Sokol. Aktivně se podílel na spolkové činnosti Spolku dobrovolných hasičů, Hospodářské besedy a jiných společenských aktivit v obci.

Za ním přijížděli do Strašic na návštěvu jeho přátelé lékaři – Kukula, Thomayer. Přátelil se s umělci, jako byl Jindřich Mošna, Eduard Vojan, či Ignát Herrmann, aby s ním sdíleli jeho lásku k myslivosti.

Od konce I. světové války byl majitelem hospodářství, z jehož výnosu financoval mnoho dobročinných projektů. V roce 1931 odešel do důchodu a ordinaci předal synovi. Zemřel ve věku osmdesáti let.

Josef Polívka (n. 1921), plukovník Čs. armády. Jeho cesta do zahraniční armády začala v únoru 1941 ze Škodovického závodu v Dubnici na Slovensku, kde jako vyučený zámečník pracoval. Spolu s kamarádem se přes Budapešť, Bělehrad a Soluň dostal do Cařihradu, kde postupně skončil v Haifě u odvodní komise. Jeho rodiče skončili tak jako Velvarští ve stejném zařízení. Bylo to díky tajnému německému agentu, který zjišťoval totožnost českých uprchlíků a informace sděloval německým úřadům v Říši.

Pan Polívka se zúčastnil bojů v tehdejší Palestině a Egyptě, který pomáhal ubránit. Němci je hanlivě nazývali „Tobrúcké krysy“, ale oni to brali jako hrdý titul. V roce 1942 následuje přesun celého praporu do Velké Británie, kde se stali základem vznikající Československé obrněné brigády.

Po invazi do Francie pod velením generála Aloise Lišky byli přesunuti k přístavu Dunkerque, který blokuje proti možným výpadům německé armády.

Tato činnost končí německou kapitulací. Po demobilizaci nastupuje jako soustružník k ČSAD v Plzni a pak přechází do Klatov. Čestný občan Strašic.

Karel Svejkovský (n. 14. 11. 1923 Strašice, z. 13. 9. 1944 Nitrianské Sučany, kde padl), člen partyzánské jednotky M. R. Štefánika. Jeho pomník je na strašickém hřbitově.

Josef Šefl (n. 21. 3. 1929 Strašice), lesník povodí Padrt'ského potoka u Vojenské lesní zprávy ve Strašicích (1949-1984), konzervátor ochrany přírody, vedoucí Junáka ve Strašicích v letech 1968–1971. Autor „Povídání o Brdech“ (2004, 2009).

František Vajnar (n. 15. 9. 1930 Strašice, z. 9. 12. 2012 Praha), dirigent ve více městech ČR, 1974-1980 a od 1987 dirigent opery Národního divadla, 1979-1985 šéfdirigent Symfonického orchestru Čs. rozhlasu, hostující dirigent České filharmonie, pedagog na AMU.

Bohuslav Velvarský (n. Strašice), plukovník, pilot. Dalším z význačných osobností a rodákem Strašic je pilot RAF Bohuslav Velvarský, nositel mnoha vyznamenání za statečnost. Jeho dobrodružná cesta začala totálním nasazením v Bavorsku. Přechodem rakouských Alp v březnu 1940 se dostává do Bělehradu, odtud do Slepla, kde se setkává s dalším strašickým rodákem Josefem Polívkou. V té době ovšem jsou osudy obou rodin stejné – vězení ve Svatobořicích.

Oba společně brání Tobrúk. Vysoké ztráty leteckých perutí v Anglii vyvolalo potřebu doplnění početních stavů pilotů. Pan Velvarský si plní svůj sen a využívá této příležitosti a v roce 1942 odplul přes Durban, Kapské město a Gibraltar do Anglie. Základní pilotní výcvik na větroni prodělal již jako učeň v Baťově Zlíně. Po krátkém kadetním výcviku v Anglii byl odeslán k pilotnímu výcviku do Kanady. V září 1944 se vrací zpět do Anglie. Byl zařazen k 313 Čs. stíhací peruti, se kterou se vrací v srpnu 1945 do republiky. V lednu odchází do

civilu. Po únoru znovu opouští republiku a i s manželkou se vrací do Anglie do služeb RAF. Po vypršení služebního závazku odcházejí manželé Velvarští do Kanady.

Po roce 1996 ještě navštíví oba republiku a je mu předáno „Čestné uznání“ při příležitosti politické rehabilitace a „Osvědčení válečného veterána“.

Karel Vokáč (n. 28. 10. 1903 Zbiroh, z. 12. 7. 1944 Praha), učitel, básník. Rodák ze Zbiroha se 1925 oženil s Marií Eisenreichovou (1900–1976) a ve Strašicích si postavil domek. Zde se natrvalo usadil. Nejprve učil v Těních, Mýtě a Mirošově. Pak přechází učit do Strašic. Neučil děti pouze memorovat z učebnice, ale tvůrčím způsobem rozvíjel jejich intelekt samostatnou prací v kroužcích, či vydáváním třídních časopisů. Jako učitel byl osobnost, která v metodice předběhla svoji dobu.

Od roku 1931 byl členem obecního zastupitelstva, spoluzakladatel časopisu Mladé Rokycansko a současně psal celé sbírky básní i pohádek. Básně psal i v nacistickém vězení i v době před svojí popravou.

Byl členem DTJ, režíroval jejich divadelní představení. Jako člen sociální demokracie, propagoval levicové názory, ale nikdy nesklouzl do anarchismu nebo bolševického dogmatizmu. O tom, že doma byl vzorný manžel a otec, není třeba mluvit. Stačí si pohovořit s jeho dcerou, paní Věrou Šmolíkovou.

Zlomem v jeho životě se stává okupace republiky v roce 1939. Jako záložní důstojník naplnil vojenskou přísahu. Karel Vokáč byl hlavním protagonistou místního odboje. Napojil se na zbirožskou odbojovou skupinu, ve které pracoval i jeho bratr. Sám sbíral informace ve Strašicích a v Těních pro parašutistu s krycím jménem Polán, který působil na Zbirožsku a byl napojen na vysílačku ukrytou v místním pivovaru v Cerhovicích. Tato skupina spolupracovala s odbojovou skupinou „Obrana národa“ z Berouna. Udržoval také styk s komunistickým odbojem prostřednictvím partyzánského oddílu, který měl bunkr mezi Kařezem a Újezdem. Pro případ zatčení ani nepoužil připravených úkrytů ve slévárně, ani skrýše v lese poblíž „placu“ posledního uhlíře pana Jana Mráčka. Po návštěvě a upozornění protektorátního četníka, nadstrážmistra Josefa Pišla, který mu dal ještě poslední možnost uprchnout, odchází dobrovolně na četnickou stanici, aby neohrozil svou rodinu. 1. 3. 1944 je zatčen a odvezen do Plzně, kde pro něj začíná kalvárie tvrdých výslechů. Nikoho neprozradil a tím zastavil řetěz zatýkání. Dne 12. 7. 1944 je popraven na Pankráci.

Básně skládá i ve vězení. Jeho hrdinský postoj byl po válce oceněn udělením in memoriam Válečným křížem 1939-1945. Jeho jméno dnes nese Základní škola ve Strašicích.

Sbírky básní: Modlitební knížka, Měsíce, Pavoukův stín, Odlet vlaštovek, Pláč bez slz, Lkavá vábení, Žít i umírat aj.

O tom, že Strašice žily kulturně, svědčí fakt, že už v r. 1868 tu strašičtí ochotníci hráli divadlo, 1890 založen První spolek dělníků v Strašicích, 1891 Literárně zábavný spolek Neruda.

Do Strašic dojížděli i takové osobnosti kulturního světa jako byl herec Bohuš Záhorský, Beno Blachut a často i Karel Höger, básník František Branislav, který ve své tvorbě se vracel vzpomínkami na Strašice a zdejší svoje mládí.

Další hosté J. Mošna (který pobýval v létě v nedalekém Dobřívě), Jiří Dohnal, M. Majerová, filolog – jazykovědec Josef Zubatý aj.

Vraťme se znovu k již výše zmíněnému **hradu Vimberku**, abychom tento objekt nepřešli jen krátkým konstatováním, že zde byl jeden ze strašických hradů.

Místo se obecně nazývá podle blízkého místa „Melmatěj“. Mlýn, dříve nazývaný Hradský a potom Juliusovský, koupil Matěj Wild roku 1657. Do pozemkových knih byl zapsán jako „Mühl Matieg“ a z toho pak vznikl název „Melmatěj“ (viz níže).

Hrad byl vybudován ve vojensky výhodné poloze. Stál na nejužším místě údolí, kterým vedla cesta do Strašic na skalnaté údolní terase nad brodem staré cesty. O tomto se hovoří při dělení majetku bratří Lobkoviců v první polovině 16. století.

Ze dvou stran byl mohutný příkop a val. Zbývající strany chránil skalnatý sráz a potok. V areálu nejsou patrné podstatnější zbytky staveb. Výjimku tvoří obdélný objekt zahloubený do skály, který přiléhá delší stranou k západnímu okraji hradiště. Ostatní objekty se projevují jen jako vyvýšeniny nebo propadliny různé velikosti.

Na dně potoka nacházíme hodně neopracovaných balvanů, které odpovídají proluce ve valu. Stavby na hradě byly převážně dřevěné, což potvrzují nálezy vypálené mazanice a nepřítomnost alespoň malých zbytků zdiva. Nejvýraznějším prvkem opevnění byl tedy příkop s valem.

Podle nálezů staršího průzkumu hrad zřejmě existoval již v první polovině 13. století, kdy krajina byla majetkem královským. Zánik hradu způsobil požár, který je možno datovat podle nově nalezených úlomků keramiky do doby kolem poloviny 14. stol. Zřejmě hrad podlehl při útoku královských vojsk 1352.

Pátrání po existenci podhradí nepřineslo pozitivní výsledky. Mlýn a pozůstatky zemědělství mohou být pouze částí nějakého příslušenství hradu.

Na hraně údolní terasy, asi 300 metrů od hradu, se nalézá do skály ražená šachta, jako pozůstatek těžby železné rudy.

Melmatěj

Nedaleko Vimberku se nachází místo zvané Melmatěj. Jde o louky a několik stavení. Zdejší mlýn se jmenoval nejdříve Hradský, který od původního majitele komorního panství Zbiroh koupil Julius de Sarth, jehož vdova Marie (z rodu Wildů) jej pronajala r. 1652 Linhartovi, nicméně už r. 1653 tu hospodařil její druhý manžel, r. 1657 pak prodala mlýn bratranci Matěji Wildovi. Od těch dob se udává jako Mühl Matieg – Melmatěj. Wildové jej vlastnili do 19. století. Dcera jednoho z Wildů se 1844 provdala za učitele Václav Sobotu a ten mlýn převzal. Od učitele Svobody koupilo mlýn panství Colloredo-Mansfeld a pronajímalo jej, ale pro nedostatek mletí skončil a r. 1923 byl J. Buchou zbořen. Materiál si Bucha odvezl.

Mlýn byl dřevěný, roubený, měl tři kola, chalupu pekařů (přeměněnou na hájovnu – vyhořela 17. 5. 1928) a ve 20. stol. zde byla Václavem Karáskem postavena vila čp. 133, pozdější správa poleší. Další stavbou byl hostinec, který po druhé světové válce zanikl.

R. 1928 si najal celý areál pražský hoteliér J. Šramota, k tomu i honitbu v revíru od strašické silnice k státní silnici holoubkovské a vyhnal odtud plzeňské skauty, jak udává SVĚTLÍK (2000), který sám byl členem tohoto 13. oddílu skautů-táborníků.

Se střechy blízké hájovny Bebrovny sestřelil hajný Jansa 10. dubna 1940, zřejmě z Alp zatoulanou, dospělou samici kavčete žlutozobého (*Pyrrhocorax graculus*). Vycpanina střeleného ptáka je dnes umístěna v Hořicové sbírce v Národním muzeu v Praze.

DOBŘÍV

Dobřív je jednou z nejvýznamnějších obcí rokycanského Podbrdská, jíž věnoval mnoho pozornosti a zveřejnil dvě vyčerpávající studie Jiří SVĚTLÍK (1996, 2000), které nám byly základním zdrojem informací o této obci. V dějinách obce jsou skrytě obsaženy i dějiny blízkých vesnic, jimž z tohoto důvodu nevěnujme již tolik pozornosti.

Dobřív vznikl při Padrťském potoku (Klabavě) na zemské stezce do Rokycan. Z jeho historie je známo, že Jan Lucemburský dovolil Petru z Rožmberka koupit r. 1325 několik pustých vesnic (Dobřív, Hrádek, Kuškov) ze zástavy Nechvala z Osvračina do dědičného vlastnictví. Rožmberk připojil Dobřív ke Strašicím a tak se začala vytvářet rozsáhlá

rožmberská država na Rokycansku, jež posléze sahala až za Zbiroh a Radnice. O zásahu Karla IV. (1352) a jeho příčinách jsme se zmínili již v předešlé kapitole o Strašicích.

Rožmberk prodal r. 1431 Zbirožsko i se Strašicemi a Dobřívem císaři Zikmundovi, ten však po krátké době postoupil Zbirožsko Hanušovi z Kolovrat.

R. 1450 se majitelem obce stává Hanuš z Kolovrat II., který panství i s Dobřívem prodal Jaroslavu a Zdeslavu ze Šternberka, 1505 se dostává Dobřív do rukou Václava Popela z Lobkovic. Za tohoto rodu přichází do Dobříva výroba železa, výstavba hutě, která pracuje naplno už r. 1526. Asi před 1566 se huť dostala do rukou Jiřího a Matouše Boška; po dalších střídajících se majitelích postavil Beneš Kolmar novou pec – dýmačku a huť rozšířil na přikoupené pozemky.

R. 1594 se Dobřív dostává opět do rukou královské komory, jíž s přestávkami patřil až do r. 1848. K rozmachu zdejších **železáren** se zasloužili zvláště Gryspekové z Gryspachu, kteří drželi Rožmitálsko od 1555 do 1624. Zmíněný B. Kolmar se spojil s Kašparem de Sart (zčeštěně posléze Dezort), majitelem strašických hnutí a tak se v Dobřívě objevila vysoká pec o výšce 6 m. Komarovy nevlastní dcery se provdaly za členy rodiny Schürerů (Šírerů), která vlastnila Dobřív skoro sto let (1596-1693).

1608 byla dobřívská huť s celou vsí Rudolfem II. zastavena třem sestrám Běšínským a asi 1613 opět vrácena komoře. Za třicetileté války pracovala huť naplno pro potřeby války. 1624 přešla do vlastnictví Šalamouna Šíreha. 1636 pozůstávala z jedné vysoké pece s jedním párem měchů, byly tu tři hamry, dvě šmelcovny, jeden drtič rudy, čtyři vodní kola, tři stoupy na drcení strusky.

Dva roky před tím se stal hejtmanem zbirožského panství Linhart Korka Cholovský; v té době se v kraji objevil dobrodruh Zanetti, o němž jsme se zmínili již v kapitole o Strašicích, který usiloval o získání hutě aspoň do nájmu. Albrecht z Valdštejna ho pověřil vyrábět munici pro svou armádu, ale dobřívskou huť nezískal, neboť ostatním komorním podnikům neplnil smluvní zakázky a tak komise zastavila Zanettiho majetek pro dluh státní kase (od r. 1631 byl Zanetti majitelem železných hutí v Ostrově u Děčína). Pro tuto podvodnou činnost se dostával do sporů i s Korkou, což vyvrcholilo 18. 8. 1636 rvačkou, při níž Zanetti probodl Korku kordem. Utekl, byl ale chycen a odsouzen na 46 týdnů basy a zaplacení pokuty (nesplatil ji ani po 21 letech). Uchýlil se do Ostrova, kde ve věku 70 let zemřel.

Byla doba třicetileté války a krajem táhla vojska různých vzájemně znepřátelených stran, jež si bez rozdílu nedělala s místním obyvatelstvem servítky. Roku 1638 to byla vojska Maxmiliána z Valdštejna, 1639 Švédové, podruhé téhož roku opět s gen. Banérem, po nich Uhři, kteří ukradli i dobytek, Chorvati, 1640 posádku, umístěnou zde krajskými hejtmany, museli zdejší žít, protože neměli čím, utekli raději se skrýt do lesů. 1641 po ústupu císařského vojska obyvatelé raději prchli opět do lesů, ale druhé obléhání Švédy se Dobřívem vyhnulo.

1642 se dostavil do obce Špíglovský pluk a zůstal až do konce roku a hutě začaly opět pracovat pro válečné účely. Když však byla vojska v obci, hutě zastavily výrobu. Válečná dobrodružství byla pro obce decimující. Ještě 4 roky po ní bylo v obci obydleno jen 18 usedlostí. Huť ale opět prosperovala a hutník Vilím Šírer vybudoval v místech dnešního hamru Hořejší huť (zemřel 1681 v Rokycanech). Po Šírerovi převzal huť jeho syn Šalamoun, ten se však dostal do finančních problémů a huť 1693 odkoupila komora a Šírerové po téměř stu letech odešli.

1699 došlo v huti ke generální opravě vysoké pece. Na přelomu 17. a 18. století se budova hořejšího hamru dostala do sešlého stavu a tak 1701-1702 postavena nová, trojlodní, ale opět dřevěná krytá šindelem. 1707 přestavěna vysoká pec o výšce asi 8 m.

1710 bylo panství zastaveno Janu Ondřejovi z Lichtenštejna, za něhož došlo k rozmachu celého brdského železářství, ale uhlíři museli vyrobit z jednoho sáhu dřeva 17 tun

uhlí (1 t. = 140 litrů), oproti původním 15, takže jim mzda klesla. 1722 opět vlastní ves komora. V následujícím roce byl na pravém břehu potoka postaven cánhamr. Ve třicátých letech 18. století byla povolena výstavba nových chalup, 1741 obsadili Dobřív na jeden rok Francouzi. 1759, za tzv. Sedmileté války, byla v Dobřívě postavena leštírna kulí a 1762 opraven Švédský most.

Na sklonku 18. století stály v Dobřívě vysoká pec, dva hamry (Dolejší a Hořejší) a cánhamr. V té době byly otevřeny nové doly blízko Hrádku u Rokycan a ve Vlčí.

Opusťme na chvíli vyprávění točící se spíše okolo železářství a všimněme si i ostatního dění. Již 1732 postavila obec školu, učitelem byl Ignác Zíka. Ve čtyřicátých letech 19. století byla postavena nová budova přízemní a 1881 zvýšena o jedno patro.

V letech 1815–1816 probíhala stavba silnice z Mirošova do Strašic s obchvatem Dobříva, resp. mimo jeho střed.

1817 skončila činnost vysoké pece, jež byla po dvou letech zbořena. Železo z okolních hutí se zpracovávalo v hamrech a v cánhamru byla zavedena tyčová výroba rozřezáváním vykovaných plátů na stroji. Tento proces zde probíhal až do r. 1855, pak byla tato výroba zde zrušena. Po r. 1848 došlo k všesměrnému rozmachu obce, byly přebudovány hutní provozy, zvětšen rybník, vybudována nová nádrž po „hořejším“ hamrem. V Dolejší huti postavena hala pro novou válcovnu. Přestavba obou hutí trvala do r. 1858 a měla za následek příchod nových dělníků; tím došlo k výstavbě nových domků s následným novým zorněním půdy na pole. Zemědělství v obci bylo ale dosud na nízké úrovni, až počátkem osmdesátých let se začaly stavět panáky. V roce 1869 obývalo Dobřív 1105 osob, v osmdesátých již 1400.

1866 se zastavili v Dobřívě nakrátko Prusové.

1868 se objevuje na scéně další dobrodruh, pruský podnikatel, dr. Henry B. Strousberg.

V Dobřívě se staví nové koksovny, čtyři pudlovací pece a železniční trať Mirošov – Dobřív – Strašice – Těně – Olešná – Kařez s odbočkou do Kařízku a pod Zbirohem do Františkova. Nikdy nebyla dokončena, nicméně její náspy jsou dodnes na mnohých úsecích dosud patrné. Po krachu vídeňské burzy 1873 se Strousberg, ale zdaleka nejen vinou burzy, dostal do platební neschopnosti a na jeho majetek byl vyhlášen konkurz, dluhy dr. Strousberga dosáhly 11 miliónů zlatých v Rakousku-Uhersku, 74 miliónů marek v Berlíně a jeden milión rublů v Rusku. Práce na Podbrdsku skočily, hutě zastavily práci. A tak podniky v Dobřívě, ve Strašicích a v Holoubkově vytvořily společnost Merores-Hopfengärtner s.r.o., 1885 je koupil sám Hopfengärtner (n. 25. 12. 1842 Norimberk, z. 24. 10. 1918, pohřeb měl 28. 10. 1918!), který byl před tím valciřským mistrem. Své ředitelství přenesl do Holoubkova, když mu krátkozrací „konšelé“ v Dobřívě zamítli žádost o domovské právo. Roku 1898, v roce padesátiletého panování Franze Josefa II., byla k jeho počtě započata výstavba nového hřbitova a kaple, ale stavba hřbitova se protáhla až do r. 1900, kaple do 1904.

Začátkem 20. století pracovalo v dobříšském železářství 360 dělníků. 1904 ale skončila těžba černého uhlí v mirošovských dolech.

Po deseti letech vypukla první světová válka. Dotkla se přirozeně i Dobříva. Zprvu narukovalo 40 mužů, později došlo i na další (z dobřívských padlo 37 mužů, z toho 6 v legiích). Koně byli zrekvírováni. Výroba přešla na válečnou. 1917 byla započata výstavba úzkokolejné tratě z nádraží v Mirošově, ale dokončit ji do konce války se nepodařilo.

V polovině 20. století se Dobřív stal obcí se souvislou zástavbou, v důsledku stavebního rozmachu ve dvacátých letech. Krize ve třicátých letech přinesla i sem vzrůst nezaměstnanosti. Skauti-táborníci ze 13. oddílu skautů-táborníků z Plzně užívali (a dosud užívali) tábořiště u Hořejšího jezu, 1933 jej získali do vlastnictví (původně, v letech 1922 až 1928, tábořili na pravém břehu potoka na louce u Mejmatěje, odtud je nový nájemce Šramota z Prahy vyhnal).

1939 se objevuje v obci nacistická Wehrmacht. Železářny, jako součást Zbirožských železáren a. s., převzalo konsorcium německých bank a to prodalo obec Josefu Čížinskému. Situace v obci se podobala situacím v ostatních obcích republiky, resp. tehdy Protektorátu Čechy a Morava, došlo i zde k zatýkání, židovská rodina Ledererů byla odvečena do koncentračního tábora, ročník 1921 nasazen na práce v „Říši“, na čas byla zde ubytována jednotka SS-Division „Deutschland“. Přesto se mnoho osob zapojilo do odboje a po prozrazení bylo pozatýkáno.

Železářny přešly (po kolikáté už?) na zbrojní výrobu. 7. května dorazila do obce armáda USA, ale musela se stáhnout a její místo obsadila Rudá armáda. Mezi Strašicemi a Dobřívem byli ještě 6. května 1945 ustupujícími esesmany zastřeleni Karel Klír a Václav Michal ze Strašic, v Dobřívě Alois Kalivoda.

Po únoru 1948 došlo, ve shodě s poměry v celém státě, k zákonitému úpadku obce. Doklepal Hořejší hamr, 1950 bylo založeno menšinové JZD, zlikvidováni soukromě hospodařící rolníci, šest obchodů s potravinami, jeden penzion, zbourána kaplička se zvoničkou na návsi, četné roubenky zničeny nahozením bříazolitem. Teprve později byla vystavěna nová budova konzumu, dále stavebně předimenzovaná „Hamrovka“, obnoven Hořejší hamr jako technická památka.

Přes devastační tendence během celého panování nehybné doby komunismu s ocelově šedou vše umrtvující společenskou atmosférou pod všudypřítomnými chapadly státní bezpečnosti se podařilo i v Dobřívě mnohé uchránit.

A tak 1995 byla v obci Ministerstvem kultury ČR vyhlášena památková zóna s 27 roubenými domy, 8 roubenými stodolami, mostem, železným hamrem. Stáří památkově chráněných domů se odhaduje na 250–270 let.

Nelze v rámci rozsahu této práce uvést popis všech historických staveb a tak z tohoto hlediska odkazujeme na důsledností zcela ojedinělou práci J. Světlíka Dobřív, 675 let (2000).

Tedy zde jen stručně.

Z památek stojí za zmínku jednolodní plochostropá hřbitovní kaple s pětibokým uzávěrem, se čtyřbokou lucernou s jehlancovou stříškou se zvonem. Novorenezanční oltář vyřezal z dubového dřeva Miroslav Štědrý, oltářní obraz maloval Vilém B. Preis z Prahy. Kaple byla vysvěcena 24. 1. 1904 rokycanským děkanem Eduardem Rausem.

Nevýznamnějším objektem obce je Dolejší huť na pravém břehu potoka na základě nepravidelného pětiúhelníku 150x80 m. První zmínka o ní je z r. 1526, leč v dnešní podobě po řadě přestaveb během ca 400 let. Tzv. šichtamt (čp. 35) je původně barokní s litinovou destičkou s neznámým světcem nad vchodem. Postaven zřejmě za Vilíma Šířera po polovině 17. století. Budova stájí s klenutými stropy s kamennými žlaby, postavená zřejmě též Šířerem, byla přestavěna 1875 na byty (čp. 97); tyto hutní provozy střídaly často majitele (např. Strousberg, Hopfengärtner, Čížinský aj.), 1856 postavena bývalá válcovna, 1903 zařízení převezeno do Rokycan. 1945 byly znárodněny a připojeny k Železářnám v Hrádku u Rokycan. Pak zanikly a v budovách umístěny sklady civilní obrany, poté zde sídlila firma Tomson, ing. Hlůžek a spol. Obraz-olej Hopfengärtnerovy továrny od jihu z let okolo 1911 – 1915 visí na ObÚ v Dobřívě.

Hořejší huť

Cestou k známé technické památce obec – hamru nás provází lipová alej chráněná státem. Hamr – nejnavštěvovanější objekt v obci a součást rokycanského Muzea dr. Boh. Horáka je dnes zapuštěn do terénní sníženiny, vzniklé okolním návozem struskové haldy. Zastavme se trochu podrobněji u tohoto objektu.

Hamr zde stál zřejmě už v 16. století, do nepřetržitého provozu byl uveden 1656 za Vilíma Šířera z Waldheimu. Ten přenesl zařízení z jednoho hamru v Dolejší huti „do pustého mlýnce, kde už dříve hamr stával“. K ohřevu železa byla postavena pec, založeny sklady

dřeva, uhlí a okolo vznikaly obytné domky. 1701–1702 došlo k přestavbě sešlé dřevěné budovy, kdy zde byly zbudovány dvě stavby a zřízena nová vyhřívací pec. Budova hamru byla postavena jako dřevěná trojlodní hala na 16 sloupech o rozměrech 19,8 x 9,6 m, krytá šindelem. 1825–1830 byl hamr opět přestavěn do přibližně dnešní podoby, ale kratší, o délce 26 m. V polovině 19. století bylo přistoupeno k další přestavbě a to tak, že všechny samostatné objekty spojeny v jedinou, dodnes stojící budovu o rozměrech 12x32 m; hamr měl v té době pět kol na svrchní vodu.

V provozu byl do r. 1955, ale s různou náplní výroby. Naposledy se tu kovaly radlice k pluhům. Dnes je součástí Muzea Boh. Horáka v Rokycanech a jako Národní technická památka zapsán ve Světovém seznamu památek UNESCO. Veřejnosti byl zpřístupněn roku 1966.

Populárním památkovým objektem obce je **Stará hospoda** (čp. 48) postavená Vilémem Jedličkou r. 1731. Už r. 1750 byla zatopena povodní na Padrt'ském potoce. Je památná i tím, že dcera zdejšího hostinského Adolfa Jedličky Josefina se 22. 11. 1869 stala manželkou známého pražského herce-komika Národního divadla Jindřicha Mošny (n. 1. 8. 1837 Praha, z. 6. 5. 1911 Praha), který sem pravidelně dojížděl. I po svatbě zůstali oba manželé tomuto místu věrni, i když měli trvalé bydliště v Praze. Péčí Muzea dr. B. Horáka v Rokycanech byla v tomto objektu zřízena Mošnova jizba s expozicí a 10. 5. 1991 na hospodě umístěna pamětní deska.

Švédský most

Most z lomového kamene datovaný do let po 1600 spojuje oba břehy Padrt'ského potoka. Jedná se o jednoobloukový most s hojně vypjatou mostovkou. Ve středu mostu na parapetní zídce je osazena socha ženy, sv. Barbory, patronky horníků a hutníků. Vpravo před vstupem na most stojí socha sv. Jana Nepomuckého z 1762, na jejímž podstavci jsou na všech čtyřech stranách umístěny sluneční hodiny. V dobřívském hamru od mostu proti proudu, byly lity dělové koule za třicetileté války pro švédská děla a tato munice pak byla převážně přepravována po tomto mostě. Odtud pak jméno „Švédský most“. Most zde již stával od roku 1379 a tvořil součást přístupové cesty k Hamru. Mohutná lípa, stojící u mostu, musela být z důvodů zachování statiky mostu, skácena.

Rodáci:

František Beran (n. 22. 2. 1870, z. 18. 1. 1922 Čáslav), plukovník čs. armády, velitel 30. pěšího pluku ve Vysokém Mýtě, velitel brigády v Čáslavi. 1919 velitel vojsk na Slovensku v bojích proti bolševickým hordám Bély Kúna.

František Tyttl (n. 28. 12. 1857, z. 6. 6. 1943 v Plzni), učitel, později řídicí učitel (v Merklíně a v Plzni), mykolog a významný malíř hub, který po sobě zanechal ca 2.600 olejomalb hub, u většiny s údaji o lokalitě, datu sběru, nálezci, případně i s popisem plodnic. Jde snad o největší sbírku tohoto druhu na světě. Obrazy jsou dnes součástí sbírek Západočeského muzea v Plzni, kam se dostaly převodem pozůstalosti po jeho synovi. Tyttlovi se nepodařilo tento soubor za jeho života vydat knižně, požadoval totiž knižní zveřejnění všech obrazů v jednom celku, což nemohl žádný nakladatel akceptovat. A protože nepřistoupil ani na možnost vydání podstatné části, nespátřila jeho sbírka v knižní podobě za jeho života světlo světa. Z obrazů byla ale uspořádána celá řada výstav v Plzni, v Praze a v Rokycanech. Část obrazů v počtu 236 tabulí byla v roce 2008 vydána v nakladatelství Academia Praha jako Historický atlas hub. Údajně měl Tyttl též herbář snad cévnatých rostlin o počtu 20.000 položek, ten však z neznámých příčin zničil.

Další významnou osobností obce byl **Antonín Drachovský** (n. 25. 5. 1842 Tábor, z. 13. 5. 1914 Zbiroh), ředitel školy v Dobřívě v letech 1888–1905. Kronikář Zbirožska, historiograf

zbirožských lesů, zabýval se toponomastikou, publikoval ve sborníku Brdský kraj, redigovaném dr. Bohuslavem Horákem.

V různých dobách navštěvovalo toto místo mnoho významných osobností, aby zde v klidu okolní přírody načerpali nové síly. Byli to např. Eduard Vojan, Ladislav Šaloun, Jindřich Plachta-Šolle, který jezdil do skautského tábora 13. oddílu skautů-táborníků u Horního jezu; z dalších osobností jmenujme např. řídícího učitele Libora Šimona, autora mj. publikace o dobřívské škole (1947) nebo učitele náboženství tamtéž ThDr. a PhDr. Eduarda Broje, kanovníka při katedrále sv. Ducha v Hradci Králové. (Byl bratrem voldušského rolníka Stanislava Broje, lidoveckého poslance po r. 1945, který pro nekompromisní postoj vůči KSČ byl po únoru 1948 zatčen a posléze za údajnou spoluúčast na vykonstruované vězeňské vzpouře odsouzen k smrti a 23. 5. 1950 v Praze popraven.)

V Dobřívě má v současnosti rekreační chalupu MUDr. Pavel Klener, onkolog, polistopadový ministr zdravotnictví, autor několika set publikací (včetně 13 knih) o vnitřním lékařství, obec je domovem horolezce Ing. Jaroslava Hávy.

Žďár

I když je naše cesta vázaná na řeku, udělejme jednu poněkud větší výjimku. Nad Dobřívem (jako i nad celou rozměrnější krajinou) se zvedá nápadný vrch, který jen těžko můžeme vynechat. Dejme se zlákat odbočkou, která za to stojí, a vystupme na vrch Žďár, kam vede více dobře značených cest. Jeho vrchol dosahuje 629 m n. m.

Je budován na proterozoiku spočívajícím souvrstvím tvrdých hrubozrnných kambrických slepenců s křemenným tmelem. Jejich výchoz v podobě defilé strmých až svislých stěn a mimořádně rozměrného balvanového moře je patrný zvláště na severním svahu.

Rozloha tohoto balvanového moře je úctyhodná – 340 x 78,8 m – a zřejmě ani v centrálních Brdech, i když bohatých na tento fenomén, není žádné balvanové moře větší. Převažuje tzv. mrazové bezlesí, jež od posledního glaciálu zůstalo trvale bez souvislé zapojené vegetace.

Slepencové hranáče mají poměrně rozdílnou velikost, a to až přes 2 m v průměru. Maximální velikost hranáčů byla naměřena 199 x 210x80 cm, nacházíme zde ale i malé, např. 50 x 26 x 20 cm. Větší nacházíme převážně při dolním okraji sutě, menší v jejich vyšších partiích.

Kormě balvanového moře je úbočí Žďáru památné výskytem četných dalších skalních útvarů, skalních srubů, vzniklých mrazovým zvětráváním zvláště v periglaciálním klimatu (v blízkosti, resp. okolí kontinentálního ledovce) v glaciálech („ledových dobách“), tedy ve starší době čtvrtohorní – pleistocénu. Jsou to až 40 m vysoká Vyhlídková skála, Velký oltář, Malý oltář, štíhlá Kobylka, Červená stěna, Konvalinka (obě s převisy), Pyskoř, Zábavný koutek. Dnes slouží pro horolezecké výstupové cesty, některé s nejvyššími třídami obtížnosti.

Z lesnického hlediska je vrcholová část Žďáru (kromě už zmíněného balvanového moře) porostlá více lesními typy. Na severovýchodním úbočí dominuje bučina s vtroušenou jedlí, zatímco na jihovýchodním svahu najdeme kyselou acidofilní doubravu s dubem zimním, jinde borovou doubravu, ve vzdálenějším okolí pak bukovou doubravu, při východní hranici rezervace fragment pšeníčkové doubravy.

Okolo skalek nacházíme dosud fragmenty reliktních borů s dubem zimním, jež lze považovat za původní na těchto extrémních stanovištích.

K umělé obnově lesních porostů tu došlo zřejmě v polovině 18. století, a to nejprve sítí, od r. 1810 sadbou, která se prováděla sběrem semenáčků vzrostlých z náletů. Koncem 18. až v prvních letech 19. století byly zdejší porosty napadeny kůrovcem.

R. 1870 utrpěly lesy mnoho polomů v důsledku enormní vichřice.

Roku 1903 se vyskytl bourovec prsténčitý, po něm, zvláště v letech 1918–1922, mniška (*Liparis monacha*), jež na Žďáru zničila, případně narušila 280 ha lesa. V místech mniškou napadených byla, údajně podle autora inventarizačního průzkumu státní přírodní rezervace M. Žána (1982), vrstva housenčího trusu až 10 cm mocná. Přelet motýlů prý připomínal sněhovou vánici. Sběr housenek mnišky byl málo účinný, neboť motýl sem přilétával z lesnický neošetřovaných sousedních polesí. Sebraná vajíčka byla navíc natolik odolná, že, ač zkrmována slepicemi, i v jejich trusu zůstávala živá a líhli se z nich housenky.

Žďáru se nevyhnuly ani sněhové polomy, větší byly zvláště v letech 1939 a 1970.

Lesnická kultivace mnohde setřela původní složení zdejších lesů, takže v četných partiích se setkáváme s kombinací přirozeně zde rostoucích dřevin s introdukovaným smrkem a místy i s jeho nežádoucími monokulturami.

Pozn.: V celém polesí Žďár na ploše 924,28 ha (porostní plocha rezervace je 20,48 ha) měl v letech 1951–1960 nejvyšší zastoupení smrk (58,76%), jedle (2,66%), borovice (30,92%), dub (4,30%), buk (0,15%) atd. Přes kultivační procesy můžeme zde konstatovat určitý stupeň autochtonnosti dřevin.

Z vrcholu Žďáru lze vidět jako na dlani vesničku Hůrky, ležící uprostřed přírodního parku Trhoň a obklopenou ze tří stran řadou vrcholů, kromě již zmíněného Žďáru jsou to například Bábovka a samotná Trhoň. Nejvýhodnější výběžek parku však pokračuje až k Cheznovicím, tvořený kopci Bílá skála, Osičina a Ostrý vrch.

Všimněme si nyní aspoň letmo **přirozené vegetace**.

Vlastní hranáče balvanového moře jsou porostlé synuziemi lišejníků, případně mechorostů, často montánního charakteru, takže zde dosahují svého výškového minima. Příklady CÍLEK et. al., 2005: 191–193.

Rašelínky: *Sphagnum quinquefarium*, *S. nemoreum*, z dalších mechorostů např. *Isopterigium elegans*, *Bazzanie trilobita*, *Cynodontium polycarpum*, z hojných lišejníků 18 druhů dutohlávek, mezi nimiž i suboceánská *Cladonia impexa* aj.

Dřeviny nacházíme v balvanovém moři jen ojediněle jako solitéry, ty zde na sebe váží některé další organismy. A tomuto souboru jedinců, částí populací apod. různých druhů (řas, lišejníků, mechorostů, mikroskopických organismů i živočichů) vázaných na zde soliterní dřevinu, říkáme konzorcie, a to včetně jejich hostitele.

Na zazemněné suti pod balvanovým mořem roste na severním svahu zmíněná relativně přirozená květnatá, i když ochuzená, bučina s jedlí. V jižní části rezervace se rozkládají kulturní porosty s borovicí, případně ochuzená lesní společenstva kyselých doubrav.

Zajímavým je výskyt poměrně teplomilného jeřábu muku (*Sorbus aria* s. l.) při vrcholu Žďáru, zřejmě přirozeného původu, zatímco skupina tisů (*Taxus baccata*) v jižní části rezervace je výsledkem nevhodné lesnické výsadby. R. 1905 byla sem vysazena i kleč (*Pinus mugo*).

Z bylin najdeme zde již druhy, s určitým, byť ne ještě zcela výrazným, vztahem na kontaktní Brdy, např. třtinu chloupkatou (*Calamagrostis villosa*), žebrovice různolistou (*Blechnum spicant*), věsenku nachovou (*Prenanthes purpurea*), pšeničko rozkladité (*Milium effusum*).

Vrchol hostí spíš teplomilnější druhy, kromě již zmíněného buku zde rostou habr (*Carpinus betulus*), svída krvavá (*Cornus sanguinea*), více druhů hlohu (*Crataegus* sp. div.), kokořík lékařský (*Polygonatum odoratum*), mochna stříbrná (*Potentilla argentea*), trnka (*Prunus spinosa*), konvalinka vonná (*Convallaria majalis*), růže šípková (*Rosa canina*), řešetlák počistivý (*Rhamnus cathartica*), chmerek roční (*Scleranthus annuus*), divizna malokvětá (*Verbascum thapsus*). Výskyt těchto druhů znemožňuje zařadit Žďár do brdského oreofytika (tedy do oblasti horské květeny a vegetace s druhy vázanými na montánní stupeň).

Podrobná průběžná a simultánní teplotní měření ukázala nápadný rozdíl teplot při vrcholu (s nápadně vyššími teplotami) a teplot při úpatí balvanového moře, kde byly teploty výrazně nižší. Fauna území není tíž nezajímavá. Kdysi byl udáván nálezy brouka roháče obecného (*Lucanus cervus*), tesaříka zavalitého (*Ergastes faber*), z ptáků zjištěn jestřáb, krahujec, káně lesní, včelojed, sluka lesní. V r. 1960 a 1981 zde zahnízdil i výr, z území je známo i množství pěvců. Ze savců byl zde pozorován v 70. letech 20. století i jezevec, hojný je srnec, ojediněle se objeví i jelen. Po roce 1971 bylo zaznamenáno rozmnožení prasat.

Pro celou řadu jedinečných přírodních jevů byla vrcholová partie Žďáru vyhlášena v roce 1953 za (tehdy) Státní přírodní rezervaci o rozloze 18,5957 ha. Za chráněné území byl Žďár navržen už v r. 1930, a to dr. Bohuslavem Horákem, jako tzv. soukromá rezervace (města Rokycan).

Žďár je však pozoruhodný i z hlediska archeologického. Při jeho vrcholu se rozkládá pravěké hradiště s dvěma řadami kamenných hradeb (valů), vytvářejících vnější a vnitřní hradiště. Méně výrazný vnější val probíhá přibližně v poloviční výšce vrchu od severního svahu po západním (kde je dosud relativně dobře patrný a vysoký jen 50-150 cm) a jižním obvodu hradiště. Jeho délka pokud zůstala zachována, je 660 m a jeho plocha má ca 24 ha. Vnitřní hradiště o ploše ca 1 ha (80x140 m) zaujímá vrcholovou partii vrchu a je vymezeno poměrně mohutným valem o délce asi 240 m a výšce 2 m (z vnitřní strany hradiště)- 10 m (z vnější strany hradiště). Severní strana využila přirozeného strmého svahu s balvanovým mořem. Archeologicky nebyla lokalita dosud detailněji a systematicky prozkoumána; jde nejspíš o hradiště z pozdní doby bronzové, a to alespoň podle poměrně nečetných nálezů, zvláště bronzových náramků, keramiky nynické skupiny, nicméně není zcela vyloučené, spíš však pravděpodobné využití starého hradiště i v pozdní době halštatské i časně laténské, a to s ohledem na nálezy železné sekerky uvnitř valu. Naopak nálezy broušené ploché kamenné sekerky je stopou zdejší daleko starší neolitické aktivity.

Nebude na závadu, zmíníme-li se i zde několika větami ještě o další historii Žďáru.

Do r. 973 byl Žďár státním majetkem Přemyslovců, v letech 973–1344 „stolním“ statkem pražského biskupství, 1344–1421 statkem pražského arcibiskupství, 1421–1557 patřil královské komoře, 1557–1954 patřil Žďár alodiálnímu velkostatku rokycanskému. Od r. 1954 patří čs. státu, kdy lesy města Rokycan byly předány do správy státních lesů.

V letech 1904–1905 byla na Zadním rohu postavena chata a v r. 1909 další v sedle na konci cesty uprostřed dnešní rezervace další, shořela však v r. 1922.

Výstup na vrchol Žďáru nás při dobré viditelnosti odmění pohledem na široké okolí rokycanské krajiny.

Žďár vypínající se na Rokycany se stal i symbolem kraje; jeho jméno nesl dlouhá léta i rokycanský regionální týdeník, jehož vycházení zastavili až nacisté. A v době německé okupace posloužily skály Žďáru za úkryt několika pěchotních zbraní odbojové skupiny bratří Mrázů, před tím ukrývaných na okresním úřadě.

Dalšími dvěma výraznými vrchy nad Rokycany jsou pak **Kotel** (575 m), na němž byla roku 2014 otevřena 28 m vysoká kovová rozhledna s točitým schodištěm a Čilina (523 m) s telekomunikační věží a pomníčkem stíhacím letcům, kteří zde havarovali 1. 11. 1962 snad s Migem 15. Byli to mjr. Václav Doskočil a kapitán Václav Jírů. Zatímco Žďár je budován horninami kambria, Kotel a Čilinu budují horniny středního ordoviku.

K známým vrchům Rokycan můžeme připočíst i buližnickový Vršiček, o něm se ale zmíníme později.

Několik poznámek o **kostelu sv. Jakuba v zaniklých Chylicích**

Kostel sv. Jakuba většího stojí pod vrchem sv. Vojtěcha, kde se do r. 1942 tyčila pískovcová socha tohoto světce, zničená pak vandaly z německé Hitlerjugend. Kostel sám stojí zřejmě

v jádru bývalé, dnes zaniklé vsi Chylice. Rok jejího založení není znám, tak jako u drtivé většiny vsí vzniklých během tzv. první kolonizační etapy Podbrdská ve 12. – 13. století. Nicméně v souvislosti se zemanským rodem pánů z Chylic, je poprvé zmiňována již ve 12. století, v r. 1192. Někteří autoři se domnívají, že by mohla pocházet snad již ze století jedenáctého, což odůvodňují relativní blízkostí starého teslínského kláštera benediktinů. V souvislosti s Teslínami se totiž uvažuje nebo spíše spekuluje i o možnosti vystavění kostelíků v Chylicích, Skořicích a Strašicích. Jisté je, že chylický kostel zasvěcený apoštolu sv. Jakubovi bezpečně stál v r. 1295, protože z tohoto roku existuje záznam o papežské dani, kterou chylický kostel platil ve výši osmi grošů.

Sama ves Chylice byla zřejmě rozložena v okolí kostela, avšak její přesná poloha je neznámá. Systematický archeologický výzkum zde totiž nebyl nikdy proveden. Rovněž není vyřešena poloha dvorce či tvrze chylického pána. Dalším spolehlivým záznamem o Chylicích je zápis v církevních knihách *Erectionum*, že 26. 6. 1390 uváděl chylický plebán do úřadu plebána skořického. Ves zcela určitě náležela západočeskému rodu Drslaviců, kteří na Mirošovsku byli zastoupeni větví Ronšperků. Ovšem ze 14. století díky záznamům v Zemských deskách víme, že v Chylicích se ujal panství již zvláště po nich se píšící panský rod. Avšak pánové z Chylic (původně Chýlic) zde již v roce 1394 zcela jistě nejsou vlastníky, neboť tehdy ves připadla králi Karlu IV. V r. 1394 je v knihách *Erectionum* zmiňováno patronátní právo ke zdejšímu kostelu, kdy jsou jmenováni opět páni z Chylic, konkrétně Přibyslav, Petr a Bozděch, „*famosi clientes de Chylic*“. V r. 1487 byly Chylicie v držení Jiřika a Benedy Cukrů z Chylic, kteří toho roku obdrželi jako zástavu od kláštera v Chotěšově vesnici Hrabčice. Poslední zprávy o tomto rodu pocházejí z r. 1534, v souvislosti s Jiřím Cukrem z Chýlice, jenž se však po Chylicích pouze psal. Chylice v r. 1532 byly ve vlastnictví Bohuslava Čeňka z Říšnice, jenž je toho roku prodal městu Rokycanům, jež je kolem r. 1550 prodaly Grispekům z Grispeku. Od r. 1616 se pak Chylice udávají jako pustá ves. Kdy a jak k zániku vesnice došlo, není známo. Stalo se tak tomu nejspíš někdy po r. 1532, v době nově propuklých sporů mezi katolickými a podobojí.

Chylický, původně gotický a možná, že již pozdně románský kostel sv. Jakuba má barokní podobu. Tu získal po roce 1675, kdy dochované zbytky nevelké gotické stavby, na níž upomínají lomené oblouky oken presbyteria, přestavěl a rozšířil již zmiňovaný František Diviš Vratislav z Mitrovic. Kostel sloužil jako farní pro Mirošov, na jehož severní katastrální hranici dodnes leží. K přestavbě sv. Jakuba se zachoval záznam z farních účtů, kde se píše, že kostel byl rozšířen „jak naděl, tak našir, byla vyzdvižena věž, na náklad Mitroviců postaveny dva oltáře, třetí pak zaplatil pan Šifer z Waldheimu“. Kostel byl, podle soudobých zpráv jako velmi sešlý, znovu opravován v roce 1753 i s věží. Poslední stavební úpravy pocházejí z roku 1882, kdy jej na své náklady rekonstruovalo Mirošovské kamenouhelné těžařstvo.

Na přilehlém hřbitově odedávna pohřbívali zesnulé z řad obyvatel celé mirošovské farnosti, jež kromě Mirošova samého zahrnovala Hrádek, Dobřív, Myř a částečně i Veselou. Dnes sem bývají ukládány pozůstatky občanů dvou sousedících měst Mirošova a Hrádku.

Takřka za jistotu se bere názor, že v kostele a jeho bezprostředním okolí se pohřbívalo již od dob jeho založení. Staré pohřby se díky stálému, do dnešního času stále „živému“ provozu hřbitova nedochovaly. Původní situace pohřebních míst v kostele samotném byla bohužel seřena poslední generální rekonstrukcí provedenou těžařstvem r. 1882, kdy byly hroby uvnitř kostela zlikvidovány a náhrobky zasazeny do zdiva. Na vnějším hřbitově se dochovalo jen úplné minimum staré hřbitovní plastiky. Nejstarším je tak zřejmě barokní pískovcový náhrobek s figurální výzdobou, dnes rodiny Blechových v jižním oddělení hřbitova. Pokud se týká zde pohřbených, je jich celá řada. Z dob těžařstva lidé diametrálně od sebe odlišní, jako důlní správce Otto Wagner s manželkou a dvěma syny, metalurgem a ředitelem gymnázia a nedaleko odborářský protivník tohoto báňského úředníka, revolucionář, socialistický funkcionář a novinář Antonín Uxa, původním povoláním horník. Svůj hrob zde

má i rodina Quadrátů, z níž vzešel vynikající hutní odborník Prof. Dr. Ing. Otakar Quadrat, DrSc., rektor Vysoké školy chemicko-technologické v Praze. Leží tu i zdejší učitel Jaroslav Falc, nadšený historik a spisovatel pověstí z Mírošovska, pohřbený v severním oddělení.

HRÁDEK

Pokračujeme-li dále po proudu Padrt'ského potoka, dostáváme se do známé železářské obce – Hrádek u Rokycan.

První zmínka o Hrádku u Rokycan pochází z r. 1325 v souvislosti s darem Strašic Jana Lucemburského Petru z Rožmberka, kde je Hrádek zmíněn jako pustá ves. To ovšem svědčí o jeho starší existenci, pravděpodobně již z 13. století v souvislosti s přemyslovskou kolonizací podhůří Brd. Název Hrádek evokuje možnost, že zde skutečně nevelké hrazené, pravděpodobně pouze dřevěné opevnění kdysi stálo, ale archeologicky i historicky je neprokázané. Někteří autoři soudí, že mohlo souviset s dvorcem nedalekých Chylic (myšlena zaniklá středověká ves, nikoliv součást dnešního Hrádku), nebo mohla jako nevelká vodní tvrz stát při korytě Padrt'ského potoka (Klabava). Hrádek byl nevelkou vsí, jejíž historie je až do r. 1557 neznámá. Tehdy Anežka ze Snopoušov prodává dvůr a malou osadu „Hrádecku“ městu Rokycanům, které ves drží do r. 1643, kdy je město odprodáno mirošovskému panství. Ve smlouvě se ale hovoří stále jen o dvoře a mlýnu. Předpokládá se, že k obnově a rozvoji obce došlo až někdy mezi lety 1757 – 1788.

V polovině 19. století se obec Hrádek skládala ze dvou částí, a to Hrádku a Nové Huti, jež mají své katastry vymezené od r. 1854. Zprvu byly vlastně mirošovskými osadami a od r. 1880 byly sloučeny pod názvem Spojené obce Hrádek a Nová Huť. Název Hrádek se pro obě původní vsi začal užívat až po 2. světové válce, kdy zde jako správní orgán začal pracovat Místní národní výbor. V souvislosti s rozvojem zde pracující železářny, která byla založena místním podnikatelem Rudolfem Hudlickým a fungovala původně jako malá huť, došlo od 50. let 20. století k velké migraci obyvatelstva do Hrádku, především z Kladenska. V r. 1900 měl Hrádek 612, r. 1945 976, v r. 1961 již 2174 a v r. 1974 dokonce 3385 obyvatel. Ubytování bylo řešeno výstavbou rozsáhlého sídliště, jež venkovský charakter Hrádku zcela pozměnilo na městský. V r. 1975 byl Hrádek povýšen na město.

Postupný průmyslový rozvoj města dokumentuje i vývoj jeho zástavby. Jádrem starého Hrádku i Nové Huti bylo původně s převažující dřevěnou zástavbou typických brdských dřevěnek, kamenné stavby byly výjimečné. Z barokní doby se kromě několika drobných venkovských stavení dochovala kamenná socha sv. Jana Nepomuckého, původně stojící u brodu přes Padrt'ský potok, kde dnes stojí most nazývaný podle protilehlého zaniklého hostince U krajana. Socha dnes stojí na soukromém pozemku na příjezdové cestě k mlýnu za zadní vrátnicí hrádeckých železáren. V dobách konce habsburské monarchie a první republiky se vlivem průmyslové výroby Hrádek stavebně zvětšoval. Nejprve vyrostla havířská kolonie Chylice na jihu města, kterou na přelomu 19. a 20. století vybudoval dominantní majitel mirošovských dolů, Mírošovské kamenouhelné těžařstvo (stojí ovšem severněji od území zaniklé středověké stejnojmenné vsi). Na východ od Chylic byla ve 20. letech 20. století postavena další čtvrť, Hamplov. Svě jméno získala po Antonínu Hamplovi (1875 – 1942), sociálně demokratickém poslanci, v letech 1919-20 ministru veřejných financí, který vydatně pomáhal bytovému družstvu, jež zdejší domky stavělo. Populární politik zemřel v berlínském vězení za nacistické okupace. Obě uvedené čtvrti byly původně součástí mirošovského katastru. Hamplov byl na žádost svých novousedlíků připojen k Hrádku v r. 1921, Chylice až v r. 1952 v souvislosti se změnou katastrálních hranic v celé oblasti. V r. 1928 bylo v opuštěném lomu na severovýchodě města založeno přírodní divadlo, které se dočkalo v r.

1952 přestavby na rozsáhlý areál moderního přírodního divadla a kina, v němž podle kroniky Závodního klubu železáren pojmul v dobách své největší slávy až 2.000 diváků.

Severovýchodně od obce se v nivě Klabavy nachází přírodní památka **Hrádecká bahna** o ploše 2,49 ha vyhlášená r. 1975. Jde o ostřicovo-mechové slatiniště a o vysokobylinné louky na hydromorfních půdách s bohatým vegetačním krytem. Z významných druhů zde rostou např. krušík bahenní (*Epipactis palustris*), vrba rozmarýnolistá (*Salix rosmarinifolia*), rosnatka okrouhlostá (*Drosera rotundifolia*), prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*), upolín nejvyšší (*Trollius altissimus*), vachta trojlístá (*Menyanthes trifoliata*), suchopýr širolistý (*Epipactis latifolia*), více druhů ostřic (*Carex* sp. div.). Vysazen byl i kosatec sibiřský (*Iris sibirica*), v důsledku odvodňovacích zásahů na sklonku 80. let 20. století se však rozrůstají rákos (*Phragmites australis*) a tužebník jilmový (*Filipendula ulmaria*). Nicméně tento zásah měl i pozitivní dopad, odvodňovací příkopy poskytly vhodný biotop pro mech srpnatku fermežovou, což bylo důvodem k zařazení území mezi evropsky významné lokality soustavy NATURA 2000. Lokalita je oživena i několika vzácnějšími živočišnými druhy, jako jsou skokan štlhlý (*Rana dalmatina*), ještěrka živorodá (*Lacerta vivipara*), užovka obojková (*Natrix natrix*), kuňka žlutobřichá (*Bombina variegata*) a dva druhy čolků.

KAMENNÝ ÚJEZD

Další a neodmyslitelnou obcí na cestě Padrt'ského potoka je Kamenný Újezd. Je na cestě těsně před Rokycany a vlastně s nimi souvisí.

První zmínky písemně doložené jsou ze 14. října 1368. Je to v době, kdy arcibiskup Arnošt z Pardubic daroval (4 roky po své smrti) „role kolem Újezda“ a „louky pod Brocníkem“ rokycanskému probošství. I když jde o listinu antikatovanou, vlastnictví i po tomto datu je nezpochybnitelné. V dolní polovině obecního znaku se připomíná černý štít se zlatým břevnem – znakem pražského arcibiskupství. Již tehdy měl být v obci tzv. „nápravnický dvůr“, který církve pronajímala svému služebníkovvi „nápravníkovi“.

Církevní panství skončilo v roce 1421, když Žižka vpadl do Rokycan a toto již nebylo obnoveno ani v roce 1498, kdy král Vladislav II. Jagelonský potvrdil obec k městu Rokycan. Těm pak zůstal až do roku 1850.

Podle ústní tradice a také podle knihy „Dějiny rodu Mydlářů“ v obecní pohodnici nocoval kat Jan Mydlář mladší se svými pomocníky (údajně mu prý Rokycany dlužily plat za popravu příslušníků „Madlonova pluku“).

V Kamenném Újezdě ještě před rokem 1680 je dokladována hospoda Kocanda, před rokem 1748 nejstarší mlýn, pak 1800 soukenická valcha a v roce 1811 si obec postavila první obecní kovárnu.

V té době už stál u rybníka Ježek vodní hamr se dvěma vodními koly, asi už podruhé, který se později specializoval jako lopatárna. Dokonce i Rudolf Hudlický, pozdější zakladatel Hrádeckých železáren a rokycanských Kovohutí, uvažoval o jejím zakoupení.

Nejdůležitějším objektem ale byl poplužní dvůr s ovčínem, který zde byl založen městem Rokycany a provozován po roce 1575.

Z hospodářského hlediska byla tato obec pro Rokycany velmi prospěšná. Význam měly nálezy železné rudy a těžba dřeva v polesí Kotel, chov ryb a odběr vody z rybníků Ježek a Čekal. Veliký význam měl i rozsáhlý chov ovcí. Dosud ve znaku je i kresba beraních rohů. Změnu pak od poddanského způsobu života zdejších obyvatel přinesla v letech 1782 –1783 tzv. raabizace, která vlastně znamenala zrušení roboty za finanční úhradu a rozparcelování dominikální půdy zdejšími sedláky.

V roce 1868 získala obec železniční spojení vybudováním odbočky z Rokycan do Mirošovských dolů.

Na rozhraní Kamenného Újezda a Rokycan, na přejezdu mirošovské dráhy, byla v roce 1945 vytvořena demarkační čára mezi vojsky americké a sovětské armády. Vojska USA byla v Rokycanech a SSSR již v Kamenném Újezdě. Na demarkační čáře bylo vybudováno „Muzeum na demarkační čáře“. Muzeum shromažďuje a vystavuje vojenskou techniku a doklady týkající se II. světové války.

Ještě na konec, přívlastek Kamenný, vznikl podle kamenité půdy jak v zástavbě, tak i v okolí.

ROKYCANY – město a nejbližší okolí

Z přiléhající obce na Padrtském potoce Kamenného Újezdu se dostáváme do krásného středověkého města, které leží na soutoku Holoubkovského a Padrtského. Město leží v krásném údolí obklopeného zalesněnými vrchy Čilinou i její Plzeňské části, Kotlem, Žďárem a Vršíčkem.

Město má bohatou historii s překrásnými turistickými zajímavostmi a se širokou možností využití volného času. Díky své bohaté historii byl střed města vyhlášen v roce 1992 Městskou památkovou zónou. Jeho středověký ráz podtrhují dochované části městských hradeb z přelomu 14.–15. století. Jedinečná architektura původně renesančních a barokních domů v jádru města vybízí ke klidné procházce, při níž mohou návštěvníci poznat Muzeum dr. Bohuslava Horáka, plavecký bazén, hvězdárnu na Voldušském vršku, zimní stadion, atletický stadion, tenisové kurty, sportovní halu s kuželnou a další sportoviště.

Každý z návštěvníků si přijde na své, ať fotografové, turisté či sportovci. Přes Rokycany vede také mezinárodní cyklistická stezka až do Prahy. Velmi zajímavé je i Muzeum na demarkační čáře. 7. 5. 1945 vstoupila od západu do Rokycan vojska americké armády a od východní strany na hranici mezi Kamenným Újezdem vojska Rudé armády.

Muzeum vystavuje bojovou techniku II. světové války ať již zbraně, mobilní techniku nebo i písemné doklady všech v blízkém okolí města v r. 1945 bojujících armád.

Tak jak pokračuje **Padrtský potok (Klabava)** směrem k Rokycanům, tak ho také provází naše povídání společně s cyklostezkou, která je napojena na mezinárodní trasu Plzeň – Příbram.

Ještě před viaduktem se od Padrtského potoka na Prachově odděluje náhon, který protéká starým městem a severnější částí Rokycan. Zásoboval a poháněl na své cestě mlýny, pily a další podniky. Budeme se s ním ještě vícekrát setkávat.

V blízkosti fotbalového stadionu a nového městského koupaliště se spojuje Padrtský potok (Klabava) s Holoubkovským potokem a utváří poloostrov „na Psince“.

Dále náhon protéká pod Podkostelním mlýnem č. 89, jeden z nejstarších ve městě – poslední majitel pan Bohumil Čížek, hospodář, pekař a mlynář – první pohon turbínkou v Rokycanech. Mlýn skončil v r. 1942 a pekařství v r. 1945. Strouha stažena do potrubí r. 1976, dále protéká pod původními hradbami pod kostelem Panny Marie Sněžné.

Zastavme se ještě u „Čížkovic mlýna“. Původní podkostelní mlýn přešel do majetku rodiny Kotlasů a tak se stále jmenoval i za majetnictví pana Bohumila Čížka. Původní název byl vlastně „válcový mlýn a pekařství“. Za původního majitele a provozovatele pana Čížka staršího bylo původní kolo pohánějící mlýn, nahrazeno první turbínou v Rokycanech v roce 1915.

Aby bylo možno používat jako pohon mlýnů a podniků náhon vedený od Padrtského potoka, byla dne 27. května 1911 sepsána dohoda o volném používání vody s majiteli vodních

děl / viz příloha „Prohlášení“ č.j. 1863/11 ohlášeného pod č. rejstř. B 823, C.k. berní úřad v Rokycanech, dne 27. května 1911.

Jméno města odvozují jazykovědci od rokytí, což byly nesporně lužní porosty olšin a vrb rostoucích v nivě Klabavy.

K založení vsi došlo zřejmě už kdysi v 10. století na soutoku dvou potoků Padrťského a Holoubkovského, na obchodní stezce z Prahy do Bavorska. Další vodotečí tekoucí od jihu k severu v západní části dnešního města mezi Plzeňským a Jižním předměstím je Rakovnický potok. Do Klabavy se vlévá jižně pod Klabavskou strání. První písemná zmínka o Rokycanech jako vsi pochází však až z roku 1110, a to v Kosmově kronice jako „villa Rokitzan“, už tehdy ale jako statku pražského biskupství v době pontifikátu biskupa Heřmana. Ve 12. století byly Rokycany už prosperující tržní vsí a významným geografickým i správním centrem již tehdy existující rokycanské župy (CIRONIS 2000) a bohatou obcí pražského biskupa. Nejstarší část města (tehdy zřejmě náves) stála v místech dnešního Malého náměstí. Listinou s nejasnou datací (1293–1295) svolil Václav II. privilegiem pražskému biskupovi opevnit svá města, a tedy i Rokycany. K výstavbě nejprve asi dřevěných, později kamenných hradeb došlo pravděpodobně r. 1293 spolu s třemi branami. CIRONIS (1993) píše, že se tak stalo před rokem 1399.

Rozkvétající město bylo nepřímo postiženo založením města Plzně v devadesátých letech 13. století. Aby nové město bylo potřebně osídleno, byly jeho přistěhovalcům zajištěny sociální výhody, a tak i mnozí obyvatelé Rokycan přesídlili do nové Plzně.

Vbrzku došlo ale k dalšímu rozkvětu města, a to jak urbanistickému, tak kulturnímu. Bylo to za pontifikátu Arnošta z Pardubic. Papež Urban V. listinou z 8. 11. 1362 povýšil na Arnoštovu žádost rokycanský farní kostel na kolegiální, aby v něm byl konvent šesti kanovníků řádu sv. Augustina (kteří přišli z Roudnice), což pak konkrétně provedl Arnošt z Pardubic 18. 8. 1363. Podle Cironise (CIRONIS 2000) však již Inocenc (papežem v l. 1352 – 1362) dal svolení r. 1361 svolení k povýšení kostela na kolegiální. Klášteru patřila i řada okolních obcí, jako Klabava, Habrová a další. Arnošt dal vybudovat i rybníky, což bylo významným impulsem k hospodářskému rozvoji města.

R. 1406 navštívil město sám král Václav IV.; v té době byl klášter na vrcholu rozkvětu.

Slibný rozmach města a kláštera byl náhle ukončen 12. února 1421. Toho dne vtrhli do města husité v počtu asi 7 tisíc vojáků s 320 válečnými vozy, kteří pod velením Viléma Kostky z Postupic táhli na pomoc Žižkovi k Plzni. (Při tomto tažení byl několik dní před tím rozvrácen i teslínský klášter.) Husité, přes předchozí slib, že městu neublíží, ve městě rabovali, ničili a vydrancovali, co se dalo. Probošt Jan byl zavřen do sudu a upálen uprostřed kostela, řeholníci oběšeni, načež husité s uspokojením odtáhli. Duchovní správu ve zničeném probošství převzali husitští duchovní, ale už 28. července t. r. napadli Rokycany naopak Plzeňští, dobili město, dosadili rychtáře a svou městskou radu, s níž tu vládli do r. 1424. (Z té doby pochází v Komenského ulici v r. 1998 nalezený poklad přes sto stříbrňáků, nesporně ukrytý před Plzeňskými.)

Méně je známo, že v Rokycanech stával i hrad. Mnoho o něm nevíme, ani kdo jej založil. Jeho počátky sahají pravděpodobně do doby držení Rokycan biskupy. Zřejmě byl založen ve městě, jež dosud nemělo svou fortifikaci a tak plnil útočištnou funkci. Zbudován byl na terénní hraně severně od dnešního kostela nad náhonem a byl sídlem purkrabího. Poslední zpráva o něm pochází z r. 1488. V 16. století se hradu zřejmě zmocnilo město, ztratil svou funkci, byl zdevastován a začleněn do městské zástavby. V budově v blízkosti kostela se zachovaly pozůstatky jeho paláce se čtverhrannými okny.

V červnu 1421 deklarovali husitští zástupci v Čáslavi platnost čtyř pražských artikulí, formulovaných již v r. 1420, z nichž podle třetího platí zábor pozemkového majetku církve (včetně světského panování kněží) a vyloučení jejich zásahů ve světské politice. Tím město

připadlo králi, ale už r. 1436 je Zikmund zastavil Janu Malovcovi z Pasova. Následujícího roku Zikmund potvrdil městu jeho privilegia, udělená mu Václavem IV. a arcibiskupem Zbyňkem Zajícem. Malovec po deseti letech postoupil město svému strýci Janu Hanovcovi ze Švamberka a tomu rodu pak město patřilo až do roku 1498.

V roce 1450 se na okraji města odehrála bitva mezi vojsky Jiřího z Poděbrad a Jednotou Strakonickou, v níž zvítězil Jiří, jehož vojska poté při tažení krajem vypalovala jednu vesnici za druhou.

V šedesátých letech 15. století byla zřejmě obnovena činnost rokycanského konventu, ale na sklonku sedmdesátých nebo počátku osmdesátých let přestal klášter plnit svou funkci.

R. 1498 král Vladislav II. vykoupil Švamberský statek za ca 1200 kop grošů českých (65% si ale Rokycanští museli vypůjčit a těžko spláceli), ale majestátem z r. 1502 přenechal roční plat z města a vesnic proboštu a kapitule „kostela pražského“ a Rokycany se dostaly do hospodářské závislosti pražské kapituly a místního probošství. Postavení kláštera v utrakvistickém městě bylo otřeseno a tak Ferdinand I. dal v roce 1546 Rokycanským proboštví a jeho statky do zástavy. Poté zde byla zřízena samostatná fara.

Ovšem už r. 1527 zřídil Ferdinand I. tzv. Českou komoru, která spravovala královské statky a tedy i Rokycany.

Ty se vůbec těšily císařově přízni, získaly několik blízkých vsí, r. 1546 jim byly zastaveny statky augustiniánského kláštera a tak se staly jedním z vůbec nejbohatších měst země. Maxmilián za poskytnutí půjček jim r. 1575 odprodal všechny statky kláštera, tedy i s okolními, byť některými pustými, vesnicemi.

V té době ve městě pracovaly čtyři pivovary. Rokycany byly nyní tedy bohatým městem. Od r. 1574 mělo město v majetku nejen zdejší klášter, ale už i hutě v Klabavě (k tomuto roku se však paradoxně udává ves jako pustá!), založené r. 1541. Rokycany byly jediným městem v zemi, které spravovalo a provozovalo 300 let starý velký průmyslový podnik, jímž byly hutě a železárny města Rokycan a v Klabavě (a od r. 1898 i v Rokycanech). Bylo to období největšího hospodářského rozkvětu města.

Ferdinand I. dal též rokycanskému erbu konečnou podobu. Tvoří jej červený štít, jehož dolní polovinu vyplňuje stříbrná městská zeď ze sedmi řad kvádrových kamenů. Na ní stojí z obou stran hranatá věže bez střechy, mezi nimiž je umístěn malý černý štítek se zlatým břevnem uprostřed (znak pražského biskupa), nad kterým je umístěna horní polovina těla bezrukého biskupa v bílém pluviali a s mitrou na hlavě. Tvrzení, že bezruká postava biskupa vysvětluje skutečnost, že pražské arcibiskupství nemá nad městem už žádnou moc, je výplodem lidské lidové tvořivosti.

R. 1567 mělo město 196 domů a asi 1500–2000 obyvatel.

V letech 1498–1584 byly Rokycany městem „svobodným a ochranným“, Rudolf II. je po složitých jednáních, vymykajících se tomuto pojednání, Majestátem z 21. dubna 1584 povýšil na královské svobodné město, kterým byly až do r. 1919. Nebylo to však zadarmo, údajně šlo o 3.000 kop gr. českých, ve skutečnosti byla suma podstatně vyšší. CIRONIS (1974) udává, že šlo o 6.000 kop.

V roce 1609 si rokycanští protestanté postavili na bývalém hřbitově kostel, dnes zasvěcený Nejsvětější Trojici, který roku 1624 přešel do majetku římskokatolické církve (dnes církve pravoslavné), viz dále.

R. 1619 vtrhlo do města nic nešetřící vojsko Mansfeldova pluku a následujícího roku muselo město zaplatit pokutu za účast ve stavovském povstání; šlo zvláště o okolní vesnice, jejichž zábor byl hlubokým zásahem do městské pokladny. Některé se však později podařilo získat zpět.

Roku 1623 byl městu zkonfiskován majetek, neboť hned po r. 1618 přestali rokycanští platit poplatek 300 kop gr. miš. Pražské kapitule, stanovený Vladislavem Jagellonským v r. 1503.

V 17. století bylo celé Rokycansko těžce poškozeno až zdevastováno třicetiletou válkou, protahujícími vojsky byl zužován celý kraj a samotné Rokycany jako město na tom nebyly lépe. 30. října 1639 vtrhli do Rokycan Švédové pod gen. Johannem Banerem, který žádal vysoké výpalné. Přesto jeho vojáci v městě vyloupili, co se dalo, páchali násilností, znásilňovali a 25. října město zapálili a navíc poškodili střelbou. Tyto následky byly ve městě patrné ještě v r. 1667.

Rok 1642 se stal pro Rokycany památný otřesnou událostí. Došlo zde k decimaci Madlonova pluku. Bylo tomu takto: 2. listopadu toho roku se u Breitenfeldu nedaleko Lipska střetly k bitvě spojené armády Sasů a Rakušanů na jedné straně a armáda Švédů na straně druhé. Švédská vojska zvítězila, zatímco císařská vojska utrpěla zdrcující porážku při ztrátě 15.000 padlých a raněných. Zbýlá císařská vojska ustoupila do Čech a část do Rokycan. Velitelé arcikníže Leopold a kníže Piccolomini svedli vinu této porážky na Madlonův pluk. Vojenský soud konaný 27. listopadu v Rokycanech vynesl tvrdý ortel; byla jím poprava kolem jednoho sta příslušníků Madlonova pluku, která se udála též v Rokycanech buď 28. listopadu nebo – což je pravděpodobnější – 14. prosince 1642. Důstojníci byli zřejmě popraveni zastřelením, vojíní oběšením. Jméno pluku bylo vymazáno a jeho zástavy zničeny.

R. 1702 žilo v Rokycanech 2262 obyvatel.

1723 byla postavena nová Plzeňská brána, na místě staré. Zbořena byla v roce 1950.

Z let 1720–1730 existuje nejstarší vyobrazení Rokycan, jak město vypadalo před katastrofálním požárem 12. září 1784. Jeho autorem je slezský malíř Bernhard Werner, jde o jeden ze souborů Wernerových obrazů českých měst. R. 1741 přepadli město Francouzi v rámci tzv. sedmileté války.

V 18. století už městské hradby chátraly jak důsledkem třicetileté války, tak po požáru města 12. 9. 1784, při němž shořelo 171 domů, kostely, radnice a sto obilím naplněných stodol.

V roce 1753 stálo v Rokycanech 104 právozářných domů, v roce 1869 107.

R. 1808 byla stržena stará Pražská brána a postavena nová, ta pak zbořena v roce 1840.

V roce 1848 měly Rokycany 3292 obyvatel bydlících v 332 domech. 7. května byla ve městě svolána garda o 200 členech, kdy do Rokycan přijel jmenovaný starosta Ferdinand Mühlstein, působící ve městě do roku 1850. 17. 12. 1848 se ustavila v Rokycanech odbočka Lípy slovanské, později s názvem Měšťanská beseda.

1849 otevřena nižší reálka, 1852 se rozrostla na tři třídy.

V letech 1861–1864 byl starostou Šebastián Hněvkovský. V roce 1890 v Rokycanech žilo 5010 obyvatel a z toho 135 židů.

Přelom 19. a 20. století, zvláště za starostování starosty Jana Anichobera – starostou od 1888 – je ve znamení výrazné přestavby města. Přes mnohé a nesporně pozitivní počiny došlo i k neuváženým demolicím historických budov, hradeb a tím i k značným kulturním škodám i na vzhledu města, což kritizoval i týdeník Žďár.

Postavena hospodářská a hospodyňská škola za 175 tis. korun od 1888, v níž se vyučovalo jen od listopadu do konce března.

V r. 1895 byla postavena Hirschova neorenesanční vila podle projektu Ing. Františka Kotka. Byla zřízena okružní třída, do počátku první světové války došlo k výstavbě novostaveb nejen ve vlastním městě, ale i v předměstích, r. 1899 postaven železný most přes Klabavu na lithlavské silnici, 1901 pivovar, roku 1910 chorobinec vedle vily J. Fitze čp. 64/II, zveleben lesopark na Stráni.

Rokycanské gymnasium jako ústav bylo zřízeno ve škole za radnicí už 8. 8. 1873; bylo první gymnasium v západních Čechách, ale 15. 7. 1881 bylo z finančních důvodů, k nelibosti veřejnosti, zrušeno (viz posměšná básnička); přispěl k tomu i krach na vídeňské burze, leč už r. 1898 opět otevřeno. Tentokrát sídlilo v nové školní budově v Plzeňské ulici. Jeho ředitelem se stal Ignác Sigmund. Nová neobarokní budova ústavu s honosným portálem a věží byla postavena podle projektu ing. Františka Havlíčka stavební firmou B. Ryšavý a Š. Wolf a

otevřena 28. 9. 1905 s názvem Jubilejní vyšší gymnasium císaře a krále Františka Josefa I. v Rokycanech. V r. 1953 se z gymnázia stala jedenáctiletka, ale od školního roku 1990-1991 bylo obnoveno osmileté studium. Gymnázium byla až do roku 1995; jeho budova dnes slouží Střední odborné škole.

(Areál nového gymnázia byl otevřen v ulici Mládežníků 1. 9. 1995. Ten má výukový pavilon se 14 univerzálními učebnami, laboratořemi, stravovací zařízení a tělocvičnu s gymnastickým sálem ve vedlejším pavilonu.)

Úryvek básně z r. 1881, když město uvažovalo o zrušení gymnasia.

*Kocourkov byl v době dávné
zpozdilostí město slavné,
avšak v době nejnovější
nad Kocourkov tys slavnější.*

*Rokycany, Rokycany!
Město bez vady a hany,
nechtěj z dětí míti voly,
nezrušuj jim proto školy.*

Počátek dvacátého století a pak zvláště doba 1. ČSR (1918–1938) obohatily Rokycany o řadu moderních a architektonicky zajímavých staveb. Vyjmenujeme si ty nejvýznamnější.

Pozoruhodnou stavbou v Jiráskově ulici je secesní vila čp. 286 Rudolfa Hudlického z roku 1911, jejímž projektantem byl Bohumil Ryšavý. Jde o dispoziční dvoutrakt, jehož druhá část je dvoupatrová.

V letech 1918–1933 došlo k výstavbě dělnických dvojdomků u Kovohutí, v lokalitě mezi Tymákovskou ulicí s Rakovským potokem si střední vrstvy obyvatel stavěly v režii všeobecného prospěšného stavebního a bytového družstva Svépomoc rodinné domky, tzv. „Holubníky“; v době 1. ČSR zde výstavba pokračovala a též i po r. 1945 (162 domků). Tato urbanisticky více či méně sevřená jednotka byla nazvána jménem prvního československého ministra financí, Aloise Rašína, Rašínovem.

V letech 1921–1923 byly v Madlonově ul. a v ul. J. Růžičky vystavěny kubistické domy podle projektu arch. Jana Pacla.

V letech 1922 až 1926 byl při cestě do Litohlav založen Nový hřbitov, ale s pohřbíváním se zde začalo až r. 1931.

V letech 1925–1927 byla naproti vchodu do gymnasia vybudována administrativní budova, dnes okresní úřad, v letech 1926–1927 Okresní nemocenská pojišťovna (později OÚNZ) (projekt dr. ing. arch. Rudolf Černý), dále Masarykova obecná škola dívčí (projekt ing. arch. M. Babuška), 1931–1932 postfunkcionalistická budova Městské spořitelny na návrh ing. arch. F. Libra z Prahy, který projektoval i nové koupaliště na ploše 14.000 m čtver., otevřené veřejnosti na jaře 1934, v letech 1931–1933 byla postavena Nová kasárna. Roku 1931 byla rekonstruována radnice a v roce 1933 hotel U Černého koně.

V Jiráskově ulici stojí dále Rokycanův sbor. K položení základního kamene k této funkcionalistické budově sboru Církve československé evangelické došlo 17. 11. 1932, jejímž autorem je arch. Bohumil Chvojka. Dnes zde sídlí i Diakonie Přemysla Pittra, sdružující mládež, je místem setkávání příslušníků Církve čs. husitské a církve Adventistů sedmého dne. Podle potřeby slouží budova sboru i dalším kulturním účelům, koncertům, promítání filmů apod. Od r. 1994 je kulturní památkou.

Hospodářskou školu projektoval Bohumil Ryšavý 1906.

V době první ČSR se město vyznačovalo čistotou, úpravností intravilánu, přibýlo městské zeleně, u nádraží byly vytvořeny sady i stromořadí a další.

V době nacistické okupace se i Rokycany staly jedním ze západočeských center protinacistického odboje, jenž byl po některých liniích navázán např. na odboj v Chrástu (viz tam), na odboj v Hořovicích a v dalších okolních obcích.

V samotných Rokycanech byla v činnosti jak paralelně, tak časově za sebou celá řada odbojových skupin, jejichž podrobná, ať už separátní, nebo provázaná činnost se již vymyká našemu pojednání. Tedy připomeňme si jejich činnost aspoň v přehledu.

Ve všech sokolských jednotách, jak v Rokycanech, tak i v okolí byly organizovány skupiny pro odboj, další fungovaly např. v rámci hasičů, DTJ, FPTJ – Federace proletářské tělovýchovných jednot (např. v Hrádku u Rokycan) aj.

Od r. 1939 byla v činnosti sokolská odbojová skupina vedená ředitelem rodinné školy Františkem Řehořem, v níž dále byli Josef Rybář, Jan Kuchler, K. Macourek a J. Veselý. Byla jakousi civilní složkou po vojenské linii organizovanou Obranou národa, již velel pplk. Josef Kotěborský, dále Ota Pelikán s Řehořem. Jejím úkolem bylo shromažďování zbraní. Skupina pplk. Kotěborského spolupracovala i se skupinou hořovickou, vedenou plukovníkem Novým. Do skupiny se vetřel zrádce Jindřich Huml, skupina byla prozrazena a 23. února 1940 zatčena.

Řehoř po změněném rozsudku k smrti, dostal doživotí a po osvobození se vrátil, nicméně v tak zuboženém stavu, že 7. června 1945 v plzeňské Fodermajerově nemocnici zemřel. (9. června 1946 mu byla na odborné škole pro ženská povolání, jíž byl před zatčením ředitelem, odhalena pamětní deska.) Ostatní trestu smrti unikli.

V rámci Sokola shromažďoval Miroslav Pelikán zprávy o síle a stavu německých posádek v okrese pro zpracování hlášení do Plzně, shromažďoval zbraně, které ukrýval mimo Rokycany a sestavoval čtyři z venkovských sokolských jednot.

I po vyzrazení četných akcí vytvořili zatím nezapojení sokolští činovníci, např. organizaci Jindra (Rudolf Žák). Šlo zvláště o získávání zpráv o vojenských posádkách, zprávy průmyslového rázu. Kotěborský a Pelikán byli totiž již 11. 3. 1940 zatčeni, oba dostali 3. 12. 1942 8 let káznice, mnozí ostatní však trest smrti.

V roce 1941 došlo k nacistické likvidaci Sokola, který byl k 10. 10. t.r. rozpuštěn. Již několik dní před tím došlo k zatýkání sokolských činovníků, a to i dr. B. Horáka, náčelníka Jindřicha Kalivody a dalších.

Pak tu byla skupina bratří Mrázů, jež shromažďovala ve městě ruční zbraně (poté je ukryli na Žďáře), po zatčení a věznění se Vladimír vrátil, mladší zemřel v Osvětimi 21. února 1943. S bratry Mrázovými byla v kontaktu menší skupina Františka Šimandla, která se zabývala zvláště rozšiřováním ilegálního tisku, její členové byli zatčeni v roce 1943.

Z dalších to byla akce Staněk-Krauhlík-Šimandl, vojenská organizace, v níž i učitel Jaroslav Volf působil jako spojka mezi vojskem a sokolským odbojem. Snaha vytvořit jeden prapor bojovníků však byla prozrazena (KÖNIGSMARK 1947).

Tomášková skupina, kterou vedl Josef Tomášek, vedoucí ilegálního OV KSČ v Rokycanech, zajišťovala ilegální tiskovou službu, poskytovala tiskové materiály skupině Františka Šimandla z organizace Obrana národa (ŠIROKÝ 1971). Tiskli i ilegální časopis Jiskra, z níž se však z období po okupaci žádné číslo nedochovalo. Jedním z center této skupiny byly i železárny města Rokycan, které zde řídil Josef Urban. (Byla i venkovská skupina v úseku Osek, Stupno, Radnice.) Po udání, jež mělo původně jiný podtext, byl Tomášek s Josefem Niedermajerem 16. února 1940 zatčen. Niedermajer při výslechu prozradil vše, co na něm gestapo chtělo vědět. Avšak celé okresní vedení Tomáškovy skupiny bylo zatčeno až 5. září 1940. Tomášek i Niedermajer spolu s dalšími byli 19. února 1943 odsouzeni k smrti. Na Tomáškovu vedení byly napojeny další skupiny, členové skupiny v železárnách byli zatčeni 13. srpna 1941 (ŠIROKÝ 1974).

Z dalších ilegálních protinacistických skupin byl to první a druhý ilegální OV KSČ, Národně revoluční výbor, který vedl Václav Gotlieb (n. 1883).

Tato skupina nastoupila do odboje po likvidaci Tomáškovy vedení, i když její počáteční činnost spadá již do roku 1939. Gotlieb založil Národní revoluční výbor a byl napojen na III. ilegální KV KSČ v Plzni. K formálnímu založení Revolučního národního výboru v Rokycanech došlo 27. října 1942, který měl pět členů. Šlo o skupiny až na výjimky téměř výhradně komunistů. Vojenskou stránku organizoval mjr. J. Krahulík. Skupina vypracovala mobilizační plán okresu, ale měli málo zbraní. Finančně podporovali rodiny zatčených z Tomáškovy skupiny aj. Zachránili uprchlého vojenského ruského zajatce.

Gotlieb byl zatčen 14. dubna 1943 a posléze dlouhá řada dalších osob ve městě i mimo ně. Gotlieb byl 7. ledna 1944 odsouzen k smrti a v Drážďanech 14. 2. 1944 popraven. S ním i mnozí další, např. Jan Rajchart (viz níže u kapitoly o Ejpovicích). Přesto se několika osobám podařilo zatčení vyhnout a díky obětavosti svých přátel se, byť ojedinele, dožili osvobození.

V roce 1943 působila v Rokycanech ještě skupina mladých hochů, kterou vedl diákon československé evangelické církve Josef Slabý. Spojil se se svým kolegou Františkem Racesbergerem. Tato skupina se zapojila do třetího obvodu ilegální krajské organizace, kterou řídil Karel Sobotka, s nímž se Slabý dostal do kontaktu po rozbití skupiny Václava Gotlieba. Skupina nebyla příliš početná, měla jen asi 9 členů. Mezi nimi byl i pozdější oblíbený profesor a vynikající metodik tělocviku a sokol Václav Šach, studenty nazývaný Cimbál; se skupinou chodil i pozdější herec Čestmír Řanda. Slabý se stal členem i ilegálního hnutí v Chrástu a byl pověřen kontaktem s pplk. Kočím, který se později stal členem poslední ilegální skupiny RNV v roce 1945, vedené starostou Rudolfem Hejrovským. Členové této skupiny rozšiřovali výtisky ilegálního časopisu „V boj“ a letáky, parte o úmrtí Velkoněmecké říše aj.

Slabý byl s Racesbergerem zatčen 20. ledna 1944. 24. 5. 1944 byli oba v Drážďanech odsouzeni k smrti a 18. 8. 1944 popraveni. S nimi byl popraven i Rudolf Drábek, další odsouzený František Nepeřený se zachránil (ŠIROKÝ 1971).

Sobotka byl gestapu odhalen zřejmě až po prozrazení Jaroslavem Fialou, instruktorem III. Ústředního vedení KSČ, který se podle ŠIROKÉHO (1971) stal konfidentem gestapa; to se zřejmě až teď dozvědělo o chrásteckém odboji a tak došlo k dalšímu lavinovitému zatýkání v Chrástu. (ŠIROKÝ 1971 píše při této události o zatčení dr. Burešové, Josefa Skupy, dr. Kamila Krofty a dalších, kteří byli zatčeni v listopadu 1943, viz tam).

Rokycany jak se dodatečně zdá, sehrály roli i v akci atentát na Heydricha. Údajně kdesi mezi Ejpovicemi a Kyšicemi (nebo to bylo u Prahy?) došlo k výsadku skupiny Anthropoid s Gabčíkem a Kubišem, kteří se po ukrývání v Plzni schovávali u Stehlíků v Rokycanech (ŠIROKÝ 1971). Jeden z nich (snad Kubiš) se při seskoku zranil a byl ošetřen MUDr. Zdeňkem Čápem z Rokycan. Stehlíkovi byli po vyzrazení spolu s dalšími popraveni.

Jaroslav Švarc, o němž jsme se již zmínili výše, seskočil se skupinou Tin kdesi u Mokrouš. Měli spáchat atentát na ministra Emanuela Moravce, ale pro zranění jeho spoluparašutisty Cupala, jej provést nemohli. Švarc se potom ukrýval v kryptě kostela sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ul. v Praze (ŠIROKÝ 1971).

Po novém roce 1945 vznikl v Rokycanech ilegální Revoluční národní výbor, jehož členové, ač z různých politických proudů, se scházeli na evangelické faře, kde působil evangelický farář Jaromír Klimecký, členem RNV byl i MUDr. Kamil Jáger. Úkolem RNV bylo převzít v revoluci moc nad městem. 5. května 1945 měla vojenská složka RNV k dispozici údajně 700 branců, 500 členů milice a 27 důstojníků a rotmistrů a téhož dne převzal moc nad městem, prohlášení o tom vydal předseda RNV Rudolf Hejrovský (CIRONIUS 1990).

V květnu 1945 se Rokycany staly místem setkání dvou armád protiněmecké koalice, US Army a Rudé armády. 7. května 1945 dorazila do Rokycan nejprve vojska americké armády, byl to 9th Inf. Regiment – Indian Head (9. pěší pluk II. americké divise), jemuž velel plukovník Ginder. Tento armádní svazek byl 5. 6. vyměněn za 8th Armored Tanks Division

(8. americká tanková divise), která zde měla sídlo do 18. 9., po ní do 15. 10 9/4th Infantry Division a posléze od 16. 10 do 22. 11. 1945 80th Infantry Division.

Těsně za městem se nacházela **tzv. demarkační čára**, tj. styčná hranice mezi vojsky americké a Rudé armády. Při jejím přechodu bylo pro civilisty třeba propustek v angličtině a ruštině. Směrem ku Praze byla americká hranice za Třemi kříži, ruská asi 200 m od Borku. Další pak u Kovohutí, třetí na příbramské silnici. 14. září 1945 navštívil Rokycany legendární generál G. S. Patton.

Přesto rokycanskému náměstí mnoho let vévodil nadživotní Vokálkův Rudoarmějce, nazývaný Ivan, Divíšek (divil se, jak se sem dostal), nebo i Překvapený. Po listopadu 1989 byla tato kamufláž odstraněna (viz níže).

V Rokycanech byl v květnové revoluci zatčen jeden z nacistických vrahů českého národa **Karl Hermann Frank**, který 9. května 1945 prchal z Prahy do zajetí k západním spojencům. Na cestě z Prahy byl poznán už v Berouně, ze Žebráku přijal hlášení o jeho autu zástupce velitele četnictva v Rokycanech, vrchní strážmistr František Smolík, a vydal rozkaz k Frankovu zatčení, a to proto, že prostor mezi Prahou a Rokycany nebyl dosud obsazen spojeneckými armádami. Proto bylo vyžádáno zatčení u americké armády 9. pěšího pluku se sídlem ve Starém Plzenci. Tím byl pověřen poručík Werner R. Haller s poručíkem v záloze Josefem Tauerem, který se připojil k americké armádě na Domažlicku. K zatčení došlo 9. května 1945 v Plzeňské ulici blíže jatek. Haller přikázal Frankovi přejít náměstí a po identifikaci byl americkou eskortou převezen do Plzně. Poté byl přepraven do Wiesbadenu v Německu, 7. srpna opět do Prahy, kde byl na jaře roku 1946 v dlouhém a rozhlasem vysílaném procesu odsouzen k smrti a 25. 5. 1946 popraven.

Hned po osvobození Rokycan začal vycházet místní týdeník V nový život na vysoké obsahové i polygrafické úrovni, který nahradil nacisty zastavený Žďár. Jeho první číslo vyšlo už 7. 5. 1945. Žel krátce nato ještě v říjnu téhož roku, údajně z ekonomických důvodů, zanikl; spíše nepublikoval v linii, požadované komunistickou ideologií. Předsedou Městského národního výboru se stal komunist Zdeněk Blud'ovský, který vystřídal Rudolfa Heyrovského, jenž však se ctí obstál jako měšťanosta i za nacistické okupace a krátkou dobu (do 21. 5. 1945) zastával funkci předsedy Revolučního národního výboru a do listopadu téhož roku funkci předsedy Okresního národního výboru.

Po únoru 1948 došlo k mnoha a spíše negativním změnám v urbanistickém vývoji města. Celostátně direktivně prosazovaný **socrealismus** se, žel, velice negativně projevil i na obrazu města, nehledě k likvidaci některých hodnotných stavebních objektů. Tak byla roku 1950 podvodem zbořena Plzeňská brána, 26. dubna 1951 odstraněna deska americké armádě na radnici, na náměstí jako výsměch dějinné skutečnosti na místě historické kašny z roku 1824, od 25. 5. 1952 až do listopadu 1989 strašil Vokálův Rudoarmějce, posměšně nazývaný Divíšek (též Ivan nebo Překvapený, viz kapitola Pomníky a pamětní desky ve městě). Kašna se vrátila na své místo až r. 1997.

Ulice komunistickému režimu pojmenované po jemu nevhodných osobnostech byly přejmenovány na ulice se jmény bolševických nýmandů jako např. dodnes (!) figurující ulice J. Knihy, zakladatele KSC a iniciátora založení Svazu přátel SSSR.

Do r. 1985 zmizely uvnitř města celé bloky budov, včetně restaurace U Černého koně (východní část proluky vyplnil obchodní dům Žďár s lékárnou, podle projektu ing. arch. J. Cimického a J. Mottla).

V městě se začaly postupně objevovat primitivní, nevkusné a město architektonicky a jeho urbanistický ráz degradující bloky uniformních paneláků např. na Plzeňském předměstí s blokem obytných domů u Klabavy. Další výstavba pak probíhala nedaleko odsud; šlo o výstavbu bytů pro pracovníky ejpovických hrudkoven, i ta plně respektovala (asi jí nic jiného nezbyvalo) uniformní historizující socrealismus. Na Pátku, na místě historického předměstí,

byla realizována výstavba skupin osmipodlažních činžáků, jež projektovali ing. arch. A. Husár a V. Štrunc.

Kolem let 1955–1958 vzniklo blíže restaurace Na Železné 550 jednotek, v druhé etapě výstavby v osmdesátých letech pak proti této restauraci soubory moderních plochostropých osmipodlažních činžáků podle projektu ing. arch. Pixy a ing. arch. J. Cimického.

Další bloky „vyrostly“ na lokalitě U Václava na Jižním předměstí s 400 byty. V padesátých letech 20. století zde vyprojektoval ing. arch. Pech soubor činžáků socrealistického „stříhu“, ca po dvaceti letech zde došlo k další výstavbě typových panelákových činžáků, školy a mateřské školky, jejichž projektantem byl ing. arch. Pixa se spoluautory.

V šedesátých letech vtrhla tato necitlivá tendence i do historického jádra města, kde v radničním bloku „vyrostly“ stavebně primitivní paneláky v ul. J. Knihy (projekt Klementa Štíchy) s likvidací historicky cenných zahradních vnitrobloků (HOVORKA et KOVÁŘ 2000). Přesto několik staveb lze z architektonického hlediska považovat za zdařilé. Více architektonicky hodnotných objektů vzniklo však až po listopadu 1989.

Nemocnice byla otevřena za přítomnosti tehdejšího ministra zdravotnictví pátera Josefa Plojgara 22. 6. 1957 a za přítomnosti ředitele evropské Světové zdravotnické organizace pana Van de Calsythe. Plojgar poklepal i na základní kámen nemocnice 12. 10. 1952. V průčelí ústavu je umístěn reliéf Navrácení zdraví od Otakara Waltera. Její výstavba nebyla bez komplikací, stavba se z nejrůznějších důvodů prodlužovala, nicméně nakonec byla zdárně dokončena. Měla 250 lůžek ve čtyřech odděleních. První pacienti byli přijati 24. června 1957. Stavba byla provedena podle projektu ing. arch. Josefa Mojžíše, Miroslava Kleina a Zdeňka Přády.

První městský špitál je připomínán už k r. 1405. Další špitál je zmiňován v souvislosti jeho poničením Švédy r. 1639, nový vybudován v letech 1679–1681. Avšak ani ve dvacátých letech 20. století to s podobným zdravotnickým zařízením nebylo příliš růžové, archivní materiály (konkrétně dopisy dr. Jirmana kompetentním místům) hovoří naopak o svízelné situaci; prozatímní nemocnice byla ve špatném stavu, měla dva pavilony po 8 postelích (SOA Rokycany).

Z funkčně potřebných staveb je však třeba jmenovat čistírnu odpadních vod z r. 1965.

V letech 1972–1975 byla postavena restaurace Nová Sparta v Jeřabinové ulici.

V letech 1977–1977 byla postavena architektonicky celkem zdařilá budova tehdejšího OV KSČ na Náměstí 5. května (ing. arch. Pavel Němeček a ing. arch. Vladislav Štrunc), jíž však musel ustoupit i hotel Libuše. Naštěstí se Fr. Purkhartovi podařilo zabránit zboření barokního domu čp. 12/III na Náměstí U Saské brány.

Přestavěn byl v letech 1986–1989 i hotel U Bílého lva na Malém náměstí se stejným názvem podle projektu Ing. Václava Drchala.

Areál nového gymnázia byl otevřen v ulici Mládežníků 1. 9. 1995. Má výukový pavilon se 14 univerzálními učebnami, laboratořemi, stravovací zařízení a tělocvičnu s gymnastickým sálem ve vedlejším pavilonu (viz už výše).

Teprve v polistopadové době se díky iniciativě četných občanů, jimž je vlastní péče o krajinu a kulturní hodnoty města a okolí, mnohé změnilo k lepšímu, např. činností Sdružení pro obnovu památek Rokycany a okolí ve spolupráci s plzeňským architektem Janem Soukupem.

Z dalších četných novějších staveb města lze připomenout např. Rokycanův dům osvěty, novou čtyřpatrovou budovu spořitelny postavenou podle projektu Ing. Kristiána.

Administrativní budova společnosti BRUSIVO Rokycany se v květnu 2015 stala Stavbou roku 2015.

V roce 2015 bylo v historické části Rokycan otevřeno nové rekonstruované prostranství Spilka mezi centrem města a Pražským předměstím navazující přímo na

Masarykovo náměstí. Má žulovou dlažbu, lavičky, stromovou zeleň, historizující litinové sloupce, lucerny, fontánu.

Hvězdárna měla svůj počátek v astronomické sekci rokycanské Musejní společnosti, jež se poprvé sešla 14. července 1942 v budově Okresní nemocenské pojišťovny v Jiráskově ulici, kde jí dal k dispozici prostory (místnost a terasu) velice agilní člen společnosti MUDr. Kamil Jáger. Zde se sekce scházela až do r. 1946. Jejím řízením byl pověřen profesor rokycanského gymnázia Jiří Marek.

Když se, byť za svízelných válečných podmínek, podařilo do r. 1945 Františku Hvižďalovi zhotovit dalekohled Cassegrain, ukázalo se s ohledem na jeho váhu nereálné jeho přenášení z místnosti na terasu a zpět, bylo rozhodnuto vybudovat hvězdárnu. Pro tento účel poskytl p. Jindřich Jáger svůj pozemek. První část stavby, a to pracovní, byla dokončena v únoru 1946, druhá část, tj. kupole s fotografickou temnou komorou, v listopadu téhož roku. Hvězdárna byla otevřena 15. 6. 1947, od r. 1955 se stala tzv. specializovaným osvětovým zařízením ONV Rokycany a týž rok došlo k zahájení stavby nové hvězdárny. V roce 1958 byl zde založen Kosmický klub.

Roku 1961 byla dostavěna nová hvězdárna (od 1963 pod správou ONV), jež se stala sídlem Západočeské pobočky České astronomické společnosti. Do její hlavní kupole byl zakoupen refraktor typu Coude, /150/2250mm/.

Významnou změnou ve vzhledu hvězdárny byla rozsáhlá přístavba objektu zahájená koncem roku 1992. Posledním rozsáhlým zásahem prošla hvězdárna v roce 2003, kdy v rámci rekonstrukce střechy byla vybudována pozorovací terasa, kterou má možnost využívat pro pozorování oblohy i široká veřejnost.

Roku 2004 zakoupila hvězdárna speciální chromosférický dalekohled. V roce 2008 byl uveden do provozu moderní zrcadlový dalekohled o průmětu primárního zrcadla 508 mm od firmy PlaneWavel (USA). Jde o špičkové zařízení světové úrovně.

Hvězdárna má přednáškový sál a výstavní prostory, knihovnu, pořádá odborné semináře a je zapojena do celosvětového projektu sledování zákrytů hvězd planetkami.

K dispozici je různá astronomická technika, od malých dalekohledů až po velký dalekohled v kopuli s průměrem zrcadla 508 mm. S těmito přístroji je možné pozorovat noční oblohu – Měsíc, galaxie, planety, hvězdokupy, přes den sluneční skvrny. Z odborné činnosti nelze zapomenout na systematické pozorování zejména zákrytů hvězd s planetkami. Musíme se zmínit i o různých kurzech s astronomickou tematikou a praktickým kurzem broušení zrcadel. Hvězdárna Rokycany je i sídlem západočeské pobočky zákrytové sekce České astronomické společnosti.

Hlavními propagátory v počátcích činnosti klubu byli hlavně Jan Franta, Jaroslav Kraft, profesor Jiří Marek, Jaroslav Mráz, pan Patera, Milan Vonásek, Jindřich Jáger, na jehož pozemku byla postavena první „stará hvězdárna“ na Volduškém vršku proti židovskému hřbitovu. Aktivním a hlavním organizátorem byl opět Jan Franta a manželé Hanzlíkovi, kteří se také velmi zasloužili o řádný chod a organizaci pozorování na hvězdárně, ať už to byl jakýkoliv druh akce. Díky obětavosti všech těchto lidí a v současné době i řediteli panu Karlu Halířovi je toto rokycanské zařízení známo i za hranicemi naší republiky. Od roku 1992 vydává nepravidelník *Astronomické informace*. Hvězdárna je dnes však zaměřena spíše na popularizaci oboru než na získávání nových vědeckých poznatků.

Památkové objekty

Není jich zrovna přespříliš, i když město je **památkovou rezervací**.

Městské opevnění (tj. hradby prvně připomínané k r. 1290) mělo dvě (tři?) bašty. Původně bylo opevnění dřevěné, kamenné až zřejmě od poloviny 15. století. Hradby jsou částečně zachovány dodnes, dále polokruhová bašta v Třebízského ulici.

Bašty byly až na ojedinělé výjimky postupně zbořeny, ale např. polokruhová bašta, dnes součást domu čp. 173 proti hřbitovu, bašta v nádvoří hasičského domu čp. 29 existují dodnes. K postupné likvidaci bašt města docházelo po r. 1799. Detailní průběh městské fortifikace není však na mnohých místech už zjištělný.

Zmizela Saská brána, Pražská brána zbourána v r. 1808, nepůvodní Plzeňská brána z r. 1723, jež stála nedaleko kostela Nejsvětější Trojice, zbořena v r. 1950.

Ze zachovalých historických památek si na prvním místě jmenujme **chrám Panny Marie Sněžné**, původní románský kostel přestavěn na gotický asi v druhé polovině 14. stol., stojící trochu stranou, na dnešním Masarykově náměstí. Ten má svůj původ snad už ve 12. století a až do roku 1363 byl pouhým kostelem farním. Toho roku byl na žádost arcibiskupa Arnošta z Pardubic papežskou stolicí povýšen na kolegiální a zřízeno probošství (klášter) řeholních kanovníků sv. Augustina o šesti členech, z nichž jeden byl proboštem. Probošství zaniklo za husitských válek, husité v městě „ukrutně zloupili a jednoho z kněží javše, na témž místě spálili“ (viz výše).

Od r. 1421 do r. 1624 byly v chrámu konány služby boží pod obojí (katolické se konaly v kostelíku sv. Petra a Pavla na Pátku, zrušeném v r. 1789). V chrámu Panny Marie Sněžné se katolické bohoslužby konaly pak až od r. 1624.

Gotické trojlodí kostela Panny Marie Sněžné přestavěl v letech 1765–1788 Ignác N. Palliardi (n. 1724, z. 1810); během Palliardiho přestavby kostel v roce 1784 vyhořel, nicméně aspoň zdivo zůstalo zachováno. Bohoslužby se zde pak konaly až r. 1788. Empirovou věž s vysokým jehlancem střechy získal kostel až v letech 1821–1823 podle návrhu Fr. Hegera, 1856 zvýšena.

Západní průčelí se středovým rizalitem, členěným pilastry nesoucími kladí, obdélníkovým portikem s rovnou nadpražní římsou na konzolách a polokruhovým oknem je ukončeno trojúhelníkovým štítem a vyvrcholeno hranolovou věží v šíři rizalitu s ochozem.

Hlavní loď je od bočních oddělena čtyřmi mohutnými pilíři na každé straně. Chrám je bazilikou o pěti klenebních polích. V dlouhém pětiboce uzavřeném presbyteriu o dvou klenebních polích je obdélníková sakristie po severní straně a dvě obdélníkové předsínky po obou stranách lodi, v severní chronogram s datem 1506.

Presbytář a hlavní loď sklenuty křížovými klenbami, oddělenými valenými pásy; boční lodi, spojené s hlavní lodí polokruhovými sklenutými arkádami na pilířích, zaklenuty plackami. V kněžišti se nachází hlavní oltář z let po r. 1760 s obrazem Panny Marie Sněžné od Josefa Kramolína z doby kolem roku 1780, na němž stojí dřevěné sochy od Ignáce Františka Platzera st., jsou to dvě velké sochy andělů, sv. Barbory a sv. Kateřiny.

Oltář nebyl původně vytvořen pro Rokycany, nýbrž pro kostel servitů sv. Michala v Praze, když však Josef II., tento kostel zrušil, a kostel rokycanský byl v roce 1784 požárem značně poničen, byl přesunut do něho. Dal jej zhotovit hrabě F. K. Sweerts a podle návrhu F. I. Pree jej provedl J. Lauermann v letech po r. 1760.

V kněžišti se ještě nachází epitaf Jana Letňanského z Wišerowic z r. 1638 s výjevem Zmrtvýchvstání a rodinou Letňanských a obraz na dřevě Říše nebeské, pozemské a pekelné s Nejsvětější Trojicí a postavami světců z první poloviny 18. století.

V jižní lodi je umístěn s obrazem Klanění Tří králů od F. X. Palka, s obrazem sv. Jana Nepomuckého a oltář Nejsvětějšího Srdce Páně se sochami sv. Václava a Vojtěcha.

Na vedlejších oltářích v severní lodi je umístěn obraz sv. Petra a Pavla, jenž je protějškem obrazu Snímání z Kříže z doby kol 1500.

Proti rokokové kazatelně z druhé třetiny 18. století je umístěn krucifix s klekátkem, na něm pak reliéf s výjevem Panny Marie odevzdávající sv. Dominikovi růženec z 3. čtvrti 18. stol., nová mramorová křtitelnice, stará z r. 1721 s kropenkou je u vchodu.

Varhany byly dílem Leopolda Siegla, pražského varhanáře z r. 1723, v r. 1898 byly restaurovány. Cenné jsou dvě monstrance ze 14. stol.

V první světové válce byly ponechány jen dva velké zvony na věži kostela, ostatní r. 1916 zrekvírovány, v roce 1926 pořízeny nové, sv. Josef pro hlavní věž kostela (315 kg) a sv. Anna pro menší věžičku. Ve druhé světové válce v roce 1942 byly všechny rokycanské zvony zabaveny, ponechán jen Václav na hlavní věži. Michal nalezen však po válce ve skladišti v Maninách v Praze a vrácen do Rokycan. 28. 10. 1945 jej znovu posvětil zdejší kardinál dr. Josef Beran, a o dva roky později získal pro kostel děkan Jaromír Rýzner ze Stříbra další zvon sv. Barbora z r. 1612, který slouží jako umíráček. 26. 10. 1969 vysvětil pomocný biskup Matoušek zvon Josef, přivezený z Čížkova. V současné době má hlavní kostel čtyři zvony: Michal, Václav, Josef a Barbora (HOFMAN 1991). Zvony pohání od r. 2006 nová řídicí jednotka. Opravy chrámu byly prováděny v letech 1863, 1908, 1938.

Druhým rokycanským kostelem je **renesanční kostel Nejsvětější Trojice**, původně evangelický z r. 1609. R. 1624 převzat římskokatolickou církví, upravený v 18. a 19. století. Uvnitř je jednolodní, obdélníkový, s opěráky a s polygonálně ukončeným presbytářem sklenutým valenou klenbou a renesančními štíty a jednou věží. Západní průčelí má nad korunní římsou renesanční třípatrový štít, jenž je členěn římsami a trojúhelníkovitě ukončený. Boční fasády jsou s hrotitými okny, východní štít lodi je třípatrový členěný římsami a ukončený trojúhelníkovitě. Sakristie na severní a oratoř na jižní straně presbytáře jsou plochostropé. Okolní starý hřbitov byl upraven na park (o něm níže).

R. 2003 přešel do vlastnictví pravoslavné církve, takže pro potřeby ortodoxní liturgie byl uvnitř nově upraven a vybaven. Do vítězného oblouku byl vestavěn ikonostas, stěny ozdobeny četnými ikonami, zobrazujícími převážně Bohorodičku, dále Krista i některé svaté. V lodi jsou umístěny dvě korouhve, dvě řady dřevěných lavic, se stropu visí skleněný lustr.

Ve městě stál ještě kostel sv. Petra a Pavla. Požárem r. 1784 byl zničen a už nebyl obnoven.

Rok 1784, kdy město zachvátil požár, je zároveň rokem konce vrcholného baroka ve městě. Původně barokní kaplička, která byla při výstavbě sídliště v osmdesátých letech zbourána, byla obnovena v roce 1992.

Rotunda na Kalvárii je z r. 1857 s křížem a trnovou korunou uvnitř.

Při výpadovce z Rokycan do Dobřiva stojí kaplička Ecce homo z roku 1866, na jejíž stříšce je nezvykle umístěna socha sedícího Ježíše Krista. Do zamřížované niky kapličky umístili v roce 2001 její restaurátoři Marcel Hron a Cyril Krňavský sošku Panny Marie, jako dar městu.

Radnice byla vystavěna v letech 1804–1808 podle projektu pražského architekta italského původu Ignáce Aloise Alliprandiho ve stylu pozdního baroka. V jejím průčelí je nápadný střední rizalit vystupující atikou nad hlavní římsou, na niž navazuje (ve vertikálním směru) štíhlá věž s hodinami, lucernou a dvojitou cibulí. V rizalitu je nápadná Bartkova nika – balkon nad portálem, mezi nimiž probíhá čabraková kordová římsa. V roce 1784 též vyhořela. R. 1931 byla v průčelí upravena pseudobarokově. Dnes je to dvoupatrová budova s hranolovou věží s cibulovou bání. V přízemí se nachází jednoduchý portál, za nímž je vstupní trojlodní prostor sklenutý plackemi, v prvním patře v polokruhovém výklenku – nice je výrazné tzv. francouzské okno s konvexním balkónem.

V zasedací síni je umístěn, r. 1948 J. Syllabovou Muchovou rekonstruovaný, obraz Alfonse Muchy Jan Rokycana na bazilejském koncilu r. 1433. Na vnější, do náměstí obrácené, straně radnice visí deska s reliéfem Jana Rokycany od Josefa Strachovského (1850-1913), odhalená 13. srpna 1882. Celek desky je nesen na obou stranách dětskou karyatidou, na levé straně mečem, na pravé palcátem; obě s přílbicemi. Po obou stranách nese deska nápis: „Slavnému rodáku – vděční krajané. Zasazeno dne 13. srpna léta Páně 1882“. Pod dolejší římsou uzavírá celek sova, jako symbol moudrosti, z jejíž spárů visí draperie. Na

tabulce nad nimi je umístěn nápis „Mistr Jan Rokycana“. Desku ulila slévárna Mašek v Praze-Karlíně, jednotlivosti pak provedl slévač Josef Soukup v železárnách v Klabavě (SVĚTLÍK 1913). V den prvního výročí konce druhé světové války, 8. května 1946, byla na radnici odhalena deska americké armádě, jejímž autorem byl opět Václav Koukolíček, s nápisem: „Našim osvoboditelům – 9. pěš. pluku II. divise USA na věčnou paměť vděčné občanstvo“. Po únoru 1948 byla sejmuta a obnovena až po listopadu 1989.

Budova děkanství je pozdně barokní z let po 1784 od stavitele Hofmana, když původní Canevalova z roku 1729 v roce 1784 vyhořela. Je to patrová budova se středním rizalitem, zaoblenými nárožími, členěná vpadlými poli s obdélníkovými okny. Přízemí je valeně sklenuto, portál s nikami po stranách.

Mariánský sloup se sochou Panny Marie a devíti světců (v dolní části sv. Marcian, sv. Jan z Malty, sv. Jan Křtitel, sv. Kateřina, sv. Roch, sv. Barbora, v horní sv. Vojtěch, sv. Michal a sv. Florian) z roku 1770 od V. Bauera, byl v r. 1775 dokončen J. Hofmanem. Nemá však příliš vysokou uměleckou úroveň.

Sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého z r. 1709, opět s nevysokou uměleckou úrovní, stojí na vedlejším Malém náměstí. Opraven byl v roce 1973.

Masné krámy, připomínané již v r. 1460, pozdější z poloviny 19. století, přeměněné na prodejní místo a sklad umělých hnojiv, byly nedávno stavebně mimořádně citlivě opraveny péčí pana Ladislava Pecha s několika prodejny (OKO 1992). Jde o podélnou stavbu se slepými pilířovými arkádami.

Nedaleko vlakového a autobusového nádraží se rozkládá **Park u Plzeňské brány**, kdysi městský hřbitov okolo dnes pravoslavného kostela Nejsvětější Trojice, který do roku 2011 sloužil jako zásobní zahrada Lesů města Rokycan, který detailně popsal ROZUM (1997).

První zmínka o hřbitovu pochází z roku 1676, r. 1875 byla zbudována márnice, ale pohřbívání zde skončilo r. 1931. Roku 1972 byly odstraněny některé náhrobky, roku 1998 získalo město Rokycany od Římskokatolické církve do pronájmu a začalo s jeho údržbou. Kostel i s hřbitovem se r. 2003 staly majetkem pravoslavné církve, od níž město celý areál r. 2005 odkoupilo za 2 milióny korun. V letech 2011–2012 město areál zrekonstruovalo na park včetně přilehlých pozemků bývalého zahradnictví. Zachována zůstala stromová zeleň s památnou lípou velkolistou. Už r. 1996 se objekt stal kulturní památkou, dnes je významným krajinným prvkem s 90 mohutnými lípami a dalšími druhy dřevin, významný je buk Rohanův, který je zde u nás poprvé vysazen jako součást veřejné zeleně. V horní části byla klatovský sochařem Václavem Fialou vytvořena žulová fontána Kamenná stuha. Uprostřed parku zůstal vysoký litinový kříž. U zdi parku byla v letech 2011 až 2012 restaurována secesní Fitzova hrobka z roku 1900. Její vchodový portál je zaklenutý půlkruhem, střední část pak oktogonální kopulí osvětlenou malými okny. Ostatky příslušníků rodu byly odtud přemístěny na městský hřbitov do hrobu č. 20. Šlo o tyto osobnosti: Johann Fitz (n. 3. 7. 1834, z. 1. 3. 1906), průmyslník Mathilde Fitz (n. 2. 3. 1843, z. 21. 10. 1902), Hugo Fitz (n. 20. 6. 1862, z. 26. 1. 1900).

Uvnitř jsou při stěnách umístěny mramorové desky se zlatými jmény, za nimiž (původně) v rakvi leželi zesnulí.

V parku stojící márnice je jednoduchou stavbou se sedlovou střechou, uvnitř je umístěno malé lapidárium.

K jižní a severní zdi parku jsou soustředěny památkově chráněné pomníky významných osobností, např. profesora a cestovatele Josefa Wünsche (o něm níže), rodiny

Veselých, starosty Jana Anichobera (z. 17. 11. 1924), Ferdinanda Šimona Heyrovského, rokycanského purkmistra (z. 2. 12. 1839) aj.

Ve zdi kostela Nejsvětější Trojice najdeme náhrobní desky např. MUDr. Karla Brože (n. 29. 9. 1804, z. 14. 11. 1865), rokycanských děkanů, např. Joanessa Coelestina Künstlera (z. 25. 12. 1805), děkana v letech 1776–1805, který založil latinskou pamětní knihu rokycanského vikariátu, děkana Františka Suchého (z. 22. 11. 1846), mj. i dramaturga ochotnických představení, Josefa Kaspera (n. 12. 3. 1822, z. 29. 4. 1886), knížecího arcidiecézního vikáře a konzistorního rady, učitele náboženství, výborného hudebníka, čestného občana Rokycan, který byl rokycanským děkanem v letech 1862–1886, dále Eduarda Rause (n. 6. 2. 1862 Albrechtice, z. 7. 12. 1925), kanovníka vyšehradské kapituly; rokycanským děkanem byl v letech 1886–1925, koláře Johanna Grübera (z. 3. 10. 1830), Jana Nekoly, ředitele kůru aj.

Židovský hřbitov v Rokycanech byl založen v roce 1898 na severu Rokycan u silnice Rokycany – Volduchy naproti hvězdárně.

Židovská náboženská obec, jako výraznější komunita až během 19. století. Do té doby probíhaly pohřby židovské obce v obci Osek, nedaleko Rokycan. Židovská obec využívala od roku 1871 jako modlitebnu dům čp. 110 na tehdejší Svatojánském, nyní Malém, náměstí. Zde se také nacházela židovská německojazyčná škola. Ta byla rozhodnutím židovské obce roku 1898 zrušena.

Součástí nového hřbitova byl i domek čp. 192/II s neogotickým dekorem a pamětní deskou s nápisem: Israelský pohřební spolek založil tento hřbitov v Rokycanech v roce 1898. Nebyl nikdy naplněn, protože během 1. poloviny 20. století komunita rychle ubývala a po holocaustu již nebyla obnovena. Poslední pohřeb se zde konal v roce 1963. Do dnešní doby se zde zachovalo celkem 68 náhrobků.

V roce 2000 městské zastupitelstvo souhlasilo s bezplatným převodem objektu 192/II s okolní parcelou na Židovskou obec Plzeň. Domek pohřebního bratrstva je dnes soukromou nemovitostí.

Ve městě je i **několik architektonicky významných domů**, např. na Náměstí T. G. Masaryka Dumetovský dům č. 88/25, jehož prvním majitelem byl Vavřinec Dumet, s renesančními základy, o němž je první záznam z roku 1542 (též 1512) s medailonem Madony s dítětem, dostal v 18. století dodnes zachovanou barokní až rokokovou podobu s barokním portálem. Opraven byl v roce 1973, dále barokní čp. 133/13, na Malém náměstí barokní čp. 118/14, barokní čp. 123/6 s nikou s kamennou sochou sv. Floriána z první poloviny 18. století a další. Renesanční portály se uchovaly na domech 9/5 a 10/5 na náměstí.

Na domě v Jiráskově ulici, který dal přestavět MUDr. Jirman, podepírají balkon dva atlanti, sochařské dílo plzeňského sochaře Vojty Šípa, jenž je též autorem busty Jana Evangelisty Purkyně. Na domě je umístěna i pamětní deska Adolfa Srba od Václava Koukolíčka z r. 1930, odhalená 4. 9. 1933.

Do budovy bývalé dívčí školy z r. 1788 (s druhým patrem přistavěným v roce 1844), stojící za kostelem, bylo v roce 1931 umístěno muzeum, nesoucí jméno jeho zakladatele Muzeum dr. Bohuslava Horáka. B. Horák, rodák z Prahy, byl profesorem, od r. 1925 do 1938 ředitelem zdejšího reálného gymnasia, starostou sokolské župy Rokycanovy a v roce 1905 otevřeného 24. září i zakladatelem zdejšího muzea, původně umístěného v měšťanské škole dívčí v Plzeňské ulici, i když první „muzejní“ místností byla jen komůrka o jednom oknu na radnici. Horákovou iniciativou byla 15. 11. 1936 založena místní velice aktivní Muzejní společnost. B. Horák byl v roce 1942 umučen v koncentračním táboře v Osvětimi, jeho urna byla na jeho přání umístěna v muzeu, činnost Muzejní společnosti byla zakázána však až komunisty v roce 1963.

Po válce byla v roce 1945 knihovna dr. B. Horáka předána vdovou po dr. Horákovi Annou muzeu, avšak situace instituce nebyla právě záviděníhodná. Muzeu připadlo mnoho svazků literatury po Němcích, navíc za války se sbírky (spolu s archivem a tedy i s knihovnou) dvakrát stěhovaly, takže – jak stav nazval plzeňský archivář dr. Fridolín Macháček dopisem z 15. 11. 1948 – muzeum je mrtvým skladištěm. Již roku 1946 udává Macháček, jakkoli si cení úsilí a obětavé práce dobrovolného pracovníka Ing. Jaroslava Bílého, zastaralý způsob instalace muzejních sbírek, navíc si stěžuje na vlhko ničící plísni archiválie. Pozn.: Ani ve třicátých letech neměl archiv právě na růžích ustláno, byl nevhodně uložen v nevyhovujících prostorách kdesi v zadních místnostech radnice. V těch letech byly tyto instituce ještě organizačně spojeny v jedinou.

Od roku 1962 působí muzeum jako okresní. Jeho expozice je zaměřena na více oborů, zvláště však na paleontologii. Paleontologické sbírky muzea ostatně patří k nejrozsáhlejším v celé ČR. Čítají přes 100.000 položek.

Muzeum má i reprezentativní sbírku historické litiny celého Podbrdsko. Další historické sbírky obsahují včetně numismatických, sbírku medailí, militarií, regionálních fotografií, pohlednic, výtvarných děl, etnografie, dále sbírky dokumentující dějiny oborů, např. řemesel, sportu, školství, techniky, loutkářství, textilu a mnohých dalších. Přírodovědná sbírka obsahuje např. herbářové položky, zoologickou sbírku, dermoplastické preparáty ptáků, entomologické sbírky a další.

Muzeum dnes sídlí ve více objektech, kromě hlavní budovy za kostelem je to budova čp. 135/I na Masarykové náměstí, v níž sídlí přírodovědná pracoviště a tzv. Fridrichův dům na Malém náměstí s pracovnicemi historického oddělení, konzervátorskou dílnou a muzejní knihovnou.

Současný stav muzea je zatím na nejvyšší expoziční, výzkumné, ediční i popularizační úrovni za celou dobu svého trvání. Vydává periodický Sborník muzea dr. B. Horáka a další příležitostné publikace.

Celé řadě regionálních i neregionálních specifik, výtvarných děl apod. jsou věnovány početné krátkodobé výstavy. Muzeum je centrem dalšího kulturního dění na Rokycansku formou přednášek, konzultací a celé řady dalších kulturních akcí.

K 1. 1. 2015 došlo ke sloučení Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech se Západočeským muzeem v Plzni.

Vojenské Muzeum na demarkační čáře bylo budováno Military Car Clubem, Nadací pozemního vojska Armády ČR, Klubem vojenské historie Volduchy a za spolupráce Západočeského muzea v Plzni od roku 1996. Je umístěno v prostoru skladu paliva pro raketové vojsko při výpadovce na Štáhlavy a objekt pro muzeum poskytlo Ministerstvo obrany ČR. Otevřeno bylo 1. května 1998. Jde o největší nestátní expozici tohoto druhu v ČR a druhou po Lešanech. Návštěvník má zde možnost detailně si prohlédnout transportéry, tanky, nákladní vozy a další zbraně všech armád, bojujících v roce 1945 v prostoru západních Čech (německé, americké, britské, ruské, české). Základ exponátů pocházel ze sbírek vraků, které byly restaurovány.

Vojenská technika zde vystavená je většinou dosud funkční – jedná se o ca 150 vozidel. Kromě toho je zde vystavena ženíjní, spojovací a protiletadlová technika, děla. Ta působí na vojenských akcích Bahna u Strašic.

Roku 2001 opustila město armáda, jež zde v minulosti byla zastoupena jednotkami různých zbraní, staré kasárny byly přeměněny částečně ve školu, Státní okresní archiv převzal nové a pro archiv adaptované prostory též v části bývalých „starých“ rokycanský kasáren, postavených r. 1898, kolaudací v listopadu 1994 v Jeřabinově ulici. První zmínka o rokycanském archivu je datována rokem 1675.

V r. 1999 mělo město 14 365 obyvatel, z toho 6% Cikánů.

Pomníky a pamětní desky ve městě

Nedaleko nádraží se nachází dva pomníky padlým: vedle nádraží stojí v anglickém parčíku pomník padlým v 1. světové válce z r. 1925; na vrcholu štíhlého čtyřhranu je umístěna socha umírajícího řeckého bojovníka podle návrhu Otakara Waltra, na jeho stěnách pak jména padlých.

Autorem památníku obětem druhé světové války, odhaleného v parčíku pod nádražím na okraji Jiráskovy ulice 25. září 1955, je rokycanský sochař Václav Koukolíček. Na kamenných deskách připomíná 141 mrtvých (a potažmo skrytě i 324 vězněných) občanů Rokycanska v době nacistické okupace. Je tvořen zlomeným sloupem a nese nápis „Obětem fašismu 1939 – 1945 okres Rokycanský“. V roce 1990 byla ze zlomeného sloupu zcizena trnová koruna. V roce 2000 byl pomník očištěn, opraven a znovu odhalen 7. 5. 2000.

Otakar Walter je autorem též reliéfu Navrácení zdraví v průčelí rokycanské nemocnice.

Reliéf Jana Žižky na pomníku z r. 1924 vytvořil též Václav Koukolíček. V roce 1939 se uvažovalo o postavení Husova pomníku se sochou 360 cm vysokou, leč k realizaci již nedošlo (ANONYMUS 1939).

Pamětní deska Augusta Sedláčka (1843–1926) byla 28. 4. 2000 odhalena na budově Státního okresního archivu; je dílem Františka Bábla (realizace Mirko Hitman). Sedláček působil v Rokycanech v letech 1920-1925 jako okresní archivář.

Na budově mateřské školy v parku U saské brány byla 9. června 1946 odhalena busta Františka Řehoře, ředitele školy pro ženská povolání, aktivního sokola, odbojového pracovníka, který na následky věznění zemřel v Plzni 7. 6. 1945.

Pamětní deska 11 umučených pracovníků Občanské záložny na Masarykově náměstí čp. 80/I. byla odhalena 27. října 1946.

Bedřich Smetana má ve městě hned dvě desky, první (z r. 1951) na Malém náměstí na domě čp. 123/I, druhou ve Smetanově ul. na domě čp. 50/I, kde Smetana ještě jako student koncertoval v r. 1841.

Rudolf Zamrzla, hudební skladatel a dirigent opery Národního divadla v Praze má od 11. 6. 1933 umístěnu svou pamětní desku s bustou vytvořenou Hilbertem Vávrou, barytonistou Národního divadla v Praze na domě na rohu ulic Palackého a J. Knihy.

Pamětní deska Janu Rokycanovi byla 18. 4. 1997 odhalena v místech, kde podle tradice stával jeho rodný dům před lávkou Na Pátku.

Pamětní deska Stehlíkových, popravených 28. 5. 1942 za přechovávání parašutistů v ul. Stehlíkově čp. 319/II.

Pamětní deska violisty a skladatele Antonína Krafta Na Spilce čp. 90/I je dílem Helgy Hoškové Weissové a Natálie Hoškové.

Pamětní deska Adolfu Srbovi, vytvořená Václavem Koukolíčkem, byla odhalena 4. 9. 1933 na domě v Jiráskově ul. čp. 67/I.

Pamětní deska Hanuše Karlíka na domě čp. 9 v Ul. Míru od Josefa Gočára a Bohumila Kafky byla odhalena 28. 9. 1930.

Pamětní kámen paleontologa doc. RNDr. Jaroslava Krafta na Rokycanské stráni byl odhalen 18. října 2008.

Pamětní deska cestovatele Josefa Wünsche byla odhalena 8. 5. 1932 na jeho rodném domě čp. 51/2 v ulici J. Tomáška.

Památník z 1996 mezi Borkem a Rokycany na demarkační linii, která se tudy vinula v r. 1945.

Z r. 1974 pochází plastika Řeka Rudolfa Svobody před budovou zvláštní internátní školy (v Rokyc.).

Jen několik desítek metrů pod nádražím stojí litinová 4 m vysoká a zcela unikátní tzv. Fitzova pumpa z počátku 19. stol. Na jejím vrcholu je umístěna litinová plastika antické

postavy, držící amforu, má čerpací kolo a výtok v reliéfu lvích hlav. Čerpací zařízení je výrobkem firmy R. A. Smékal Praha-Smíchov. Rekonstrukce pumpy z téměř havarijního stavu byla provedena roku 1994 péčí Sdružení pro obnovu památek Rokycan a okolí. Název Fitzova pochází od výše k nádraží stojícího domu, jenž patřil ředitelství uhelné akciové společnosti Mirošovsko-Libušínsko-Svatoňovické z Brna, která jej v roce 1903 prodala svému řediteli Janu (Johannu) Fitzovi. A ten dal u svého domu tuto pumpu zhotovit.

Sochu Matka a dítě na křižovatce ul. Bogdanovičské a Vokáčovy vytvořil sochař Ladislav Fládr, kamenná socha Poselství míru Karla Němce stojí od r. 1982 na Nerudově nám. a od r. 1983 pískovcová socha Revoluční píseň Jaroslava Veseláka před Masarykovou školou.

Na náměstí stála od 25. 5. 1952 bronzová socha rudoarmějce od Václava Vokálka, jako falešný a zavádějící symbol osvobození od nacismu. (Rudá armáda přišla v r. 1945 do Rokycan až po americké armádě a této soše se posměšně říkalo Ivan, nebo i Překvapený nebo Divíšek – diví se jak se sem dostal. Demarkační čára mezi oběma armádami probíhala až za Rokycany nedaleko Borku.) Po listopadu 1989 byla socha odstraněna a zapůjčena do vojenského muzea v Ústí nad Orlicí, poté se Ivan vrátil do Rokycan, a to do Muzea na demarkační linii a na místo po rudoarmějci se na Masarykovo náměstí v roce 1997 vrátila opět klasická kašna z r. 1827.

Mnoho sochařských děl je i na hřbitově v Rokycanech, např. Antonína Poura, sokolského pracovníka, který zemřel 20. 3. 1942 v Osvětimi na úplavici, Jana Františka Hejrovského, novináře, který 32 let řídil rokycanský týdeník Žďár, vesměs díla V. Koukolíčka.

Nápadnou je kamenná mohyla 90 popravených vojáků Madlonova pluku pro zbabělost v bitvě se Švédy u Breitenfeldu 2. listopadu 1624 v ulici Litohlavské. Pluk byl potrestán roztrháním praporu, postínáním důstojníků a zastřelením každého desátého muže na okraji Rokycan 14. 12. 1642.

Podstatnou složkou hospodářského života Rokycan byl **rozvinutý průmysl**, v mnohém podmíněný výskytem ložisek železné rudy v blízkém okolí, např. na Kotli byl nález železné rudy r. 1630, avšak už i dříve, tak např. z r. 1534 existuje smlouva mezi městskou radou a hutníkem Janem Boškem, který získal právo těžby železné rudy u Kamenného Újezda.

Bedřichova huť

Na rokycanském Pražském předměstí při Zeyerově ulici postavil pozdější říšský rada Gustav Ringel (n. 1840, z. 1920) v letech 1869-1870 koksovnu, k zpracování uhlí z Mirošovské pánve na koks. Bylo to v době podnikání H. B. Strousberga a Ringel počítal s tím, že koksovna bude jednou z energetických základen jeho železářského komplexu. Byly tedy postaveny koksovací pece pro mirošovské uhlí, které bylo velice kvalitní a vhodné pro koksování, navíc úvahou, že budou deset let dodávat koks Maxi Eugenu Fürstenbergovi, který začal budovat Karlo-Emilovu huť v Králově Dvoře. V letech 1871-1872 vystavěl Ringel v sousedství vysokopecní závod pro Krušnohorskou železářskou a ocelářskou společnost z Chomutova s koksovou vysokou pecí. R. 1873 se v důsledku celkové hospodářské krize společnost zhroutila a vysoká pec tak ani nezačala pracovat. Když v roce 1883 Karlo-Emilova huť musela přejít k používání ze zahraničí importovaného koksu, dala Společnost pro zpracování koksu G. Ringel a spol. podnik k převzetí deset let nepoužívané vysoké pece do nájmu. Závod koupila roku 1884 firma Friedrich Schoeller z Vídně a vysokou pec dále provozovala a huť získala své nové jméno Bedřichova (Friedrichshütte). Denně se vytavilo asi 15 tun tmavošedého železa výborné jakosti a vhodné na přetavení v kuplovnách na šedou i strojní litinu. Bedřichova huť se podílela na roční výrobě šedého slévarenského železa v Čechách až 80% a zaměstnávala až 124 dělníků. Koksovna zaměstnávala 70 dělníků a byla

majetkem G. Ringela do roku 1884, pak ji získalo Mirošovské těžařstvo. Na sklonku devadesátých let 19. století se zásoby koksovateľného uhlí zcela vyčerpaly, což vedlo až k zastavení činnosti koksovny. Její celková výroba od r. 1870 do 1903 byla asi 650.000 tun koksu. Pro zajištění výroby surového železa musela být část koksu dovážena a současně muselo být dopravováno až 70% rudy. Od r. 1900 se navíc začala uplatňovat konkurence jiných železáren např. v Králově Dvoře a v Kladně, až r. 1902 byla v ní výroba zastavena. Toho roku ji koupil M. Hopfengärtner a přestěhoval do ní z Dobřívva válcovnu. A tak z celého provozu Bedřichovy hutě zbyla jen halda strusky (HUČKA 2004).

Železářna města Rokycan

Základem tohoto rokycanského provozu byla železná huť v Klabavě, jež koncem 19. století nestačila zajišťovat zvýšenou potřebu odlitků a proto bylo rozhodnuto postavit novou slévárnu v Rokycanech. Ta byla zřízena přebudováním dřívějších dělostřeleckých kasáren v blízkosti náměstí na místě zvaném Žampírky podle jména švédského důstojníka Torstensonovy armády Jean Pyr se Pyritz (Piricz) z třicetileté války, který přestoupil do císařských služeb a roku 1624 se natrvalo usadil v Rokycanech. Zde kupoval domy, statky, mlýny, pozemky, kasárna a „obchodoval“ 14 let. V roce 1622 byla jeho pozůstalost přičtena městu. Dělostřelci se v roce v roce 1896 přesunuli do Plzně a zde bylo započato se stavbou a již po dvou letech, a to 14. března 1898 se rozjela výroba. Slévárna byla zaměřena na výrobu trub pro vodovody a plynovody, polní kotlíky, koksové koše, žehličky, rošty, hmoždíře, činky, vany, nohy k lavičkám, kandelábry, sloupy, tovární okna, podpěry k nástěnným svítelnám, poklopy, kanalizační trouby, zábradlí, okrasné hradby, ozubená kola, žentoury, náhrobní kříže aj. Na výrobě odlitků se podílelo asi 95 slévačů a asi 40 dalších pracovníků pro ostatní práce. Ta však byla převážně ruční. V roce 1925 byla slévárna rekonstruována a dostala modernější vybavení, jeřáby, elektrifikaci aj. V sousedství byla postavena malá slévárna nezelezných kovů k výrobě odlitků z hliníku, bronzu, mosazi, postavena nová modelárna a zámečnická dílna. V následujícím roce ukončila provoz slévárna v Klabavě a její zaměstnanci přešli do Rokycan. Průběžně se rozšířil i sortiment výroby jako brzdové zdrže k tramvajím, výhybkové špičky, čerpadla, míchačky betonu, těžní kola. Za nacistické okupace, v roce 1942, byla zastavena výroba ve slévárně nezelezných kovů. Po skončení války se provoz vrátil k předválečnému programu, v roce 1948 byla slévárna začleněna do závodu Hutě Škodovky. Tím došlo ke změnám výrobního programu, bylo započato s výrobou odlitků pro obráběcí stroje, převodové skříně, lokomotivy, elektrotechniku, pojízdné kompresory aj. V roce 1961 začalo docházet k poklesu výroby, sortiment se stával složitějším, průměrná hmotnost odlitků se zvyšovala, v sedmdesátých letech se začal projevovat nedostatek pracovníků, ale v roce 1974 se podařilo výrobu opět zvýšit. V r. 1988 slévárna vyráběla asi 5.300 tun odlitků o hmotnosti do 10 tun ze šedé litiny. Po roce 1989 došlo k poklesu poptávky a tak v roce 1995 byla slévárna, aniž by se dočkala sta let, uzavřena (HUČKA 1998, 2006). Na místě bývalých Železáren města Rokycan stojí dnes komplex podniku Škoda, závod hutě, slévárna litiny.

Železářny Františka Hirsche

Tento výrobní podnik má svůj počátek v Cerhovicích, kde Hynek Hirsch založil koloniál a železářství. U něho bydlel a jím vychovávan jeho synovec František Hirsch (n. 14. 7. 1842 Číměř na Jindřichohradsku, z. 27. 7. 1926 Rokycany). Ten se po cestách po světě vrátil domů a v roce 1877 koupil v Rokycanech na spojených potocích Boreckém a Padrt'ském Brožovu jirchářskou valchu a na přikoupených loukách postavil slévárnu litiny, zámečnickou dílnu s brusírnou a dalšími provozy, z nichž vytvořil železářskou továrnu a nedaleko Madlonovy mohyly postavil podle projektu stavitel F. Kotka výstavnou rodinnou vilu.

Slévárna byla zařízena na výrobu žehliček všeho druhu, a poněvadž výroba stále stoupala, byla továrna rozšířena v roce 1895. Tehdy zde pracovalo 45 slévačů, 30 pomocníků a 8 učňů. Továrna zaměstnávala 180 dělníků. Výrobky šly hojně na export nejen do Rakouska-Uherska, ale i do Rumunska, Ruska a Bulharska.

V roce 1905 převzal továrnu syn Ing. František Hirsch (n. 1. 8. 1877 Cerhovice, z. 12. 8. 1959), který po třech letech rozšířil a zmodernizoval továrnu. Začalo se s výrobou strojů (pilníkářských, pérovacích bucharů, slévárenských strojů). Později se výroby zaměřila na další odlitky a v první světové válce na dělostřelecké náboje, granáty, víčka na miny, cvočky do vojenských bot.

Ve dvacátých letech 20. století to byly odlitky náhrobních křížů, tyče k zábradlím, kanalizační mříže a poklopy, součásti k hospodářským strojům, nástěnné konzoly, věšáky, svícný, stojany na deštníky a řada dalších. Zámečnická dílna zhotovovala např. květinové stolky, rychlovary, pulty na noty, z průmyslových strojů se ve strojárně vyráběly pérové buchary, míchačky na beton, formovací stroje a další.

V době druhé světové války neprobíhala v podniku žádná válečná výroba, ale rozšířila se výroba slévárenských zařízení, poklesla však výroba žehliček zvláště zaváděním elektrických. Po druhé světové válce nedošlo k podstatné změně výrobního programu, v roce 1948 byly železářny znárodněny a „svěřeny“ Československým závodům kovodělným a strojářským v Praze a hned přičleněny k n. p. Alba, západočeské strojárně a slévárně Hořovice. R. 1949 začleněny do Buzuluku Komárov n. p., v r. 1950 zlikvidována slévárna a zůstala jen výroba strojářská. V r. 1953 se závod osamostatnil jako Buzuluk n. p. Rokycany, r. 1957 továrna začleněna do Závodů Vladimíra Iljiče Lenina v Plzni jako Strojárna Rokycany – provoz 49, r. 1967 se strojárna stala součástí podniku Škoda, závodu Elektrické lokomotivy s výrobou komponentů pro elektrické lokomotivy. V roce 1992 došlo v rámci restituce k předání továrny Vladimíru Hirschovi, který ji ještě v témže roce daroval synovi a dceři. Výrobní dílny byly pronajaty firmě Strojárna Rokycany, spol. s.r.o. (HUČKA 1999).

Guthova slévárna

I tento provoz (dnes čp. 12/III) má svoje kořeny ve mlýnu na „našem“ náhonu při soutoku potoků Padrťského (Klabavy) a Holoubkovského, který byl majetkem paní Muchkové z Počernic. Po její smrti jej jako odumrtí získal Rudolf II., poté Jan Jakub Heubart. Po r. 1662 se stal majetkem patricijské rodiny Letnianských z Wišerovic. K rozšíření provozu byla roku 1877 přistavěna čtyřpatrová mlýnice. Po dvaceti letech (1897) si však mlýn pronajala dvojice podnikatelů, zámečnický Julius Guth a obchodník se šicími stroji Julius Neumann. Mlýn byl adaptován na továrnu se železářskou výrobou. Po šesti letech převzal Guth provoz sám a v roce 1906 zde zřídil slévárnu litiny (šlo o výrobu domácích železných potřeb), kde v objektu o rozměrech ca 19x14 m vyráběl lité žehličky a později i tzv. „americké“ žehličky, dále kované visací zámky, kliky ke dveřím apod. Výrobky šly dobře nejen na odbyt, ale i na export. Zaměstnáno zde bylo až přes 150 dělníků. Když Guth r. 1921 zemřel, převzal továrnu Ing. Josef Guth. Ten však byl roku 1939 odvečen do koncentráku v Oswietimi, kde 19. listopadu 1942 zemřel a výroba byla zastavena. Po válce byla do továrny dosazena národní správa, kterou vedl Hugo Goldscheider. Po únoru 1948 byl už znárodněný podnik začleněn do n. p. Továrny stavebního kování v Liberci, 1. 1. 1950 přešel do závodu Škoda a posléze 30. 6. uzavřen. Objekt převzalo Ministerstvo zemědělství ČSR a zřízena v něm Státní traktorová stanice, která přistavěla nové výrobní budovy. Původní mlýn si však udržel svoji barokní podobu. V devadesátých letech 20. století převzal objekt podnik Strojářství, montáže a servis (SMS). (HUČKA 2007).

Kovohutě na konci města, dříve **Továrna na nábojky a kovové zboží.**

Továrna na jízdní kola Favorit

V roce 1912 zřídil František Hering v domě č. 5 na rokycanském náměstí dílnu na opravu velocipedů zv. Sportovní závod. R. 1923 založil se dvěma partnery společnost Tripol, továrna na velocipedy Hering, Rokycany. Jeho spolupracovníky byli E. Swetlik a Kastrup (ESKA), majitelé továrny na velocipedy v Chebu. Hering stavěl domy až do dnešní ulice J. Knihy. Podnik měl 70 zaměstnanců a vyráběl až 10.000 kol ročně. V roce 1934 se Hering pro neshody se společníky odpojil od firmy Tripol, zůstaly mu jen objekty a 15 zaměstnanců a součástky k výrobě musel dovážet. Začal vyrábět kola značky Tudor a od roku 1936, za odborné pomoci Ludvíka Holáska, přešel na kompletní výrobu kol, takže jeho výrobní kapacita byla 70 kol denně. V roce 1945 zde byla ustanovena národní správa, v roce 1947 už zde pracovalo 75 zaměstnanců s kapacitou výroby 10.000 kol. Zbývající společníci firmy Tripol si vybudovali nové objekty za tratí v býv. Marklově ulici a pokračovali v další výrobě. I zde došlo po druhé světové válce k ustavení národní správy, v roce 1947 zde 61 pracovníků vyrobilo přes 8.000 kol. V červnu 1948 byly obě továrny začleněny jako závod Rokycany do podniku ČZ Strakonice a produkce značně rozšířena, v roce 1950 byl závod Rokycany začleněn do podniku ESKA Cheb a výroba převedena z cestovních na závodní kola. Od počátku roku 1953 se závod Rokycany stal samostatným podnikem Favorit.

V tu dobu nejlepší kola dodával i pro tehdejší Závod Míru. Byla zde i specializace, že přijeli závodníci a výroba provedla anatomické měření jednotlivých závodníků a podle měření byla kola stavěna na míru.

V roce 1957 211 pracovníků tu vyrobilo 18.000 sportovních a závodních kol. R. 1958 přešel Favorit opět do podniku ESKA Cheb. R. 1980 se závod dostal až na výrobu 65.000 kol, z toho 72% šlo na domácí trh, zbytek na export a v roce 1987 se roční výroba zvýšila na více než 76.000 kol. R. 1989 se Favorit stal státním podnikem s 300 pracovníky a denní výrobou kolem 300 kol. R. 1991 se podnik změnil na akciovou společnost, poté se vyměnilo několik jejích majitelů (1992 Olpram Olomouc, 1998 Czech BIKE, 2000 KOVL). Rozsah výroby se snížil, počet zaměstnanců klesl na jednu pětinu, až r. 2002 byl podnik prodán v dražbě. Omezenou výrobu zajišťovala firma BIKE Technology and Public Relations a obchodní činnost firma Czech BIKE. I tato nízká produkce však zcela ustala v roce 2004 (HUČKA 2005).

Dalším podnikem, kterým bylo město známo, byla **výroba hraček HAMIRO**. Tu v Rokycanech zahájila rodina Pospíšilova, konkr. zakladatel Karel Pospíšil (1888-1929), který začal pracovat v Cerhovicích. Jméno Hamiro vzniklo takto HA (Hamr v Holoubkově, Pospíšil pocházel z Holoubkova), MI (EMilie Pospíšilová), RO (Rokycany). Počala výroba plyšových medvídků, vrcholem výroby byla třicátá léta 1936-1938. Roku 1938 navrhoval hračky pro Hamiro Jiří Trnka. V roce 1948 závod integroval do n. p. Závodu na hračky a dřevěné zboží v Albrechticích v Jizerských horách, pak do TOFA v Jablonci nad Nisou. V roce 1950 vznikl nový závod Hamiro v Příbrami. Výroba v Rokycanech pokračovala a koncem 80. let měla již 130 zaměstnanců. Sedmdesát procent výroby šlo na vývoz. Po listopadu 1989 byla původní budova v restituci navracena i s pozemky, kterou odkoupil Jiří Krotl s celou rokycanskou výrobou. 1992 se státní podnik Hamiro Příbram rozpadl a s ním i rokycanský závod 03; ten pokračoval ve výrobě plyšových hraček v budovách areálu ČSAD. Hračky se zde šily, leč nedokončovaly. Současná výroba MIRO, jako jediná výrobní hraček, navázala na předválečné HAMIRO. Šijí se zde textilní hračky, ve spolupráci s německou firmou SIGIKID se zaměřením na výrobu plyšových medvídků.

Knihťiskárna Jos. B. Zápotočný

Tento kdysi v širokém okolí známý podnik má svůj prapůvod ve mlýnu, jehož existence je známa už r. 1463. Z jeho majitelů to byli např. mlynář Vaněk, Václav Podmola, jehož vdova jej r. 1504 prodala nožíři Jírovi, ten Jakubu řezníkovi a ten jej po roce postoupil synovi

Václavu Labšovskému (od r. 1600 se mlýn uvádí pod jménem Labšovský). Ve třicetileté válce byl Mansfeldovými vojsky vypleněn a zpustl, ale přesto ho za 750 kop míšeňských koupil Jan Wittich (třetina šla na dluhy), poté jej získal Šebestián Procházka a po něm zřejmě i další majitelé. Na sklonku 19. století narazil mlýn na silnou konkurenci a tak r. 1896 koupil celý komplex mlýna za 24 000 zlatých Josef Bartoloměj Zápotočný (n. 24. 8. 1861 Heřmanův Městec, z. 18. 2. 1948 Rokycany), který zde zřídil knihtiskárnu. Provoz v ní začal již r. 1897; tiskla nejen známý sborník Brdský kraj (redigovaný B. Horákem) a místní týdeník Žďár, ale i beletrii, odborné a vědecké publikace. Pro nacionálně-liberálně založenou orientaci tiskárny nebyl pro ni problém vytisknout r. 1898 i první český překlad Komunistického manifestu. Její zakladatel ji r. 1929 předal svému synovi Josefovi (1898-1977). Po r. 1948 provoz zanikl a r. 1957 v něm zřízena truhlárna. Dnes je celá stavba zříceninou na rozpadnutí.

Továrna Marila, původně (1871–1873) cukrovar, pak snad Simonova koželužna, začala od r. 1922 pracovat jako kruhárna zelí, později jako továrna na zpracování ovoce, vyráběla kompoty, džemy, marmelády, ovocná vína. Provoz tohoto skoro světoznámého podniku skončil v roce 1994. Pak v celé továrně zahájila výrobu a vybavení do aut firma Hutchinson. Část má v držení prodejna podlahových krytín a kobereců.

Valcha u Litohlavského mostu byla zařízena na výrobu dřevěných hraček a mechanických praček a vyrobila prototyp spalovacího kotle.

Jsou zde **dva bývalé pivovary**: Měšťanský a Švarcenberský (podle posledního majitele). V současné době oba svoji původní činnost neprovozují. Ve Švarcenberském je provozován prodejna piva a nápojů, STK a myčka automobilů a v Měšťanském je v provozu velká prádelna. V posledních letech se zde již nevařilo, ale pracoval jako stáčírna, pro sudy jezdil do Plzně a provozoval rozvážku. Jak po okrese, tak často i do Berouna a Prahy.

Polistopadová doba umožnila vybudování dalších a dosti četných průmyslových, ať už větších nebo menších podniků, jmenujme si z nich alespoň některé, např. v jižní části města jsou to: Agrocentrum (výroba válečkových a jiných druhů řetězů, ložisek, guferů), Crowncool (termotechnika), Borgers (výrobce netkaných textilií a výlisků do aut), EW Eugen Wexter (plasty do aut), Construct (mechanizované zabezpečení vozidel) a další.

Doprava

Rokycany byly železnicí spojeny s Prahou a Plzní 14. července 1862, r. 1926 byla trať obohacena o druhou kolej. Železniční trať Rokycany–Mirošov zahájila provoz 27. 5. 1869; už r. 1880 odvážela z mirošovské pánve 50 vagonů uhlí denně. Roku 1883 byla prodloužena do Nezvěstic.

Funkcionalistická budova železniční stanice byla vystavěna v letech 1929–1931 firmou Zdeněk Pštross a Štěpán Wolf a 21. 5. 1931 odevzdána do provozu (PURHART 1972). (Staré nádraží, jež už dosloužilo, bylo postaveno roku 1865.)

V dubnu 1945 až 1. května napadli nádraží američtí hloubkoví letci, 27. dubna bylo nádraží i bombardováno; byla poškozena vlečka do Marily a Hospodářského družstva. R. 1985 byly zahájeny předelektrizační úpravy trati Praha-Plzeň, zkušební elektrický provoz byl zahájen 17. listopadu 1986 z Plzně do Rokycan, 5. června 1987 pak z Plzně do Prahy (SVOBODA 2003). Kamenný viadukt na trati do Prahy byl r. 2011 přebudován na třípruhový.

Zastavme se, byť jen v několika odstavcích, u **tělovýchovy, sportu a sportovišť** v Rokycanech.

V Rokycanech byl založen Klub velocipedistů, který v srpnu 1883 měl 27 členů. První číslo listu Cyklista, jenž byl nejstarším českým sportovním časopisem, vyšlo 15. 10. 1884. Český klub velocipedistů postavil na jaře r. 1886 v Královské oboře cyklistickou dráhu o délce 440 m a šířce 6 m, byla první dráhou tohoto druhu v Čechách.

Nelze se nezmínit alespoň ve stručnosti i o **TJ Sokol Rokycany**. Tato tělovýchovná jednota, se silnou tradicí, zde byla založena 9. srpna 1868 a již tehdy měla 72 členů. 23. července 1887 přijala název TJ Sokol v Rokycanech. V roce 1922 už čítala 684 členů. Za nacistické okupace se její členové v silném počtu podíleli na protinacistickém odboji, jehož duší byl dr. Ota Pelikán. Na XI. Vsesokolském sletě 1948 cvičilo jen z Rokycan 120 mužů. To však už bylo po „prohraném“ únoru a slet byl jednou protikomunistickou demonstrací. Následky na sebe nenechaly dlouho čekat. Řada pracovníků jednoty byla zbavena funkcí a počet řadových členů začal silně klesat. 20. 11. 1950 byla TJ Sokol sloučena se ZTJ Sokol Kovohutě a v r. 1952 činnost Sokola prakticky zanikla, preferovala se odborářská tělovýchova a ze Sokola se stala DSO ROH Baník Rokycany. Ani v r. 1968 se naděje na obnovu Sokola, jež vyvolal nový politický vývoj, po invazi armád Varšavského paktu, nenaplnily. Až po listopadu 1989 se podařilo činnost TJ Sokol obnovit. Jednota se 4. ledna 1990 zaregistrovala u ČOS v Praze a tak její činnost se mohla dále, byť v už netradičním duchu, rozvíjet.

Sokolovna, vybudovaná stavitelem Š. Wolfem a otevřená 8. července 1903, byla za druhé světové války při náletu poškozena. Po opravě však fungovala normálně. Po únoru 1948, v době kdy Sokol zanikl, spravoval objekt Baník Rokycany, od 1962 Železnorudné doły a hrudkovny Ejpvovice, od 1969 Rudné a nerudné doły a od 1973 Škoda Ejpvovice. V letech 1980–1984 došlo k rekonstrukci objektu na Okresní kulturní dům, v jejímž rámci byla provedena přístavba restaurace a kluboven a tělocvična přeměněna na malý koncertní sál. Současně však byla sokolovna zbavena symbolů Sokola, tj. plastik sokolů na římsě budovy. V blízkosti pak byla postavena sportovní hala. Po 1989, a to 1. 9. 1990, převzal objekt od Škody Ejpvovice odbor kultur ONV, 1991 po složitých jednáních se Kulturní dům vrátil do majetku TJ Sokol Rokycany a na štít budovy byla opět umístěna socha sokola (KOLEKTIV 1998). Při příležitosti návštěvy prezidenta Václava Havla Rokycan 3. 4. 1996 se prezident zapsal do kroniky jednoty. V roce 100. výročí otevření sokolovny byla uvnitř umístěna bronzová pamětní deska.

Vedle Sokola se v Rokycanech od první ČSR uplatňovala a dosud uplatňuje další významná organizace **Junák – český skaut**, i když její počátky, sahající k roku 1917, byly zpočátku živelné, než r. 1920 dostala pevný organizační rámec. Na sklonku 1. ČSR zahájili rokycanští skauti výstavbu Skautského domova na Skautské louce pod dnešní nemocnicí, kterou však mohli dokončit až po druhé světové válce r. 1946.

Za komunistického režimu byla činnost organizace, s výjimkou krátkého mezidobí 1968–1970, zakázána (Skautský domov byl v roce 1987 z nařízení OV KSČ zapálen!), a tak až po listopadu 1989 mohlo rokycanské skautské středisko, zvané Rarášek, obnovit činnost, včetně znovuvybudování Skautského domova.

Klub českých turistů (KČT)

Rokycanský odbor Klubu byl založen 26. ledna 1895, jeho předsedou se stal PhMr. Karel Krčmář, po něm, od r. 1904, PhMr. Josef Chrž. Už r. 1908 vydal průvodce Rokycanskem a Zbirožskem o 132 stranách a začal s turistickým značením cest. Odbor vyvíjel běžnou, i když intenzivní činnost i přes dobu okupace (jeho členy byli i přední osobnosti města, MUDr. Kamil Jäger, dr. Bohuslav Horák, Ing. Jaroslav Bílý aj.). Za komunistické vlády byl Klub zrušen, ale 15. 11. 1958 byl ustaven turistický oddíl při TJ Baník Rokycany. Názvy „spolku“ se pak různě měnily, ale činnost zůstávala – výlety, značení turistických cest, vydávání (i když jednodušších) map aj. V r. 1968 značná část mládeže přešla do Junáka (turistika jim před

tím byla vhodnou, i když jen částečnou náhradou za nepovolenou skautskou činnost), po r. 1970, kdy činnost Junáka byla opět zakázána, se značná část mládeže vrací a zakládá Turistický oddíl mládeže (TOM) se skrytě skautskými prvky, včetně táboření. Po listopadu 1989 se 7. 4. 1990 obnovuje celostátně KČT s tradiční činností.

Po skončení druhé světové války bylo nad Husovými sady ve výši 405 m zbudováno **sportovní letiště**, dnes se statusem Neveřejně vnitrostátní letiště pro ultralehká letadla.

Plavecký areál z r. 2002 s plaveckými dráhami, dětským bazénem, párou, saunou, masážními prostory. Dodnes vyhledávané koupaliště bylo dobudováno v r. 1934 na ploše 14.000 m² s příslušenstvím (kabiny, skluzavky, můstky aj.).

Sportovní areál z r. 2001 s umělým povrchem, atletickým oválem, travnatým hřištěm s umělým trávnikem, hřišti pro více sportů, tenisovými kurty.

Zimní stadion v jihovýchodní části města, byl otevřen 22. 11. 1974 (po čtyřech letech zastřešen) na místě bývalého klubu LK Stadion při Sokole Rokycany, kde se hrávala Česká házená. Kabiny pro hráče a tribuny byly dřevěné. Vedle byla škvárová plocha zvaná „rajčůr“, kde bylo dobytčí tržiště s nájezdem na povozy a kde také byla konána výuka jízdy na koni. Název vznikl pravděpodobně z německého „Rajtschulle“. Dnes velký sportovní a více účelový areál (ledová plocha na hokej, haly na házenou, odbíjenou, košíkovou, v létě lze ledovou plochu proměnit na výstavní nebo prodejní místo, hotel a restaurace, saunu).

Sokolské cvičiště v Alejích – nyní tenisové dvorce

Bývalé koupaliště Rokycany – Hostinec „Pod starou hutí“ (pod Kajdou) sokolský výchozí bod na sokolské výlety – později převedeno na tenisový oddíl Sokola Rokycany. Z původních dvou kurtů v dnešní době přestavěná dřevěná bouda na zděnou s restaurací. První koupaliště bylo kruhové. Dnes je zasypané a jsou jen patrné části jeho zdění a průtok do Padrťského potoka. Mezi odtokem od hamru a Potokem se nacházelo sokolské cvičiště s prvními tenisovými kurty a velká travnatá plocha. Zde se také konaly sokolské slavnosti a veřejná vystoupení. Často zde na travnaté ploše cvičil jezdecký oddíl sokola. Koně byli zapůjčeni z místních „starých“ kasáren, kde se nacházel jezdecký pluk (dnes Státní okresní archiv a Střední odborné učiliště).

Do r. 1960 fungovalo ve městě **pěvecké sdružení Záboj** (založen r. 1861), od r. 1985 zde působí sbor Cantate i dechový orchestr.

S Rokycany je tak či ona spojena dlouhá řada jmen **osobností**, jejichž význam značně překročil hranice města, mnohde i státu. Naše vyprávění by nebylo úplné, kdybychom je při této příležitosti nezmínili. A protože nechceme preferovat některé obory lidské činnosti a jiné potlačovat, seřadili jsme jejich jména podle abecedy; žel u některých se nám nepodařilo zjistit některé životní údaje (data, příp. místo narození a úmrtí; pokud není u osoby uvedeno místo narození, jde o Rokycany).

Václav Bartoš (n. 1933 nebo 1934, z. 2013), prof. na VŠSE v Plzni, absolvent gymnasia v Rokycanech (mat. 1953).

František Belšán (n. 27. 12. 1910 Volduchy, z. 10. 4. 1981 Rokycany), učitel na měšťanských školách v Praze, 1945–1948 prof. na gymnasiu v Berouně, 1948–1953 ředitel gymnasia v Rokycanech, 1953–1971 ředitel gymnasia na Nám. Odborářů (dnes Mikulášské nám.) v Plzni. Vzdělání získal na Přírodovědecké fakultě UK, kde studoval aprob. přírodopis-zeměpis (1937); v letech 1935–1939 byl pomocnou vědeckou silou v Botanickém ústavu UK

Praha, specializoval se na *Myxomycetes* (hlenky), propagoval ochranu přírody, 20 let konal fenologická pozorování v obci Lhotka u Terešova pro Státní ústav meteorologický.

Jaroslav Bílý (n. 11. 4. 1811 Hradec Králové, z. 15. 4. 1957 Rokycany), Ing., v letech 1938–1956 kronikář města, (spolu)správce archivu, který vedl jako volontér, jednatel Musejní společnosti. Do Rokycan přišel r. 1910, kde do r. 1941 pracoval v železárnách Fr. Hirsche.

Josef Brumlík (n. 18. 1. 1897, z. 29. 4. 1979 New York), MUDr., kardiolog, mimořádný prof. lékařské fakulty v New Yorku.

František Buriánek (n. 17. 1. 1917, z. 11. 7. 1995 Praha), čs. literární historik a kritik, 1946–1950 knihovník Úřadu předsednictva vlády, vedoucí kulturního odboru Kanceláře prezidenta republiky, od r. 1955 docent, od 1961 prof. novodobé čes. Literatury na FF UK. Zabýval se zvl. poezií. Autor četných monografií osobností literárního světa i děl např. Literární Klatovy (1962), Z poetického Pošumaví (1987), Současná česká literatura (1960), Česká literatura XX. století (1968).

Karel Cejp (n. 22. 2. 1900, z. 22. 9. 1979 Rokycany), RNDr., univ. prof., přední český mykolog, od r. 1925 pedagog na Přírodovědecké fakultě UK v Praze, zprvu asistent prof. Josefa Velenovského, od r. 1948 profesor tamtéž až do penzionování, popularizátor přírodních věd. Člen a od r. 1945 předseda Musejní společnosti v Rokycanech po dr. Horákovi, čestný člen Československé botanické společnosti. Od r. 1940 mimořádný člen Královské české společnosti nauk, člen American Mycological Society, British Mycological Society, Sociétés Mycologique de France. Autor rozměrných vědeckých publikací i popularizačních mykologických, ale i sedmdesáti vlastivědných článků s rokycanskou tematikou. Cejp byl totiž upřímným rokycanským patriotem. Jeho jméno nese několik rodů či druhů hub (např. *Cejpia*, *Dichotomyces cejpii*, *Scutellia cejpii*, *Talaromyces cejpii* aj.).

Jaroslav Cingroš (n. 24. 2. Zábělá, z. 8. 8. 1975 Třímány – v lovecké chatě), plukovník, v době 1. světové války v legiích, přední čes. myslivecký odborník, autor povídkových knih s mysliveckou tematikou: Lesem stepí tajgou (1958), Tajuplný les (1959), Úlovky z kaňonu Mže (1966), Rozmarné příhody starého myslivce (1979, posmrtně). Na sklonku života bydlel v Rokycanech.

Jan Josef Čejka (n. 1812, z. 25. 12. 1862) lékař, sekundář Všeobecné nemocnice v Praze, spisovatel (pseudonym Jan Radomil), univerzitní profesor, politik, přítel J. K. Tyla, K. J. Erbena, K. Havlíčka, překladatel např. Goetha, Shakespeara; s V. B. Nebeským přeložil Kytici španělských romancí. Od r. 1851 léčil v Praze Boženu Němcovou.

Jan Děd (n. 22. 6. 1936 Plzeň, z. 14. 2. 2015 Plzeň), hudební skladatel, prof. hudební výchovy v gymnasiu v Rokycanech, varhaník v chrámu sv. Jana Nepomuckého v Plzni.

Marie Doubová Andrlová (n. 29. 8. 1912 Plzeň, z. 3. 2. 2007 Rokycany), prof. na reálném gymnasiu v Rokycanech 1948–1951, kde sama absolvovala v r. 1932, poté vedoucí archeologického oddělení Západočeského muzea v Plzni. Zasloužila se zvláště o poznání staroplzneckého hradiště datací západního předhradí Hůrky do 8.–9. století.

Josef Dvořák (n. 26. 2. 1883 Prapořiště, z. 13. 3. 1954 Plzeň), prof. latiny na reálném gymnasiu v Rokycanech 1910–1941, reaktivován v letech 1945–1948, od r. 1944 archivář města Rokycan do své smrti.

Pavel Fink (n. 1. 6. 1891 Zaječov (Svatá Dobrotivá), z. 17. 4. 1965 Nymburk), prozaik, novinář, absolvent reálného gymnasia v Rokycanech r. 1912.

Vladimír Forejt-Alan (n. 1897, z. 1974 Praha), cestovatel, autor spisu *Od Kordiller k Mississippi*.

Josef Gruber (n. 6. 7. 1885, z. 25. 10. 1972 Rokycany), prof. na reálném gymnasiu v Rokycanech (aprob. tělesná výchova, hudební výchova, německý jazyk) od školního roku 1912–1913 do 30. 6. 1941, reaktivován 1. 9. 1945 do 31. 8. 1951, sbormistr pěveckého sboru Záboj.

František Hirsch (n. 14. 7. 1842 Číměř, z. 26. 7. 1926 Rokycany), viz továrna F. Hirsche.

Josef Hněvkovský (n. 19. 4. 1845 asi Rokycany, z. 3. 6. 1907 Rokycany), učitel v Rokycanech, botanik, autor *Přehledu rokycanské květeny* (1898), 1899 upravil samotiskem zobrazené rostliny okolí rokycanského, jde o 180 druhů. Položky jsou umístěny v Muzeu dr. B. Horáka v Rokycanech.

Karel Holub (n. 28. 4. 1888, z. 13. 11. 1918 Světlá), paleontolog, amatérský sběratel zkamenělin.

Václav Holub (n. 1. 6. 1897, z. 16. 4. 1982 Most), houslista, hudební pedagog v Rokycanech.

Bohuslav Horák PhDr. (n. 14. 10. 1877 Praha-Žižkov, z. 10. 2. 1942 Oswieczim) byl svým způsobem výjimečnou rokycanskou osobností. Svou intenzivní činností zasáhl do nejrůznějších oblastí života města a celého regionu (botanik-fytogeograf, od 16. 9. 1903 profesor, od 1925 do 1938 ředitel reálného gymnasia, 1905 zakladatel a ředitel rokycanského muzea nesoucího od r. 1937 dodnes jeho jméno, od 1936 předseda Musejní společnosti založené 15. listopadu 1936, v letech 1909–1914 zodpovědný redaktor sborníku *Brdský kraj*, od 1927 čestný občan Rokycan, starosta Sokolské župy v Rokycanech, člen smyčcového kvarteta, od 1906 první vedoucí archeolog výzkumu Staré Plzně aj.), žel šíře jeho živelných, byť pro společnost potřebných a společností více či méně vynucených aktivit mu nedovolila odborně se hlouběji zaměřit na původně vystudované přírodní vědy. 8. října 1941 byl gestapem zatčen a posléze umučen v Oswieczimi. Jeho jméno nese graptolit *Dendrograptus horaki*.

Před příchodem do Rokycan působil jako pedagog v Karlíně, na Vinohradech, v Pardubicích. Člen Okresní komise pro péči o mládež, člen obecního zastupitelstva, jehož se na určitou dobu r. 1920 vzdal, neboť se neseťkal s porozuměním a podporou svých zásadových postojů, jež se lišily od úzce partajních zájmů ostatních členů OZ.

Jan Hořejší (n. 25. 7. 1885 Vídeň, z. 1957), středoškolský profesor v Příbrami, v Hradci Králové, v Praze, v Rokycanech ve školním roce 1911-1912, propagátor skautingu, již v roce 1912 tábořil s prvními „skauty“ u Tymákova, 1913 spoluzakladatel Psohlavců.

Alfréd Hořice (n. 10. 4. 1865 hájovna Čilina u Mokrouš, z. 20. 12. 1945 Mnichovo Hradiště), MUDr., zakládající člen a v letech 1939–1945 předseda České společnosti ornitologické, tvůrce největší ornitologické sbírky českého ptactva věnované Národnímu muzeu v Praze, jež obsahovala 1520 vycpanin ptáků. Hořice je autorem četných ornitologických publikací zvl. z Mnichovohradištska a rukopisu *Ornitologická pozorování z okolí Plzně a Rokycan*.

František Hovorka (n. 12. 8. 1881 Malotice u Zásbuk, z. 19. 1. 1929 Rokycany), hudební skladatel, pedagog.

Adolf Chaloupka (n. 13. 4. 1895), PhDr., profesor na gymnasiu v Rokycanech, poté přednosta divadelního odboru Ministerstva lidové osvěty, v Masarykově lidovýchovném ústavu (předseda divadelního odboru) aj. Autor dlouhé řady publikací, např. *České drama selské*, spolu s Leo Richterem *Ochotnické divadelnictví*.

Jan Jager (n. 1. 8. 1906, z. 26. 11. 1998 Rokycany), ing., lesní inženýr, 1969-1973 ředitel Pražské botanické zahrady v Troji. Navrhl zřízení přírodní rezervace Žďár. (Bratr Kamila Jágera i když se jména zcela neshodují; došlo k tomu tak, že při zápisu do matriky byla u tohoto vynechána čárka).

Kamil Jáger (n. 1. 3. 1901, z. 20. 1. 1963 Rokycany), MUDr., revizní lékař Okresní nemocenské pojišťovny, po r. 1945 krajský pojišťovací lékař Krajské odborové rady v Plzni, předseda místní skupiny Čs. červeného kříže, výborný znalec přírody, zvláště rostlin a hub. Pracovník Muzejní společnosti v Rokycanech i její předseda.

Karel Jindřich (n. 5. 2. 1926 Chlumčany), vychovatel v Terešově, profesor gymnasia, spolupracovník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech.

Jiří Jirman (n. 5. 8. 1901, z. 1. 5. 1953 Praha), absolvent reálného gymnasia v Rokycanech 1919, oční lékař, doc. a prof. UK Praha.

Karel Kadlec (n. Plzeň), profesor římskokatolického náboženství na reálném gymnasiu v Rokycanech v letech 1918–1926, později na Theologické fakultě UK v Praze.

Josef Kafka (n. 25. 10. 1858, z. 3. 5. 1929 Praha-Strašnice), geolog, zoolog, autor populárně vědeckých prací o Brdech zveřejňovaných převážně v časopise Vesmír, jehož byl od ročníku 35 redaktorem, vydavatel Kafkova ilustrovaného průvodce po Čechách.

Ludmila Kailerová (n. 3. 1. 1901 Brno), RNDr., středoškol. prof. (aprob. přírodopis-zeměpis) ve Vyškově (1934–1935), pak v Prostějově, Čáslavi, v letech 1938–1951 na reálném gymnasiu v Rokycanech. Autorka monografie Morfologie čichového orgánu u *Phoxinus laevis*, *Cottus gobio* a *Cottus poecilopus*, Spisy přír. fak. UK Praha, 1926.

František Karlík (n. 23. 5. 1811, z. 8. 9. 1889 Rokycany), učitel, hudební skladatel.

Hanuš Karlík (n. 23. 3. 1850, z. 10. 1. 1927 Praha), Ing., Techn. Dr. h. c., vynálezce a cukrovarnický průmyslník, ředitel několika cukrovarů, spoluzakladatel dnešního Národního technického muzea (1904), od 1920 prezident Národohospodářského ústavu při České akademii věd a umění, zakladatel Státního výzkumného ústavu cukrovarnického (1925). Deska od Josefa Gočára a Bohumila Kafky na domě č. 9/I v ul. Míru, odhalena 28. 9. 1930.

Hynek Karlík (n. 18. 9. 1847 Horažďovice, z. 3. 5. 1912 Rokycany), advokátní okresní starosta, rytíř Řádu Františka Josefa.

Jan Kašpar (n. 26. 8. 1912, z. 2. 8. 1984 Rokycany), český geodet, kartograf; od 1951 působil jako docent na ČVUT; před tím zde již v letech 1934–1939, od 1950 vědecký pracovník Geofyzikálního ústavu ČSAV v Praze. Zabýval se matematickou kartografií a vyšší geodézií (geometrickou geodézií).

Josef Kasper (n. 12. 3. 1822, z. 29. 4. 1886 Rokycany), děkan rokycanský, náhrobní deska na kostele Nejsvětější Trojice.

Antonín Katzer, učitel v Rokycanech, geolog-amatér, jeho jméno nese trilobit *Ectillaenus Katzeri*.

Bedřich Katzer (n. 5. 6. 1861, z. 3. 2. 1925 Sarajevo), geolog, autor *Geologie von Böhmen* (1892).

Jaromír Klimecký (n. 10. 1. 1911 Kroměříž, z. 11. 11. 1979 Plzeň), rokycanský evangelický farář, prof. českobratrského náboženství na reálném gymnasiu v Rokycanech (1940–1949), za

nacistické okupace v protinacistickém odboji, v r. 1945 jako znalec anglického jazyka tlumočil vojákům US Army, 7. 5. 1945 je vítal, tlumočil i volání Prahy o pomoc. Ihned sundaly děti z tanků a jeli na Prahu. Žel museli se vrátit.

Josef Kónigsmark (n. 9. 1. 1881 Plzeň, z. 26. 10. 1960 Plzeň), kulturní historik Rokycanska, od 1902 podučitel v Dobřívě, pak učitel a ředitel školy v Rokycanech, sběratel pověstí. Dílo: Rokycansko, Radnicko a Zbirožsko v lidových vyprávěních (1920, 1940). Spolu s Karlem Vokáčem redigoval měsíčník Mladé Rokycansko. Uspořádal ročenku Brdský Kraj (1946) a památník Hrdinové sokolské župy Rokycanovy 1939-1945 (1947).

Libuše Koryčánková (n. 17. 11. 1917, z. 16. 9. 1988 Plzeň), středoškolská profesorka ruštiny a tělocviku na gymnasiu v Klatovech, ve školním roce 1949–1950 na gymnasiu v Rokycanech, poté asistentka na katedře jazyků Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni.

Antonín Kössler (n. 6. 4. 1833, z. 13. 12. 1905 Štýrský Hradec, tam též pochován), MUDr., „doktor lidumil“, paleontolog-amatér; jeho sběry jsou uloženy v Muzeu dr. Boh. Horáka v Rokycanech.

Václav Koukolíček (n. 23. 5. 1900 Zlonice, z. 17. 5. 1967 Rokycany), sochař v Rokycanech. Studoval u J. Mařatky a K. Štipla na VŠUP (resp. Vysoké umělecko-průmyslové škole). Mimo volné tvorby (např. Dělnická madona) vytvořil mnoho památníků a pamětních desek v Rokycanech a okolí. R. 1933 byl vyhoštěn z polského Lublinu jako obtížný cizinec, pak se teprve usadil v Rokycanech.

Jaroslav Koutský (n. 18. 6. 1929), vystudoval reálné gymnasium v Rokycanech, poté Vysokou školu báňskou v Ostravě. Působil zprvu v Ostravě jako odborný asistent na katedře nauky o kovech, tváření a tepelného zpracování. Během života získal tituly: CSc., doc., DrSc. (1964), Prof. (1967), člen korespondent ČSAV (1981). Výzkumný pracovník Škody Plzeň byl od 1956 do 1965, od 1965 ředitel Ústředního výzkumného ústavu o. p. Škoda Plzeň, poté vedoucí katedry metalurgie a beztržiskového zpracování MTC Káhira (1969–1973), profesor VŠSE v Plzni (1973–1978), vedoucí odboru reaktorových materiálů ÚJV v Řeži (1978–1989), místopředseda vědeckého kolegia materiálů ČSAV (1985–1989), prorektor ZČU v Plzni (1990-1995), vedoucí katedry materiálu a strojírenské metalurgie Fakulty strojní ZČU v Plzni (1990-2001), proděkan Fakulty strojní ZČU v Plzni (2001–2005). Za svou činnost získal četná ocenění naše i cizí. Byl též členem Světové akademie materiálů a výrobního inženýrství (od 2006). Autor četných odborných publikací, z toho sedmi monografií, autor a spoluautor vysokoškolských skript a učebnic.

Miroslav Kozlík (n. 1927) autor obrazů starých zákoutí města Rokycan, jde převážně o lavírované perokresby.

Antonín Anton Kraft (n. 30. 12. 1749, z. 28. 8. 1821 Vídeň), hudební skladatel, virtuos a hudební pedagog, první violoncellista v kapele Josefa Lobkowicze. Jeho umění vysoce ocenil i Joseph Haydn i Ludvig van Beethoven.

Jaroslav Kraft RNDr., doc. (n. 9. 4. 1940, z. 10. 1. 2007 Rokycany), paleontolog, pracovník Západočeského muzea v Plzni, kurátor jeho geologických sbírek i Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech a docent na Pedagogické fakultě v Plzni. Odborně se zabýval zvláště studiem graptolitů. 18. října 2008 mu byl odhalen pamětní kámen v PP Rokycanská stráň.

Karel Kučera (8. 10. 1847, z. 27. 4. 1915 Praha), učitel hudby, dirigent, dirigování studoval u Františka Zdeňka Skuherského v Praze, kde byl i členem Hlaholu Pražského. Jako dirigent

působil v Praze, Nizze, Laganu a poté zvláště v Petrohradě, kde nastudoval a 23. října 1890 provedl premiéru Borodinova Knížete Igora. Pochován v Rokycanech.

Ivan Kusnjer (n. 10. 11. 1951), operní pěvec – barytonista, v letech 1977–1975 člen opery Státního divadla v Ostravě, 1981–1982 Státního divadla v Brně, od 1982 člen opery Národního divadla v Praze.

Jaroslav Kyncl (n. 1922), učitel v Rokycanech, autor studie Rokycansko v literatuře a umění (1964).

František Josef Lehner (n. 6. 6. 1837, z. 1. 3. 1914), hudební skladatel, od r. 1883 do r. 1914 vinohradský arciděkan u sv. Ludmily na Vinohradech, od 1875 předseda Hudební sekce Akademie křesťanské, předseda Všeobecného spolku pro církevní hudbu, od 1875 vydával časopis Method, kunsthistorik církevního umění, vydával Dějiny umění národa českého, studie o chrámové hudbě, polyfonii, lidové písni.

Karel Líkař (n. 31. 10. 1885 Plzeň, z. 15. 12. 1961 Rokycany), profesor-klasický filolog (latina, řečtina), prof. gymnasia v Plzni, Třeboni, Klatovech, opět v Plzni, Čes. Budějovicích (Jiráskovo gymnasium); ředitel reálného gymnasia v Rokycanech (1945–26. 2. 1948). Publ.: Sto let českých divadelních představení v Plzni (1818–1918) (podle výpisků Vendelína Budila), Plzeňské divadelní jubileum (Čes. Deník, 7, č. 109), Jubilejní kronika. Šedesát let Sokola Plzeňského, 94 p. (1923).

Bronislav Losenický (n. 11. 12. 1933 Plzeň, z. 7. 5. 2006 Plzeň), plzeňský malíř, výtvarný teoretik a kritik, prof. kreslení na gymnasiu v Rokycanech.

Jiří Marek (n. 9. 7. 1905 Praha, z. 2. 7. 1976), od 1. 9. 1933 prof. na reálném gymnasiu v Rokycanech, od 1951 na katedře fyziky Pedagogické fakulty UK, pob. v Plzni, doc., matematik, fyzik, astronom, Významně se zasloužil o vybudování rokycanské hvězdárny. Činný i literárně.

František Neuwirth (n. 26. 8. 1895 Malenovice, z. 15. 8. 1957 Dobřív), MUDr., univ. prof. na UK Praha, stomatolog, absolvent reálného gymnasia Rokycany 1913.

Karel Neuwirth (n. 24. 9. 1893 Malenovice, z. 6. 4. 1970 Praha), MUDr., urolog, univ. prof. v Brně, absolvent reálného gymnasia v Rokycanech 1912 (bratr předešlého).

Jakub Optalius z Třebnice (n. 1599 Čáslav, z. 17. 10. 1671 Rokycany), hutní odborník, 1631–1671 purkmistr, v Rokycanských železárnách od r. 1627, humanistický básník.

Jan Duchoslav Panýrek (n. 19. 1. 1867, z. 27. 12. 1940 Praha), MUDr., doc., pražský lékař, chirurg, zakladatel školního lékařství, doc. nauky o první pomoci na České vysoké škole technické, publicista odborné literatury, do sborníku Brdský kraj psal pod pseudonymem Gregorias.

Jiří Pehe (n. 26. 8. 1955), politolog, vystudoval práva na UK v Praze, 1981 odešel do exilu, v USA vystudoval politické vědy na Kolumbijské univerzitě v New Yorku, od roku 1994 se usadil v Praze; od 1997 poradce prezidenta Václava Havla, od listopadu 1997 ředitel politického odboru Kanceláře prezidenta republiky. Publicista, autor politicky sympatických a fundovaných statí.

Josef Pešek (n. 9. 2. 1906 Hlince, z. 5. 1. 1968 Rokycany), učitel (1945–1948 i v reálném gymnasiu v Rokycanech), botanik, hlavní autor díla Květena Rokycanska (1966). Jeho jméno nese chráněný dub nedaleko obce Těně.

František Purkhart (n. 17. 9. 1903 Teplice-Trnovany, z. 30. 1. 1984 Mladá Boleslav), autor četných vlastivědných článků (Minulostí Rokycanska, Minulostí Západočeského kraje).

Leopold Richter (n. 18. 5. 1878 Praha, z. 18. 4. 1949 Stod), prof. na reálném gymnasiu v Rokycanech v letech 1914–1939, malíř, autor publikace Ochetnické divadelnictví.

Gustav Ringl (n. 31. 5. 1840 Tišnovice na Moravě, z. 12. 5. 1920 Rokycany), ředitel Bedřichovy hutě, železniční odborník, pracovník místní politiky, člen zastupitelstva obce a městské rady.

Jan Rokycana (n. 1397, z. 22. 2. 1471 Praha), vystudoval „vysoké učení Pražské“ u Jakoubka ze Stříbra, r. 1424 se mu podařilo odradit Žižku od útoku na Prahu. Byl i jedním z vůdců staroměstského převratu, který 17. 4. 1427 vyrval město z rukou konzervativního husitského proudu a stal se duchovním vůdcem husitů pražského směru. Byl i protivníkem tábořských kněží. V r. 1433 hájil v Basileji přijímání pod obojí. V r. 1435 zvolen za pražského arcibiskupa „české strany“, ale papežova potvrzení se nedočkal. V roce 1437 jej Zikmund zbavil arcibiskupského místa, r. 1441 se stal „správcem duchovenstva strany Poděbradské“. V roce 1448 dobyl Jiří Prahu a tak i Rokycana se sem vrátil, tentokrát jako farář chrámu Panny Marie před Týnem. Kromě rodiště neměl už Rokycana s Rokycany nic společného, připomeňme jen, že byl autorem Postily a Basilejských kompaktát. Jeho údajný rodný domek, za nějž byl vydáván přízemní domek nad Klabavou, dnes neexistuje. 13. 8. 1882 byla na rokycanské radnici Rokycanovi odhalena deska, visící dosud na stejném místě.

Olga Runtová (n. 20. 1. 1880 Březnice, z. 26. 4. 1932 Plzeň), ač není rokycanskou rodačkou, výtvarně jim zasvětila celý život. Vytvořila stovky realistických kreseb Rokycan, její dílo má nezměrnou dokumentární hodnotu. V roce 1927 zakoupilo Národopisné muzeum v Praze 60 jejích prací.

Bohuslav Ryšavý (n. 1867 Náchod, z. 25. 5. 1917 Rokycany), architekt, projektoval rokycanskou sokolovnu a hospodářskou školu.

Jaromír Rýzner (n. 29. 1. 1914 Boskovice na Moravě, z. 20. 8. 1998 Osek), od r. 1947 děkan, posléze arciděkan, čestný občan města Rokycan, 1940–1949 prof. řím.-kat. náboženství na reálném gymnasiu v Rokycanech, 1950 zatčen, 1953 odsouzen na 18 měsíců („trest“ si odpýkával v klášteře v Želivi), po amnestii v r. 1960 dělník dehtových paliv. Poté se navrátil do Rokycan, 1. 5. 1990 odešel do důchodu a odstěhoval se do Oseku, kde zemřel.

Čestmír Řanda (n. 5. 2. 1923, z. 31. 8. 1986 Praha), činoherní herec v Divadle J. K. Tyla v Plzni, v Divadle na Vinohradech a v ND v Praze, sehrál mnoho rolí ve filmu i TV.

August Sedláček (n. 28. 8. 1843 Mladá Vožice, z. 15. 1. 1926 Písek), historik, v letech 1920–1925 uspořádal archiv města Rokycan. Autor mnoha historických a kunsthistorických děl, např. Hrady, zámky a tvrze království českého (12 svazků, 1881–1927) a mnoho dalších.

Miloš Sedmidubský (n. 21. 2. 1924, z. 12. 4. 1995 Liberec), hudební skladatel (tři opery, jeden balet aj.), syn profesora Josefa Grubera; jméno si změnil podle matčina jména za svobodna v roce 1945.

Adolf Srb (n. 27. 9. 1850, z. 14. 4. 1933 Rokycany), redaktor různých listů, do nichž ukládal své četné stati převážně politických českých dějin, politický spisovatel, autor Vzpomínek a Politických dějin národa českého. Z dalších děl např. Královské svobodné město Rokycany, Z půl století, K. H. Borovský aj. 4. 9. 1933 mu byla na jeho domě v Jiráskově ul. čp. 67/I odhalena pamětní deska.

Jiří Stříbrný (n. 14. 1. 1880, z. 21. 1. 1955 Valdice), český politik a novinář. Od začátku 20. stol. redaktor oblastních národně socialistických listů, od r. 1911 redaktor listu České slovo. V době první světové války sloužil v letech 1914–1917 v rakousko-uherské armádě, od jara 1917 aktivní účastník domácího protiválečného odboje, 1918 člen Národního výboru čs. a jeden z hlavních organizátorů převratu 28. října 1918. 1920–1935 poslanec Národního shromáždění, 1920–1926 místopředseda národně-socialistické strany, 1918–1919 ministr pošt, později ministr železnic, v letech 1925–1926 ministr národní obrany. 1926 byl pro protibenešovské názory vyloučen ze strany; založil tiskovou společnost Tempo, která vydávala bulvární Polední list a Expres. V roce 1927 založil pak fašisující stranu, jež se v roce 1930 reorganizovala na Národní ligu, v r. 1934 se sloučila s Národní demokracií a Národní frontou v Národní sjednocení a Stříbrný se stal místopředsedou. Později se osamostatnila a r. 1938 vstoupila do Strany národní jednoty. Za nacistické okupace se Stříbrný stáhl z politického života, přesto byl po osvobození zatčen a r. 1947 odsouzen na doživotí za „trestné činy proti republice“. Ve vězení napsal své paměti. Tam též zemřel. Je autorem polemického spisu TGM a 28. říjen (1938).

Václav Šach (n. 10. 3. 1918, z. 1997 Rokycany), učitel tělesné výchovy, vynikající metodik TV, na reálném gymnasiu jako prof. ve školních letech 1945/46–1947/48, později na Pedagogické fakultě v Plzni.

Václav Šantora (n. 11. 8. 1907 Lidice, z. 20. 6. 1982 Rokycany), varhaník v Lidicích (studoval na varhanické škole v Praze), později jako asistent Jaroslava Kříčky, za 2. světové války působil na Sv. Kopečku. Po 1945 hudební pedagog v Mariánských Lázních, od 1949 v Rokycanech, zde i jako regenschori. Dílo: ca 100 orchestrálních, vokálních, chrámových a varhanních skladeb.

Jan Šára (n. 29. 2. 1884 Chrudim, z. 23. 10. 1938 Plzeň), prof. reálného gymnasia v Rokycanech (dějepis, zeměpis) od 1913–1914 do 1938, historik, publikačně činný v regionální historii, zvl. Rokycan, např. ve sborníku Brdský kraj, samostatně vydal „Rokycany. Historické a kulturní skizzy“ (1935).

Šimon, Mistr z Rokycan (n. ?, z. 1. 4. 1421 Beroun, během střetu Pražanů s husity), v letech 1414–1416 děkan umění University Karlovy.

Josef Široký (n. 14. 10. 1903 Loza, z. 28. 12. 1972 Rokycany), učitel dějepisu, ve školních letech 1946–1948 též na reálném gymnasiu v Rokycanech, autor více statí v regionálním tisku o protinacistickém odboji.

Klement Štícha (n. 8. 1. 1933 Chlum u Zbiroha, z. 11. 4. 2013 Plzeň), absolvent reálného gymnasia v Rokycanech (1952), poté ČVUT, architekt, malíř, grafik, autor mozaik, aradekorů aj. Projektovatel interiér Loveckého zámečku Tři Trubky na Padrt'ském potoce v Brdech; v Rokycanech se jako architekt podílel na projektů paneláků v ul. J. Knihy spolu s ing. arch. H. Gloserem a M. Sýkorou.

Jakub Tichý (n. 18. 5. 1863, z. 27. 8. 1943 Plzeň), absolvent gymnasia v Rokycanech, učitelského ústavu v Praze, od 1882 učitel v Plzni. Od mládí se u svého otce učil klavírní hry, až nabyl značné virtuosity, koncertoval v Plzni, na koncertech rokycanského Záboje, zpíval v mužském souboru Plzeňského Hlaholu i v jeho pěveckém kvartetu, ve sboru Smetana, jehož byl spoluzakladatelem (1901) a v letech 1913–1926 sbormistrem. Po něm převzal řízení souboru Bohdan Gsellhofer.

Antonín Tytl (n. 27. 2. 1851 Rokycany, z. 19. 2. 1894), učitel, ve spisu Rokycany, královské svobodné město (1890) udává výčet některých rostlin na základě sběrů J. Hněvkovského a F. Světlíka. V Muzeu Dr. Bohuslava Horáka je uložen jeho herbář z roku 1890.

Václav Mistr z Rokycan, univ. Mistr, kanovník pražské kapituly, autor díla Grammatica versifikata (1453).

Václav Vainar (n. 23. 8. 1909 Mýto, z. 14. 8. 1998 Radnice), učitel, 1955–1957 profesor na reálném gymnasiu v Rokycanech, ředitel školy v Radnicích, sbormistr smíšeného sboru ve Zbirohu, ředitel muzea v Radnicích, cvičitel Sokola.

Miloslav Valouch (n. 20. 8. 1878 Lazce u Olomouce, z. 11. 6. 1952 Praha), matematik, fyzik, pedagog, od 1915 ředitel Jednoty čs. matematiků. 1901-1902 profesor na obecném gymnasiu v Rokycanech, před tím učitel c. K. gymnasia v Olomouci.

Vavřinec, Mistr z Rokycan (n. ca 1440), universitní mistr.

Bohumil Vendler (n. 16. 6. 1865, z. 26. 1. 1948 Praha), žák Zd. Fibicha, dirigent Akademického orchestru, hudební skladatel zvláště vokální tvorby (písní, sborů aj.).

Václav Vodák (n. 16. 8. 1914 Plzeň, z. 18. 11. 1976 Plzeň), malíř, obrazy z okolí Rokycan, jeho výtvarnou doménou byly monotypy, komunista, původně učitel, profesor na gymnasiu v Rokycanech a současně ředitel ústavu v 1969–1972, poté docent na Pedagogické fakultě v Plzni.

Antonín Wünsch (n. 15. 7. 1864, z. 1953 Praha), Msgr., sídelní kanovník na Vyšehradě, tajný papežský komoří, sekretář kardinála Schönborna, podporovatel rokycanských studentů.

Bohuslav Wünsch (n. 4. 8. 1900 Lužná, z. 19. 1. 1968 Rokycany), profesor na gymnasiu v Kolíně a v Rokycanech (1930-1931 až 1939-1959), malíř-realista krajinář, věnoval se převážně akvarelu. V r. 1923 absolvoval na AVU u prof. Hynaise a Jana Štursy. Též výborný hudebník, houslista a klavírista. Před studenty vtipnými, byť nenápadnými poznámkami dokázal zesměšňovat jak nacismus, tak komunismus. Člen SZVU, od 1963 v Tvůrčí skupině moderního realismu. Na reálném gymnasiu v Rokycanech působil jako profesor v letech 1946-1966 i jeho mladší bratr Antonín Wünsch (n. 3. 5. 1904 Nesuchyně, z. 12. 7. 1968 Rokycany).

Josef Wünsch (n. 29. 6. 1842, z. 20. 11. 1907 Plzeň), profesor na gymnasiu ve Slaném a na učitelském ústavu v Jičíně, na průmyslovce v Plzni (zde 1886-1907); cestovatel, specializující se na Blízký východ, procestoval Turecko, Arménii, Kurdistan, objevil prameny Eufratu a Tigridu a zmapoval zdejší území v rozloze 300 km čtver. (1882). Před tím navštívil však i jiné země, např. Německo, Dánsko, Švédsko (1874), Rakousko, Turecko (1875), Itálii, Sardinii, Tunis (1876), Bosnu a Hercegovinu, Dalmácii, Černou Horu (1879), Rakousko, Bulharsko, Rumunsko (1880), Korfu, Egypt (1881) aj. Sbírkou věnoval Náprstkovu muzeu. O svých cestách napsal řadu děl. V roce 1905 založil nadaci pro rokycanské studenty. Pohřben je v Rokycanech. Na jeho rodném domě byla umístěna pamětní deska.

Otakar Wünsch (28. 5. 1893, z. 6. 10. 1947 Praha), předseda Svazu novinářů od 17. 3. 1946, šéfredaktor tisku ROH. Za 1. i 2. světové války vězněn.

Rudolf Zamrzla (n. 21. 1. 1869, z. 4. 2. 1930 Praha), od 1901 sbormistr, 1904–1927 kapelník Národního divadla. Autor oper Svatební noc (prem. 1913), Simson (prem. 1921), Jidáš Iškariotský (prem. 1930), baletu Na záletech (prem. 1909), symfonických básní Leonora, Bakchos a Kavkaz, mužského sboru Leonidas na slova Petra Bezruče (prem. 1913). Napsal Přehled dějin české hudby a řadu popularizujících článků o hudebních dílech. Zamrzla je

autorem i operní kantáty *Nastolení Libušino* na text Emy Destinové (inscenováno vícekrát v červenci 1923 na Vyšehradské skále).

Miloslav Žán (n. 22. 6. 1946 Rokycany), Ing., lesní inženýr, autor díla o Padrti (2001), jako pracovník státní ochrany přírody v Plzni zpracoval inventarizační průzkumy některých přírodních rezervací Rokycanska, např. Žďár aj.

Rokycany – jedno ze středisek Barrandienu

Rokycany můžeme z geologického a zvláště paleontologického hlediska označit za jedno ze středisek Barrandienu. Jak jsme už uvedli, jde o oblast, pojmenovanou po francouzském inženýrovi a zároveň paleontologovi Joachimovi Barrandovi. Tento geologický celek, budovaný proterozoickými (starohorními) a prvohorními (paleozoickými) horninami, se táhne od jihozápadních Čech až do okolí Prahy a shrnuje v sobě nejen geologický, ale i geografický obsah a je pro svou naprostou geologickou a zvláště paleontologickou ojedinělost známý v celém světě. Jeho nejvýraznějšími celky jdou Plzeňská pahorkatina, Brdy, Hřebeny, části Křivoklátské vrchoviny, Český kras, Pražská plošina.

Rokycanská stráň při severním okraji města patří k jedněm z nejvýznamnějších nalezišť ordovických zkamenělin – převážně graptolitů – Barrandienu. Dnes je přírodní památkou o ploše 20,01 ha vyhlášenou r. 1981, je jí zalesněný svah nad nivou Klabavy a Holoubkovského potoka až po západní okraj Klabavské stráně. Zahrnuje část Kalvárie, Husovy sady a část Klabavské stráně, v níž vystupují jílovité břidlice střední části klabavského souvrství spodního ordoviku (tzv. biozóna *Holograptus tardibrachiatus*). V lokalitě převažují graptoliti a dendroidi, méně ramenonožci, korýši, konulárie a trilobiti, celkem asi 50 druhů zkamenělin. Z trilobitů jsou významní především *Euloma bohemica*, *Symphysurus pater*, z graptolitů *Tetragraptus reclinatus abbreviatus*, z ramenonožců rody *Paldiskites* a *Palaeglossa*, z korýšů *Mytocaris klouceki*. Lokalita je typická zvláště nálezy graptolitových druhů. Ze současného vegetačního hlediska je třeba jmenovat dub letní i zimní (*Quercus robur*, *Q. petraea*), klen (*Acer pseudoplatanus*), habr (*Carpinus betulus*), v bylinném patře pak pižmovku mošusovou (*Adoxa moschatellina*), kopytník evropský (*Asarum europaeum*), klinopád obecný (*Clinopodium vulgare*), dymnivku dutou (*Corydalis cava*) aj. V sedmdesátých letech 19. století byly založeny cesty a provedena výsadba nevhodných dřevin (borovice černá, akát, tis). Jde o lokalitu mimořádně významnou i z mezinárodního hlediska.

Vršíček

Významným cílem poutí zbožných obyvatel Rokycan (Rokyčáků) a okolních obcí býval kostelík Navštívení Panny Marie na Vršíčku (436 m n. m.), od města vzdálený asi 2–3 km, vypínající se na bulžňákovém vrchu již spíše nad obcí Klabavou. Svatyně má svůj původ již v roce 1680, kdy Praha byla zamořena morem a pražský apelační soud se z Prahy přestěhoval do až dosud před morem uchráněných Rokycan. A tak se měšťanostové usnesli, že na poděkování za uchránění od moru postaví ke cti Panny Marie nějakou sakrální stavbu. Jenže, zůstalo jen při slibech. V r. 1689 se mor objevil znovu, a tak Rokycanští zřídili pod Vršíčkem lazaret, sloužící za karanténu nemocných. Po třetí, a to v roce 1713, byly Rokycany od moru opět uchráněny, ale ani tentokrát Rokycanští se splněním slibu nespíchali. A mor opět udeřil v roce 1741. To teprve váhavé Rokyčáky (oni nejen pomalu tančili, ale jak vidno i konali jen s opakovanými odklady) vyburcovalo z pověstné letargie a přimělo ke splnění slibu. A tak konečně 27. 5. 1744 poklepal děkan Šebestián Tomanl na základní kámen svatyně. Jenže prostředků k stavbě bylo nemnoho a upřímně řečeno zřejmě ani příliš uměleckých ambicí. Po třech letech, r. 1747, byla konečně tato malá svatyně, jako plod lidového umění, dokončena stavitelem Janem Mourkem. Jde o centrální stavbu s presbyteriem na východní straně a kopulí ukončené lucernou s cibulkovou bání a s dvěma krátkými

věžičkami v průčelí. Uvnitř spočívá oktogonální kopule na čtyřech nosných stěnách a valená klenba s pásy sbíhajícími na tělesa pilastrů. V kněžišti jsou hlavice pilastrů zdobeny akantovým dekorem. Oltární obraz Navštívení Panny Marie přemaloval v roce 1873 plzeňský malíř Jan Herzog (1820–1886). V roce 1828 byl sem umístěn obraz Antonína Jeřábka, darovaný kostelu Josefem Hübnerem z Rokycan jako dík za záchranu života v bouři na Černém moři v r. 1819.

Roku 1893 byl kostel poničen vichřicí, interiér opraven v roce 1903; malby navrhl Josef Škropil, pozdější ředitel Městského muzea v Plzni. Poutě sem se konaly vždy první červencovou nedělí. Roku 1945 se zde konala pouť za účasti vysehradského probošta Bohumila Staška, klabavského rodáka a 6. 7. 1947 pouť u příležitosti 200. výročí postavení kostela za účasti arcibiskupa a primase Josefa Berana (1888–1969). V SOA je udáváno mnoho mešních nadací, resp. záduší za zemřelé.

V polistopadové době byl kostelík v letech 1994–1998, až dosud ne právě pečlivě opatrovaný, ba chátrající, což bylo za komunistické vlády neobvyklé, opraven podle projektu plzeňského architekta ing. Jana Soukupa.

2012 zde byla zřízena Terapeutická komunita Vršiček pro léčení propadlých drogám. Při kostelíku byla v 18. stol. zřízena i poustevna. Počátek poustevny na Vršičku lze datovat k roku 1762, kdy Česká komora vydala povolení k její výstavbě blízkosti kostela s podmínkou, že na stavbu bude použito 2 000 cihel, 12 kmenů, 2 000 šindelů aj. Zřejmě ještě téhož roku došlo k její výstavbě a k jejímu obsazení. Když roku 1782 Josef II. zrušil instituci poustevníků, stal se zdejší poustevník kostelníkem, správcem a strážcem kostela. Když r. 1803 zemřel, jeho následovník převzal funkci nejen strážce kostela, ale navíc i lesa, polností aj. V roce 1843 byla poustevna stavebně upravena (není však známo v jakém rozsahu). Na fotografii z počátku 20. stol. je zachycena přízemní, půdorysně zřejmě obdélníková budova s valbovou střechou. V roce 1930 byla ještě obývána čtyřmi osobami. V r. 1951 však vyhořela (do té doby zde žila „poustevnice“ paní Cilínková); budova nebyla už obnovena a místo, kde stála, pohltil les.

Impulsem k výstavbě schodiště ke svatyni byla nehoda. 27. 6. 1893 celebrant bohoslužby kardinál Schwarzenberg na zřejmě nezpevněné cestě uklouzl a upadl a tak pro bezpečnější přístup ke kostelu o odchod od něj byla svahová cesta opatřena schody. Jména jejich donátorů jsou na nich dodnes dobře čitelná. Kříž nad schodištěm umístil Jan Nekola.

Od kostela je nádherný rozhled po okolí a na samotné Rokycany. Tady je vidět, že samotné město leží v údolí okolo řeky Klabavy obklopené nádhernými zalesněnými vrcholy Žďáru, Čiliny a Kotle. Dnes překlenuje údolí řeky estakáda dálnice D5 z Prahy do Německa.

S Vršičkem nutně souvisí i dětská letní zotavovna. S návrhem na stavbu přišel jako první dr. Bohuslav Horák. Na schůzi „pro ochranu dětí a péči o mládež v roce 1918“. Představitelé obce a některé další organizace jako „České srdce“, „Spolek pro potírání tuberkulózy“ a „Místní komitét Červeného kříže“.

Ozdravovna měla být zřízena pro děti slabé, podvyživené, chudokrevné, nebo po přestálé křivici. Bylo vybráno místo na jižním svahu vršku Vršiček. Celá stavba vyšla na 45.000,- Kč. Jednalo se o dřevěnou stavbu bez podezdívky. Otevření proběhlo 24. 8. 1919.

Po napadení dřevomorkou musela být stavba stržena a začala stavba nové ozdravovny nákladem 120.000,- Kč. Původní kapacita byla 60 dětí. V roce 1930 byla přistavěna nová jídelna a kapacita rozšířena na 80 dětí. Ozdravovna byla jediným zařízením v západních Čechách. Taxa byla úměrná době – 5x denně stravování, ubytování, nocleh a pedagogický a lékařský dozor. Děti věku 4-6 let platily 9 Kč, 6-12 let 10 Kč, 12-14 let 12 Kč, a nejstarší 14-16 let 14 Kč denně.

Z počátku dojížděl na lékařskou kontrolu rokycanský MUDr. Říha. Později se ujala praxe, že po dobu pobytu dětí tu byl zaměstnán lékař nebo medik.

Pro děti platil pevný denní řád a hlavně se dbalo na dobré stravování a pohyb v přírodě. Za II. světové války zde byla umístěna jednotka Wehrmachtu, ale ti se již v dubnu 1945 připravovali na útěk a také před koncem měsíce ozdravovnu v demoličním stavu opustili.

Poz.: Smrkový vrch (443,4) je méně výrazné, leč vyšší, dvojče Vršičku, tyčící se od něho západoseverozápadně až západně. Jeho vrchol je zalesněn, byť s vystupujícími bulžňákovými skalkami.

KLABAVA – obec

První zmínka o obci pochází z roku 1401.

Ves vypálena nesporně vojsky Jiřího z Poděbrad v r. 1450 po vítězné bitvě se Strakonickou jednotou a ještě k roku 1575 se Klabava udává jako pustá ves i r. 1637 (kdy zde byla vystavěna tzv. nová huť násl. roku zničená Švédy).

Historii této obce, stejně jako sousedních Ejpovic, mnoho let silně ovlivňoval, až přímo určoval, výskyt zdejší železné rudy.

Geologické poměry na katastrech obou obcí a železářský průmysl v dávnější nebo relativně nedávné historii exaktně a podrobně popsal Martin Lang ve své publikaci „Kterak železo z moře do Rokycan přišlo“, proto se sami těmito záležitostmi zabýváme poměrně stručně a zájemce o hlubší problematiku tohoto tématu odkazujeme na Langovu práci. Uvádíme však některé skutečnosti, které Lang ve své studii neuvedl.

Řeka Klabava tu protéká krajinou, jež v pozdějším ordoviku byla po dobu 120 000 000 let přeplavena mořem, které nám, kromě světově mimořádně významných zkamenělin, dnes odhalujících tehdejší zdejší život, zanechalo na svém dně sedimentární železné rudy, jež v historických dobách daly vznik rozsáhlému průmyslovému podnikání, nemalou měrou pak ovlivňující regionální dějiny celého území, a to v takovém měřítku, že okrajové části Brd, ojediněle i jejich vnitřní části, byly v 18. století hlavním výrobcem kujného železa v Čechách, jehož produkce se v roce 1750 rovnala asi 85% veškeré české výroby.

Z dalších ordovických hornin to jsou mimořádně významné křemence a břidlice s množstvím světově proslulých paleontologických lokalit.

Útvar ordoviku (konkrétně ordovický arenig) zde nasedá na proterozoické podloží. Jeho klabavské souvrství je až 300 m mocné s pestrou paletou zkamenělin graptolitů, brachiopodů, ojediněle též trilobitů. V tomto období se zde uplatňovala i sopečná činnost, jež po sobě zanechala tufy a tufity. Izolovaná pánvička mezi Ejpovicemi a Tymákovem je pozůstatkem karbonského útvaru z posledního období prvohor.

Seménková oolitická ruda (hematit, krevel) vysedimentovala ze zdejšího mělkého ordovického moře, při jeho pobřeží nebo v jeho lagunách před asi 480 milióny lety. Seménková se jí říká proto, že je charakteristická malými zrny o průměru ca 1 až 2 mm.

U obce se nacházelo mezi břidlicemi asi 1 m mocné ložisko, níže však až 13 m mocné ložisko. Písemné doklady o těžbě máme až ze 17. století (1643 a 1690), i když podle archeologických nálezů z poslední doby je pravděpodobné, že nejen k těžbě, ale i k jejímu zpracování docházelo zřejmě už ve 13. století, kdy už zde existovalo hornické sídliště (JEŽEK 2013).

Zpočátku se dobýval hnědel (přesněji limonit), a to povrchově tzv. železný „klobouk“ čili gossan, jenž byl dostatečně vhodný pro technologii tehdejšího zpracování, když se k tavení rudy používalo dřevěné uhlí, získávané v milířích z blízkých lesů. Po vyčerpání limonitu bylo nutno „ponořit“ se hlouběji do země, kde se nacházel železem bohatší krevel (hematit).

Rozloha těchto rudných výměr činila v roce 1877 asi 2,7 mil. m čtverečních. Průměrný obsah železa byl mezi 28-32% Fe, což z hlediska tehdejší technologie bylo poměrně příhodné až optimální. Vyrobené surové železo mělo vyšší obsah fosforu, což se hodilo k výrobě odlitků. Ruda se těžila převážně ve štolách, jež byly raženy do svahů kopců nad oběma břehy řeky Klabavy. Kromě toho zde byly raženy štoly i ze svislé šachty. Doly dostávaly jména po svatých; byl zde důl sv. Aloise, sv. Barbory, sv. Ignáce, sv. Jakuba, sv. Josefa, sv. Antonína Paduánského, U Hájka, U Levého, Prokop aj. Mnohá důlní díla měnila však během dob svá jména (LANG 2007). Počátkem 20. století měly doly až 14 pater.

V 19. století zde těžilo rudu více majitelů, např. Pražská železárenská, Petzold a spol., Metternich aj., takže na přelomu 19. a 20. století tu bylo známo až 40 dolů.

Rokycanští již dávno věděli o ložiskách železné rudy v okolí Klabavy a kalkulovali, že by zdejší ruda mohla městu pomoci z nelehké finanční situace a zajistit zdroj příjmů. Hutě, jež zde u zdroje rud byly postupně založeny, buď doly přímo vlastnily, nebo si je pronajímaly.

V r. 1637 se v Klabavě začala stavět první vysoká pec. Nevydržela dlouho. Opětný vpád Švédů v roce 1639 byl její záhubou. Další byla zprovozněna až r. 1643. S pecí souvisela slévárna, z níž se do forem odlévalo přímo a dva zkujňovací hamry k výrobě kujného železa. Po šesti až sedmi letech dosáhla výroba asi 134 tun. V roce 1671 byl odléván výrobek pro hraběte Khuna, z r. 1693 je uložen odlitek – hmoždíř, dnes v Muzeu dr. B. Horáka v Rokycanech.

V roce 1670 bylo u obce odkryto další poměrně mocné a bohaté ložisko. To bylo příčinou výstavby nové pece v roce 1690 pod dnešním rybníkem. Veškeré suroviny pro klabavskou huť byly dováženy místními sedláky.

V roce 1753 měli v Klabavě jednu vysokou pec a tři hamry, r. 1799 zde postavili druhou pec, vyšší než první o výšce 710 cm. V první čtvrtině 19. stol. zde působil jeden z předních železářských specialistů Michael Balling (1776-1848). V r. 1846 byla zde v provozu jen jedna pec.

V roce 1853 byla zde postavena pudlovna s dvěma pecemi, ale po sedmi letech její provoz skončil. Tehdy zde pracovalo 220 horníků a hutníků a tři úředníci.

Hráz rybníka pro využití vodní síly byla budována v letech 1855-1860 (KLÍMA et KLETEČKA 2001).

Stará pec byla v roce 1869 zbořena a vystavěna nová větší a tehdejší rozvoj strojírenství a výroba odlitků si vyžádala v roce 1874 postavení strojírny a úpravny a dvou kuploven k odlévání strojírenských výrobků. V r. 1875 jsou zde doloženy dvě nové vysoké pece o výškách 10,44 m, dvě kuplovný a tři hamry. Po dvou letech tu pracovalo 350 dělníků.

Po překonání krizových let (kolem r. 1873) došlo později k opětnému, leč krátkodobému rozkvětu železáren za Ing. Jakuba Salzmana v r. 1891, kdy zde bylo zaměstnáno 204 dělníků.

Všechny hamry byly však zrušeny už v r. 1885, v roce 1890 pracovaly ještě střídavě dvě vysoké pece s výrobou 1500 tun surového železa a 100 tun odlitků. Odlitky (trouby, kanalizační litina, litina ozdobná a umělecká, např. i dvě desky s reliéfem Jana Rokycana podle návrhu sochaře Josefa Strachovského apod.) šly dobře na odbyt.

Jenže v důsledku odkrytí nových ložisek v zahraničí poklesla cena surového železa, zdejší rudné doly byly opouštěny, až v devadesátých letech 19. století byla zastavena práce na posledním dole, ty byly zasypány nebo zatopeny a dnes už se ani neví, kde všude se doly nacházely. Vysoké pece v Klabavě vyhasly v roce 1892.

Po odstavení vysokých pecí výroba litiny pokračovala, až v r. 1898 se výroba zvýšila na 4555 t zboží. Klabavské železářny vyráběly parní a důlní stroje, čerpadla, zařízení vodovodů, hospodářské stroje, nářadí, mlýnské stroje, pily, transmisy, polní kovárny, odpadní mříže, sifony, hydranty, ozdobné talíře, sošky, náhrobní kříže, reliéfní obrazy, žehličky aj.

Železářny byly známy v širokém okolí pro kvalitu výrobků a na nejrůznějších výstavách oceňovány nejvyššími cenami, bronzovou medailí na Všeobecné zemské výstavě 1891 v Praze, zlatou medailí na Okresní hospodářské výstavě v Rokycanech 1896, zlatou medailí na výstavě architektů a inženýrů v Praze 1899. Ve slévárně v Klabavě pracovalo v roce 1903 270 dělníků. Obec měla v té době 100 domů a 825 obyvatel.

Výroba litiny v kuplovnách však ještě pokračovala, ale v době první světové války byla výroba silně omezena. Naplno se rozběhla ještě po převratu po roce 1918, nicméně hipomobilní doprava se silně prodražovala a tak v roce 1926 byl provoz na Klabavě ukončen, neboť v té době už úspěšně fungovaly železářské podniky v Rokycanech. Areál zdejšího průmyslového podnikání se však naštěstí dochoval do současnosti.

Opuštěnou železářnu koupil v roce 1940 uzenář a řezník Karel Šůla, který zde zřídil udírnu a továrnu na masné výrobky, konzervárnu a současně i jatka, ale po „Vítězném“ únoru 1948 provoz převzal n. p. Masna Plzeň. Později i tento provoz zde ustal, část objektu propůjčila obec sdružení chovatelů a v roce 1993 prodala soukromníkovi ke zřízení hostince a prodejny potravin.

Z původního komplexu továrních budov se do dnešních dnů (současnosti) zachovala budova tzv. Šichtamtu (čp. 61) a 26 m vysoký komín (podle KLÍMY a KLETEČKY 2001 postavený r. 1870), který od roku 1979 sloužil několik let jako vhodný objekt k zahnízdění čápa bílého (*Ciconia ciconia*), k úspěšnému zahnízdění s vyvedenými mládřaty (s vyvedením mládřat došlo např. v letech 1992, 1993, 1995, pak bylo hnízdo příležitostně navštěvováno až r. 2013 na něm opět pár zahnízdil, i když ne zcela úspěšně, stejně tak zde měl pár čápů hnízdilo i v r. 2014).

V Klabavě byl, i když v kratším časovém úseku, v provozu ještě další průmyslový podnik, nesoucí název Ing. Skála a Kozák, továrna čerpadel a slévárna Klabava. Stávala na severním okraji obce v místech starší, od r. 1910 fungující zámečnické dílny Fr. Kozáka (n. 1884, z. 1954) v letech 1920-1957. Výstavbu podniku zajistil Kozákův společník Ing. Václav Skála (n. 1886, z. 1957), v němž se odlévala litina (stavební, kanalizační, komerční) a odlitky pro strojírenství. Starší kuplovna pro odlévání litiny byla zřejmě r. 1941 nahrazena novou, přivezenou ze zrušené slévárny v Horomyšlicích. Ve strojírně se vyráběla čerpadla nejrůznějšího druhu, automatické vodovodní stanice, stroje na drátěné pletivo aj.

Za konjunktury měla firma až 53 pracovníků, ale r. 1927 Kozák odešel do Rožmitálu pod Třemšínem, což mělo negativní důsledek na chod podniku, navíc v době krize se pracovalo jen několik málo dní v týdnu. Naštěstí i po uvalení konkurzu r. 1936, po němž hrozil zánik továrny, se podařilo mu zabránit. Na sklonku druhé světové války zaměstnávala firma 37 zaměstnanců a po ní ještě běžela výroba odlitků pro železniční hradla, ve strojírně, v níž byly ještě za války stroje převedeny na vlastní motorický pohon, pokračovala výroba čerpadel a nově výroba podvozků pro zemědělské vozy.

R. 1950 byla továrna vyvlastněna, dostala národní správu, a krátce na to výroba skončila úplně; její zařízení si rozebraly různé podniky a po smrti ing. V. Skály byly její budovy zbořeny. Zde od r. 1944 působil jako dílovedoucí, pozdější významný slévárenský odborník, syn ing. Václava Skály, ing. Miroslav Skála (n. 9. 6. 1921, z. 1. 6. 2008), absolvent reálného gymnasia v Rokycanech, kde maturoval v r. 1940 (HUČKA 2013).

Klabavy se nemálo dotklo podnikání od poloviny padesátých let 20. století, nicméně šlo o stejný osud, který potkal zvláště sousední Ejpovice, o tom tedy až v další kapitole.

Dnes je Klabava bez průmyslu, v provozu je zde několik drobných (menších) provozoven, např. firma Rabovský – výroba instalačních objímek, firma Vimex – Jaroslav Vokurka – výroba plastových oken, venkovních rolet, žaluzií, garážových vrat, shrnovacích dveří apod. V obci stojí ještě pomník padlých občanů v první a druhé světové válce.

Nádrž (vodní dílo) Klabava byla budována od 1. 3. 1954 do 15. 1. 1958. Stavěl ji n. p. Výstavba kladenských dolů.

Jde o sypanou zemní hráz, resp. přehradní dílo o výšce 12,6 m a délce 403,6 m. Kóta koruny hráze se nachází na 352,6 m n. m. Normální provozní hladina je udržována na kótě 344,5 m n. m. Hráz má dvě spodní výpustě, bezpečnostní přeliv.

Práh přelivu leží na 345,70 m, což je kóta maximální hladiny v nádrži. Údaje o velikosti zatopené plochy se podle různých údajů liší.

Podle jednoho pramene měří 63 ha, podle druhého je hladina volné plochy 45 ha, při nejvyšším možném naplnění až 118 ha. Při zvýšení hladiny na kótu 351,5 m n. m. by vodní hladina zaujímala rozlohu 129,14 ha, což je maximální zátopová plocha. Za normálního stavu hladiny zbývá tedy ještě plocha 84,14 ha. Největší hloubka nádrže je 4,5 m a její objem činí asi 5,733 000 kubických metrů. Nádrž zatopila i Rezlerův mlýn, stojící dříve při cestě z Klabavy do Rokycan.

Účelem její výstavby byla ochrana železnorudných dolů před „malými povodněmi“ na řece, leč ne vždy s požadovaným efektem. Manipulací na vodním díle dochází totiž sice k zmírňování, ale naopak může dojít i k zvyšování povodňových vln na řece pod nádrží.

Už výstavbu hráze provázely problémy, byla totiž poškozena povodní v červenci roku 1954 (zvednutá hladina Klabavy zatopila tehdy částečně i doly, z nichž musela být voda poté vyčerpána silnými čerpadly). Během povodně v roce 2002 vtok Klabavy do nádrže dosáhl 340 m kub./sec., odtok 240 m kub./sec.

Po skončení provozu dolů má nádrž spíše rekreační využití a je vyhledávána i pro rybaření. Pod nádrží však byla řeka Klabava spoutána nevhodnou regulací do rovného řečiště, jíž byl tok převeden na ekologicky zcela nefunkční kanál.

MATTAS (1981), který v letech 1971–1980 sledoval avifaunu přilákanou rozměrnou vodní hladinou přehrady a jejího nejbližšího okolí, zde napočítal výskyt 83 ptačích druhů. Z těch nejzajímavějších to byly potáplice severní (*Gavia arctica*), potápka roháč (*Podiceps cristatus*), bukáček malý (*Ixobrychus minutus*), kopřivka obecná (*Anas strepera*), čírka modrá (*Anas querquedula*), čírka obecná (*Anas crecca*), ostralka štíhlá (*Anas acuta*), lžičák pestrý (*Anas clypeata*), polák velký (*Aythya ferina*), hohol severní (*Bucephala clangula*), vodouš rudonohý (*Tringa totanus*), břehouš černoocasý (*Limosa limosa*); kachna divoká (*Anas platyrhynchos*) zde byla zjištěna v zimě v hejnech přes 400 ks. Racek chechtavý (*Larus ridibundus*) zde poprvé zahnížil v roce 1976, v blízkosti nádrže byl pozorován i dudek chocholatý (*Upupa epops*) a mnoho druhů zvláště pěvců. Zajímavostí je, že kormorán velký (*Phalacrocorax carbo*), který se zde dnes v zimě vyskytuje až v 300hlavových hejnech, byl zde pozorován poprvé v hejniku 7 ex. v roce 1979.

Klabava nežila v minulosti jen děním okolo železné rudy, nýbrž tu byly i jiné události. Připomeňme si aspoň ty významnější.

Zdejší škola byla založena r. 1833, byla to dřevěná budova, jež se postupně z jednotřídní měnila na trojtřídní, v roce 1921 bylo zde v tehdy dvoutřídní 60 žáků. Do vyšších škol docházely děti pěšky do Rokycan okolo Rezlerovic mlýna. Obecná škola zde fungovala do roku 1982, pak už děti jezdily do Rokycan.

V roce 1855 byla postavena hráz pro zdejší rybník, ten je v současnosti bez vody a jeho bývalé dno je dnes zarostlé.

R. 1895 vznikl Sbor dobrovolných hasičů.

R. 1898 založili klabavští ochotníci spolek Mošna, který fungoval až do roku 1964 a klabavští ochotníci si troufli i na operety.

V roce 1948 byla otevřena železniční zastávka Klabava.

V r. 1973 postaven nový most přes řeku Klabavu v obci.

Dálniční most přes řeku Klabavu, poměrně již vzdálený od obce, byl budován v roce 1992. má délku 562 m, uvnitř je průchodný pro revizi stavu pilířů, s vnitřním osvětlením a má dvojí zakřivení – výškové i směrové. Téhož roku (1992) pokračovala výstavba dálnice v úseku Klabava – Svojkovice.

Nedaleko železniční zastávky se nachází přírodní památka **Pod Starým hradem**, vyhlášená v roce 1972 o ploše 0,93 ha (též Hrádek u Klabavy) na ochranu fauny nejvyšších partií klabavského souvrství českého ordoviku jako mimořádně významné naleziště ramenonožců, graptolitů, trilobitů, břichonožců v celém Barrandienu, které objevil rokycanský sběratel Karel Holub se svým synem. Tato památka je tvořena hlubokou erozní rýhou, území je rozděleno železniční tratí na dvě části. Ve východním svahu rýhy se nacházejí výchozy ordovických eulomových břidlic (klabavské souvrství) o mocnosti až 300 m s graptolity rodů *Azygograptus*, *Holograptus*, *Tetragraptus* aj., ramenonožci rodů např. *Paldiskites* a *Rafanoglossa*, konulářiemi, hyolitami (např. *Hyalolithus klabavensis*) a trilobity, z nichž je významný první nález trilobita *Euloma bohemicum*. Podle něho se tato fauna nazývá Eulomová. V západním svahu erozní rýhy vycházejí na povrch polohy sedimentárních železných rud (KRAFT 1992). Příkré svahy rokly porůstá v bylinném patře přirozený smíšený, i když ochuzenější dubohabrový les (svaz *Carpinion*) s jaterníkem trojlaločným (*Hepatica nobilis*), ptačincem velkokvětým (*Stellaria holostea*), kopytníkem evropským (*Asarum europaeum*), svízelem lesním (*Galium sylvaticum*), hrachorem jarním (*Lathyrus vernus*) a dalšími druhy. Z vlastního „Starého hradu“, snad ze 14. století, se do současnosti zachovala už jen jediná zeď dávné obytné věže, trčící nad železniční tratí. O dějinách hradu není však mnoho konkrétního známo.

Jeho majiteli byli původně páni z Ejpovic čili Ejpovičtí; v roce 1331 hrádek koupil plzeňský měšťan Konárd z Dobřan, pak se majitelé objektu střídali, ale už v r. 1591 je udáván jako pustý. Stojí na malém terénním ostrohu, jeho obranný val zanikl výstavbou železniční tratí v r. 1862, na západní straně jsou však dosud patrné pozůstatky příkopu. (Ve spárách zdiva zříceniny roste sleziník routička (*Asplenium ruta-muraria*).

Rokle na východní straně je onou, výše zmíněnou, paleontologickou lokalitou.

Klabavští rodáci:

Ladislav Císař (n. 15. 3. 1901), malíř-krajinář. V letech 1938-1945 působil v Prostejově, od r. 1945 působil v Klatovech jako profesor.

Svojmír Mikulík (n. 26. 3. 1869, z. 27. 4. 1952 Praha), český těsnopisec, spolu s A. Heroutem autor návrhu, jenž se stal základem čs. těsnopisné soustavy, schválené r. 1921 Ministerstvem školství ČSR jako soustava Heroutova-Mikulíkova. Mikulík je autorem, resp. spoluautorem, četných učebnic těsnopisu.

Bohumil Stašek (n. 17. 2. 1886, z. 8. 8. 1948 Praha), Msgre, církevní hodnostář, politik a publicista. Na kněze byl vysvěcen r. 1909, do r. 1915 kaplanem v Mýtě, poté vikářem, od 1932 sídelním kanovníkem vyšehradské kapituly; 1918-1938 vůdčí představitel Čs. strany lidové, i když zde opačného směru než jaký zastával Mons. Jan Šrámek. 1923-1925 šéfredaktor Lidových listů, 1934 založil nakladatelství Vyšehrad, 1930-1938 zemský předseda Čs. strany lidové, 1925-1939 poslanec Národního shromáždění. V roce 1938 stoupenec rozhodné obrany ČSR a odpůrce Mnichova; od počátku r. 1939 se činně zúčastňoval organizací národně-obranných akcí. Jako vynikající kazatel pronesl odvážné protinacistické vlastenecké kázání 13. 8. 1939 při pouti u sv. Vavřinečka nad Domažlicemi, jež vyvrcholilo přísahou asi 120.000 poutníků věrnosti vlasti. Za kázání byl Stašek nacisty zatčen a po celou dobu druhé světové války vězněn v koncentračním táboře Dachau, kde přišel o oko. Z vězení se vrátil a již v roce 1945 se stal funkcionářem Svazu osvobozených politických vězňů. 28.

října 1945 sloužil v chrásteckém biografu mši sv. za nacisty umučené a popravené chrásteckými občany. Na rodném domku má Stašek umístěnou pamětní desku. Čestný občan Rokycan.

František Šeracký (n. 11. 8. 1891, z. 27. 9. 1942 Praha), od 1927 mimořádný, od 1937 řádný profesor experimentální psychologie na filosofické fakultě UK v Praze. 1927–1939 ředitel Ústředního psychotechnického ústavu. Zabýval se též pedopsychologií. Autor četných odborných děl z psychologie a psychotechniky. Jeho otec Jan Šeracký (n. 9. 8. 1859, z. 17. 12. 1922) byl řídícím učitelem v Klabavě.

Vojtěch Bohuslav (n. 1. 2. 1870 Osek, z. 24. 4. 1952 Nová Huť) a Jan Brothánek (n. 1866, z. 1917), správci Železáren města Rokycan v Klabavě, autoři první české studie O slévárenství železa (Český mechanik, Praha, 1901–1902), poctěné první cenou v soutěži vypsané Spolkem absolventů průmyslových škol v Plzni.

Současným klabavským občanem je i výtvarník **Vladimír Líbal** (n. 11. 11. 1954 Mělník), mj. signatář Charty 77.

EJPOVICE

Podobně jako sousední Klabava i novověké dějiny a osudy Ejpovic určovala železná ruda, takže mnohé, co bylo řečeno u Klabavy, můžeme vztáhnout i na Ejpovice.

Přesto se nejprve zastavme u obce jako takové.

První připomínka obce pochází z roku 1331, kdy patřila špitálu sv. Máří Magdalény města Plzně. K roku 1375 se připomínají vladykové Ejpovští.

Od roku 1379 byl pánem v Ejpovicích Ctibor ze Švamberka, poté V. Tavák a Jindřich Labuť, jemuž patřily do roku 1414.

Počátkem 15. století se majitelem obce stal Bozděch ze Štáhlav, r. 1505 (1506) Staněk z Pavlovic. Po roce 1520 měl obec v majetku Ondřej z Roudné, po něm bratři Točnickové z Křimic.

V roce 1537 (jiný údaj 1557) byla obec prodána městu Plzni. Po třicetileté válce, během níž v kraji bezuzdně řádili Švédové, zůstaly její dvory pusté. Až v letech 1653–1655 tu sídlilo pět „sousedů“ a tři chalupníci. Největší usedlostí byl mlýn čp. 41, i když v roce 1652 byl zruinován bratry Pexovými. Vlastnil jej Martin Schneidevind a jeho potomci, od roku 1761 jej vlastnil Jan Bílý, od roku 1772 do r. 1800 Jan Cígener (Sígner?). V roce 1779 zde stály usedlosti čp. 1–53.

Na severozápadním okraji obce stával komplex dvora, na jehož severní straně se dochovala část hospodářské budovy, dnes dělená na č. 43, 44 a 45. Tento objekt byl až do roku 1930 kryt doškami.

V obci se silně oživil společenský ruch a obchod po vybudování císařské silnice Plzeň – Rokycany, vedoucí přes obec, vzmožila se i nová zájezdní hospoda.

R. 1863 byla v obci otevřena jednotřídní škola, v roce 1884 i druhá třída.

V roce 1904 byla na návsi dokončena výstavba kaple sv. Václava s věží s bání a 28. září t.r. vysvěcena. První světová válka měla na svědomí 20 životů občanů Ejpovic, kteří zahynuli na světových bojištích.

Po válce se zde 40% obyvatel živilo zemědělstvím, průmyslem 50%, jiných povolání bylo 10%.

Roku 1931 bylo v obci 240 kusů krav, 45 plemenic prasat, koně měli jen rolníci. Z rostlinné výroby se nejvíce pěstoval pšenice, méně žito, pak oves, brambory, ječmen. Kronikář lká nad skutečností, že v té době mizí idyla venkova, neboť se zde staví nové

rodinné domky, do obce přichází mnoho přistěhovalců do volných bytů, jejichž ceny jsou nízké.

V roce 1935 bylo v průmyslu zaměstnáno 75% obyvatel, v zemědělství už jen 23%. Vlivem krise však mnoho lidí bylo bez práce.

Roku 1939 byla zahájena výstavba ejpovického hřbitova podle plánů Václava Berana z Rokycan (dosud byli ejpovičtí pochováni převážně v Dýšině) a v srpnu téhož roku dokončena. Hřbitov byl zasvěcen sv. Václavu, podle patrona ejpovické kaple.

V době nacistické okupace založil Jan Rajchart v obci odbojovou skupinu „V boj“. Měla 12 členů, kteří se scházeli v podkroví školy čp. 87 a připravovali se na bojové akce. Roku 1943 byl Rajchart zatčen, odsouzen k smrti a 29. 9. 1944 v Dráždanech popraven (o něm viz stať o odboji v Rokycanech).

Na sklonku války, od r. 1944 až do jejího konce hloubkový letci silně ochromovali železniční dopravu procházející obcí.

Od prvních měsíců r. 1945 se v Ejpovicích objevovali tzv. Flüchtlingslager, čili „národní hosté“, němečtí utečenci převážně z Pruska, prchající před postupující Rudou armádou. 75 osob bylo ubytováno v hospodě U Salzmannů a 64 osob ve škole. 20. dubna 1945 zabrali Němci v obci 18 koní.

Večer 6. května 1945 se zde objevily první tři americké tanky, avšak vrátily se do Plzně. Z Prahy, z kasáren Pod Bruskou, došel do Ejpovic 8. května útvar vojáků Wehrmachtu putující na západ do zajetí ruskou armádou. Pokud se nějaký zajatec pokusil o útek, byl americkým doprovodem ihned zastřelen. Podle Pamětní knihy obce Ejpovice jich bylo 26. Transport byl odveden do kasáren v Plzni. Další útvary byly zastaveny na východním okraji obce a utábořily se u čp. 89 v polích podél silnice. Na sokolském cvičišti bylo utábořeno asi 4.000 německých civilistů.

Zajatecké tábory se množily po obou stranách státní silnice a na západní straně Ejpovic byl zřízen tábor zajatých esesmanů, celkem zde bylo americkými vojáky shromážděno na 40.000 německých zajatců, příkopy byly plné ručních zbraní, jako pušek, samopalů, kulometů, granátů, dále přileb a další výzbroje a vojenské výstroje.

V restauraci U Salzmannů měli američtí vojáci vojenskou kuchyň (Pamětní kniha obce Ejpovice 1919-1967, CIRONIUS 1990).

V roce 1947 bylo U Salzmannů zřízeno první kino.

A přišel „Vítězný“ únor 1948 s důsledky, jež se v jednotlivých obcích od sebe příliš nelišily.

Roku 1950 byly zrušeny soukromé živnosti, hospody U Salzmannů a U Nikitů přejmenovány na Jednotu, řeznictví na Masnu.

Tylův mlýn se 1. února 1951 stal státním statkem i s pozemky a hospodářskými budovami, po roce byl zrušen a budovy postoupeny rudnému průzkumu (viz níže).

V červenci 1952 bylo přes odpor četných zemědělců založeno JZD, a to hned tzv. třetího typu. V té době bylo v obci 328 ks skotu, 152 krav, 186 prasat, 32 prasnic. V roce 1953 byl vybudován družstevní kravín. Pozoruhodné je, že 15 zemědělců z družstva vystoupilo, obdrželi sice původní výměru svých pozemků, ne však už své pozemky. Družstvo mělo 137,34 ha půdy, soukromníci 156,20 ha.

V roce 1957 byla na další nátlak rozšířena členská základna místního JZD, a tak 331 ha zemědělské půdy bylo převedeno do „socialistického sektoru“. Přesto dva zemědělci se rozhodli hospodařit samostatně. Družstvo mělo 238 kusů skotu, z toho 100 kusů krav, 509 prasat, z toho 111 kusů prasnic. Roku 1979 byla JZD Ejpovice a JZD Osek sloučena v jedno. V roce 1987 se provádělo v rámci nátlakového trendu KSČ další shora nařízené odvodňování pozemků, což představovalo další neekologickou xerofytizaci krajiny.

V roce 1979 byla zdemolována poslední došková budova č. 29 (u Kolářů) ze 16. století, jejímž prvním majitelem byl jakýsi Jíra Štětina.

R. 1970 měly Ejpvovice 563 obyvatel, kteří obývali 170 domů, v roce 1980 532 obyvatel, z toho 280 žen. V té době docházelo k výstavbě nových rodinných domků, zvláště v obvodech Na zelence, Za humny i v Rákosí, takže se počet obyvatel zvýšil. V roce 1982 měly Ejpvovice 551 obyvatel. V Rákosí to bylo v místech, kde byly bourány rodinné domy před otevřením dolu a kde se nyní zakládaly zahrady s povolením výstavby nových rodinných domků.

R. 1991 došlo k poklesu obyvatel na 525, r. 1995 měla obec 511 obyvatel, z toho 244 mužů a 267 žen.

R. 1988 byla dokončena stavba kulturního sálu vedle hostince U Salzmanů, který v roce 1993 odkoupila obec od Spotřebního družstva. V hospodě U Nikitů je dnes autooprava PNEU.

Od roku 1990 do 1993 se budovala plynofikace obce, plynofikace části Pod Hůrkou, zde stály novostavby, které byly zatím vytápěny neekologicky.

R. 1982 byla dostavěna mateřská škola, základní škola byla stále dvoutřídní. Do mateřské školy chodilo 19 dětí, do základní 23 žáků. R. 1993 byla základní škola již jen jednotřídní a MŠ navštěvovalo 15 dětí. R. 1995 byla základní škola dvoutřídní, mateřská měla 15 dětí.

Rušno bylo i během výstavby dálnice D5, jež se dotkla jižní části katastru Ejpvovic v úseku rozcestí-Tymákovský lesík. Obec vznesla požadavek podchodu pod dálničním tělesem umožňujícím občanům Ejpvovic vstup do Čiliny. Dálniční úsek Mýto-Klabava byl otevřen 25. 10. 1993, nicméně další práce na tomto díle trvaly do července 1996.

V roce 1958 započal průzkum směřující k dolování kaolinu mezi Ejpvovicemi a Kyšicemi. R. 1977 se těžba kaolinu už blížila k ejpvovickému katastru. V roce 1992 podnik ZKZ Horní Bříza, těžící u katastru kaolin stále zaujímalá neurotický postoj k Ejpvovicím s přehodnocováním příslibu odškodnění obce za prováděnou důlní činnost. Avšak i v současnosti těžba pokračuje fi Lasselsberger.

5. srpna 1993 byla v obci založena Společnost pro opravu kaple sv. Václava. Dýšinský děkan P. Jaroslav Aubrecht sehnal na opravu 2.000 marek a 9. října 1994 biskup plzeňské diecéze Mons. František Radkovský za přítomnosti P. J. Aubrechta kapli požehnal, zároveň vysvětil kapličku Všech svatých (u Hadanů) a opravený místní hřbitov. (P. J. Aubrecht několik dní poté, 14. října 1994, zemřel v nemocnici v Plzni.) V kapli se mohly konat i různé kulturní akce.

Sport

Kolem r. 1914 byly v obci založeny DTJ (Dělnická tělovýchovná jednota) a zároveň i Sokol. DTJ postavila v roce 1924 vlastní cvičiště v části Pod Hůrkou.

Za německé okupace byl Sokol zrušen, místo něho vznikl tzv. Sportovní klub, ale v roce 1945 opět obnoven. Po roce 1948, kdy starší tělovýchovné spolky byly převáděny pod tzv. závodní tělocvičné jednoty, vznikla v Ejpvovicích TJ Baník. Jejím představeným se stal ředitel Západočeského rudného průzkumu Stanislav Pekárek, avšak v roce 1957 zde byl opět založen Sokol.

Tradičním sportem v obci byla česká házená, byť v soutěžích s proměnlivými úspěchy.

V roce 1967 se házenkáři Sokola Ejpvovice dostali do 1. ligy. V sezónách let 1970-1972 se oddíl národní házené stal mistrem republiky, ale už v roce 1975 byl naopak na posledním místě tabulky. Roku 1977 muži soutěžili v 1. třídě krajského přeboru. Zde se umísťovali zhruba v polovině tabulky, tedy nic moc.

V roce 1973 byla zahájena stavba tělocvičny a roku 1975 se již cvičilo.

Po sametové revoluci, už v roce 1990, se počalo s výstavbou kempu pod částí obce V Rákosí. A v roce 1991 zahájil provoz autokemp Diana na jižním břehu zatopeného dolu.

Přerušme nyní vyprávění o obci jako takové a věnujme se v jejím rámci problematice, jež mohutně zviditelnila obec v celém státě.

Obec měla to štěstí nebo spíš tu smůlu, že ležela, aspoň částečně, na ložiscích ordovické sedimentární železné rudy (oolitického či seménkového krevetu), leč na železo nepřiliš bohaté.

Ta zde byla těžena s jistotou již v 17. století (ne-li však podstatně dříve) a zpracovávána v nedalekých Horomyslicích a dalších hutích.

Zde upouštíme záměrně od podrobného popisu geologických poměrů v bezprostředním okolí Klabavy a Ejpovic a čtenáře, zajímajícího se o tuto problematiku odkazujeme na knihu dr. Martina Langa Kterak železo z moře do Rokycan přišlo (2007), přesto jsme i tuto publikaci využili k hrubému nastínění některých těchto skutečností. Navíc přidáváme další osudy tohoto kraje, jež Langova – jinak vynikající – studie nezachytila. Pozn.: Autor totiž nuceně pracoval v padesátých letech 20. stol. v Západočeském rudném průzkumu v Ejpovicích, takže mnohé skutečnosti zde můžeme podat na základě autopsie.

NĚMCOVÁ (2002) udává, že v 19. století zde existovaly doly Anton de Padua, Josef, Jan, Šimon a Juda, Johanka, Kristiánie, Aloisie, Clemens-Melanie, Bartoloměj. Počátkem 20. století se majitelem dolů stalo město Plzeň, ale r. 1912 byly prodány a. s. Petzold ve Vídni. Do počátku první světové války byla zdejší těžba nepatrná, na území 70 km² dosahovala roční těžba 2800 tun. Existovalo zde 41 důlních měř a 368 kutišť. V roce 1920 prodala firma Petzold doly Železárnám a ocelárnám v Hrádku, odtud přešly fúzi do závodu Škoda Plzeň.

R. 1921 byl provoz zastaven, v r. 1927 byly štoly zavaleny, a tak v letech 1927–1939 zde probíhaly pouze udržovací práce jen na dole Bartoloměj (Kyšice I). Byl to hlubinný důl, v roce 1939 měl třináct pater a 2489 bm chodeb, v roce 1942 18 pater.

V roce 1940 pronajala rokycanská obec svůj důlní majetek Pražské železárenské společnosti. Ta se zaměřila mj. na možnost exploatace (těžby) zdejší železné rudy při březích Klabavy u obce v tzv. dolových měřách Antonín Paduánský. Při cestě z Klabavy do Ejpovic byla navrtána i stará chodba o výšce 2,5 m, jež zřejmě směřovala ze starého dolu Antonín Paduánský k horním dílům. Ložiska rudy zde tedy leží v území dolových měř Antonín Paduánský a Jan Křtitel.

Po únoru 1948 se i zde prosadila bezskrupulózní surovost komunistického režimu nejen na linii čistě politické. Jeho hrubá síla, masírovaná primitivními ideology, se neštítla ve jménu vlastní ekonomické záchrany vyexploatovat vše, co ještě vyexploatovat šlo a co by přispělo tomuto cíli. Po zpretrhání obchodní vazby se Západem skončil dovoz kvalitní švédské rudy, dopravované k nám z větší části „po vodě“, tedy velice lacino, snažil se režim zachránit pochybně se konstitující hospodářství sáhnutím do ekonomicky i technologicky problematických, dosud v zemi zbylých zásob železných rud.

Tak tomu bylo i v Ejpovicích, resp. i v okolí obce a Klabavy, kde byla, jak už jsme se zmínili výše, železná ruda (sedimentární ordovická, oolitická či seménková – hematit) těžena už v poměrně dávné minulosti.

Začalo to na sklonku roku 1950. V dnes už neexistující Fialovic vile, stojící nad železniční tratí, se usídlilo ředitelství Zeměvrtných závodů n. p. a rodina za války popraveného Zd. Fialy vystěhována do Kyšic k Dvořákům. V Ejpovicích a okolí i v okolí Klabavy „byl opět rozjet“ geologický průzkum.

V krátké době byla krajina v okolí Ejpovic i Klabavy „poseta“ desítkami vrtných věží.

V roce 1951 se název podniku změnil na Západočeský rudný průzkum n. p. Ejpovice.

Závod přitáhl, ve vidině tučných výdělků, mnoho zájemců o „práci“, ale i těch, kteří svoje původní zaměstnání v převratných poúnorových letech ztratili, takže složení jeho osazenstva bylo svérázné, ne nepodobné Cizinecké legii. V roce 1951, v době přesunu 75.000

zaměstnanců administrativy do výroby, se zde sešli sekční šéfové ministerstev, redaktori pražských novin, např. Svobodného slova nebo Lidové demokracie, přes nejrozmanitější původní povolání až po režimem uskřípnuté dobrodruhy; pracovali zde lidé ze západní emigrace, i lidé z druhé strany válečné fronty, bývalí příslušníci Wehrmachtu, drobí bývalí živnostníci, jimž režim vzal všechno, co měli, holiči, číšníci, tesaři, bývalý nájemce velkostatku, kněží, mezi tím osoby, jež se podepisovaly třemi křížky, studenti, jimž režim nedovolil z kádrových důvodů dále studovat (případ druhého autora z autorů tohoto pojednání!).

Podnik spadal pod rezort ministerstva dolů, výdělky byly tučné, platy se pohybovaly mezi 6.000 – 8.000 Kčs staré měny nebo i více, k tomu dostávali zaměstnanci, kromě naturálního uhlí i přídavky pro těžce pracující, a když větší část osazenstva pracovala, resp. přesněji řečeno „vykazovala“, dvanáctihodinovou práci (případně se pracovalo na tři směny), měly zdejší hospody boom, a tak po výplatě toho stejně moc nezbývalo. Pamětní kniha obce si stěžuje na „nezodpovědné chování zaměstnaných vrtáků, kteří jezdíauty a traktory přes zasetá pole, ničí komunikace ...“. Provozovny na údržbu závodu byly umístěny v bývalém Tylově mlýně. V blízkosti, u tzv. Pikovny, vily plzeňských primátorů, započal závod s výstavbou kompresorovny.

V roce 1955 už stály vrty i uprostřed obce, případně i ve dvorech zemědělců, na zahradách. Ulice V Rákosí byla zatarasena.

Geologický průzkum (zdejších ložisek) však zjistil, že kovnatost zdejších rud 29-40% byla jen v jádru ložiska, zatímco v okolí pouze kolem 16% (což se později projevilo v řadě technologických potíží v hrudkovacím procesu, ale o tom níže). Ostatně už kdysi dávno Cyril Purkyně ohodnotil zdejší železné rudy jako nehodící se „k výrobě železa“; nejvýš jako přísada k bohatším rudám“.

Kobercový odstřel zemin 28. ledna způsobil rozbití oken v celé této ulici, poté následovalo 4–5 odstřelů denně.

V roce 1956 skončil geologický průzkum a následovala příprava na povrchovou těžbu rudy ve zdejším, poměrně velkém prostoru.

Byla provedena výměra nového koryta řeky, na březích starého řečiště a v bývalém mlýně vykáceny staré stromy („krvácelo srdce“ – Pamětní kniha obce Ejpovice 1919-1967, str. 153) a v letech 1957 až 1959 vybudováno nové koryto. Kronika obce píše, že to bylo r. 1953 (!) 19. 8. do něj vpuštěna voda řeky – černá, špinavá, bez života a tok 8. 5. 1960 sveden i do dvou podzemních obtokových betonových, 1563 m dlouhých tunelů, zbudovaných pod vrchem Hradiště za použití tzv. Helizmanových oblouků (JIZBA 1960, KLÍMA a KLEČKA 2001). Staré koryto bylo zasypáno. Přírozená niva Klabavy se stala „vhodnou“ lokalitou pro deponie skrývky; kuriózní je, že tyto odvaly byly uloženy nad místem relativně nejkvalitnější rudy, jež tedy nemohla být těžena. Posléze se počítalo i s přeložkou železniční trati, ale budované těleso tratě zůstalo nedostavěno, dosud je dobře patrné.

V únoru 1956 byla ulice V Rákosí vysídlena, a to z 39 rodinných domků a později některé z nich likvidovány. (V roce 1960 však uchráněné domky začaly být znovu osídlovány a modernizovány, parcely po zdemolovaných domcích urovnány a osázeny zelení.)

Došlo k odkrytí dolů a začalo dolování. Povrchová těžba byla prováděna rypadly. Vznikl až 80 m hluboký důl, v němž se těžilo do roku 1967 a vytěžilo se kolem 6 milionů tun rudy s obsahem 26% železa.

Ireverzibilní devastace proměnila zdejší krajinu, teď hluboce zraněnou, od původní k nepoznání. Na úpatí Hradiště byly likvidovány Tylův mlýn, Kroftova vila (ministr zahraničí Kamila Krofta) a primátorská vila (tj. vila primátorů města Plzně).

Po letech, po skončení těžby, byl do dolu v roce 1972 sveden tok Klabavy. Vzniklo tak 43 m hluboké tzv. „Jezero“ o rozloze 44 ha. Tento zatopený důl dnes funguje částečně i jako transformace povodňových průtoků Klabavy, ale i jako „divoké“ koupaliště, nicméně po

deseti letech po napuštění poměrně jakostní vody došlo, jak udává KLEMENT (2004), k její eutrofizaci, převážně přísunem fosforu, k rozmnožení řas a sinic, takže se voda v lomu stala ke koupání nevhodná.

Tunely, budované pro přeložku toku řeky, jsou dnes suché.

Vraťme se však zpět do poloviny padesátých let. Vznikl podnik Železnorudné doly a hrudkovny n. p. Ejpvovice se dvěma samostatnými provozy: důl a hrudkovny. Na pozemcích sousedního katastru Dýšiny byl za 800,000.000 Kč vybudován výrobní komplex s deseti rotačními hrudkovacími pecemi o délce 60 m a dvěma, později s pěti, 62 m vysokými komíny. Kapacita pecí byla projektována na denní zpracování až 5 000 tun rudy, ta však nebyla zcela využita a ta dosahovala asi 3 500 tun. První pec byla spuštěna 1. října 1955.

Hrudkování je způsob přímé výroby železa z rud s nižším obsahem železa a vyšším obsahem oxidu křemičitého a vyžaduje vyšší teploty, 1250–1300 st. C a vysokou viskozitu strusky. (Už v roce 1948 bylo totiž rozhodnuto o zpracování českých chamositů a krevců hrudkováním, v září 1951 byl vytvořen n. p. Hrudkovny Praha.)

Nezaškodí si při této příležitosti připomenout předčasně nabubřelou samochválu režimu z budování tohoto gigantu.

P. Čepek si v plzeňské Pravdě (13. 9. 1955) pochvaluje, že zde „lidé budují velikou stavbu, budoucí pýchu Plzeňského kraje ... nebude trvat dlouho a z vysokého komína hrudkoven v Ejpvovicích vystoupí první kouř. Bude to radostné znamení, že stavbaři a montážníci splnili první etapu svého úkolu, že opět jeden nový socialistický podnik byl dán do provozu“. Ve stejném listě z 12. 6. 1956, kdy hrudkovny už „běžely“ a bezohledně devastovaly úletem popílku a SO₂ široké okolí, si S. Thurnwald v článku Strana stála v čele velkého díla, pochlebuje: „nebýt naší rodné strany, nebylo by vítězství dělnické třídy a nebylo by ani Ejpvovic!“ (kéž by nebylo – pozn. autorů) a pokračuje: „Vyrostlo zde velké a krásné dílo. Strana jménem Ústředního výboru dala nejen pokyn k vybudování tohoto díla, ale ... denně pečovala jako starostlivá matka o jeho vývoj a uskutečnění. Nepřátelská propaganda prskala však i nadále po stavbě jedovaté sliny. V zemi prý není žádná ruda, Hrudkovny se prý staví jen proto, aby se uměle udržela zaměstnanost.“ Jak vše dopadlo, dobře víme!

Aniž bychom se zabývali podrobnými technologickými složitostmi hrudkovacího provozu, poznamenejme v globálu jen, že technologických obtíží v hrudkovnách se objevilo během provozu více než dost. Byly vyvolány zvláště nedostatkem rudy, navíc se prokázalo, že jak už jsme zmínili výše, kovnatost rud 29–40% byla pouze v jádru ložiska, zatímco okolní vrstvy měly kovnatost jen 16%. Proto bylo nutno místní zdroje doplňovat dodávkou z jiných českých lokalit (z Krušné Hory, Chrustenic aj.) a obohacovat přísazováním kyselé rudy sovětského typu tzv. makrolasou, nevhodnou pro vysoké pece. Další technologickou potíž vyvolala samotná, zdejší mineralogicky složitá ruda, její vsádka se nalepovala na vnitřní obvod pece a zužovala tak její profil a vyvolávala i potřebu použití až 6% vápence. Nižší kovnatost rudy způsobovala i nižší výrobnost. Těžba rudy v roce 1958 byla nižší než kapacita hrudkoven, dosahovala asi 650 000 tun, zatímco kapacita hrudkoven byla projektována na 1,000 000 tun, tedy téměř na dvojnásobek. Navíc původní lom s těžbou zaujímal severní část ložiska, zbývající spadala do větších hloubek a musela by se těžit hlubinně. Zvyšovaly se těžební náklady, cena hrudek byla podle původního předpokladu silně podhodnocena, takže za těchto méně příznivých okolností musela být výroba hrudek plánována jako ztrátová. Pro vysoké výrobní náklady, které dosáhly až 850 Kčs/t při prodejní ceně 550 Kčs/t bylo posléze od hrudkování upuštěno a provoz v hrudkovnách skončil 30. 9. 1967. V tomto roce bylo v podniku zaměstnáno 1 603 pracovníků (HUČKA 2002, 2003). Celkem se zde vyrobilo asi 3,000 000 tun hrudek s kovnatostí 82–83% železa (viz totéž i SYROVÝ 2014).

Ekologická zátěž, s ohledem na imisní zatížení širokého okolí do desítek km daleko (pevný spad z tohoto provozu by bez odlučovače dosáhl údajně až 5 000 t/km²/rok,

mimořádně vysoký byl i obsah oxidu siřičitého), byla enormní, neboť odlučovací zařízení byla absolutně nedostačující, navíc závod, aby to „moc nekřičelo“, pokrytecky vypouštěl emise hlavně v noci. Kritická situace vznikala zvláště za inverzních situací, kdy se celý kraj pokryl šedým až černým popílkem.

Nehledě na přímý vliv na zdraví obyvatel širokého okolí (poškození dýchacího ústrojí, krevního oběhu, krevního obrazu aj.), došlo nejprve k rychlému úhynu jedlí i ve vzdálenosti desítek km, následně i smrků, v širokém okolí vznikla lišejníková poušť (lišejníky jsou vynikajícími indikátory zamoření území imisemi, zvl. oxidem siřičitým), došlo k výraznému úbytku hub. Oxid siřičitý měl zhoubný vliv zamořováním zemědělské půdy na polní plodiny. V zimě na popopílkovaném černém sněhu nešlo lyžovat.

Od hrudkoven byla přes údolí Klabavy vybudována visutá lanovka, z jejíchž vozíků byla volně sypána jemná struska na skládku v lesích nad Horomyslicemi, kde následně vyrostly druhé struskové „vysoké Tatry“; tento poměrně jemný materiál byl navíc při větším větru volně rozvíván do okolí a opět „ukládán“ tam, kam právě dopadl.

Obrovský humbuk okolo těžeb a hrudkování výstižně charakterizoval LANG (2007): „Těžba ... jak probíhala, byla nezodpovědným fanfarónstvím, plýtváním a ničením hodnot s minimálním účinkem“. A my dodáváme, že se tak stalo ne vinou samotných těžařů a lidí kolem nich, ale vinou zrůdného politického systému v padesátých letech 20. století.

Plzeňská Pravda, tisk, který v padesátých letech nabubřele oslavoval výstavbu podniku, když oznamoval jeho zánik, uvedl jej zprávou s nadpisem Konec Vesuvu (1. 10. 1967).

Důlní činnost Železnorudných dolů a hrudkoven v tomto prostoru byla dále zkázou jedinečného mohylového pole pod kótou Hradiště, z něhož se podařilo zachránit jen minimálně. Šlo o jeden z největších mohylníků v západních Čechách, počet mohyl byl odhadován až na 620. Ty zde tvořily dvě hlavní skupiny, jedna pod Velkou skálou (kóta Hradiště), druhá proti Horomyslicím. Od sedmdesátých let 19. stol. kopali na pohřebišti mnozí amatéři i archeologové, dokumentaci svého výzkumu 12 mohyl z roku 1893 pořídil však jediný, F. X. Franc. Další výzkum proběhl až v letech 1956-1957, kdy V. Šaldová ještě na poslední chvíli zachránila dvacet mohyl ze střední doby bronzové, milavečské kultury a z doby halštatsko-latinské, a pak činnost Západočeských železnorudných dolů a hrudkoven Ejpvovice ukončila existenci této jedinečné památky. Je otřesné, uvědomíme-li si, jak málo pozůstatků máme dnes z tak velkého pohřebiště vznikajícího tisíc let. Kromě několika předmětů bez bližších nálezových okolností, které pocházejí z amatérských výkopů, známe stáří a podobu pohřbu u pouhých tří desítek mohyl (ČUJANOVÁ-JÍLKOVÁ 1970, BAŠTOVÁ 1991).

Po skončení provozu tohoto děsivého gigantu se započalo v roce 1968 s úpravou dolu, Železnorudné doly a hrudkovny se k 1. 10. 1967 změnila na Rudné a nerudné doly Ejpvovice (lid tomu říkal Nerudovy doly) se strojírenskou výrobou a v areálu bývalých Hrudkoven se později usídlilo mnoho dalších nejrůznějších podniků, které často zanikaly nebo se měnily na jiné, slučovaly nebo osamostatňovaly atd.; jejich výčet a výrobní činnost se již vymyká našemu pojednání, takže jen velmi stručně. V prosinci 1969 byly komíny hrudkoven destrukční četou Průmyslových staveb Brno odstřeleny.

Koncernový podnik Rudné a nerudné doly byl k 1. 1. 1982 zrušen a přiřazen ke koncernu Škoda Plzeň, kde později zaujal postavení samostatného závodu s výrobou, např. komponentů pro elektrické lokomotivy a parní turbíny, výrobků pro energetická zařízení a další např. výrobků ve sklem vyztužených plastických hmot aj. 3. července 1992 se vytvořila společnost Škoda Engineering se dvěma závody – Škoda Ejpvovice a DIZ s více divizemi, např. elektromobilů (viz níže). Škoda Ejpvovice měla k 1. 5. 1995 508 zaměstnanců a vyráběla dále elektrické lokomotivy, komponenty elektrických turbín, výměnné ocelové kontejnery CARGO, vše převážně na export.

Podnik Škoda Elcar s. r. o. zde provozoval výrobu elektromobilů typu Beta-Hyundai a Beta-Elektro (resp. Beta El 180).

Škoda Tabákové stroje s. r. o. zřídila 24. 6. 1996 novou výrobní halu na výrobu nápojových hliníkových plechovek, jichž denně byla schopna vyrobit jeden milion. Za rok jich vyrobila 150 milionů, z toho 140 milionů šlo na export. Škoda Plzeň pak prodala tuto továrnu na hliníkové plechovky CAN německé společnosti Schmalbach-Lutheca.

Dalším podnikem byly Mrazírny Dýšina s provozem od roku 1975, provádějící zchlazování a chlazení výrobků potravinářského sektoru v šesti chladicích komorách a v chladiřenském tunelu. Chladivem je čpavek.

Armabeton a. s. byl jedním z dalších závodů tohoto areálu.

Temacom a. s. (dříve Technomat) (velkoobchod se zbožím zaměřeným na vodo- a plynoinstalaci), v roce 1997 s novým názvem MUS (Mostecká uhelná společnost) Temacom. V Dýšině to bylo oddělení strojů pro čistírny odpadních vod, vozíky, vrtačky aj.

Dalším závodem byla Ferona Ejpvovice a. s., jež zdejší pozemky koupila v roce 1967 a měla zde sklad.

Podnik Elis-Plast Dýšina s. r. o. vznikl 1. ledna 1993 odštěpením od Škoda Engineering zaměřený na výrobu součástek trolejbusů, zdravotnický, plastické výrobky.

Podniky zde dnes sídlící jsou sdruženy pod IPPE (Industriální park Plzeň, Ejpvovice), ač leží na kontaktu s obcí Dýšina s údajně až 170 většími (např. REXAM) či menšími podniky, na ploše 37.000 m². To se však již vymyká tématu našeho vyprávění.

Víme, že jsme se poněkud odchýlili od krajiny bezprostředně navazující na řeku Klabavu, leč, návaznost dolů v její nivě na bývalé hrudkovny byla těsně propojená a tudíž jsme považovali za vhodné doplnit náš text dalšími osudy tohoto areálu.

Roku 1978 byla zlikvidována vila Fialů, v níž sídlilo ředitelství Západočeského rudného průzkumu. Dnes je místo zarostlé náletovou zelení, navíc je zdejší terén zcela změněn výstavbou odlišného systému železniční tratě.

V nivě Klabavy, jež byla tímto zásahem zcela zničena, byl u stejnojmenné obce materiál hlušin ukládán do hald, které, ač částečně rekultivovány, postupně současně spontánně zarůstaly, takže dnes je kryjí nejrůznější dřeviny. Nejprve to byly břízy, později další druhy dřevin. Podle Kroniky obce Ejpvovice probíhaly rekultivační práce na haldách i roku 1995.

Haldy zarůstají jednak přirozenou sukcesí, jednak i záměrnou zalesňovací akcí, pokud tomu můžeme říci rekultivace, šlo o dobrovolné sázení dřevin, převážně bříz (HAVLÍČEK 1974). A. Pyšek a M. Šandová studovali v letech 1977 a 1978 vegetační poměry na těchto haldách a odvalech, výsledky pak záhy zveřejnili (PYŠEK et ŠANDOVÁ (1979). Pedologicky představují haldy štěrkovité, štěrkovito-písčité až písčité sedimenty proložené hlinitými náplavami Klabavy. Z štěrkovitých až balvanových hornin z horních vrstev oprámu to jsou černé hlinité břidlice, světlé i šedé kvarcity, mírně kyselé až kyselé, u zvětralých tufitů slabě alkalické s pH 4,0–8,0. V průběhu spontánního zarůstání v důsledku probíhající sukcese se mimořádně uplatnila třtina křovištní (*Calamagrostis epigejos*), dále dřeviny (bříza, akát, osika), společenstvo s lipnicí smáčkutou (*Poa compressa*) a podbělem (*Tussilago farfara*), cenosy s dutohlávkami (*Cladonia* sp. div.), spol. s merlíkem (*Chenopodium botrys*) a starčkem lepkavým (*Senecio viscosus*), s psinečkem obecným (*Agrostis capillaris*), sešlapová společenstva a řada dalších, již méně častých, z nichž významnější byly porosty s trávou zvanou mrvka myší ocásek (*Vulpia myuros*).

Sukcese (postupná spontánní směna společenstev, tedy samovolné zarůstání) probíhala od obsazování hald lišejníky (dutohlávkami) a třtinou křovištní (*Calamagrostis epigejos*), dalším stadiem byly porosty s jetele rolním (*Trifolium arvense*) se štírovníkem růžkatým (*Lotus corniculatus*) a další, až sukcesí uzavřely pak porosty s břízou, osikou a akátem a

druhy ostružníků. Autoři našli na haldách celkem 401 rostlinných druhů a 24 jejich společenstev. Kromě toho byly haldy záměrně osázeny 52 druhy rekultivačních dřevin, žel zdaleka ne vždy pro výsadbu do volné přírody vhodných druhů. Z preferovaných to byly např. javor (*Acer negundo*), pajasan žlaznatý (*Ailanthus glandulosa*), olše lepkavá (*Alnus glutinosus*), olše šedá (*Alnus incana*), netvařec křovitý (*Amorpha fruticosa*), bříza (*Betula pendula*), habr (*Carpinus betulus*), skalník (*Cotoneaster integrima*), buk (*Fagus sylvatica*), tavola kalinolistá (*Physocarpus opulifolius*), smrk pichlavý (*Picea pungens*), borovice černá (*Pinus nigra*) borovice vejmutovka (*Pinus strobus*), topol bílý (*Populus alba*) a další topoly (*P. balsamifera*, *P. nigra*, *P. simonii*), dub červený (*Quercus rubra*), růže svraskalá (*Rosa rugosa*), vrba (*Salix acutifolia*), jerlín japonský (*Sophora japonica*) a další.

Zatímco PYŠEK a ŠANDOVÁ (l. c.) zachytili ještě jedny z počátečních stádií sukcese, tedy první rostlinná společenstva, jež se spontánně uchycovala na výsypkách a zaznamenali i druhy v rámci rekultivace sem vysazené a zdejší přírodě zcela cizí a nevhodné, v současnosti jsou haldy již porostlé uzavřeným smíšeným lesem s břízou, osikou, dubem letním i červeným, borovicí lesní, akátem, habrem.

Ejpvovice (spolu s Dýšinou) se mohou pyšnit světovým paleontologickým unikátem Barrandienu, odrytým teprve v nedávné době (MERGL 1983, 1993). Byl to jeden z mála pozitivních dopadů devastace zdejší krajiny, aneb všechno špatné pro něco dobré.

V severní části lomu na železnou rudu bylo při hranicích ejpovického a dýšinského katastru při těžbě odkryto těleso proterozoického buližníku, na nějž zhruba před 480 milióny let šplouchaly vody sem zasahujícího ordovického moře. Tento příboj zde zanechal nejen abrasní stopy, ale též zbytky po stromatolických organismech, žijících tehdy v tomto prostředí. Pro laika jde však jen o obtížně rozlišitelné povlaky přichycené na pobřežním skalním srubu nebo na valounech v okolí útesu.

Nejvýznamnějším zdejším organismem je *Berenica vetera*, původně popsána jako mechovka; organismus, jehož systematické zařazení je dosud nejasné. Další zajímavostí lokality jsou tzv. stromatolity vznikající činností sinic a řas, povlékajících na několika místech útes a dokládajících přítomnost zdejšího velmi mělkého moře. Nedaleko útesu v severní a východní části lomu se zachoval sled usazenin stejného stáří s drobným ramenonožcem *Nocturnellia nocturna*, s jehlicemi mořských křemitých hub aj. Tato lokalita je ojedinělou v celém Barrandienu, neboť představuje nejlépe odkryté dno tzv. nocturnelliové fauny. Tento skalní srub s faunami spodnoordovického stáří je světově nejstarším známým výskytem organismů příbojové zóny na celém světě. Podobný, známý z Kanady, je o 50 miliónů let mladší. Zároveň dokládá průběh břehu spodnoordovického moře, což má mimořádný význam z hlediska paleogeografického. 15. 4. 1993 byla tato lokalita vyhlášena přírodní památkou na ploše 1,9281 ha pod názvem **Ejpovické útesy**, ležící na hranicích katastrů Ejpovice a Dýšina.

Život obce i krajinu v její blízkosti v krátké době poměrně silně změní realizace další stavby, tzv. **modernizace trati Rokycany-Plzeň**. Ta se má stát součástí páteřní transevropské sítě a vnitrostátního třetího transitzního železničního koridoru, který vede z Prahy přes Cheb na státní hranici s Německem, podle projektu SUDOP PRAHA. Její výstavba je plánována na roky 2013-2017 a jejím zhotovitelem je, podle slov jejich představitelů, Sdružení MTS+SBT – MTÚ Rokycany-Plzeň, přičemž vedoucím účastníkem Sdružení je Metrostav a. s. a účastníkem Subterra a. s. Našeho území se dotýká východní vjezdový vstup stavby 4 150 m dlouhého tunelu s dvěma jednokolejnými tubusy propojenými spojovacími chodbami, který na druhé straně vyústí v nedaleké vzdálenosti od dnešní železniční zastávky Plzeň-Doubravka. Jeho vjezdový portál na východní straně se bude nacházet ca 800 m východně od silnice Dýšina-Kyšice. Cílem je zrychlení vlakové dopravy v tomto úseku o celých 8 (slovy osm) minut! Na realizaci této stavby naváže i rekonstrukce a výstavba nového trakčního

vedení, rekonstrukce osvětlení stanic a zastávek a dalších drobnějších úprav nezbytných pro rychlejší a bezpečnější provoz. Železniční stanice Ejpovice bude vybavena ostrovním nástupištěm s podchody. Trať z Chrástu do Plzně bude zrušena, ale těleso trati zůstane zachováno, železniční stanice Chrást u Plzně dozná jen nepatrnou přestavbu. Bohužel, celá tzv. modernizace této trati bude znamenat pro místní obyvatele komplikace v rámci dopravy do Plzně, nepůjde o její ulehčení a zjednodušení, ale o její podstatný opak. Podaří-li se místním orgánům prosadit opatření, která zmírní tento pro zdejší obyvatele negativní dopad, není zatím vyřešeno. Suma sumárum: Modernizace není uvažována pro ty, jichž se negativně dotkne nejvíce!

Ražba tunelu byla prováděna razicím strojem Viktoria s razicí hlavou a břity o váze 1 800 tun. Na počátku ražení, 23. ledna 2015, vysvětil biskup Plzeňské diecéze Mons. František Radkovský ve výklenku stěny mezi oběma tunely sošku sv. Barbory, patronky horníků.

V průmyslové zóně jižně od Ejpovic bylo v poslední době vybudováno více objektů pro nové podnikatelské subjekty. Jmenujme si aspoň některé: Rondo obaly, s. r. o., Geis CZ, KCR Racing o. s., Avantage s. r. o., Hoffman Qualitätswerkzeuge CZ s. r. o., General Parcel Čechy s. r. o. aj.

HOROMYSLICE

První zmínka o této osadě pochází z roku 1367. K roku 1390 je znám její majitel – Lipolt z Oseku. V té době zde zřejmě stála tvrz, která však už v r. 1445 je udávána jako pustá a též dvůr a i statek byly v té době ve „špatném stavu“. Za vlády Vladislava Jagelonského získal osadu jakýsi Jan Muchek z Bukové, který k Horomyslicím připojil i celou ves Dýšinu. Jeho syn Adam znovu vybudoval tvrz, kterou r. 1553 prodal městu Plzni, které zvelebilo statek. Tomu tehdy patřila ves, dvůr, ovčín, pivovar, mlýn, ves Dýšina, dále, v té době již pusté, vsi Myší Oujezd a Kokot.

V 17. století, kdy došlo k rozmachu železářství, tu byla r. 1678 vystavěna vysoká pec. Základní kámen k ní byl položen 25. srpna 1678 plzeňským primátorem Pavlem Martincem a vysvěcen plzeňským arciděkanem Janem Alešem Čapkem. Pracovat začala v únoru 1679 se dvěma hamry, 8. února bylo vytaveno první surové železo. Toho roku sem byl též převeden provoz pece z dnešní Nové Hutě (tato osada neměla tehdy dosud současné jméno). Zpracovávaná ruda pocházela z okolí Ejpovic.

Veškeré surové železo bylo určeno ke zkujňování, jenom u r. 1790 je udáno, že nepatrný podíl připadl na litinu. Její produkce se však postupně zvyšovala. V roce 1838 zde pracovalo 30 pracovníků.

V roce 1843 navštívil Horomyslice lékař, přírodovědec a vlastenec Karel Slavoj Amerling (1807–1884), který zde promlouval k železářským dělníkům, jichž zde v r. 1850 pracovalo 63. Toho roku se zde vyrobilo 12 158 centů surového železa, z toho 8 169 centů litiny. K tomu se spotřebovalo 34 724 centů železné rudy a 7 997 kubických metrů dřevěného uhlí, což HUČKA (2001: 23) považuje za nepravděpodobně nízkou hodnotu. Dřevěné uhlí bylo přiváženo z chotěšovských, příp. z vlastních lesů. Vápenec se vozil ze Zdic.

Horomyslická železárna byla několikrát pronajímána, tak např. od 1781 byli jejími nájemci Petr Braun a pán z Becků, v letech 1782 až 1799 Peka a Kail, poté až do r. 1828 patřila městu, od r. 1829 N. Leinhosterovi z Plzně a Karlu Kraftovi z Rokycan, v r. 1858 ji získal do pronájmu Spolek železářský z Prahy, který ji již v následujícím roce postoupil Františku Wankovi, jehož majetkem byla do r. 1868.

Toho roku převzalo železářnu opět město Plzeň, pec byla přestavěna do větších rozměrů a roku 1869 byla rozšířena i zdejší slévárna. V r. 1870 byla postavena druhá vysoká pec a 16. května t. r. vysvěcena dýšinským farářem Václavem Zárubou. K dopravě železné rudy z Ejovic byla postavena koňská dráha s kamenným mostem přes údolí Klabavy. Dřevěné uhlí bylo přiváženo až z plasských a brdských lesů.

I přes škody, jež napáchala květnová povodeň v r. 1872 odplavením zásob dřevěného uhlí, výroba pokračovala do r. 1874. Výroba surového železa byla obnovena ještě v r. 1877, ale r. 1884 činnost železářny vlivem konkurence skončila. Po třech letech, v roce 1887, požádalo město Plzeň krajský obchodní soud o vymazání své firmy „Plzeňská huť Horomyšlice“ (Pilsner Eisenwerk Horomyšlitz), protože se vzdalo dalšího provozování. Strojní zařízení železářny bylo roku 1889 prodáno a odvezeno do Železáren královského města Rokycany v Klabavě.

Roku 1888 zažádal Šalamoun Eisner, nájemce horomyšlického dvora, o pronájem pozemků města Plzně v bušovickém polesí zv. „V okrech“ k těžení okrové hlínky. Těžební právo získal, a tak poté požádal i o pronájem nepoužívaných budov železářny k vypírání okrové hlínky, včetně použití přebytečně vodní energie, jež nebude využita k pohonu městské pily v Horomyšlicích. Okrová hlínka byla zpracovávána až do vyčerpání ložisek hlínky v roce 1907. V roce 1903 Šalamoun Eisner zemřel, takže další čtyři roky v provozu pokračoval jeho syn Edvin.

Roku 1907 došlo ke snaze obnovit zdejší průmyslové podnikání; Edvin Eisner, který měl pronajaty budovy železářny, se spojil s ing. Eduardem Salzmannem a založili Horomyšlické železářny, dali postavit novou tavicí pec, tzv. kuplovnu a obnovili slévárenskou výrobu. Výroba se rozběhla 1. února 1908 a byla zaměřena převážně na výrobu předmětů ze žáruvzdorné litiny, které po svou kvalitu byly velice žádané a slévárna se tak stala dodavatelem odlitků do velkých závodů celého Rakouska-Uherska.

Emise z kuplovny však začaly vážně poškozovat nedaleké lesy, což se zřejmě výrazněji projevovalo od r. 1912. Docházelo k nejrůznějším sporům, až r. 1918 Eisner z firmy vystoupil (SCHIEBL 1925 píše, že se tak stalo r. 1916) a Salzmann vedl firmu sám, po převratu přijal za společníka svého syna Karla. V r. 1920 zde pracovalo 28 dělníků. R. 1931 ji Salzmann přenechal synovi Karlovi pod názvem Ing. E. Salzmann, Horomyšlické železářny, ale v té době, v době hospodářské krize, šel podnik pomalu ke dnu, až v r. 1936 byla výroba zcela zatavena. (Horomyšlice měly v těch letech 76 obyvatel.)

R. 1938 se Karel Salzmann vzdal živnosti a požádal o výmaz z obchodního rejstříku. Další snaha o obnovu chodu slévárny Janem Vyhnísem a Františkem Čechurou se nesešla s úspěchem, a tak veškeré průmyslové podnikání tu r. 1941 skončilo, navíc i proto, že došlo ke zřícení části krovu objektu. Vše, kromě budovy ředitelství, bylo pak zbořeno (HUČKA 2001).

Horomyšlický mlýn, který stál vedle železářny, prodalo město Plzeň v roce 1761 za 600 zl. Jakubu Bílému, mlýn tu mlel do r. 1868, kdy jeho další majitel Josef Bílý, přešel do Nové Hutě a horomyšlický, už nepoužívaný byl později zbořen.

Ve vlastní nivě Klabavy u mostu v Horomyšlicích byla zřízena provozovna Elektrodbytu Horomyšlice na pozemku koupeném roku 1971 od Rudných a nerudných dolů. K 1. 12. 1992 byl podnik privatizován; jeho činnost se týkala skladu a velkoobchodu s elektromateriálem a elektropřístroji. V rámci velké privatizace privatizovala podnik Elektrodbyt v celé republice firma pana Vratislava Čekana Intercom Praha formou přímého prodeje, takže v tomto areálu zahájila k 1. 1. 1993 svoji činnost spol. s r. o. Intercom Praha. V průběhu prvního pololetí 1993 ukončil svoji činnost závod v Plzni a přesunul jej do Horomyšlic. K 1. 1. 1994 byl celý areál pronajat Elektrodbytu Praha s. r. o., kde byl rovněž jediným majitelem Vratislav Čekan. K 1. 7. 1994 vznikl nový podnik Plzeňský elektrodbyt s.

r. o. s novými vlastníky a sídlem v Horomyslicích, kteří mají areál rovněž v pronájmu. Hlavním předmětem činnosti byla velkoobchodní činnost. K 31. 12. 1994 zde bylo zaměstnáno 14 pracovníků. V roce 1996 byl podnik Elektroodbyt přestěhován do Plas a k 1. 10. 1996 se pronájmem v objektu Elektroodbytu usídlila Zóna s. r. o. se sídlem v Příbrami, jako prodejní velkosklad plochého technického skla. Měla jen tři zaměstnance. Název provozu se posléze změnil na Koro-sklo Horomyslice. Po opuštění podniku zde byla zřízena ubytovna Dýšina.

Horomyslický statek, po dlouhé roky poměrně prosperující, byl v době komunismu využíván k ustájení hovězího dobytka Jednotného zemědělského družstva Červený Hrádek. Po listopadu 1989 jej získal Golf Park Plzeň, který jej stavebně vhodně upravil, leč okolí zdevastoval už výše zmíněným osmnáctijamkovým golfovým hřištěm na ploše 34 hektarů. Jeho výstavba byla zahájena v roce 2003 a hřiště otevřeno na jaře 2004. V areálu statku zřídil restauraci s terasou, občerstvovací srub u „grýnů“ jamek 8 a 14, vinný sklep, půjčovnu golfových setů a vozíků, relax centrum, klimatizovaný konferenční sál, hotel, jenž má kapacitu čtrnáct dvoulůžkových a dva nadstandardní apartmány. V roce 2011 byla v místech zaniklých železáren vybudována nová budova jako školicí středisko Golf Parku.

Pod velkostatkem byla v době provozu hrudkoven vyhloubena odkalovací nádrž, po skončení jejich provozu byla počátkem sedmdesátých let 20. století přeměněna v chovný rybník v původních hrázích.

Rodáci

Jakub Salzmann (n. 17. 4. 1847, z. 17. 12. 1925 Rokycany), ředitel klabavských železáren.

Eduard Salzmann (n. 30. 7. 1855, z. 31. 8. 1933)

NOVÁ HUŤ

Dnešní Nová Huť obec o ca 314 obyvatelích, o jejíž počátcích není mnoho určitých písemných zpráv, bývala kdysi malou osadou, kde údajně již ve 14. století stála vysoká pec a u ní několik dřevěných domků, krytých doškami. V roce 1676 tu byla vystavěna nová pec, zprovozněná v r. 1679. Vyráběla železo snad dobývané na nedalekém Kokotsku, resp. u Ejpovic, avšak výroba byla odtud brzo přenesena do Horomyslic. Od r. 1680 do 1868 pracovaly v Nové Huti dva hamry, které zpracovávaly surové železo z horomyslické železárny a patřily Plzni. Roku 1727 byl postaven další „nový“ hamr a od něho dostala osada své jméno – Nová Huť. V r. 1781 měla jen pět chalup a její číslování bylo včleněno do Dýšiny, v roce 1825 měla už 19 čísel, v roce 1843 22 domů. Práce v hamrech skončila roku 1893. Pod Novou Hutí, pod strání při cestě k Chrástu, byl při řece a novém náhonu postaven další „průmyslový“ podnik, tzv. Kocumovna, pojmenovaný podle majitele Václava Kocuma – byla to lopatárna (lidově „hamr“), vyrábějící lopaty, krumpáče apod., v níž se pracovalo do r. 1921. Objekt později sloužil i k obývání (bydleli zde Štruncovi, bývalý majitelé novohuťské restaurace, jež nesla původně jméno U Straků), leč v šedesátých letech 20. stol. byl „hamr“ zbořen. V současnosti pozemek, na němž stál „hamr“, koupil nový majitel se záměrem obnovit tento objekt.

Dvacátá léta 20. stol. jsou dobou, kdy Nová Huť získává zcela odlišný sídelní charakter. Proto se vraťme o několik málo desetiletí zpět. Sklonek 19. století je dobou, kdy se městská společnost začíná obracet k zájmu o přírodu a venkovskou krajinu. Tyto urbofugální tendence se ve společnosti projevují nejprve fakultativními výlety do přírody, později už letními pobyty ve stávajících objektech, až nakonec vyústující ve vlastní výstavbu letovisek, tj. sídelních útvarů vyhrazených převážně až výhradně na letní pobyt.

Jedním z těchto letovisek se postupně stávala Nová Huť. K výstavbě vilek lákala zvláště přívětivá poloha místa v údolí řeky Klabavy, do dalších krajin neprůjezdnost místa chráněného zalesněnými strmými svahy proterozoického (břidlice, spility, buližníky) Kokotska a poměrně rychlá a snadná dostupnost ze západočeské metropole.

Stavební vývoj Nové Hutě probíhal od 18. století v několika etapách. Původní, dnes už nezachované chalupy, byly dřevěné s valbovou střechou a kryté doškami. Poslední z nich (čp. 11) byla zbořena v roce 1932.

V 19. století přišly na řadu už zděné se sedlovou střechou, později s polovalbovou (kvůli zachování rustikálního rázu; iniciátory byli stavitelé bratři Paškové); jeden větší dům, čp. 10, hamernický, později mlýnský s mansardovou střechou v areálu mlýna byl, žel, už zbořen.

Movitější obyvatelé Plzně, toužící strávit letní měsíce na venkově, využívali k „letním bytům“ nejprve stávající chalupy, teprve později (viz níže) si zakupovali pozemky k výstavbě vlastních vil. A tak od sklonku 19. století začaly vyrůstat v Nové Huti na dosud zemědělsky obdělávaných pozemcích na spodní terase meandru Klabavy první vilky.

První z nich zde postavil v roce 1895 p. Josef Loos (dosud stojící čp. 34) a pro svou manželku získal hostinskou koncesi.

V té době zde dosud stálo jen několik převážně přízemních stavení v dolní části v okolí mlýna. Ostatní pozemky, na nichž dnes stojí Nová Huť, byly stále ještě převážně zemědělsky obdělávanou půdou, rozkládala se zde pole a v nivě řeky dvousečné louky.

První vilky (na konci 19. a na počátku 20. století, 1895-1914) získaly pseudoromantický ráz, byly ozdobeny věžemi, cimbuřími, štíty. Dosud existují. Několik domků, později nevhodně a k nepoznání přestavěných, mělo secesní charakter.

Doba první ČSR vnesla do místa čilý stavební ruch, na němž se realizovala celá plejáda předních plzeňských architektů a stavitelů, jako František Holzbehr (čp. 50 a další stavby), Emil Lorenz (čp. 88), Emil Ondráček (čp. 79), Josef a Václav Paškové (např. čp. 87 a další), Oldřich Smrčka (čp. 99), Antonín Špalek (čp. 63), Bohumil Štrébl (čp. 37, r. 2014 zbořeno).

Došlo k výstavbě urbanisticky velice vkusných vil, žel mnohdy koncipovaných pouze pro letní pobyt, nikoliv pro celoroční obývání. V shodě s tehdejší architektonickým trendem, převážily stavby funkcionalistické, leč prvkově i hmotově respektující danou lokalitu.

Už v r. 1901 bylo speciálně k tomu účelu ustavené komise dohodnuto, že nejmenší výměra stavebního místa bude 1440 m², později však snížena na 1080 m² a nejmenší vzdálenost stěny nebo rohu budovy od sousedovy hranice musí být alespoň 5 m. V rámci parcel okolo vil byly zakládány vkusné zahrady, což zvýšilo přitažlivý ráz celé krajiny.

Nejbližší okolí vil bylo, vhodně dotvořeno zakládáním dendrologicky koncipovaných zahrad, jakýchsi malých anglických parků; navíc od r. 1909 fungující Okrašlovací spolek pro Novou Huť a okolí se intenzivně staral o dnes už sotva pochopitelnou výsadbu tisíců dřevin v intravilánu mimo zahrady i mimo něj, budováním lesních stezek a umístováním laviček při nich, v r. 1928 výstavbou polygonálního altánku na paloukovém bezlesí blízko cesty do Bušovic v místě zvaném „Na krásné vyhlídce“, po čtyřech letech přeneseném ca o 20–30 m výše, jenž později nesl jméno Besídka Jindřicha Strnada. Nad jezem na řece Klabavě vybudoval plovárnu s kabinkami, hřištěm na odbíjenou, opalovadly, malým bazénkem pro děti, sprchou (mnohé zdarma vystavěl sám stavitel Fr. Holzbecher). Již v roce 1915 osadil Husův kámen, r. 1923 postavil podle návrhu stavitele Josefa Paška novou zvoničku, když původní z r. 1872 byla jen dřevěnou rozsochou. I tato zvonička postupně chátrala, až v roce 2000 byla zásluhou Okrašlovacího spolku restaurována, znovu pak r. 2015.

Dominantou místa se stala budova Bílého mlýna, pojmenovaného na počest jejího zakladatele a prvního majitele Josefa Bílého. Mlynářský rod Bílých přišel do Nové Hutě z Horomyšlic r. 1868. Stalo se tak proto, že společný provoz horomyšlické vysoké pece a mlýna vyvolal spor o vodní právo; ten trval 46 let a byl ukončen za mlynáře Josefa Bílého,

kteřý přenesl svou živnost do Nové Hutě a na pozemcích vedle stávajícího hamru vybudoval mlýn a novou trasu náhonu o výhodnějším spádu. Od Josefa Bílého přešel mlýn na jeho syna Rudolfa. Od něj jej v roce 1932 koupil plzeňský podnikatel František Kepka. Ten postavil v areálu mlýna na sklonku 1. ČSR pro své zaměstnance vysoký „kachlový“ dům čp. 8 a místě, kde kdysi stávala čerpací stanice.

V r. 1928 byl v Nové Huti založen parčík, který po dvou letech dostal jméno Sad Josefa Paška, na počest předsedy tehdejšího Okrašlovacího spolku. Během více než 80 let dřeviny parku stárly a přestaly plnit svoji estetickou funkci, a tak z iniciativy nového Okrašlovacího spolku byly v roce 2012 přerostlé smrky vyklučeny a podle projektu p. Ing. Václava Štěpána provedena nová výsadba hlohů, muchovníků a jednoho liliovníku. Staré tři lípy, symbolizující tři novohuťské vojíny padlé v první světové válce, byly ponechány.

V době nacistické okupace se urbanistický ráz Nové Hutě prakticky nezměnil. Zato začal být vážně narušován až v době „socialistické“ přeměny společnosti v šedesátých až osmdesátých letech 20. století. Příčinou byla necitlivá radikální změna v sociologické struktuře obyvatelstva v důsledku rychlého odprodeje nemovitostí původních majitelů, převážně z důvodů kardinálně odlišných legislativních norem o hospodaření s byty, dále i pro enormní pevnou i plynou imisní zátěž celého okolí z ejpovických hrudek chrlicí bez přestávky prapory hustého kouře a oxidu siřičitého do ovzduší a následného spadu na krajinu.

Při výstavbě nových obytných staveb, ne však už vil, nebyla respektována dříve chráněná velikost parcel, ani vzdálenosti jednotlivých budov. Stavební parcely byly plošně redukovány a mnohé nové budovy svou nevhodnou architekturou postupně, mnohde až drasticky narušily původní ráz osady. Mnohé vilky z počátku 20. století, architektonicky často jedinečně řešené, byly v těchto letech až hrůzně přestavěny ve „škatule“ bez nejmenšího architektonického citu tak, že byly „pěstí na oko“. K tomu přistupovala i až bezohledná likvidace stromové zeleně.

V r. 1974 byl Bílý mlýn přebudován na výrobu ovesných vloček a ječných krup. Přeměnu mlýna provázela i vnější přestavba, takže objekt ztratil svůj dřívější vzhled a osadě byla změněna její pohledová dominanta. Teprve po r. 1989 nový majitel, p. Vladimír Kepka jun., vnuk Františka Kepky, aspoň částečnou vnější úpravou vrátil objektu, byť ne původní, tedy aspoň původnímu přibližně podobný vzhled. V roce 1997 přistoupil Vladimír Kepka k instalaci filtrů k snížení prašnosti provozu na mlýně i na silech. Na objektu byla umístěna nová krytina a instalován šrotovník na ovesné slupky. Téhož roku bylo započato se stavbou krupárny pro výrobu ječných krup. Dnes podnik, pod jménem Bílý mlýn Kepka s. r. o., vyrábí obilné (ovesné, žitné, ječné) vločky a ječné kroupy, obilné trhanky a zpracovává různé bioprodukty.

Sport

Nová Huť se na přelomu 19. a 20. století tedy stala přitažlivým letoviskem, střediskem letního společenského života, vyhledávaného plejádou výše postavených osobností a nejen plzeňských. K tomu pomohla i výstavba penzionátu Antonii Šonskou a později, v r. 1925 jejím synem Emanuelem.

Emanuel Šonský (1899–1968), hoteliér a zároveň výkonný sportovec, zřídil před svým penzionátem první zdejší tenisový kurt. Zároveň se postaral v roce 1929 o výstavbu prvního lyžařského skokanského můstku na strmém svahu nad pravým břehem Klabavy. Ten postavil Novou Huť v lyžařském sportu na přední místo mezi lyžařskými středisky, leč, tehdy závislého na přídele přírodního sněhu v těchto „nehorských“ polohách. První lyžařské závody se v Nové Huti konaly v roce 1924, kdy po řadě bezsněhových zim napadl i ve vnitrozemí dostatek sněhu; byl to závod v běhu na lyžích na 8 km, jehož se zúčastnilo 24 závodníků.

Další zima, jež umožnila zdejší závodní lyžování, se dostavila r. 1929, kdy byl, jak jsme se už zmínili výše, zásluhou Emanuela Šonského vybudován na západním okraji Kokotského lesa na terénně příhodném svahu nový lyžařský můstek. Ten umožnil zdejší první závody ve skoku na lyžích za účasti 39 závodníků. Šonský byl jedním z prvních Čechů, kteří už v roce 1921 závodili ve skoku na lyžích na můstku v norském Holmenkollenu. V roce 1930 dosáhl v Nové Huti norský skokan na lyžích Sigmund Ruud skoků údajně až 54 m. Ruud byl nejstarším z pěti bratrů (tři byli předními světovými lyžaři) pocházejícími z Kongsbergu. Další závod se zde konal v roce 1937.

Nová Huť se stala střediskem zimních sportů zvláště v době nacistické okupace ve třech zimách, výjimečně bohatých i ve vnitrozemí na sních (1940, 1941, 1942), v době, kdy pohraniční hory byly odtrženy od československého státního území a českým lyžařům byly nepřístupné.

Novohuťský můstek byl tehdy největším v tzv. protektorátě Čechy a Morava a intenzivně vyhledávaným a využívaným, na němž se konaly závody za účasti tehdejších špiček českého lyžování, ať už šlo o přebory Západočeské župy nebo veřejné závody. Pro všechny závody byl můstek stavebně vylepšován. Vyvrcholením série těchto akcí byl závod ve skoku 15. února 1942, který při účasti předních českých závodníků vyhrál Oldřich Budárek. Jeho dodatečný skok s pokusem o překonání rekordu můstku skončil dramatickým pádem, leč bez větších následků. Závodu tehdy přihlíželo 4.000 diváků.

(Na okraj doplněk: za nacistické okupace byla do Šonského penzionátu nastěhována Hitlerjugend, přesto penzionát v té době sloužil jako závodní kancelář. Do vily mlynáře Rudolfa Bílého se nastěhoval landrát Remplick, do domku zatčených Štruncových gestapačka Hoppe.) V důsledku dalších sněhově nepříznivých zim můstek osiřel.

V únoru 1956 byly pro žactvo a dorost uspořádány závody v běhu, sjezdoslalomu a upravován velký můstek, ale až v r. 1963 se zde konal jeden veřejný závod, r. 1964 pak 19. ledna další, v němž zvítězil Walter Miessl z Abertam skoky 45 a 44,5 m. Od té doby se v Nové Huti konaly jen menší závody na jiných místech.

Jak je uvedeno výše, Šonský se zasloužil i o vybudování prvního tenisového kurtu v Nové Huti, a to před svým penzionátem. Další tenisový kurt byl na levém břehu Klabavy asi 200 m nad jezem. V roce 1934 odkoupil mlynář František Kepka pozemek od pí Ženiškové v dolní části Nové Hutě a zřídil tam tři, dodnes fungující tenisové kurty. Ty byly a jsou intenzivně využívány jak místními, tak i cizími tenisty.

Byl založen Tenisový kroužek, který měl též odbor kanadského hockeye ustavený 29. října 1933 (hráči měli na dresech TKNH, lidově „tenká noha“).

Vyvrcholením každé sezóny byla soutěž v Memoriálu Jiřího Bindra, jehož poslední ročník se konal v roce 1948. Pak v důsledku označení tenisu za nežádoucí buržoasní sport soutěž zanikla a zdejší kurty po roce 1950 osiřely, k jejich krátkodobému oživení došlo až v r. 1957 a poté až v roce 1972. Od té doby jsou kurty již opět v provozu.

Na sklonku předmnichovské republiky vybudoval TJ Sokol Dýšina na západním okraji Nové Hutě rozměrné cvičiště s bránou ozdobenou dvěma sokolskými symboly – sokoly – vytvořenými rokycanským sochařem, též sokolem Václavem Koukolíčkem. Ty byly počátkem nacistické okupace sejmuty, zakopáním sice ukryty, avšak i nezáměrně poškozeny a po druhé světové válce se na své původní místo již nevrátily. Za nacistické okupace bylo cvičiště vyhrazeno výhradně v Šonského penzionátu ubytované Hitlerjugend, po válce bylo cvičiště opět využíváno k sokolskému cvičení, konaly se zde i okrskové slety. V roce 1946 sem pozval Jaroslav Kollinger, předválečný sokolský závodník-gymnasta, který byl v létě ubytován u p. Jana Šonského, i československé olympijské gymnastické družstvo (Málek, Benetka, Wirth aj.), které při sletu předvedlo vrcholové sestavy. Hrála se zde i česká házená. Po 1948 bylo ještě krátkou dobu využíváno, ale postupně, v době násilného celostátního přeorganizování tělovýchovy, upadalo. Pozn.: Obec Dýšina v roce 2019 nákladem několika

milionů cvičiště přestavěla na in-line dráhu a skate park. Okrašlovací spolek zpracoval obsah informační tabule s osmdesátiletou historií celého prostoru.

V r. 1963 byla dokončena stavba **koupaliště** napájeného vodou potoka z Oujevec, když původní plovárna na řece byla postupně zdemolována. Za nacistické okupace se o to „postarala“ Hitlerjugend, která byla ubytována v Šonského penzionátu, v padesátých až šedesátých letech upadala zvláště pro enormní znečištění řeky fenoly z Železáren Bílá Cerkev v Hrádku u Rokycan a další znečišťování z hrudkoven, které naprosto vylučovalo z hygienických důvodů koupání.

Před výstavbou této říční plovárny se místní obyvatelé koupali jednak v tzv. Koňské jámě; byla to jakási tůň severně od brodu přes řeku u mlýna, kde se původně plavili koně, nebo v Drousenicích, pod samotou čp. 21 při stezce na dráhu v Chrástu.

Za své vzala v 60. letech značná část intravilánové zeleně, jak v zahradách, tak mimo ně, v současnosti nahrazovaná místu cizími dřevinami, a to skoro výhradně, nevhodnými tujími. Výjimkou byla nedávná výsadba stromořadí lip nedaleko mlýna okolo tzv. „trojúhelníku“ a habrů při jednom z úseků mlýnského náhonu v letech 2010 a 2011, realizovaná majitelem mlýna.

Při lesní cestě (dnes cyklostezce) k Horomyslicím byl na místě zaniklého obrazu Panny Marie Okrašlovacím spolkem v r. 2002 instalován nový obrázek Panny Marie, u něho zhotoven malý přístřešek s lavičkami jako odpočívadlo. Nad levým břehem řeky Klabavy byla před mostem instalována netradičně pojatá pískovcová socha sv. Jana Nepomuckého od J. Šnébergera, ze sochařského sympozia v Nepomuku.

Novou Huť pro její přitažlivé prostředí navštěvovala v první polovině 20. století řada významných osobností, jež nacházely vlídné pohostinství u Loosů, později v penzionátu a restauraci Emanuela Šonského (jeho vnuk Filip vlastní dodnes knihu návštěv s jejich podpisy). Byli to např.:

Josef Škorpil (n. 1. 8. 1856 Vysoké Mýto, z. 15. 3. 1931 Plzeň), architekt, postavil mj. dnešní Západočeské muzeum v Plzni, jehož se stal prvním ředitelem.

Celda (Celestýn) Klouček (n. 6. 12. 1855, z. 14. 10. 1935), sochař (např. autor portálu Západočeského muzea v Plzni), štukatér, medailér, keramik, prof. UPŠ v Praze a zároveň přední český paleontolog.

Jakub Obrovský (n. 23. 12. 1882, z. 31. 3. 1949), přední český malíř a sochař, rektor Akademie výtvarných umění v Praze. 1932 získal na Olympijských hrách v Los Angeles v umělecké soutěži bronzovou medaili za sochu Odysseus.

Kamil Hilbert (n. 12. 2. 1869 Louny, z. 25. 6. 1933 Praha), český architekt, po Josefu Mockerovi „dostavitel“ chrámu sv. Víta v Praze (1929), rekonstruoval např. Křivoklát nebo kostely v četných městech.

Jan Kleissl, zakladatel Světovaru.

Josef Schmidt, malíř, krajinář, maloval v r. 1944 v Nové Huti (např. obraz Bílého mlýna, dnes v majetku V. Kepky jun.).

Karel Votlučka (n. 1. 10. 1896, z. 2. 6. 1963), kreslil realistické obrazy v Nové Huti v době druhé světové války.

Bohumil Štrébl, ing., profesor průmyslové školy v Plzni, v Okrašlovacím spolku v Nové Huti zastával funkci „správce stromů“.

Pavel Nebeský (n. 6. 2. 1861 Praha, z. 18. 2. 1913 Plzeň), syn Václava Bolemíra Nebeského, omladinář, redaktor Plzeňských listů (pod jménem Petr Lípa) a Českého deníku, ředitel Městské knihovny, dramaturg plzeňského Městského divadla.

Jindřich Strnad (n. 11. 11. 1865 Praha, z. 11. 9. 1930 Praha), hudební referent, koncertní mistr na harfu v Národním divadle v Praze, v Berlíně, Lvově, Kijevě, kapelník orchestru Městského divadla v Plzni, v letech 1894-1895 ředitel plzeňského sboru Hlahol,

- spoluzakladatel České filharmonie. Jeho jméno nesl dřevěný altánek na palouku nad Novou Hutí (nedaleko cesty do Bušovic) „Besídka Jindřicha Strnada“ (po 2. světové válce se neudržováním rozpadl).
- František Binder, Ing. (n. 25. 12. 1879, z. 19. 11. 1963), ředitel „dělovky“ ve Škodových závodech v Plzni, v Nové Huti vlastnil vilu čp. 75.
- Václav Cingroš, majitel kamenického závodu v Plzni.
- Jan Evangelista Port (n. 29. 2. 1894 Nová Huť, z. 10. 5. 1970 Praha), syn plzeňského tiskaře, dramatik (dramata Tělo a krev, Mez) píšící pod pseudonymem Jan Žuk.
- Bohuslav Lázňovský JUDr., ministerský rada. V době 1. ČSR vydával turistické průvodce, v Nové Huti bydlíval u Bezděků, čp. 16. Jeho disertace o povaze českobavorského pohraničí se ztratila.
- Stanislav Hejduček (n. 28. 7. 1919, z. 2004), v Nové Huti trávil dovolené v době, kdy byl basistou plzeňské opery. Byl i členem operních souborů v Brně a Ústí nad Labem.
- Anna Barová, roz. Brandtnerová (n. 30. 3. 1932 Plzeň), prof., altistka opery Městského divadla v Lipsku, poté opery Janáčkova divadla v Brně, pohostinsky vystupovala i ve Státní opeře v Praze; pedagog na JAMU v Brně. Zpěv studovala v Praze (1951-1955) u Jana Kühna a Kamily Ungrové. V Nové Huti pobývala o prázdninách v čp. 33. Její otec byl profesorem chemie v Plzni.
- František Dyk (n. 19. 5. 1902, z. 6. 6. 1974 Praha), dirigent v Městském divadle v Plzni, Jihočeském divadle, rozhlasových orchestřích v Bratislavě a v Praze (v Nové Huti bydlel v letech 1949–1951 v domě čp. 51, na procházkách venčil dvě dva chrtý).
- Alice Masaryková (n. 3. 5. 1879 Vídeň, z. 5. 11. 1966), dcera T. G. Masaryka.
- Josef Horák (n. 18. 3. 1874 Proseč, z. 1. 5. 1960 Plzeň), hudební skladatel, otec sopranistky Oty Horákové, autor oper Lucká válka a Vítězové, opereta Santa Lucia, houslového a violoncellového koncertu. V Nové Huti bydlel v čp. 42.
- Marie Kunzová (Chlostíková, Poláčková, rozená Kórbrová) (n. 23. 6. 1860, z. 28. 5. 1941 Nová Huť), sopranistka opery a operety Městského divadla v Plzni, kde v letech 1876-1907 vystoupila ve 270 rolích. 1888 se stala první českou Alžbětou ve Wagnerově Tannhäuserovi. Bydlela trvale v Nové Huti čp. 59 až do své smrti.
- V domě čp. 53 trávil v době 1. ČSR letní dny František Moravec (n. 23. 7. 1895 Čáslav, z. 26. 7. 1966 Washington), v té době plukovník a přednosta pátrací (výzvědné) skupiny II. oddělení hlavního štábu čs. armády; bydlel v letním bytě u Štrunců čp. 53 (o Štruncových viz stat' o odboji za druhé světové války). Moravec odletěl s jedenácti spolupracovníky 14. 3. 1939 do exilu s nejdůležitějšími vojenskými dokumenty, informován známým agentem A 54 o připravované okupaci Československa, s nímž byl již delší dobu ve spojení. O svých osudech napsal knihu „Špión, jemuž nevěřili“ (česky 1990). Generál Moravec měl za manželku dceru novohuťského občana, knihkupce Josefa Nováka.
- Jan Šonský sen. (n. 16. 1. 1900, z. 8. 8. 1972 Nová Huť), bratr Emanuela Šonského, pracovník na městě v Plzni, zpěvák, režisér radnických ochotníků, pohostinsky též režíroval ochotnická představení dýšinských ochotníků. V jeho domě (čp. 80) trávil několik prázdnin po druhé světové válce se svou rodinou Jaroslav Kollinger, předválečný čs. representant v gymnastice; v r. 1946 pozval do Nové Huti i část tehdejšího československého reprezentačního sokolského družstva, jež zde vystoupilo u příležitosti sokolského okrskového sletu.
- Jan Šonský jun., ing., chemik (n. 1930, z. 24. 7. 2016), člen širšího národního mužstva vodního slalomu.
- Jaroslav Cingroš (n. 24. 2. 1895 Zábělá, z. 8. 8. 1975), za 1. světové války jako voják na východní frontě přeběhl k českým legiím, s nimiž prožil celou anabázi, v době 1. ČSR plukovník, myslivec, za 2. světové války v odboji. Autor knih o zvířatech, myslivosti

apod.: Lesem, stepí, tajgou (1958), Tajuplný les (1959), Úlovky z kaňonu Mže (1966), Rozmarné příběhy starého myslivce (1979). V Nové Huti bydlel v čp. 55, na sklonku života se přestěhoval do Rokycan.

Václav Černý (n. 17. 4. 1929 Nová Huť, z. 2. 5. 2001 Mladá Boleslav), výtvarník, keramik, později působil v Benátkách nad Jizerou. V Nové Huti bydlel v čp. 11, kde se též narodil.

V Nové Huti trávili letní měsíce i četní, převážně plzeňští lékaři. Byli to např. MUDr. Jan Kubík, primář v plzeňské nemocnici, plicní lékař (z. 1966) (v čp. 74), otec Borise Kubíka, manžela Jany Kalsarové, po rozvodu Dagmar Stříbrné, operetní subrety Divadla J. K. Tyla v Plzni. Jejich syn byl členem pražské Ypsilonky.

MUDr. Jaroslav Kubík (n. 26. 10. 1905, z. 12. 7. 1978), tenista, posudkový lékař (s předchozím jen náhodné společné příjmení), otec krasobruslařky Milady Kubíkové, mistryně Československa v krasobruslení dvojic a syna Jaroslava, organizátora plzeňské krasobruslařské školičky.

MUDr. Jindřich Kalser (n. 19. 4. 1899 Plzeň, z. 3. 1. 1979 Plzeň), oblíbený plzeňský dětský lékař pobýval mnoho let v Nové Huti ve své vilce čp. 85. Byl otcem už výše zmíněné Jany Kubíkové-Kalsarové.

MUDr. Josef Jílek, otec historika prof. Tomáše Jílka, Emil Kural (n. 30. 9. 1900 Plzeň, z. 3. 1. 1973 Plzeň), dentista, též operní pěvec, tenorista, MUDr. Vilém Formánek, praktický lékař, člen plzeňského pěveckého sboru Smetana (z novohuťských byli členy sboru též Emil Lorenc a Boh. Widimský (n. 1891, z. 8. 3. 1971 Nová Huť; B. Widimský byl plzeňským tiskařem, ale i vynikajícím hudebníkem, klavíristou i varhaníkem a pěvcem).

Syn B. Widimského, prof. MUDr. Jiří Widimský, DrSc. pobýval též v Nové Huti o prázdninách; byl přednostou kardiologie ILF Ústavu pro choroby krevního oběhu v Institutu klinické a experimentální medicíny v Praze, vládní zmocněnec pro kardiovaskulární onemocnění. I jeho synové se stali významnými pražskými lékaři.

Po skončení druhé světové války se v Nové Huti ve vile v čp. 49 ubytoval **americký generál Ernest N. Harmon** se svým malým štábem. Zde přijal Harmon 4. srpna 1945 při oficiální návštěvě i tehdejšího **velvyslance USA v Československu Lawrence Steinhardta**, který byl v Nové Huti slavnostně přivítán. Steinhardt (n. 6. 10. 1892 New York, z. 28. 3. 1950 při leteckém neštěstí nedaleko Otawy) byl americkým diplomatem židovského původu, práva studoval na Kolumbijské univerzitě, v letech 1932–1937 byl velvyslancem ve Švédsku, 1937–1939 v Peru, 1939–1941 v Sovětském svazu, 1942–1945 v Turecku, v letech 1945–1948 v Československu a od srpna 1948 v Kanadě. Po únoru 1948 pomáhal mnoha československým občanům v odchodu do emigrace. Zatímco návštěva L. Steinhardta byla pečlivě občany Nové Hutě připravována včetně slavobrány a vlajkoslávy a uvítání, návštěva legendárního generála George S. Pattona, jehož jméno nese dnes dýšinská škola, proběhla u Harmona zcela neoficiálně a měla zřejmě jen přátelský charakter. Obci Dýšíně věnoval Harmon v srpnu 1945 ukořistěné německé dělo, které po komunistickém převratu v únoru 1948 byl v r. 1950 demonstrativně odstraněno, ale dýšinský občan Josef Marval za pomoci Františka Fryčka v noci před tím tajně urval z děla alespoň desku s dedikačním nápisem, která tak byla zachráněna a 40 let komunistického režimu ukrývána. Dnes se nachází na OÚ Dýšina. Na pomníčku na dýšinské návsi je umístěna její replika.

I v Nové Huti má generál Harmon dnes před vilou čp. 49 pamětní žulový kvádr s deskou s poněkud zavádějícím dvojjazyčným textem:

Koncem 2. světové války vojska americké 3. armády gen. G. S. Pattona osvobodila jihozápadní část Čech a do města Plzně vstoupila 6. května 1945. Během této válečné operace velitel XXII. sboru americké armády gen. E. N. Harmon a jeho štáb byli ubytováni v tomto domě.

1945 – 1995

V anglické verzi:

In the course of world war II, the troops of the american third army under general G. S. Patton liberated the southwestern part of Bohemia and reached the town Plzeň (Pilsen) on may 6th, 1945. During this war operation the commander of the XXIIInd Corps, major general E. N. Harmon and the staff of this command were billeted in this house.

Oblastní rada ČSBS Plzeň

Na jaře 2014 bylo nejbližší okolí pomníčku poněkud nevhodně upraveno, odstraněny vzrostlé borovice a vysazeny 4 nízké smrčky.

Z Nové Hutě se vydáme luční a polní cestou do Chrástu. Asi po 500 m dojdeme k lesu Háji, kde hned u cesty se dotýkáme **významné prehistorické nekropole**, mohylového pole o 125 mohylách, avšak dosud jen částečně probádaných, ač byly zkoumány před první světovou válkou již F. X. Francem, v letech 1909–1911 Fridolínem Macháčkem a později, roku 1925, dýšinským rodákem Václavem Čtrnáctem. Mohyly pocházejí převážně ze střední doby bronzové (1700-1300 př. Kr.), méně z mladší doby bronzové (1300-950 př. Kr.). Lidé této kultury nedodržovali žádný přísný pohřební ritus. Jednotlivé hroby se svou úpravou od sebe dosti liší. Vzhledem k pohřebnímu ritu starší jsou větších rozměrů, mladší jsou už méně zřetelné spíše jen jako nízké pahrbky. Byly budovány s kamenným kuželem, jindy byly kameny položeny přímo na zemřelého. Obvod mohyly byl někdy ohraničen a zpevněn kamenným věncem. Mnohdy je jádro mohyly zcela vyplněno kamenným závalem, nebo je plášť pokryt vrstvami kamenů a zasypán zeminou.

Mrtví byli často spalováni na hranici a spálené kosti uloženy do nádoby nebo byly vysypány na hromádku, ale byla pohřbívána i nespálená těla. Nad tělem byla pak vybudována mohyla, převážně oválného půdorysu s průměrem ca 20 m a při obvodu mohyly zpevněn věncem kamenů, vše zasypáno hlínou do podoby oblého pahorku. Jeden násyp může kryt jeden i více pohřbů, výjimkou nejsou ani dodatečné pohřby do pláště mohyly.

Řídce lze zde nalézt hroby podstatně mladší, a to z pozdní doby halštatské až z rané doby laténské (6.–5. stol. př. Kr.). Malé žárové hroby jsou někdy zapuštěny do pláštěů náspů starších mohyl. V terénu jsou sotva patrné a jsou rozmístěny mezi mohylami z doby bronzové. K pozůstatkům zemřelého byly přidávány i milodary v nádobách, jantarové korále, bronzové šperky, náramky, prsteny, spirály do vlasů, jehlice, konkrétně např. laténská bronzová maskovitá spona z 5. stol. př. Kr. Dále zde byla nalezena i keramika, např. miska na nožce, ojedinele i terč ze zlaté fólie. Nekropole je zapsanou kulturní památkou podle zákona. V roce 2011 zde ve spolupráci Okrašlovacího spolku pro Novou Huť a Dýšinu, obce Dýšina a Západočeského muzea v Plzni byla instalována informační tabule. (Pozn.: V Kokotském lese, již mimo námi popisovanou krajinu, se nacházejí žárové hroby z časné doby laténské, tj. z let 550–400 př. Kr.).

Asi 200 m dále byl při polní cestě do Chrástu u vily Anny 17. 3. 2012 instalován na již dlouhou dobu zde stojící křížek keramický reliéf sv. Šimona a Judy, patronů dýšinského kostela a kříž doplněn pozlaceným korpusem.

CHRÁST

Historie obce

Obec leží v nadmořské výšce 342 m. Z území současného katastru obce nemáme mnoho archeologických nálezů, jen ojedinělé stopy sahají do doby kamenné, více nálezů je mladších, avšak častější jsou ze sousedních katastrů.

Počátky dnešní obce lze klást určitě dávno před r. 1200, i když první písemné zprávy o obci jsou pozdější. Kolem r. 1200 imigroval do těchto končin rod Dobrohostů z Ronšperka a ve čtyřicátých letech 13. stol. byl postaven dvorec a kolem něho další stavby. BLAHETA (1992: 4) udává, že předky vladyckého rodu pánů z Chrástu jsou Zdislav z Darové a jeho synové Zdislav a Konrad. V obci Chrástu stála údajně, jako ve většině okolních obcí, tvrz, pravděpodobně již v r. 1242, na níž hospodařil jakýsi Adam z Chrástu, kterou však vystavěl asi Lipolt z Chrástu s bratrem Kunrádem z rodu Drslaviců. Tvrz stála na terénní hraně údolí Klabavy v místech dnešních domků č. 53 a 54. Písemně se však připomíná až k roku 1283.

R. 1242 (z tohoto roku pochází první zmínka o obci!) daroval Václav I. Chrást chotěšovskému klášteru, ale dlouho mu nepatřil. Ve 14. století je tu pánem jakýsi Beneda (konkrétně r. 1318) a po něm Lipolt (r. 1336). Roku 1378 se připomínají bratři Otík z Věžky a Petr z Chrástu „seděním“ na Věžce. Otík se r. 1381 stal královským místosudím.

Páni z Věžky patřili v té době v zámožnosti k druhým po Švambercích.

Po Otíkovi starším byl pánem na Věžce jeho bratr Petr. Postavil se z blíže neznámých důvodů proti Václavu IV., jehož vojska Věžku roku 1405 (1406?) dobyla, Petr byl zajat a hrad připadl jeho synovi Otovi. Ten měl dva syny Otíka a Petra a r. 1415 dostali od Václava IV. Třemošnou a r. 1420 od Zikmunda Nynice. V té době byli vladykové z Chrástu na vrcholu své moci a říkali si Žďárští z Chrástu. Petr, původně přívrženec Zikmundův, se přidal k husitům, ač okolí zůstávalo katolické, a proto mu Zikmund jeho statky zabavil a dal je r. 1422 v náhradu Plzni. Petr se snad odebral do Prahy, kde se údajně stal i purkmistrem.

Až r. 1434 zapsal chrásteckou tvrz, tehdy už zřejmě silně poškozenou, Přibíkovi z Klenové. Téhož roku měl Jan z Chrástu v majetku Horomyšlice a Osek, který r. 1447 postoupil Lipoltovi. Jakýsi Otík z Chrástu vlastnil v té době tvrz Libkovic u Žlutic a Kuňka z Chrástu držela kolem roku 1460, v té době už zaniklou ves Kokot, jejíž syn Jan Chrásta z Olešné postoupil r. 1457 dva lány a čtvrt dědiny (pole) farnímu kostelu v Dýšině.

Přibík z Klenové, husitský hejtman, svou stranu zradil, na tvrzi nebydlel a tak ztratila svůj význam jako panské sídlo a tak r. 1476 byla půda panského dvora rozprodána podaným.

Koncem 15. století přešel Chrást do držení rodu Kolovratů. R. 1510 zemřel bezdětný Albrecht z Kolovrat; ten odkázal jmění svým dvěma pastorkům bratřím Bernardovi a Janu z Valdštejna. Ti však dali r. 1514 část tohoto dědictví, jehož součástí byl i Chrást, do zástavy městu Plzni. Po smrti Bernardově Jan z Valdštejna v r. 1517 propustil několik obcí spolu s Chrástem městu Plzni a tak i Chrást byl začleněn do plzeňského panství.

Od 1520 byl Petr Holý z Chrástu hejtmanem na Křivoklátu a Ferdinand I. mu pronajal 1532 hrad na šest let, ale Holý s lesním majetkem hospodařil po svém, aniž odváděl finance. Hrad byl odevzdán Oldřichovi z Hardeka, který však Holého na hradě ponechal jako hejtmana i v dalších letech. Holý zemřel bez potomků kolem roku 1543.

Jedním z posledních členů zdejšího šlechtického rodu byl i Krištof Chrásta z Chrástu, který v roce 1553 prikoupil tvrz Matakov a 1557 ves Lužanky, ale majetek prodal Janu Čabuskému z Prostého. (Posledním mužským potomkem tohoto rodu byl Jan, zesnulý 1570, po přeslici vymřel rod 1581 úmrtím Marianny, provdané za Jaroslava Libštejského, později za Volfá Rozvodovského.)

R. 1610 jistý Wondra Slyva prodal za 50 kop míšeňských grošů Janu Hříchovi chalupu v Chrástu, která stála vedle „starého hradu“.

Chrást naštěstí přestál celkem bez úhony třicetiletou válku.

V roce 1680 koupil mlýn na Klabavě Vít Kouřim (odtud dosud na mapách uvedený název Kouřim, dnes známý jako Martínkův mlýn), písemně doložený již k létům 1422 a 1527, r. 1687 jej Kouřim předal švagrovi Janu Hříchovi. Od r. 1878 jej vlastnil František Martínek, jehož potomci žijí ve mlýně dodnes. Při mlýně pracovala i pekárna chleba.

Obyvatelé byli v té době ještě převážně zemědělci, pozoruhodností je, že v 17. století se zde vedle běžných obilovin pěstoval i chmel.

R. 1592 stálo v Chrástu 13 dvorů a čtyři chalupy „u starého hradu“. Po stu letech se počet dvorů příliš nezměnil. R. 1719 mělo zde 11 sedláků (z celkového počtu 15) výměru pozemků přes 60 strychů (tj. ca. 17 ha). Ještě v r. 1778 převažovala v přepočtu tehdejších plošných měr orná půda (84%) nad loukami (ca. 8%) a pastvinami (ca. 8%).

Podle první mapy Chrástu z r. 1781 bylo v obci 55 domovních čísel, avšak většinou jen chalup bez pozemků. Selských dvorů bylo 13. V r. 1790 bylo v Chrástu dohromady 59 dvorů a chalup.

V roce 1802 byla vybudována kaple Panny Marie na návsi, oltář koupil rychtář Jiří Martínek ze zrušeného kláštera v Plasích, malovaný na dřevě asi v roce 1690 zřejmě Františkem Karlem Seeblumerem. Kolem roku 1860 byl nahrazen a zakryt novým oltářem ze zrušeného dominikánského kláštera v Plzni s obrazem malovaným na plátně Janem Herzogem kolem r. 1880. Během nacistické okupace a i po ní byla kaple neudržována až silně poškozena. Až roku 1954 požádala chrástecká občanka paní Marie Krejzarová MNV v Chrástu o povolení opravy kaple. Tu provedli místní řemeslníci. Zároveň byl oltář rozebrán, při čemž pod obrazem na plátně byl nalezen starší na dřevě z r. 1690, byť značně poškozený. Oba obrazy byly zásluhou plzeňského arciděkana Aloise Černého restaurovány a 15. 5. 1955 vystaveny v dýšinském kostele. Toho roku se podařilo i dokončit stavební úpravu kaple. Ta však začala opět postupně chátrat, a až r. 2002, tedy v roce 200. výročí postavení, založili chrástečtí občané sdružení za účelem její záchrany. Od toho roku probíhala postupně její oprava, přičemž náklady hradilo převážně občanské sdružení. Kaple byla nově omítnuta a v roce 2004 byl sem umístěn oltářní obraz, dílo Jiřího Suchého z Chrástu.

K jednoduchému pískovcovému portálu vede dnes deset pískovcových schodů z roku 2008. Autorem staršího obrazu Panny Marie, malovaného podle opukové Plzeňské madony v chrámu sv. Bartoloměje v Plzni, je zřejmě František Karel Seeblumer, asi v r. 1690, druhého mladšího Jan Herzog, asi v r. 1880. Interiér kaple (dříve zasvěcené sv. Martinu) zdobila mimo zcizenou sochu Panny Marie i cenná gotická, z lipového dřeva vyřezaná a 157 cm vysoká socha sv. Bartoloměje z let kolem 1490, tehdy objednaná zřejmě v Norimberku pro Plzeň a vícekrát restaurovaná. Dnes je ve Správě Pražského hradu (CHUDÁČEK 1928, FAIT et al. 1996, JINDRA Děj. M. Plzně I., 2014: 329 et 744).

V roce 2010 pak u kaple instalována informační tabule naučné stezky (BLAHETA 2014).

Vraťme se ale na počátek 19. stol. Dne 30. 7. 1811 zachvátil obec rozsáhlý požár; vyhořelo 12 selských dvorů (i s právě uloženou sklizní), 23 chalup, škola i kovárna, neboť většina obydlí byla ještě ze dřeva, pouze sruby byly kamenné a kryté taškami.

Požár byl příčinou výrazné změny následného vzhledu obce, avšak stejně později docházelo postupně k ubývání statků, jejich parcelaci a k výstavbě nových budov, které často vyrůstaly i uprostřed dvorů.

R. 1838 měl Chrást 82 domů a 542 obyvatel. Roku 1839 byl postaven mlynářem Váchou v Dobříškově mlýn, dnes známý pod jménem Jílkův podle rodu Jílků, kteří sem přišli r. 1875 z Božkova. Zastavme se několika větami u tohoto pro Chrást pozoruhodného objektu. Vojtěch Jílek, který mlýn koupil, je mezi mlynáři jmenován ještě r. 1915. Budova byla postavena r. 1920 za Jaroslava Jílka podle projektu arch. Oldřicha Starého jako moderní až raně funkcionalistická stavba na obdélníkovém půdorysu s věžičkou, mansardovou střechou. Uvnitř je rozměrná hala s mramorem obloženým schodištěm a kasetovým stropem. Ze

severního průčelí vystupuje mělký risalit ukončený štítem, zvýrazňující zmíněnou halu. Ze severozápadního nároží vystupuje menší risalit převyšující hlavní římsu. Vlevo od brány, při východní straně dvora se nachází jednopatrové stavení s obytnou částí a mlýnicí a sýpkou. Ještě za druhé světové války tu probíhala též výroba perníčků a marcipánu.

Po smrti manželů Jílkových (otec Jaroslav Jílek zemřel 22. 3. 1966, matka Marie 10. 7. 1983), kteří přežili své dva syny (Vlastimil popraven, mladší Jaroslav na následky věznění v roce 1946 zemřel) a navrátili se z koncentračního tábora (o nich více ve stati o protinacistickém odboji), mlýn chátral, sloužil i jako rekreační objekt. Silně ho pak poškodila srpnová povodeň r. 2002, ale noví majitelé – rodina Holečkova – zahájili citlivou a zároveň velkorysou rekonstrukci celého objektu, mj. i s cílem zřídit malé muzejní expozice o mlynářství. Pro svou mimořádnou architektonickou hodnotu byl mlýn zařazen do seznamu kulturních památek.

Vraťme se ale zpět do 19. století.

Srpy se žalo ještě v letech 1860–1870, teprve později přišly na řadu kosy a až v r. 1904 se v obci objevil první žací stroj. V 19. století se zde (jako ostatně na celém Plzeňsku) chovaly hojně ovce a v okolí obce se už rozkládalo více pastvin.

V roce 1894 došlo, podobně jako na jiných místech Čech, k hojně výsadbě cizího akátu, v prvních letech 20. století pak na spilitové stráni pod školou, jež byla aspoň z části pastvinou. Škoda, původně tam byla zřejmě teplo- a suchomilná vegetace, z níž se do současnosti zachovalo jen něco málo. V letech 1905–1906 byl pod silnicí ke Smědčicím směrem k Jílkovu mlýnu vysazen sad asi 1.500 švestek a třešní.

V těch letech byla postavena současná školní budova, opravená v letech 2005–2007 s fasádou shodnou s původní.

První světová válka (1914–1918) si vyžádala i mnoho chrásteckých obětí; na bojištích padlo 29 chrásteckých občanů (viz pomník na Náměstí Čsl. Legií).

V r. 1919 zakoupil plzeňský obchodník František Krofta pozemky „V kamení“, rozparceloval je na stavební parcely a na nich začal stavět rodinné domky. Lokalita však neposkytovala žádný odtok vody, takže ta tam dlouho stála a tak místo dostalo název „Na Benátkách“. Počátkem třicátých let se naplno rozjela výstavba domků na této lokalitě. Dnes se v těchto místech staví dále, např. v sousedství sportovního stadionu.

Téhož roku bylo v obci zavedeno elektrické osvětlení.

V r. 1927 postavila sociálně demokratická strana, tehdy zdejší nejsilnější politická strana, Lidový dům (zvaný též Spolák = spolkový dům), dodnes sloužící spolu s restaurací svému účelu, později byl k němu přistavěn sál. V r. 1974 se započalo s výstavbou přednáškové síně, provedeno obložení stěn, položeny nové parkety, rekonstrukce elektrické instalace a napojeno 23 akumulčních kamen. Dodnes je „Lidák“ centrem mnohého spolkového života.

V r. 1930 postaven most u Martínkova mlýna.

Před druhou světovou válkou vznikla chatová kolonie nad pravým břehem Klabavy před Chrástem u plovárny.

Za mobilizace v r. 1938 narukovalo z Chrástu 75 osob. Po ní byli v Chrástu ubytováni vojáci zásobovacího oddělení i s koňmi a vozy. 8. 10. přijel do Chrástu vlak ženistů, kteří s ním zůstali na stanici a byli ubytováni v hostinci p. Štaifa. Tito ženisté upravili v té době horizontální stezku ve stráni pod školou nad levým břehem Klabavy, k níž zřídili několik příčných stezek (viz jejich pomníček při úpatí stráně). V polovině října t. r. byl v Chrástu ubytován pěší pluk č. 18, bylo to 1100 mužů a 75 koní, 1. listopadu však odešli.

Od r. 1938 byl starostou obce ing. Otakar Šnajdr.

Protinacistický odboj v Chrástu

Ne nevýznamnou dějinnou kapitolou obce Chrástu zaujímá rozsáhlý protinacistický odboj v době německé okupace státu.

A tak se pokusme, i když s ne příliš jasným a jednoznačným výsledkem, vysledovat, neboť ex post zaznamenané údaje o aktivitách různých odbojových skupin nebo jednotlivců, navzájem různě pospojovaných nebo propojovaných, se mnohde diametrálně od sebe liší. Přesto tomuto tématu věnujme více pozornosti. Ani +- poslední z nich (FIŠER a LAŠTOVKA „Nikdo nebude zapomenut“, 1985) (nebereme-li brožuru Bukovského) není, s ohledem na rok vydání, zcela objektivní.

Elaborátů o chrásteckém odboji vyšla totiž poměrně početná řada, od stručných po podrobnější, nehledě na skutečnost, že zvl. ty, jež byly vydány nebo zpracovány v době komunismu, byly formulovány natolik účelově, aby vyzdvihly ty, jež konvenovaly ideologii všemocné strany a potlačily nebo až zamlčovaly ty, jež se do krámu bolševické a historiografie ideologie nehodily.

Relativně nejspolehlivějším pramenem o aktivitách celého odboje je rukopisná studie A. Wirthové (n. 24. 10. 1922, z. 17. 1. 2007) (WIRTHOVÁ 1996), jež je o poznání objektivnější než její práce předchozí (WIRTHOVÁ 1988; WIRTHOVÁ ŠTRUNCOVÁ 1994). Mnoho informací (byť místy si ojedinele i odporujících) je zaznamenáno v Kronice obce Chrástu, dále v práci ředitele Václava Chudáčka (CHUDÁČEK 1946), jež je však více či méně shodná se zápisem do Kroniky obce, jíž byl Chudáček autorem.

Studentská práce Tlusté (TLUSTÁ 1980) udává, že odboj na Plzeňsku byl rozdělen do tří, blíže nespecifikovaných obvodů; v prvním byli pracovníci nářadovny Škodovky, v níž z chrásteckých pracovali Miroslav Framer, Václav Filip a Ladislav Boháč. O druhém se TLUSTÁ (l. c.) nezmiňuje, ve třetím byl vedoucím Karel Sobotka, do něhož se údajně zapojili i výše jmenovaní chrástečané z prvního obvodu (o něm viz též kapitoly o odboji v Rokycanech).

Bylo zde však několik dalších skupin, jejichž aktivity lze už jen stěží detailněji vysledovat, mnoho informací si umučení nebo popravení vzali do hrobu.

Prvním zatčeným chrásteckým občanem byl Josef Kovanda, a to již 14. září 1939 pro poslech cizího rozhlasu. Kovanda kromě toho údajně doručoval s JUDr. Eugenem Dosoudilem zprávy Dr. Bohuslavovi Horákovi do Rokycan v termosce a údajně ukrýval i zbraně. Ve vězení putoval do Prahy, Drážďan, Litoměřic, Lipska, ale 15. 1. 1941 se vrátil.

Z podnětu podplukovníka Josefa Balabána byla na českém západě budována na vojenském základě organizace Obrana národa, zde pod vedením plk. Jana Plachého a plk. Karla Dubovského. Úkolem organizace byla příprava na aktivní politický a vojenský převrat. Na Chrástecku začal s touto činností už výše zmíněný JUDr. Eugen Dosoudil, přední činovník Československé (České) obce sokolské, ve spolupráci se svou manželkou. Současně se postaral i o zajištění obvažového materiálu již na podzim r. 1938, který byl uložen na půdě jeho chrásteckého bytu na vlakovém nádraží.

Dosoudil, který se 4. 1. 1940 přestěhoval z chrásteckého nádraží do Plzně, začal brzy po okupaci rozšiřovat i protinacistické tiskoviny a pomáhal při útěcích za hranice; nacistům se však podařilo tuto odbočku Obrany národa vysлідit a většinu jejích členů zatknout. 5. 3. 1940 byl zatčen též Dosoudil a označen za vůdce vzpoury, odepřel však výpověď. Převezen byl do Terezína, pak zpět na Bory do Plzně, poté 20. 1. 1941 do Ebrachu, 6. 1. 1942 do Bayreuthu, kde 8. 5. 1942 zemřel.

Od poloviny března 1939 byl zapojen do Obrany národa v Chrástu i Václav Vrba, odsouzený na sedm let káznice, který uschoval ve své továrně-mydlárně (při silnici do Zábělé) množství munice, zbraní, konzerv, radiopřístroje, odkud byly však odvezeny kamsi na Křivoklátsko. Vrba byl poprvé zatčen už r. 1940, ale propuštěn po výpovědi, že municí přijal

od jakéhosi poručíka Maška, o němž věděl, že je již za hranicemi. V odbojové činnosti pokračoval ale i potom, podle Wirthové (WIRTHOVÁ 1996) se měl dokonce stát předsedou Okresního národního výboru v Plzni po kontaktu s Františkem Bednářem z Těšína, spojkou na londýnskou vládu; ten však byl na počátku roku 1943 zatčen. K druhému zatčení Vrby došlo pak 15. prosince 1943.

Na sokolském základě připravoval odbojovou činnost Josef Pelikán, náčelník tzv. II okrsku Sokolské župy plzeňské. Zahájil ji na popud župního náčelníka Emila Štrunce, který v červnu 1941 svolal schůzku okrskových náčelníků, na níž se jednalo o organizaci odboje. Z Chrásteckých se jí zúčastnil Václav Štaif a František Nový, jako spojka sokolské jízdy. Patřili do organizace V boj, později, po reorganizaci přejmenované na Jindra. Avšak již v říjnu 1941 bylo zatčeno šest bratrů župního předsednictva, nicméně r. 1942 bylo opět navázáno spojení s Prahou a se župami Rokycanovou a Šumavskou a dobudována vnitřní organizace se zaměřením na rozšiřování zpráv ze zahraničí a na podporu parašutistům. Sokolové se cvičili v aktivním odboji, gestapu to ale neuniklo. 24. října 1942 byl zatčen František Dlesk ze Sokola Plzeň V., pak Josef Tylš, 4. listopadu 1942 Josef Pelikán a další. Pelikán byl vyslýchán v Plzni, Drážďanech, kde v soudním přelíčení dostal trest tří let vězení, která prožíval na Pankráci, v Berlíně, Golnově, Ebrachu a Bayreuthu. 14. dubna 1945 byl osvobozen Američany a do Chrástu se vrátil 18. května 1945. (Do ilegální sokolské organizace byl zapojen i Josef Kovanda, první ze zatčených chrásteckých občanů, podle TLUSTÉ (1980) snad i Václav Pasáček.) Po zatčení J. Pelikána a ostatních vedli tuto odbojovou skupinu Václav Štaif a František Nový; ti se připojili ke skupině, již založil a vedl – opět sokol – holič Oldřich Fremer.

V rámci petičního výboru „Věrní zůstaneme“ pracoval Ladislav Ziegler; jeho využíval tajemník Švarc k získávání zpráv o situaci v Plzni, zvláště ve Škodovce. Švarc byl však záhy zatčen, ve vězení ale spáchal sebevraždu, takže nikoho neprozradil.

Plzeňskou skupinu petičního výboru Věrní zůstaneme založil Jan Sýkora, v níž pak našel místo pro odboj i L. Ziegler. Šlo o vybudování buněk mezi dělnictvem v Plzni, Rokycanech, v Kralovicích a snad i jinde. 8. prosince 1943 byl však Ziegler zatčen a se Sýkorou souzen v Berlíně. Sýkora byl odsouzen k smrti, Ziegler se vylhal, že už r. 1937 se rozešel se sociálně demokratickou stranou a tak se po válce vrátil z vězení domů.

Sokol Oldřich Fremer sestavil v obci již r. 1940 pětičlennou skupinu z bývalých vojáků československé armády, jejímiž členy byli Jaroslav Brožík, František Nový, Stanislav Štěpán a Josef Ulč. Ta fungovala asi třičtvrtě roku a jejím hlavním úkolem bylo shromažďování zbraní. Po určitém čase přibrali i Václava Pasáčka, Václava Štaifa ml., Libora Štemberu. Scházeli se v hospodě „Na ostrově“ („U žaby“), kde se k nim připojil Ladislav Rous. Podle TLUSTÉ (1980) se skupina 6. 6. 1942 po určité reorganizaci přejmenovala na Národní revoluční výbor (NRV).

Na jaře 1943 se vedení rozhodlo rozdělit organizaci do devíti skupin (tzv. Devítky), jejichž členové se však často ani vzájemně neznali. V jejich čele stanuli nebo se stali členy Oldřich Fremer (současně vedoucí chrásteckého NRV), Václav Brejcha, Josef Egermajer, rolník František Nový, Václav Pasáček, Vojtěch Šedivec, Václav Štaif ml., kovář Julius Vančura, Antonín Švec, Vilém Možný, Josef Zalabák, Vlastimil Bláha, učitel Václav Eret, učitel Bohumil Dlouhý a zaměstnanec tzv. Českomoravských drah Jan Schmadl. Podle TLUSTÉ (1980) též, jinde neudávaný, František Krautzee. Ti postupně získávali další, počet spolupracovníků se rozrůstal, z řad sokolů, hasičů nebo i evangelické mládeže, takže v létě r. 1943 bylo v Chrástu a jeho okolí do odboje zapojeno téměř 130 občanů. NRV měl tedy kontakty i na okolní obce a na provozovny Škodovky.

Organizačním vedoucím byl pověřen Oldřich Fremer, vojenským velením byl pověřen učitel Bohumil Dlouhý.

Chrástecké centrum zasahovalo více či méně do řady okolních obcí: Smědčice, Bušovice, Dýšina, Stupno, Vitinka, Nová Huť. Z Nové Hutě byli do odboje zapojeni členové rodiny Štruncových, později snad i František Šroubek sen.

Výcvik organizovali v rámci dobrovolných hasičů, neboť ti byli jedinou za okupace fungující povolenou organizací.

Anna WIRTHOVÁ-ŠTRUNCOVÁ (1994, 1996), která byla členkou Československého osvobozujícího výboru III (jehož jméno se dozvěděla až po válce) píše, že první schůzka (avšak zřejmě ta, o níž se dozvěděla), se konala na jaře 1942 v chatě Ladislava Boháče za železničním mostem v Chrástu a zúčastnili se jí Oldřich Fremer, jeho bratr Miloslav, František Nový, Vojtěch Šedivec (snoubenec A. Štruncové), Ladislav Boháč, Václav Filip, z Plzně Rudolf Kovařík a Jaroslav Fiala, za komunistické vedení Karel Sobotka z Prahy, údajně instruktor ilegálního ÚV KSČ, vystupující pod krycím jménem Karel Svatý. Ten prý přespával u Štrunců v Nové Huti. (Nakonec sehrál velice odsouzeníhodnou úlohu, o tom ale později.) V organizaci Národní revoluční výbor začal Sobotka pravidelně kontaktovat chrástecké roku 1943. Schůzky s ním se konaly na různých místech.

Přesto, že odboj neměl žádné zbraně, Václav Štaif a František Nový se začali starat o vybudování jejich úkrytu, a to na základě příslibu, že dostanou asi 70 pušek, a strojní pušku. Pro jejich úkryt bylo vybráno jako nejvhodnější Fremrovic pole „Nade Mží“ při pravém břehu Berounky (V Závrtku). Shozené zbraně na louku při levém břehu měl přes řeku převést převozník Nový z Habrové a zde je ukrýt. Pro jejich skrýš obstaral František Nový železnou voznici, kterou kovář Julius Vančura upravil na vhodné otevírání a zavírání. Dne 14. srpna 1943 ji odvezli na zmíněné pole a v noci ji tam údajně Oldřich Fremer, Bohumil Dlouhý, František Nový, Václav Pasáček, Vojtěch Šedivec, Julius Vančura, Josef Zalabák a Václav Štaif ml. zakopali. (TLUSTÁ 1980 udává dále Jaroslava Brožíka a Josefa Krafu, neudává ale Šedivce, Zalabáka, Štaifa, Pasáčka, WIRTHOVÁ 1996 udává Fremera, Šedivce, Vančuru, Brožíka a Krafu.) A pak bylo nad ní zaseto žito. Jenže k shoení zbraní nikdy nedošlo. Měl je zajistit jakýsi Wollner z Prahy, který by během cesty do neutrálního Švédska odevzdal Schmadlem vypracovaný plánec se zákresem, kam by měly být shoeny.

Nicméně odbojáři si zbraně získávali z „místních“ zdrojů ve Škodovce. Podle Šedivcem dodávaných výkresů jejich výrobu a konstrukci obstarával Jindřich Štrunc (bratr Anny Štruncové), zvláště v náletem poničené výrobní hale dělovky v dubnu 1943, kdy byl v továrně „bordel“. O montáži se zasloužil zvláště Josef Zalabák.

Situace se v Chrástu zatím vyhroutil. Gestapo vysledovalo stopy odboje, na nějž byli Chrástečtí napojeni. Bylo to zřejmě (i když údaje různých autorů se v tomto bodě rozcházejí) takto: Jaroslav Fiala ze Štáhlav (WIRTHOVÁ 1994 udává z Plzně), zatčený poprvé 2. března 1943, se dal do služeb gestapa a tak byl hned 27. dubna propuštěn. Fiala (prý po mučení) ukázal na plzeňském nádraží gestapu Sobotku, který byl zde 8. listopadu 1943 za dramatických okolností zatčen. Sobotka byl údajně obratný diplomat, který svým vystupováním získával přízeň a důvěru odbojářů.

V té době se na Příbramsku organizovalo ozbrojené povstání se soupisem (!) členů odbojových skupin a osob schopných vojenského výcviku, který v Chrástu tlumočil Sobotka. Byly – údajně – natištěny (!) i povolávací rozkazy. Prostřednictvím Sobotky se zde objevili i chrástečtí. Sobotka dokonce požadoval od spolupracovníků vypracování soupisu osob ve věku od 16–60 let schopných nástupu v případě „mobilizace“; Chrástečtí tak po delším váhání učinili. Sobotka dal vyhotovit seznamy účastníků s evidencí o zaplacení příspěvků, v případě prozrazení, že jde o podporu rodin zatčených nebo popravených občanů. Sobotka byl však, jak jsme už uvedli výše, 8. 11. 1943 na plzeňském nádraží zatčen (zde se verze o dalších událostech diametrálně odlišují), zřejmě když jej gestapu ukázal Jaroslav Fiala, neboť ten dostal příslib, že ukáže-li na Sobotku, bude propuštěn. Zatčení ale viděl Vojtěch Šedivec,

okamžitě informoval V. Fremera, K. Holého a Josefa Krause, aby zničili veškeré doma ukryté dokumenty. Na jejich likvidaci se podílel i bratr Vojtěcha Šedivce Jaroslav. Fiala jmenoval gestapu i dalšího odbojáře Rudolfa Kovaříka, který ale včas uprchl. Jaroslav Fiala, člen ústředí KSČ a zároveň konfident gestapa, udal tehdy chrásteckou skupinu i Sobotku.

Ten po dvou dnech, kdy byl internován v Praze, byl vrácen do Plzně s rozsáhlou výpovědí, zatímco gestapo mělo v ruce jeho písemnosti. A tak už 11. listopadu 1943 byli ve Škodovce zatčeni Miloslav Fremer a Vojtěch Šedivec. A následovali další. Ve dnech 12. až 15. listopadu 1943 byli zatčeni V. Štaif ml., Václav Pasáček, Josef Egermajer, Václav Brejcha, Bohumil Dlouhý, Ladislav Boháč, František Štrunc, Václav Filip, Josef Březina, Jaroslav Jílek a jeho syn Vlastimil, Alžběta Jindrová, Julius Vančura, František Nový, Vlastimil Bláha, Václav Eret, Josef Fiala z Kyšic, Josef Kraft, Josef Tůma, Karel Zalabák, u Vančury ruský zajatec Ivan, 16. 11. 1943 Jaroslav Hegner, Jaroslav Kreutzer, Vladimír Bartovský, Karel Pasáček, Libor Štembera, Josef Friček, Josef Ulč, Zdeněk Fiala a Marie Fialová z Ejpovic. Zdeněk Fiala byl popraven 23. února 1944, Václav Štaif popraven 6. 11. 1944 v Drážďanech.)

Karel Sobotka, pod krycím jménem Karel Svatý nebo Karel Habr, „vedoucí“ ilegálních skupin v Chrástu, Plzni, v Koterové i v Rokycanech vyzradil gestapu vše, co věděl i o chrásteckém odboji, posléze jako placený agent gestapa udal i ilegální skupinu ve Vysokém Mýtě, za to byl 25. 8. 1944 z Pankráce propuštěn a rekreoval se v Nové Huti pod Nižborem. Na samém sklonku války, kdy bylo nepochybné, že Německo válku prohraje a se spolupracovníky gestapa a jinými zrádci bude zúčtováno, aby zamaskoval svou konfidentskou činnost, se r. 1945 zařadil do sovětské partyzánské skupiny ve Vysokém Mýtě pod krycím jménem Velký Honza. Po válce 5. března 1947 byl zatčen a 22. 4. 1947 odsouzen na dva roky žaláře. Fiala z toho nějak vyklouzl.

Ale zpět k r. 1942:

V létě toho roku se ustavila tzv. Koterovská skupina, která získávala výbušniny ze Salzmanna lomu. Václav Šiman je přinášel i ze Škodovky a snad přes Jaroslava Fialu se dostaly i do Chrástu. Zde je ukrývali Vlastimil Jílek ze mlýna a Václav Štaif ml.

Po zatčení Jaroslava Fialy a Karla Sobotky se gestapo dozvědělo, že Štaif ml. z obavy prozrazení, hodil do rybníka několik ekrazitových náloží, Vlastimil Jílek je naházel do mlýnské strouhy.

Gestapáci chtěli, aby byl rybník vypuštěn, ale starosta obce Ing. Otakar Šnajdr dokázal, že to není realizovatelné. Spokojili se aspoň s tím, že hasiči bidly z loďky hledali na dně rybníka, nic ale nenašli.

Až do Sobotkova zatčení nemělo gestapo zřejmě mnoho informací o rozsáhlém chrásteckém odboji, snad ani potuchy, ale nyní se dozvědělo nejen o výbušninách, ale i o zakopané voznici. A dostalo se i k plánku se zákresem jejího úkrytu. Musela být vykopána (WIRTHOVÁ 1996 sice udává, že Fr. Nový dva dny před zatčením, k němuž došlo 13. listopadu, údajně odvezl v ní ukryté zbraně sokolu br. Sobotovi do Hromnic, nepíše, o jaké zbraně v tomto případě šlo, ani jak sám Nový se do zakopané voznice tajně prohral.) Prázdná voznice byla odvezena na dvorek při obecním domě, kde sídlil Obecní úřad a četnická stanice. Zatčení se hájili tím, že do ní chtěli ukrýt obilí, gestapo jim ale nevěřilo. Někteří ze zatčených pak prozradili další, nakonec bylo v Chrástu zatčeno 98, okolí 38, celkem 136 osob. Brzy potom 15. prosince 1943, byla zatčena i MUDr. Anna Burešová, neboť došlo k další paralelní akci.

V červnu 1943 uprchlo ze zajateckého tábora u Chebu několik ruských válečných zajatců. 6. června narazili rolník Ševčík z Dolan a jeho kamarád Miroslav Ferro, který se zde ukrýval, při obchůzce na čtyři uprchlíky a odvedli je do domu Josefa Matase. Ševčík odjel do Chrástu k MUDr. Anně Burešové, která jim věnovala civilní obleky svého manžela, též

lékaře. 9. června se uchýlili v Chrástu a ukryli ve statku Fr. Nového, pak v místnostech hasičské zbrojnice. O jejich stravu se staral Václav Brejcha, o eventuální ošetření MUDr. Burešová. Z Chrástu byli převezeni k rodině Fialových do vily u železniční zastávky v Ejpovicích, pak Vojtěch Šedivec s paní Štruncovou, matkou jeho snoubenky, domluvil jejich ukrytí v jejich domku v Nové Huti čp. 53. (Jde o jinou rodinu Štruncovu než tu, jež pobývala později v bývalém „hamru“, viz výše.)

TLUSTÁ (1980) a WIRTHOVÁ (1994 a 1996) udávají i jejich jména. Byli to Leonid Rafaelov – student a malíř z Charkova, Anatolij Becha z Manupolu (přezdívaný Ivan Manupol), Konstantin – pracovník na Dněprostroji a Nikolajev – úředník kolchozu. Další členové rodiny Štruncových však o jejich úkrytu v domě neměli tušení, zanechali však po sobě písemná poděkování za pomoc, jež se zachovala.

Jak jsme se již zmínili, Burešovi a JUDr. Josef Burget z Plzně poskytli uprchlíkům nejprve civilní obleky. Počátkem srpna (nebo již koncem července 1943) je Vojtěch Šedivec a Brejcha dopravili v hasičských uniformách vlakem do Prahy, kde je převzal informovaný odbojář Josef Kejmar v Šárce. Byli ubytováni u jednotlivých osob, jeden u paní Karly Loosové v Lysolajích (u níž se údajně původně skrýval i Karel Sobotka). Zajatci však ze svých úkrytů zmizeli, snad kamsi na Moravu. Jeden, zřejmě Anatolij Becha, zvaný Ivan se vrátil do Chrástu, kde pomáhal kováři Juliu Vančurovi, kde však byl, jak jsme se už zmínili výše, s ostatními odbojáři 12. 11. 1943 zatčen.

Vraťme se k osobě MUDr. Anny Burešové (n. 29. 10. 1893 Kralupy). Ta se v roce 1926 usídlila v Chrástu, kde se svým manželem MUDr. Janem Burešem postavila nedaleko nádraží vilu s ordinací. V době nacistické okupace dojížděla za účelem konspirace do Ejpovic do rodiny Kamila Krofty, bývalého ministra zahraničí v době předmnichovské republiky (1. ČSR). Manželé Burešovi se připojili k rozvinuté chrástecké ilegální činnosti, navazovali kontakty na nejrůznější strany (Kyšice, Dolany, Plzeň), obstarali si i příjem krátkých vln do svého rádiového přijímače. Data zatčení dr. Burešové se v různých pracích liší, dokonce dva různé jsou i v Kronice obce Chrástu (15. 3. 1943 i 15. 12. 1943), nejpravděpodobnější datum jejího zatčení je však 15. 12. 1943, i když WIRTHOVÁ (1994) udává 16. 11.; zcela jiná data uvedl ŠIROKÝ (1971). Vyslýchána byla na gestapu v Plzni, kde se jí nepodařilo spáchat sebevraždu, 29. 12. byla předána gestapem do vyšetřovací vazby v Praze na Pankráci. Soudem 8. ledna 1944 byla odsouzena k smrti a 23. února 1944 v Praze na Pankráci popravena. V obžalovacím spisu Generalstaatsanwalt Dresden byla označena jako „fanatische Beneschangehögerin“ a v pozdějším obžalovacím spisu dr. Bureše stojí, že to byla „eine fanatische deutschfeindlich eingestellte Tschechin“. Dr. Burešová byla popravena společně s Josefem Ševčíkem z Dolan, Josefem Kraftem z Chrástu a Zdeňkem Fialou z Ejpovic.

Manžel dr. Burešové, MUDr. Jan Bureš byl zatčen podle různých údajů buď 7. nebo 12. 1. 1944, JUDr. Josef Burget 17. 1. 1944; ten však nebyl chrásteckým občanem, před zatčením bydlel v Plzni v Nerudově ul., oba byli při přelíčení označeni jako „ausserordentlich gefährliche Reichsfeinde“! I MUDr. Jan Bureš byl odsouzen společně s JUDr. Josefem Burgetem k smrti a popraven až 13. 4. 1945 v Lindenthalu v Lipsku za poslouchání zahraničního rozhlasu a za poskytnutí pomoci uprchlým válečným zajatcům. Manželé Burešovi byli 17. října 1946 vyznamenáni Československým válečným křížem in memoriam.

Celá rodina Štruncova z Nové Hutě byla zatčena 16. ledna 1944, jako poslední byl zatčen 17. 2. 1944 J. Beneš. Bohumil Dlouhý byl odsouzen k smrti 24. 6. 1944 a popraven 3. října 1944 v Mnichově.

29. června 1944 proběhl v Drážďanech soud s dalšími odbojáři: Václav Pasáček, Josef Tůma, Václav Eret, Jan Schmadl, Anna Štruncová sen. byi odsouzeni k smrti, Anna Štruncová jun. ke čtyřem letům káznice. Schmadlovi byl později trest změněn na dlouholetý žalář, V. Pasáček, Eret a Tůma byli popraveni v říjnu 1944, Anna Štruncová 17. listopadu 1944, její manžel Jan Štrunc zemřel na utrpení a nemoce v Golnově u Štětína 13. února 1945. Jejich

děti, Jindřich a Anna, se vrátili po válce domů. (Anna se v r. 1950 provdala za československého reprezentanta v gymnastice, olympionika Františka Wirtha, s kterým se seznámila během jeho krátkého pobytu v Nové Huti při zdejších cvičení olympijského gymnastického družstva v roce 1946.)

Po zatčení novohuťské rodiny Štruncových se v jejich domku usadila „Frau Hoppe“, sekretářka gestapáka „kriminálního komisaře“ Oskara Fleischera. Dne 6. května 1945 byl její zdejší pobyt operativně ukončen.

Z dalších chrásteckých občanů byl zatčen i František Polcar s manželkou Marií, Julie Loudínová, 18. ledna 1944 ve své chrástecké vile i Josef Skupa a bývalý ministr zahraničí Kamil Krofta z Ejovic. Tito všichni se po válce vrátili, Krofta však na následky věznění ve Vráži u Písku 16. srpna 1945 zemřel.

František Polcar, tehdy ředitel tzv. hlavní školy v Plzni-Doubravce (za 1. ČSR Škola Lud'ka Pika), dostal v přelíčení s dr. Burešem a s dr. Buregetem, odsouzenými k smrti (viz výše) pět let. Polcarová byla osvobozena. Mlýnář Josef Jílek byl odsouzen na 14 let, jeho manželka Marie na 18 měsíců, syn Jaroslav na 4 měsíce, syn Vlastimil pro ukrývání výbušnin 23. 2. 1945 v Mnichově popraven. Ve mlýně byla zřízena německá správa Richarda Spaziera, který prohlásil, že jméno Jílek se již nikdy nesmí objevit na tomto mlýně. Druhý syn Jaroslav podlehl po návratu z vězení tuberkulóze 19. 5. 1946. Ze čtrnácti k smrti odsouzených sokolů se vrátili Miloslav Fremer a Jan Schmadl, ostatní byli popraveni. Kromě toho (nečlenů Sokola) bylo popraveno nebo ve vězení zemřelo ještě dalších 20 osob. Z popravených chrásteckých odbojářů nebyl ani jediný komunista (BLAHETA 2014), ale členové jiných předválečných politických stran.

5. května 1952 byly převezeny ostatky 12 popravených z Drážďan do Chrástu, kde se konal smuteční akt a poté byly ostatky uloženy do jednotlivých rodinných hrobů.

Průmysl

Chrást se už od 17. století postupně měnil ze zemědělské obce na průmyslovou. Pravděpodobně r. 1680 byly v tzv. Dolním Chrástu založeny železné hutě, pece, domy pro správce, tzv. šichtmistra a spolu s nimi došlo i k výstavbě nových chalup. Náhon na tyto, kdysi zde pracující provozy (asi 1 km dlouhý) se odpojuje z pravého břehu Klabavy nad jezem (u plovárny) a pokračuje severovýchodně, východně a pak jižně od řeky; tak se část nivy s několika budovami ocitla na „ostrově“ obtékaném na jihozápadě, západě a severu řekou (v jejím meandru), na severovýchodě, východě a jihu náhonem; odtud též alternativní jméno hospody U Žáby – Na ostrově. (Pozn. Náhon na Jílkův mlýn se odpojuje z levého břehu řeky severně od ústí výše popsaného náhonu.)

Ale už v 18. století železářský průmysl upadal. Od r. 1799 byl podnik v držení města Plzně, r. 1805 jej zachvátil požár. Od r. 1829 byly tyto „verky“ propachtovány nejružnějším nájemcům, až r. 1883 podnik získal a zvelebil jistý Šimon Semler. Ten zde zavedl výrobu orného nářadí (pluhů), lopat, motyk, kladiv, seker.

Výroba zde probíhala ještě během předmnichovské republiky; r. 1938 zde bylo zaměstnáno 65 zaměstnanců, pak jejich počet klesal, až roku 1942 byla lopatárna uzavřena a většina budov zbořena.

Dalším průmyslovým odvětvím, kterému se v Chrástu dařilo, byl chemický průmysl založený na **výskytu kyzových břidlic**, suroviny na výrobu kamence (síran hlinitoželeznatý, alaun). Chrástecká kamencárna byla založena roku 1789 jako Cech sv. Víta. Chrástecký kamencec, jehož se ročně vyrobilo 130–150 centů (1 cent = 56 kg), byl vysoce kvalitní a vyrovnal se nejlepšímu cizozemskému a vyvážel se do ciziny. Po roce 1820 získal chrásteckou kamencárnu, výrobu zelené skalice a síry, hrabě Eugen z Vrbna i když písemně je jako majitel doložen až v letech 1824–1845 (jen v r. 1824 tu vyrobili 450 centů skalice). Protože

byl majitelem hořovického panství, dodnes se v těch místech říká V hoře. V letech 1846–1852 byl majitelem firmy zvané Alaunwerk Jan Sandtner, po jeho smrti v r. 1852 jeho syn Václav, který v šedesátých až sedmdesátých letech 19. stol. (snad krátce už po r. 1854) zde, ale zřejmě jen krátkodobě, vyráběl z vitriolové břidlice českou dýmavou kyselinu sírovou (oleum) (BLAHETA 2014).

R. 1862 došlo k výstavbě železniční, tehdy ještě jednokolejné trati Plzeň-Praha, jejíž stavební společnost usilovala Sandtnerův závod vykoupit, nicméně k dohodě nedošlo. Šlo o to, že **pod tělesem železniční trati nebylo možno pokračovat v těžbě**, ta vážla a tak r. 1878 byla výroba zastavena. R. 1888 zaniklo i obytné stavení podniku. Po této činnosti zbylo asi 400–500 m štol, převážně pod drážním tělesem. Antropogenní povrchové útvary jsou dodnes patrné, štola Vít je charakteristická poměrně vydatnou vyvěračkou (BLAHETA 2014). Stráně, včetně území zvané V hoře, jsou dnes zarostlé, místy i vegetačně velice hodnotnými přirozenými a druhově bohatými dubohabřinami.

Podobný podnik fungoval od r. 1824 i za Chrástem v místě dnes s pomístním názvem Závrtek (Na Závrtku).

V roce 1864 byla v údolí řeky za Chrástem postavena J. Andersem **prachárna** na výrobu střelného prachu, přesněji průmyslové trhavinu – haloxylinu, ale už r. 1872 a poté 8. května 1874 zde došlo k velkým výbuchům a po dalším silném výbuchu 6. července 1877 byla práce omezena na výrobu zápalných šňůr a r. 1878 na Bickfordovy zápalnice. Daleko později se továrna stala součástí firmy Synthesia n. p. Semtín. Dne 31. 12. 1950 došlo v Synthesii k dalšímu výbuchu. R. 1953 tu byl zřízen samostatný podnik Chrástecký chemický závod, 1. 1. 1955 převedený k Blanickým strojírnám ve Vlašimi. Jeho výrobní program se zde udržel do roku 1963.

Poté se zde od r. 1965 v novém podniku Plzeňské dílo vyrábělo kuchyňské nádobí z umělých hmot (zástěry, sáčky, bačkorky, chrániče pro hokejisty, dámské kalhotky aj.)

V současné době slouží objekt, účelově upravený, firmě Elis-plast, s výrobou plastů.

Josef Suchý majitel továrny v Pečkách, František Jouza a Josef Čáp (i ona další byli z Peček) zakoupili v sousedství železniční trati r. 1899 v Chrástu pozemek o výměře více než 1100 m² a zřídili obchodní společnost Suchý, Jouza a Čáp., slévárna a strojírna Chrást. Začali budovat slévárny, strojírny, kotelny, modelárny, kovárny, čistírny, skladiště odlitků a kanceláře, což dokončili v roce 1900. Toho roku bylo již započato tavení litiny. R. 1903 bylo do objektu zavedeno elektrické osvětlení. Výroba se zaměřila převážně na zemědělské stroje (sekačky, řezačky píce, mlátičky, žentoury aj.), a to i na vývoz, jízdní kola, stroje na obrábění kamene, formy pro sklárny aj. V r. 1901 zde našlo práci již 80 dělníků, r. 1908 150 dělníků a 5 úředníků, v r. 1914 měl podnik už 240 zaměstnanců (HUČKA 2000). V roce 1907 byla přistavěna slévárna. Zajímavostí je, že v roce 1909 (udáván i rok 1912) objednala Královská srbská kabinetní kancelář v Bělehradě zařízení kamenického závodu pro své dílny v Topole, které dodávaly leštěné mramorové desky na obklad stěn pro mauzoleum Karađorděvičů. R. 1913 byla zavedena výroba malých mlátiček na čištění obilí.

V roce 1920 zde pracovalo 240 zaměstnanců. Výroba byla rozšířena o litinové sklářské formy pro lisování a foukání skla, výrobu transmisí a další výrobky pro export. V době krize, a to už r. 1931, musela být výroba omezena, v následujícím došlo i k propouštění zaměstnanců nebo se pracovalo jen 4–5 dní v týdnu, avšak byla zahájena výroba zabezpečovacího zařízení pro železnici. V roce 1937, v období opětnej konjunktury, se měnili i majitelé, leč jen v rámci generací zakladatelů.

Bohuslav Čáp odstoupil a jeho místo zaujal Ing. Zbyněk Čáp a místo Františka Jouzy Ing. Vladimír Jouza. Roku 1940 prodal Josef Suchý svůj podíl na firmě Vladislavovi a jeho sestře Jarmile. Téhož roku byla provedena přístavba slévárny, čistírny odlitků a zakoupeny nové stroje a stará kuplovna nahrazena novou. (Poz.: Vladislav Suchý zastával po r. 1945 funkci starosty TJ Sokol Dýšina, neboť byl občanem Nové Hutě.)

V roce 1948 byl podnik znárodněn, dosazena národní správa a v následujícím jej převzaly Škodovy (tehdy tzv. Leninovy) závody. V roce 1950 skončila výroba zemědělských strojů a byla zavedena výroba pojízdných vzduchových kompresorů, armatur, sklářských a kamenických strojů. Od 1. ledna 1951 se stal pobočným závodem n. p. Atmos Žandov u České Lípy.

R. 1953 se Atmos osamostatnil, avšak k 1. 1. 1955 došlo k jeho začlenění do Západočeských strojírny a slévárny závod n. p. Dýšina. Tam byla jiná náplň výroby, z čehož vznikaly nejrůznější potíže. Přesto r. 1956 směřoval export do 11–12 zemí, včetně Egypta, Číny, Íránu, Brazílie aj.; na export šlo 75% kompresorů.

R. 1957 byla zbudována nová montážní hala. R. 1958 přešel Atmos spolu s Dýšinou do n. p. Přerovské strojírny, Přerov, ale k 1. 7. 1965 závod převeden do n. p. Škoda Plzeň, nicméně výroba kompresorů nezměněna a až dosud vyrábí pojízdné kompresory.

R. 1973 byla zavedena první serie šroubových kompresorů a r. 1974 došlo k výrobě již páté generace pístových kompresorů, roku 1979 zrušena slévárna, tím zanikla výroba odlitků a zůstala jen výroba kompresorů, v letech 1995–1996 byly řady vyráběných kompresorů doplněny o dalších deset typů. Jejich výroba jde převážně, z ca 75–80%, na export do asi 80 zemí. Za padesát let výroby bylo zde zhotoveno přes 80.000 těchto strojů.

Po privatizaci v r. 1993 se závod osamostatnil pod názvem „Liška a Kraus kompresory s. r. o.“, ale hned v následujícím roce došlo opět ke změně vlastníků s obnovenou značkou Atmos Chrást s. r. o. R. 1997 dostal kompresor Vario Zlatou medaili na Mezinárodním veletrhu v Brně. Kolem roku 2000 se rozběhla výroba dalších nových typů pojízdných kompresorů, jejichž výčet se již vymyká rozsahu a zaměření této publikace. V areálu závodu Atmos je od 18. října 1947 umístěn pamětní kámen 18. října 1944 popravenému Václavu Štajfovi (n. 10. 9. 1921). (Zatčen 11. listopadu 1943, k smrti odsouzen 18. 8. 1944, popravený 6. 11. 1944 v Drážďanech.)

R. 1922 zřídil František Brož s Josefem Ulčem u železniční trati naproti strojárně a slévárně Suchý, Jouza, Čáp továrničku na hospodářské stroje. Brzo ji však koupila tato firma. Tento objekt si v roce 1927 pronajal Václav Kubeček a zřídil zde brusírnu skla, kde na počátku pracovalo šest brusičů, v roce 1929 již dvacet, a to i na export, neboť výrobky této brusírny byly mimořádně precizní. V r. 1940 získal tuto brusírnu Miloslav Pokorný, po druhé světové válce sem byla dosazena národní správa a v r. 1948 brusírna znárodněna. Dnes objekt slouží ZD Červený Hrádek.

V r. 1930 nedaleko nádraží v tzv. Kodlovně byla zřízena druhá brusírna firmy Märky a Jahl, kde zaměstnávali 15–20 brusičů, z nichž mnozí však byli Němci. R. 1940 byla z důvodů úspory elektrické energie zrušena a na této lokalitě má nyní provozovnu Karel Dvořák – Fermet.

Třetí brusírna skla Lack a Tokoš pracovala v pronajaté cementárně pana J. Čady. Zřízena byla r. 1937. Fr. Tokoš později z firmy odešel a v čp. 198 zřídil svou brusírnu se třemi dělníky.

I Josef Lack pokračoval v podnikání, avšak za druhé světové války bojoval na straně Wehrmachtu, takže po válce byla na firmu uvalena národní správa. Tokoš byl r. 1941 na udání Němce Halmhackera zatčen, neboť Halmhacker chtěl podnik získat pro sebe, ale Tokošovi nic protizákonného neprokázali, takže byl propuštěn. V r. 1945 tlumočil americkým vojákům, neboť uměl výborně anglicky. Roku 1946 se odebral do USA; po třech měsících se vrátil jako první občan Chrástu, který přeletěl Atlantický oceán. V Chrástu pokračoval ve výrobě, a to tak perfektně, že vyvážel zboží do USA, Mexika, Brazílie, Peru, Afriky,

Palestiny, Iráku, Libanonu, Austrálie. V roce 1946 měl už 20 zaměstnanců. Po únoru 1948 emigroval s celou rodinou do zahraničí. Na brusírnu byla uvalena národní správa a r. 1951 ji převzaly Komunální podniky Plzeň a v obci zůstala jen leštírna skla (BLAHETA 2014).

V r. 1940 zřídil František Štaif jako čtvrtý brusírnu ve stodole čp. 30, tj. na dvoře u Lacků.

Když byl v roce 1964 postaven Dům služeb, byla nově zřízená brusírna zprovozněna 18. 10. 1965, která měla v r. 1979 7 zaměstnanců; pracovala ještě v roce 1988 a její výrobky byly vysoké úrovně. Byly to např. broušené vázy, sklenice, košíčky aj. Jedním z jejich brusičů byl i Josef Lack (n. 1906, z. 2009!, to není omyl). K 1. 7. 1991 dostali zaměstnanci z důvodů privatizace výpověď, r. 1992 si brusírnu pronajala pí Skolková, po ní ještě téhož roku Josef Veselý, v letech 1993–1994 firma Emilia Glass, od dubna 1994 byla opět v nájmu, leč ještě téhož roku firma Brusírna skla Chrást uzavřela prodejnu a tak skončila tradice chrásteckých brusíren skla definitivně.

V objektu dnešní firmy Baumruk, nedaleko železniční stanice, měla od r. 1926 sídlo zámečnická dílna, k níž její majitel Josef Čada přistavěl r. 1933 malou slévárnu litiny. Vyráběla čerpadla všeho druhu, zřizovala domácí vodárny, napajedla pro dobytek, chladírenská zařízení, pístní kroužky pro automobilové a motocyklové motory. Slévárna byla zařízení převážně pro ruční výrobu; obrábění odlitků se provádělo ve strojírenské dílně. Provoz podniku skončil po jeho konfiskaci po únoru 1948, v areálu se po přestavbě usídlila Strojní a traktorová stanice (BLAHETA 2014). Došlo k tomu takto:

V r. 1949 zřídilo Ústředí pro mechanizaci zemědělství n. p. Praha v Chrástu Krajský sklad náhradních dílů a součástek pro zemědělské stroje, který byl umístěn v budovách továrny firmy Josef Čada, později přestěhován do skladu v Plzni-Letné. Současně byla v Chrástu zřízena Strojní a traktorová stanice s deseti mechanizačními jednotkami. Ta obstarávala polní práce, prováděla opravy a údržby zemědělských strojů, později i práce v ochraně rostlin, ve sklizni obilovin moderními kombajny. V r. 1960 došlo v rámci nového státoprávního uspořádání k sloučení STS Chrást a STS Kralovice v jednu stanici Kralovice, posléze v Chrástu byla v roce 1991 STS zrušena.

V čp. 198 byla r. 1919 zřízena cementárna Josefa Čady, jež byla v provozu do r. 1927, kdy dílnu koupili společníci Dvořák a Pavlík a zavedli výrobu pístních kroužků.

V čp. 193 fungovala strojírna Jaroslava Mužíka, zaměřená na výrobu, případně oprav hospodářských strojů, ale i na drobnější předměty – koloběžky, dětské automobily; po druhé světové válce vyráběl Alois Srna v tomto objektu nádražní vozíky, různá zařízení pro obchody. R. 1964 tu bylo zřízeno sklenářství a před domem byla do r. 1967 v provozu benzinová stanice.

V Chrástu, jak udává BLAHETA (2014), jsou doloženy dvě cihelny, z nichž v současné době není v provozu žádná. První se nacházela v místě zvaném V Dolci mezi silnicí do Dýšiny a roklí, jež se táhne až za železniční trať. Byla v provozu zřejmě od počátku sedmdesátých let 19. století do let předmnichovské ČSR. Druhá stála v blízkosti tzv. Starého (dnes už neexistujícího) nádraží. Její zrod lze klást do roku 1872. R. 1941 měla pět zaměstnanců, r. 1952 tu začal působit komunální podnik Stavební hmoty Chrást. Tehdy se pracovalo ještě tradičními metodami, od jara do podzimu. V r. 1954 došlo k modernizaci výroby, a to využitím kouřových plynů a suchého tepla z kruhových pecí v původní přírodní sušárně, takže se vysušilo až 600.000–700.000 cihel. V r. 1959 převzaly cihelnu Západočeské

cihelny Stod a podnik zůstal po zprovoznění nové sušárny v provozu celý rok, r. 1960 bylo vyrobeno 3,500.000 cihel. Od r. 1973 se začalo s výrobou speciálních typů cihel (lícových, kanalizačních), r. 1975 byla cihelna zrekonstruována, postavena nová budova pro správce, jídelna aj., r. 1980 nová hala a tunelové pece, takže r. 1984 závod vyrobil přes 5,000.000 kusů cihel. R. 1995 se název podniku změnil na Cihelna Chrást s. r. o., ale provoz vyvolal značný ekologický problém pro značné množství úniku fluorovodíku (1,73 kg F/1 ha) do ovzduší, což představovalo enormní ekologickou zátěž pro bližší i vzdálenější krajinu. Unikající fluorovodík spolu s oxidy síry, chlóru a dusíku, jež byly též součástí emisí cihelny, silně poškozoval devastujícím zásahem do fyziologických procesů vegetační kryt, včetně ovocných stromů, pěstované zeleniny apod., fluorovodík ale též leptal skla oken a silně poškozoval včelstva. Tento problém byl mediálně prezentován na celostátní úrovni. Proto sem byl v r. 1990 namontován vyšší komín a v r. 1991 německou firmou Olmann instalováno odlučovací zařízení. Nemělo to valný výsledek a tak musel být provoz počátkem roku 1998 zastaven a cihelna uzavřena. Obchodní společnost byla r. 2004 vymazána z obchodního rejstříku a následujícího roku hliniště rekultivováno.

Po únoru 1948, kdy se **československé zemědělství** muselo direktivně přizpůsobovat sovětskému, bylo i v Chrástu v r. 1951 založeno JZD, tzv. II. typu. Ustavující schůze se konala 10. 3. 1951 a už v září došlo k rozorávání mezí. Družstvu patřilo 116,30 ha orné půdy, 22,82 ha luk a 1,17 ha pastvin. Z pěstovaných plodin převažovala pšenice, pěstovaná na 26,84 ha a brambory na 15, 32 ha.

R. 1958 zde bylo 100 ks hovězího dobytka, JZD obhospodařovalo 314 ha, z toho 288 ha orné půdy. V roce 1960 obhospodařovalo JZD už 372 ha, ale v té době zde bylo ještě pět samostatně hospodařících rolníků. V roce 1962 obhospodařovalo JZD 384 ha a r. 1980 stejnou výměru. V r. 1973 mělo družstvo kromě zemědělských objektů čtyři bytové jednotky na Benátkách, dům čp. 163 u závor. 1. 1. 1974 se družstvo spojilo s Dýšinou, Kyšicemi a Červeným Hrádkem v jeden celek, který později nesl „uvědomělý“ název JZD Vítězný únor Červený Hrádek.

Nad Chrástem byla nedaleko lesa Zábělá vybudována rozvodna elektrického proudu.

V roce 1963 byla dokončena výstavba nové požární zbrojnice a roku 1965 bylo budováno nové sídlo pošty, v roce 1984 probíhala pak řadová výstavba 14 rodinných domků na Benátkách.

R. 1966 fungovalo tzv. Zařízení MNV – holičství a kadeřnictví, stavební četa, sklenářství, elektroslužba, sběrna prádla, truhlářství a tesařství, autoopravna, oděvní služba.

Od roku 1966 byla budována kanalizace, v t. 2006 na ni napojeno ca 80% domů a plynofikováno též asi 80% obce.

V roce 1982 bylo ve Višňovce pod Lidovým domem vyčleněno 16 pozemků na zahrádky.

V roce 1997 byla postavena druhá čistírna odpadních vod, v roce 2011 rozšířená na dvojnásobnou kapacitu.

Jak se měnil počet obyvatel: r. 1921 měl Chrást 199 popisných čísel a 1 557 obyvatel, v roce 1971 1 855 obyvatel, v r. 1983 1 856 obyvatel, v současnosti zde žije ca 1 700 obyvatel. Působí zde cca 250 podnikatelských subjektů, jejichž i jen výčet se vymyká rozsahu této publikace. Ze známějších současných chrásteckých podniků si jmenujme např. Fermet, Elis Plast, Plastmetal Engineering, strojovnu Baumruk aj.

Doprava

Mimořádně významnou stavbou, dotýkající se obce, byla železniční trať Praha-Plzeň. Hlavní průtah byl dokončen v roce 1862 a tak první vlak projel Chrástem 14. července toho roku. Silniční přejezd u závor se ale stal místem častých železničních neštěstí, první je znám z r.

1882, poslední z r. 2011. Současně se stavbou hlavní trati se začala budovat i odbočka z Chrástu do Stupna, později až do Radnic. Největším problémem této stavby bylo překonání kaňonu řeky Klabavy za Chrástem, který bylo třeba překlenout 38 m vysokým mostem, nejvyšším na celém Plzeňsku. Na práci sem bylo dopraveno i mnoho dělníků cizích, zvl. Němců a Italů. První most přes údolí byl dřevěný a doprava na trati byla zahájena 1. dubna 1863. Avšak již v listopadu téhož roku byla už nevyhovující mostní konstrukce nahrazena železnou a ta v roce 1892 nahrazena nýtovanou. Jenže tato výměna se 2. 8. stala osudnou mnohým zde pracujícím dělníkům. Při spouštění prvního dílu se ten náhle zřítil, ale zachytil se asi o 1 m níže a zabil čtyři zde pracující dělníky, další tři montéři a ing. Štiller byli těžce zraněni, přiskřípnuti sesunutou konstrukcí. Další dělník, Václav Štaif, k nim po konstrukci slezl a uřízl jednomu ruku a dvěma nohu, jež jim zříčená konstrukce přiskřípla a rozdrtila a tím jim zachránil život (viz pamětní deska).

Informace, že projektantem mostu byl Eiffel, jsou nesmyslem, nic takového není nikde doloženo a je třeba odkázat do říše pohádek (viz MAIXNEROVÁ 2001).

Otvory v mostních kamenných pilířích se staly vyhledávaným hnízdištěm kavek, v roce 1944 tu bylo napočítáno 30 párů, které při přejezdu vlaku v hejnech vylétávaly a kroužily okolo, dokud vlak neodjel, pak se vracely do svých hnízd. Tato kavčí kolonie byla jednou z nejpočetnějších v celých západních Čechách. Mnoho let už se zde kavky nevyskytují. Počátkem 21. století došlo po delších protichůdných úvahách k rekonstrukci mostu a dopravní cesta do Radnic zachována. V roce 1927 bylo v souvislosti s výstavbou druhé koleje na hlavní trati (doprava na ní byla zahájena 1. dubna t. r.) postaveno nové nádraží (dnešní železniční stanice Chrást u Plzně, slavnostně otevřená 28. října t. r.).

V r. 1930 postaven most před Klabavu u Martínkovic mlýna. V r. 1937 byl dostavěn most přes železniční trať do Radnic od Lidového domu Na Benátky.

R. 1984 dokončila Státní správa silnic průtah obcí.

Školství

V roce 1805 (jiný údaj 1808) byla v Chrástu za rychtáře Jiřího Martínka na místě pastoušky zbudována první škola, v roce 1820 pojmenována po Kašparu Šternberkovi – šternberská. Nová postavena až po stu letech na stejném místě podle plánů stavební firmy bratří Pašků v letech 1905–1906, a vysvěcena byla 28. září 1906 dýšinským farářem P. Janem Černým. Byla to obecná škola, ale od roku 1945 byly v ní postupně otvírány ročníky měšťanské školy.

Od r. 1947 byl zde řídícím učitelem Jaromír Vraštil, otec malíře a grafika stejného jména. V r. 1948 obdržela obec část objektu bývalého Hamru, který poskytl svým zbouráním stavební materiál na přístavbu školní budovy na dvě nové učebny. 1. září 1948 byla měšťanská škola přejmenována na střední.

V letech 1965 a 1966 došlo ke generální opravě školy, byl zaveden vodovod, postaveny splachovací záchody a položeny nové parkety. V r. 1971 došlo k další přístavbě; byla zřízena knihovna, sborovna, přístavěna tělocvična. V roce 2007 dostala základní škola novou fasádu, jež se blížila té původní před více než sto lety.

Mateřská škola byla v Chrástu postavena v tzv. akci Z a otevřena 1. srpna 1950 v přízemí domu u Krismanů. V r. 1956 bylo započato s výstavbou nové mateřské školy na nepoužívaném sokolském cvičišti. Stavěna byla tři roky a otevřena 20. 9. 1959 pro 60 dětí.

Od r. 1955 existovaly v Chrástu hudební kurzy při Osvětové besedě. Později tu vznikla hudební škola jako pobočka Hudební školy v Třemošné. 1. 9. 1960 otevřena Základní hudební škola v prostorech domu čp. 159, měla 42 žáků.

V r. 1961 došlo k zakládání tzv. Lidových škol umění, zdejší měla ve školním roce 1962-1963 40 žáků, v roce 1974 51+14+13 žáků podle hudebních nástrojů. V Chrástu se tato škola osamostatnila v r. 1973. Po listopadu 1989 se z Lidových škol umění staly základní

umělecké školy. Chrástecká Základní umělecká škola, jejíž výuková úroveň byla mimořádně vysoká a často oceňována, se často stěhovala. Až r. 1991 se dočkala vlastní budovy na Vilově v č. 259.

Dne 1. března 1948 byl v Chrástu zřízen farní úřad českobratrské církve evangelické s obvodem do okresů Plzeň a Rokycany. Ta tu však neměla zpočátku svou modlitebnu a ani duchovní zde ještě nebydlel. Bohoslužby se konaly až do roku 1954 v zasedací místnosti Místního národního výboru. Kurátorem církve se stal p. Karel Hůla, majitel pily v Dýšině. Až v roce 1954 byla povolena stavba sborového domu. Ten je v provozu dodnes a využíván i k ekumenickým bohoslužbám. Sbor získal v roce 2010 darem z obce Posseck nový zvon o váze 150 kg, odlitý v roce 1925 pro kostel v bavorském Zeil am Main.

Spolky a další organizace, sdružení, tělovýchova

R. 1898 založen ochotnický spolek Kolár, svoji činnost ukončil v r. 1933, jiný pramen udává, že byl rozpuštěn v roce 1926. Spolupracoval se Sokolem.

V roce 1902 založena TJ Sokol, i když přípravná schůze se konala již v předešlém roce a to 8. 12. 1901, starostou se stal Viktor Dostál. Spoluzakladatelem chrásteckého Sokola v roce 1902 byl i dýšinský lékař MUDr. Augustin Bartoš (z. 1929). První cvičení se uskutečnilo již 7. ledna 1902, poté se cvičilo na zahradě Jílkova mlýna. V roce 1906 se jejím čestným členem stal cestovatel E. S. Vráz, neboť zde měl přednášku 27. 3. 1906.

V době první světové války se spolkový život a i Sokola stáhl poněkud do ústraní. V r. 1915 se necvičilo vůbec. V r. 1918 TJ Sokol Chrást přispěl půjčkou 100 Kč na stavbu sokolovny ve Staňkově.

V roce 1921 propůjčil Josef Štaif Sokolu nový kinosál pro sokolský biograf. Starostou jednoty se stal v r. 1924 mlynář Jaroslav Jílek, vzdělavatelem učitel František Polcar.

Od r. 1922 měl Sokol dramatický odbor.

R. 1927 byly zahájeny práce na výstavbě sokolského cvičiště se závodní dráhou a stavba pavilonu při silnici do Dolan u přejezdu tratě do Radnic a již 10. 7. t. r. bylo cvičiště odevzdáno svému účelu uspořádáním veřejného cvičení. (Dnes zde stojí Mateřská škola.) Chrástečtí sokolové se zúčastnili v roce 1932 IX. Všesokolského sletu v Praze.

V r. 1934 byla pro biograf zakoupena nová zvuková aparatura, neboť došlo k poklesu návštěvnosti němých filmů. V r. 1935 měla TJ již 248 členů. V roce 1936 se starostou stal František Krauz, po něm v r. 1940 František Polcar, zdravotníkem byl MUDr. Jan Bureš. 13. 4. 1941 byl Sokol nacisty rozpuštěn a jakákoli jeho činnost zakázána. Chrásteckému Sokolu byl zabaven biograf, ale až do zatčení zůstal řízen Františkem Polcarem, tehdy ředitelem tzv. hlavní školy v Plzni-Doubrovce (původně Školy Ludka Pika, i když tehdy už toto jméno nenesla).

V r. 1948 byla provedena rekonstrukce kina vyzdvižením podlahy zadní části hlediště a instalován další projektor. Klesající zájem o promítání a posléze havarijní stav byly však příčinou, že kino bylo k 1. 1. 1976 uzavřeno.

Po XI. Všesokolském sletu v Praze r. 1948, který byl protikomunistickou demonstrací, bylo 15 členů chrásteckého Sokola z jednoty vyloučeno.

Po sletu v roce 1948 byly obě tělovýchovné organizace Sokol a DTJ sloučeny až postupně de facto likvidovány, a to tak, že násilím sloučené jednoty musely být převáděny do továren, aby nesly jméno nějakého podniku; v roce 1952 byl sloučen Sokol Chrást se závodní jednotou ATMOS a vznikla tak Sokolská jednota Atmos Chrást. Následně r. 1953 vznikla Dobrovolná sportovní organizace Spartak Chrást. Od r. 1953 byl budován stadion s klubovnou, konstrukce hlavní budovy, tribuna 22 m dlouhá, 4 m široká, výška 6 m a dobudován r. 1955. Spartak měl v té době kolem 220 členů. V roce 1969 měl Spartak několik

oddílů: základní tělesné výchovy, kopané, sportovní gymnastiky, šachový, odbíjené, jezdeckví.

V roce 1908 (ale už v roce 1905 založena sekce mládeže) byla založena DTJ (Dělnická tělovýchovná jednota), členstvem poměrně silně zastoupená, a to i v ženské složce. R. 1923 bylo zvláště svépomocí postaveno cvičiště DTJ, na němž se konaly tělovýchovné slavnosti, po 2. světové válce zde se konal i první táborový oheň chrásteckého Junáka pro veřejnost. Od roku 1968 stojí v tomto místě bytová jednotka Svépomocného bytového družstva.

V roce 1967 chrástečtí gymnasté Ladislav Rous a Josef Kuncl z Bušovic cvičili na tělovýchovných vystoupeních na světové výstavě v Montrealu. V roce 1970 byla zahájena na stadiónu stavba nové tělocvičny, která byla otevřena 7. a 8. října 1972 a v r. 1977 provedena její přístavba.

R. 1921–1922 sportovní klub (SK) Chrást, sdružoval amatérské hráče fotbalu. Po druhé světové válce měl sice střídavé, ale občas i vynikající výsledky, např. 16. 6. 1946 porazil XI. Hluchoněmých 14:0. V roce 1963 se chrástečtí umístili v podzimní části soutěže na 1. místě okresního přeboru. 1995 hráli nejnižší soutěž – 4. třídu, 2004 krajskou soutěž I. B třídu.

Ve čtyřicátých letech 20. stol. se z chrásteckých sportovců výrazně uplatňoval Jaroslav Šedivec (n. 24. 2. 1925), mladší bratr popraveného Vojtěcha Šedivce. Byl to jeden z nejpřednějších západočeských atletů-běžců i lyžařů-běžců. Jako člen vojenské hlídky reprezentoval ČSR na Zimních olympijských hrách ve Svatém Mořici v r. 1948. Jediný občan obce, který startoval na olympijských hrách.

V Chrástu se výborně dařilo i lyžování. Fungoval zde poměrně silný oddíl lyžování při TJ Sokol, který měl početný stav členstva. 16. 2. 1947 uspořádal v Chrástu závod v běhu na lyžích. Vítězem na 12 km trati se stal Šedivec, který trať zaběhl za 49:44 min., zatímco druhý závodník Leitner za ním zůstal o více než 10 minut (59:48 min.)!

Odpoledne téhož dne se konal v Chrástu na můstku V zahrádkách propagační závod ve skoku na lyžích, nejdelší skoky dosahovaly 24 m. Oddíl lyžování existoval i v rámci Spartaku od r. 1960.

Od r. 1973 byl činný jezdecký oddíl Spartaku Chrást.

V Chrástu fungoval od sklonku předmnichovské ČSR Junák, který po druhé světové válce zaznamenal mohutný rozmach, ale náročným sítím požadavků a chování neprošlo mnoho přihlášených, od r. 1946 se v tomto středisku ustavily dva oddíly, v druhém figurovaly tři družiny, mezi nimiž vynikala družina Luňáků hodnocená jako nejlepší v celém okrsku Plzeň-venkov. Místem setkávání byla Poradní skála nad řekou Berouňkou, Luňáci se scházeli i v soukromém bytě u Ulčů, v klubovně za Benátkami nebo pak v klubovně ve stráni pod školou. Vedoucím chrásteckého střediska byl Bohumil Kunc. Po únoru 1948 skauting zde rychle skončil, neboť členové odmítli vstup do zkomunizovaného SČM. Obnova skautingu v letech 1968–1970 však neměla mnoho úspěchů.

Chrástem prochází cyklostezka spojující severní Plzeňsko s Rokycanskem. V roce 2010 byla otevřena 7 km dlouhá naučná stezka o devíti zastaveních vlastním Chrástem a jeho nejbližším okolím.

V obci působí známý smíšený sbor Chrástochor nebo komorní King Swing.

Hasičský sbor v Chrástu byl založen v roce 1913. Nová hasičská zbrojnice se začala stavět v roce 1952. Přestavěná byla roku 2019.

Kulturní památky, pomníky, pamětní desky

Roku 1802 postavena na návsi kaplička v pseudobarokním slohu s oltáříkem (byla popsána v historii obce).

Pozoruhodným „pomníkem“ je u Obecního úřadu stojící železná voznice předělaná, jak jsme se už zmínili výše, v době nacistické okupace na úkryt zbraní. Voznice je dnes kulturní památkou, její rekonstrukce byla provedena na popud Obecního úřadu v říjnu 2011. Je umístěna v malém parčíku vedle budovy Obecního úřadu.

V historické souvislosti s ní stojí na Náměstí Čsl. legií žulový pomník padlým, popraveným a umučeným v době nacistické okupace s deskou se jmény 36 popravených nebo umučených. Tato deska byla slavnostně odhalena 28. října 1946 na budově tehdy MNV během smuteční slavnosti, na níž promluvila JUDr. Milada Horáková, místopředsdkyně Svazu osvobozených politických vězňů, divisní generál M. Němec. Mši sv. za oběti nacismu sloužil v chrásteckém kině Mons. Josef Beran, pozdější pražský arcibiskup. Večer sehráli členové ochotnického spolku Osvěta hru Ladislava Stroupežnického Václav Hrobčický z Hrobčic. Deska, byla z budovy MNV přemístěna na pomníček vedle školy. V bronzu ji zhotovila fa J. M. Chudáček Zruč s textem „A život běží dál ... Naši velcí nesmrtelní připomínají a varují!“ a jména 36 osob. Mezi jmény chrásteckých občanů najdeme i jména popravené Anny Štruncové a ve vězení zesnulého Jana Štrunce z Nové Hutě, kteří byli napojeni na chrástecký odboj.

Na náměstí Čsl. legií stojí i pomník 34 padlým, zemřelým a nezvěstným ve světové válce 1914–1918, doplněný deskou se jmény padlých. Pod seznamem jmen obětí je umístěn nápis PROTI SVÉ VŮLI ŽIVOT JSME DALI, SVOBODNÉ VLASTI SE NEDOČKALI. Dodala firma Josef Hák, sochař v Božkově. Odhalen byl 28. října 1922.

Pomník Mistra Jana Husa byl odhalen 6. července 1937 za přítomnosti dr. Kamila Krofty. Jeho autory byli Jan Fryček se svým strýcem Jaroslavem Fryčkem, park okolo něho byl dílem Antonína Šnéberka. Do schránky v podstavci pomníku byla uložena prst' z Husova rodného domu. K pomníku přivezla v r. 1938 MUDr. Anna Burešová smrček a kámen od Výchledů u Klenčí pod Čerchovem, v té době už odtržených od československého území.

26. 9. 1948 byl odhalen malý pomník oběma synům mlynáře Jílka nad řekou Klabavou nedaleko mlýna.

Pamětní kámen čs. ženistům při úpatí stráně pod školou byl již zmíněn výše.

U restaurace U Žáby stojí památníček v r. 1944 popravenému Josefu Egrmajerovi.

V roce 1992 odhalena pamětní deska US Army na budově Obecního úřadu, přemístěna později k voznici.

V Chrástu má svůj tzv. Veselý pomník z růžové indické žuly i Hurvínek jako připomínka Josefa Skupy, občana Chrástu, jehož vila zde dosud stojí. Pomník vznikl v kamenické dílně Václava Chalupy v Záluží, kde jej vytvořil Jaromír Nedorost. Odhalen byl 27. května 2006 za přítomnosti Heleny Štáchové, ředitelky Divadla Spejbla a Hurvínka a loutkoherce Martina Kláska. Nese i úsměvný rozhovor Hurvínka se Spejblem: „Taťuldo, kdy jsem se narodil?“ „2. května Hurvínku.“ „Jé, to je náhoda, právě na moje narozeniny.“

Chrást má **dvě kulturní památky**, kromě už zmiňované kovové voznice připravené v době nacistické okupace pro úkryt zbraní, je to Vitoušův statek – lidová architektura stojící naproti Husovu pomníku.

Zdravotnictví

Do r. 1926 byl „chrásteckým“ lékařem MUDr. Augustin Bartoš ordinující v Dýšině. Po něm se v Chrástu 16. 5. 1926 usadila MUDr. Anna Burešová (n. 29. 10. 1983, z. 23. 2. 1944) s manželem Janem, též lékařem. Před druhou světovou válkou si Burešovi postavili dům s ordinací nedaleko nového nádraží. Zde dr. Burešová ordinovala až do svého zatčení v době nacistické okupace. Po válce bylo v tomto domě zřízeno zdravotní středisko, ordinoval zde obvodní lékař (mj. též vynikající obětavý MUDr. M. Šindelář, MUDr. Břečka, spisovatel (autor děl Petr a Petra, Můj brácha má prima bráchu, posléze zfilmovaných), zubní lékař

(jeden čas i dva), dětský lékař, byly tu i poradna matek a fyzikální oddělení, dojížděl sem i ženský lékař.

Nové zdravotní středisko, stavěné v letech 1984–1988, bylo otevřeno na Náměstí čs. legií 8. října 1988. Zde je od r. 1993 umístěna též lékárna.

Osobnosti:

Václav Chudáček (n. 16. 12. 1885, z. 24. 8. 1961), řídící učitel v Chrástu a regionální publicista, odborně se zaměřil na historii své obce. Publikoval např. Pamětní knihu školy v Chrástu (1928), Hrad Věžka, tvrz Chrást a osada (1928), Nálezy starých knih v Chrástu (1929), Selské rody a dvory v Chrástu (1929), O starých selských dvorech v Chrástu (1937). Věnoval se i Sokolstvu, viz např. První sokolský prapor v Plzni (1932), Dr. Miroslav Tyrš a Plzeňsko (1932), nebo školství např. Školské muzeum v Plzni (1958) aj.

Vojtěch Jareš (n. 26. 12. 1888 Chrást, z. 27. 1. 1965 Praha), čes. technik, 1913–1918 u firmy Breifeld-Daněk a 1919–1921 u firmy Waldes v Praze. 1921–1958 prof. ČVUT v Praze, od 1946 mimořádný člen ČSUV, od 1952 akademik ČSAV. Dílo: Základy metalografie železa (1935), Lehké kovy (1940), Ocel (1941), Metalografie neželezných kovů (1950).

Ivan Kusnjer (n. 10. 11. 1951 Rokycany) (viz osobnosti Rokycan).

Richard Kybic (z. 2003), kytarista, zpěvák, skladatel, v r. 1981 založil plzeňskou skupinu TURBO.

Josef Skupa (n. 16. 1. 1892 Strakonice, z. 6. 1. 1957 Praha), český loutkoherc, režisér, scénograf, autor loutkových her, prezident Mezinárodní unie loutkářů, v letech 1919–1930 středoškolský profesor kreslení, 1917–1918 externí scénograf Městského divadla v Plzni, v letech 1922–1924 šéf výpravy tamtéž. Od roku 1917 spolupracoval s Loutkovým divadlem Feriálních osad v Plzni, v r. 1930 založil v Plzni vlastní profesionální loutkovou scénu s typovou dvojicí Spejbla a Hurvínka. Pro skrytou protinacistickou angažovanost ve svých hrách byl Skupa v Chrástu r. 1944 zatčen a internován v Drážďanech. Od roku 1939 obýval Skupa blízko železniční trati do Plzně svou vilu, jež byla jeho pracovní základnou, se zkušebnami, skladištěm aj.

Hana Šimrová (11. 5. 1979), autorka sbírky básní „Vzkříšené“ (2016). Manželka evangelického faráře a pedagoga Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Karla Šimra.

Jaromír Vraštil (n. 12. 11. 1889 Osek u Rokycan, z. 21. 11. 1961 Plzeň), řídící učitel, ředitel školy v Chrástu, botanik, účastník tzv. protektorátní floristické akce Karla Domina; jeho sběry z této akce jsou uloženy v herbáři katedry botaniky Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Malíř, hudebník, regionální pracovník. Otec syna stejného jména, grafika, ilustrátora dobrodružných románů např. Zane Gray: Poslední mohykán aj.).

Březí, Richardov

Nad pravým břehem Klabavy, již téměř u jejího ústí do Berounky, se zvedají proterozoické břidlicové a spilitové skály a lesík, jež nesou jméno Březí. Tyto k jihu orientované strmé skalky, vystupující ze svahu kaňonu řeky Klabavy, jsou téměř bezlesé, případně jen velice řídké zalesněné a zřejmě v celém postglaciálu nebyly nikdy souvisle zalesněny. Toto poměrně malé území má zřejmě refugiální charakter a je jedním z výrazných projevů údolního fenomenu řeky Klabavy (o něm již výše). Jeho vznik je výsledkem sekulární, tj. po staletí

trvající mechanické činnosti říčního proudu. Z florogenetického hlediska představují skalky vyhraněný otevřený ekotop až skalní step poskytující příznivé podmínky pro úspěšné uchycení a vzcházení světlomilných a sucho- až teplomilných druhů rostlin a jejich společenstev. Jejich uchycení zde bylo usnadněno kontaktem na sucho- a teplomilnější část Křivoklátska.

Všimněme si alespoň těch význačných a nejzajímavějších druhů, které odtud uváděli botanici už od 19. století, neboť toto pozoruhodné místo bylo poměrně častým cílem jejich výzkumu; zřejmě už tehdy si uvědomili jeho mimořádný význam. Jim vděčíme za to, že dnes víme, co zde dříve rostlo a co, žel, za ta dlouhá léta vyhnulo. A nebylo toho málo. Přesto jejich výzkum a zaznamenání nebo sběry uložené v herbářích dokreslují bohatství zdejší flóry aspoň rekonstrukčně.

Snad nezaškodí aspoň stručný výčet některých rostlinných druhů, jež zde rostly a jež už nebyly v posledních letech potvrzeny: česnek šerý horský (*Allium senescens* subsp. *montanum*), rmen barvířský (*Anthemis tinctoria*), zvonek klubkatý (*Campanula glomerata*), smil písečný (*Helichrysum arenarium*), locika prutnatá (*Lactuca viminea*), vstavač kukačka (*Orchis morio*), vstavač osmahlý (*Orchis ustulata*), hvozdíček prorostlý (*Petrorhagia prolifera*), černohlávek velkokvětý (*Prunella grandiflora*), hlaváč fialový (*Scabiosa columbaria*) a mnohé další. Avšak dosud najdeme řadu mimořádně zajímavých druhů, např. strdivku zbarvenou (*Melica picta*), řimbabu chocholičnatou (*Pyrethrum corymbosum*), ožanku hroznatou (*Teucrium botrys*), čilimník černající (*Cytisus nigricans*), sleziník routičku (*Asplenium ruta-muraria*) a zvláště rozměrné porosty kakostu krvavého (*Geranium sanguineum*).

Nedaleko od tohoto lesa leží vilová osada zvaná **Richardov** (na mapách jako Telín) podle Richarda Svátka (n. 27. 4. 1873, z. 16. 9. 1921), prvorozeného syna Františka Adalberta (Vojtěcha) Svátka, majitele mlýna Telína, dnes známého též pod jménem Spálený mlýn, stojícího na pravém břehu řeky Berounky pod soutokem s Klabavou. Jméno Richardov nesl však nejdříve mlýn Telín, teprve později toto jméno přešlo na zmíněnou vilovou osadu, budovanou od r. 1893.

Richard Svátek byl jednatelem Loveckého klubu v Plzni a mimo další funkce byl též tvůrcem velké sbírky ptactva Plzeňska. Do Richardova přijížděly, případně se tu i zabydlovaly četné rodiny významných zvláště západočeských rodů, jako byli Kroftovi, Strettiovi, Jahnovi, Kopeckých, Wedellovi, Hegnerovi, Tichých, Rušavých. Často sem zajížděl a botanizoval tu spolu s prof. Zdeňkem Jahnem přední plzeňský botanik František Maloch.

A tady naše putování končí.

Seznámili jsme se s přírodou, památkami, průmyslem, osobami, historií obcí a jinými pozoruhodnostmi, jež se blíže nebo vzdáleně dotýkaly malé, středo- a západočeské říčky Klabavy. Budete-li se někdy toulat tímto krajem a poslouží-li vám toto povídání k hlubšímu poznání některých míst, pak toto dílko splnilo svůj účel.

Poděkování

Práci by nebylo možno zvládnout bez ochotné pomoci blízkých přátel, kteří poskytnutím dalších informací, obrazového doprovodu k textu, připomínkami a doplňky přispěli k úspěšné realizaci tohoto díla.

Byli to:

Zbyněk Blaheta – za poskytnutí starých pohlednic z Chrástu,

PhDr. Josef Buřič za poskytnutí údajů o obci Strašice

Karla Erbová – za svolení k zveřejnění její básně,

Ing. Jan Hučka – za doplnění citací literatury, týkající se průmyslových podniků,

Vladimír Kepka – za zapůjčení starých pohlednic Nové Huti,

Kristinka Kočárková – za svolení zveřejnění jejích básní,

RNDr. Martin Lang, ředitel Muzea středních Brd ve Strašicích – za četné, mimořádně cenné kritické a doplňující poznámky

MUDr. Zdeněk Laštovička – za zapůjčení archivních materiálů osob z Chrástu odsouzených nacistickými soudy,

Mgr. Jaroslava Nesvadbová – za formální úpravy provedené v r. 2020

RNDr. Miroslava Šandová – za mnoho doplňujících údajů o osobnostech Rokycan

Pplk. Jaroslav Šedivec – za poskytnutí svědectví o protinacistického odboje v Chrástu

Věra ŠmolíkováVokáčová – za svolení přetištění básní jejího otce Karla Vokáče

Obecní úřad v Chrástu (zvl. starosta obce Ladislav Bohuslav) – za ochotné zapůjčení obecních kronik.

Pracovníci Státního okresního archivu v Rokycanech, kteří ochotně poskytli mnoho archivního materiálu k zpracovávanému tématu.

Literatura

Práce širšího územního rozsahu a dále práce dotýkající se zpracovávaného území většinou jen okrajově

- Balatka B. et Sládek J. (1980): Členění reliéfu ČSSR. – Lidé+ Země, Praha, 29: 70–74.
- Drachovský M. (1914): Z historie lesů rokycanských. – Brdský kraj, Rokycany, 6: 137–141.
- Cílek V., Ložek V. et al. (2011): Obraz krajiny. – 312 p., Dokořán, Praha.
- Culek M. (red.) et al. (1996): Biogeografické členění České republiky. – 347 p. Enigma, Praha.
- Hadač E., Sofron J. et Vondráček M. (1968): Květena Plzeňska. – 296 p., ed. Kraj. střed. pam. péče a ochr. přír., Plzeň.
- Hofmann G. (1981): Staré železářství na Podbrdsku. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdsku, Příbram, vol. 19: 1–261.
- Kyncl J. (1964): Rokycansko v literatuře a umění. – 110 et I-IV p., ed. Kabinet čes. jazyka Ústavu pro další vzděl. učitelů a výchov. pracovníků v Plzni.
- Ložek V. (1968): Barrandien. – Lidé a Země, Praha, 17: 82–86.
- Maloch F. (1913): Květena v Plzeňsku I. – 316 p., Plzeň.
- Mištera L. (1961): Přírodní poměry Západočeského kraje. – Sbor. Pedag. Inst. Plzeň, ser. děj. et zem., 3: 105–323.
- Pelant J. (1988): Města a městečka Západočeského kraje. 2. vyd. – 333 p., Západočeské nakladatelství, Plzeň.
- Pešek J. et al (1966): Květena Rokycanska. – 292p., ed. Kraj. střed. pam. péče a ochr. přír., Plzeň.
- Purkyně C. (1913): Geologie okresu Plzeňského. – 167 p., fig., tab., Plzeň.
- Quitt E. (1970): Klimatologické podklady pro rajónové plánování. – Acta Ecol. Natur. Region., Praha, 1–2: 17–39.
- Rous J. et Pech J. (1966): Rokycansko. – 135 p., Západočeské nakladatelství, Plzeň.
- Rubín J. et al (1986): Atlas skalních, zemních a půdních tvarů. – 386 p., Academia, Praha.
- Sádlo J. et al (2005): Krajina a revoluce. – 247 p., Nakl. Malá skála, Praha.
- Sedláček A. (1881–1927): Hrady, zámky a tvrze Království českého. – Praha.
- Skalický V. (1975a): Die regional-phytogeographische Gliederung des Westböhmisches Bezirkes. – Folia Mus. Rer. Natur. Bohemiae Occid., Plzeň, ser. Bot., 6: 1–37.
- Skalický V. (1975b): Poznámky ke květeně Rokycanska a přilehlých území. – Zpr. Muzeí Západočes. Kraje, Plzeň, Přír., 17: 31–48.
- Sofron J. (1976): Přirozené smrčiny západních a jihozápadních Čech. – 120 p., 7 tab. + append. Rozšíření významných druhů smrčín v západních a jihozápadních Čechách. – 185 p., 12 map., ms. (Rigor. práce; depon. in Knih. kat. bot. Přír. Fak. Univ. Karlovy, Praha).
- Sofron J. (1981): Přirozené smrčiny západních a jihozápadních Čech. – Studie Čs. Akad. Věd, Praha, 1981/7: 1–127.
- Sofron J. (1984): Flóra a vegetace sutí západního Podbrdsku, Brd a Hřebenů. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdsku, Příbram, 22(1982): 157–183.
- Sofron J. et Nesvadbová J. (2007): Mapa rekonstruované vegetace katastrálních území Chrást, Dýšina a Kyšice. – 11 p., 1 map., ms. (Depon. in Magistrát města Plzně, ref. životní prostředí).
- Spirhanzl J. (1951): Rašelina, její vznik, těžba a využití. – 355 p., Praha. (Brdy: p. 90–92)
- Vesecký A. (red.) (1961): Podnebí Československé soc. republiky. Tabulky. – 379 p., 6 map., Praha.

Literatura – Řeka Klabava

- Balatka B. et Sládek J. (1958): Vývoj výzkumu říčních teras v Českých zemích. – 288 p., 24 tab., Praha. (Klabava – p. 97)
- Balatka B. et Sládek J. (1966): Povodně v Čechách v roce 1965. – Lidé a Země, Praha, 15: 305–311.
- Budínová M. (1991): Vodoměrná stanice v Nové Huti. – Zprav. Obce Dýšina, Dýšina, 2/3: 9.
- Cironis P. (1971): Kudy tekla Klabavka? – Minulostí Rokycanska, Rokycany, 9(1971): 45.
- Jeník J., Slavíková J. et al (1964): Střední Vltava a její přehradý z hlediska geobotanického. – In Jeník J. (red.), Vegetační problémy při budování vodních děl, NČSAV, Praha, p-67–100.
- Jizba J. (1960): Náš první vodní tunel v provozu. – Svob. Slovo, Praha, 20. 4. 1960. (Dva oválné tunely o délce 1560 m pod Ejpovicemi pro řeku Klabavu, aby neohrožovala rozšíření těžby železných rud)
- Klement V. (2004): Řeka Klabava a povodeň 2002. – ms. (předběž. sdělení + doplňky po r. 2004) (depon. autor).
- Kroemus W. (1845): Kronyka čili dějepis wssech povodnj poslaupnych let w Králowstvj Českém. – 253+7 p., Praha.
- Ložek V. (2011): Po stopách pravěkých dějů. – 18+ p., Dokořán, Praha.
- Pešek J. et Spudil J. (1984): Neogenní říční síť v západních Čechách. – Sborn. Západočes. Muz., Plzeň, Přír., vol. 52: 1-32, 11 p. append., 3 map.
- Sofron J. (1964): Dřeviny a jejich porosty na střední Berounce. – 223 p., 3 fig., 23 photo, 4 diagr., ms. (Dipl. práce; depon. in Knihovna kat. bot. Přír. Fak. Univ. Karlovy, Praha) (Práce zahrnuje i dolní tok řeky Klabavy)
- Sofron J. (1974): Sukcese na vybagrovaném břehu Klabavy. – Zpr. Muz. Západočes. Kraje, Přír., Plzeň, 16: 21–26.
- Sofron J. (1992): Povodně na Klabavě a Berounce. – Zprav. Obce Dýšina, Dýšina, 3/3: 1/4 et 3/4: 1–4.
- Špelinová M. (2005): Luční vegetace povodí Klabavy na Rokycansku. – 68 p., 6 tab., in append., 4 append., 48 fig., ms. (Dipl. práce; depon. in Knih. kat. bot. Přír. fak. Masarykovy Univ., Brno).
- Štěch V. (1939): Činnost Brdského vodohospodářského sboru v Rokycanech. – Žďár, Rokycany, 3. 3. 1939. (Dokončení úpravy řeky Klabavy, resp. regulace v Nové Huti)
- Švejnoha J. (1994): Z historie řeky Klabavy. – Dýšinské Listy, Dýšina, 2(1994)/2: 7-8.
- Vlček V. (red.) et al. (1984): Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže. – 315 p., Academia, Praha.

Literatura – Brdy a Padrt'

- Anonymus (1924): Návrh na zřízení národního parku (reservace) Třemšín, Kobylí hlava, Teslín, Padrt'ská jezera. – Krása Našeho Domova, Praha, 16: 146-147.
- Anonymus (1925): Důvodová zpráva Ministerstva národní obrany. – 26 p., Ministerstvo národní obrany, Praha. (Zřízení střelnice v Brdech.)
- Anonymus (1935): Brdská střelnice. – Žďár, Rokycany, 15. 5. 1935.
- Anonymus (A.J.) (1936): Padrt' – perla Brd. – Žďár, Rokycany, 24. 6. 1936: 2–3.
- Cejp K. (1924): Květena strašických Brd. – Spisy Musejní, Rokycany, 7:1-14.
- Cílek V. (1993): Geomorfologická charakteristika a skalní tvary středních Brd. – Sborn. semináře Příroda Brd a perspektivy její ochrany I, Příbram, 27. 1. 1993, p. 18–21.
- Cílek V. (1994): Skalní ledovce a periglaciální jevy středních Brd. – Sborn. semináře Příroda Brd a perspektivy její ochrany II, Příbram, 25. 2. 1994: 14–19.
- Cílek V. et al (2005): Střední Brdy. – 376 p., Příbram. (Obsahuje množství studií z nejrůznějších oborů týkajících se středních Brd)

- Cílek V. et Ložek V. (2005): Reliéf a geomorfologie. – In Cílek V. et al., Střední Brdy, Příbram, p. 59-69.
- Čáka J. (1993): K historii centrálních Brd. – Sborn. semináře Příroda Brd a perspektivy její ochrany I, Příbram, 27. 1. 1993: 10–18.
- Čáka J. (1998): Střední Brdy, krajina neznámá. – 159 p., Mladá Fronta, Praha.
- Domin K. (1903): Brdy. Studie fyto geografická. – Sborn. Čes. Společ. Zeměvěd., Praha, no. 2: 1-84, 1 map.
- Domin K. (1926): Studie o vegetaci Brd a povšechné úvahy o dějinách lesních společenstev a o vztazích lesa k podnebí a půdě. – Sborn. Přírod. 2 tř. Čes. Akad. Věd a Umění., Praha, vol. 3: 1-290.
- Entner H. (1956): Krach „krále železnic“ před 80 lety. – Svět techniky, Praha, 7: 187–189.
- Fatka O. (2005): Geologická stavba. – In Cílek V. et al., Střední Brdy, Příbram, p. 30–44.
- Havlíček V. et Šnajdr M. (1957): Vrstevní sled a facie v brdském kambriu. – Sborn. Ústř. Ústavu Geol., Praha, sect. Geol., 23–1: 487–522.
- Hlaváček R. (1991): Vegetační poměry v okolí Padrtských rybníků. – 6 p., ms. (Depon. in Hornické muzeum Příbram).
- Hlaváček R. et Sofron J. (2007): Anemoorografický systém a vliv požárů na vegetaci v Brdech. – Bohemia Centralis, Praha, 28: 321-351.
- Hofman G. (1981): Staré železářství na Podbrdsku. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdsko, Příbram, 19: 10–24, 53–68, 93–110, 121–131, 147–158 et 190–239.
- Hofman G. (2002): Železná huť v Padrti. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, suppl. Hist., 10: 26–38.
- Honl I. (1982): Orografické rozdělení Brd v novější literatuře. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdsko, Příbram, 22: 7–10.
- Hoyer H. (1984): Klimatické poměry Rožmitálska. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdsko, Příbram, 22(1982): 245–282.
- Jirasek J. (1786): Versuch über die Naturgeschichte einiger in Berauner Kreise gelegenen Kammeral-Herrschaften, besonders Zboriw, Tocznjk und Königshof, und der anliegenden im Pilsner Kreise gelegenen Herrschaften Miröschau und Wosek. – Abh. Boehm. Ges. Wiss., Prag und Dresded, 1786, 1. Folge, vol. 2:60-106.
- Jirasek J. (1788): Blüthenkalender vom Jahre 1786, der Gegenden Zbirow, Tocznjk, Königshof und Beraun. – Abh. Boehm. Ges. Wiss., Prag und Dresden, 1787, 1 Folge, vol. 3: 322-336.
- Kapolka M. (1993): Vojenský výcvikový prostor Jince. – Sborn. Semináře Příroda Brd a perspektivy její ochrany, Příbram 27. 1. 1993: 7.
- Kerbl J. (1911): Cvočkařství na Zbirovsku, Hořovicku a Rožmitálsku. – Brdský Kraj, Rokycany, 3: 12-13.
- Kettner R. (1925): Geologický význam Brd. – In: Brdy, jejich krásy, poklady a význam; Nakl. Družstvo Máje, Praha, p. 80-83.
- Klečka A. (1926): Studie o brdských rašelinných černavách. O vlivu terénu a fyzikálních vlastnostech půdy na luční porosty. – Zpr. Výzk. Úst. Zeměd. Praha, 20: 3-44.
- Kolbek J. et Rejmánek M. (1968): Poznámky ke květeně okolí Strašic v jižních Brdech. – Zpr. Čs. Bot. Společ., Praha, 3: 164.
- Komárek J. (1931): Mnišková kalamita v letech 1917-1927. – Sborn. Výzk. Úst. Zeměvěd. RČS, Praha, 78: 1–256.
- Kopáček L. (1930): Benediktinské proboštství sv. Jana Křtitele v Teslíně. – Čas. Katol. Duchovenstva, Praha, 81: 541-550 et 717–740.
- Kotlaba F. et Pouzar Z. (1984): Houby v okolí Padrtského rybníka v Brdech. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdsko, Příbram, 22(1982): 237–244.

- Litochleb J. (1984): Geomorfologická charakteristika a geologická stavba Brd a Podbrdská. - Vlastivěd. Sborn. Podbrdská, Příbram, 26: 7–19.
- Los V. (1924): Lichenografický ráz Brd. – Spisy Musej., Rokycany, 6: 1–20.
- Ložek V. (1994a): Význam Brd v systému ekologické stability. – Sborn. semináře Příroda Brd a perspektivy její ochrany, Příbram I. 27. 1. 1993, p. 74–75.
- Ložek V. (1994b): K problematice drovin v Brdech. – Sborn. semináře Příroda a perspektivy její ochrany, Příbram II. 25. 2. 1994, p. 20–25.
- Ložek V. (1998a): Půda Brd a měkkýši. – Sborn. semináře Příroda Brd a perspektivy její ochrany, Příbram, 1995, p. 24–28.
- Ložek V. (1998b): Biogeografické členění Brdské oblasti na podkladě měkkýšů. – Sborn. symposia Příroda Brd a perspektivy její ochrany, Příbram, 1998, p. 116–119.
- Makaj T. (2010): Střední Brdy na starých fotografiích a pohlednicích. – 335 p., Baron, Hostivice.
- Mejstřík V. (1998): Lišejníky ve středních Brdech. – Sborn. symposia Příroda Brd a perspektivy její ochrany, Příbram, 1998, p. 93–95.
- Nožička J. (1957): Přehled vývoje našich lesů.
- Palivec V. (1947): Podbrdské kulturní krajinství. – Podbrdská pracovní pospolitost, Praha.
- Pojer F. (1993): Hnízdní rozšíření čápa černého (*Ciconia nigra* L.) v navržené CHKO Brdy. – Sborn. semináře Příroda Brd a perspektivy její ochrany, Příbram 27. 1. 1993, p. 49–53.
- Pojer F. (1998): Čáp černý (*Ciconia nigra* L.) v Brdech v letech 1993–1998. – Sborn. semináře Příroda Brd a perspektivy její ochrany, Příbram 1998, p. 109–115.
- Polák S. (1974–1975): K regionálnímu pojmu Podbrdská. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdská, Příbram, 8–9: 7–22.
- Purkyně C. (1905): Lesy královského svobodného města Rokycan po stránce geologicko-petrografické a pedologické. – ms. (Depon. in Státní okresní archiv Rokycany).
- Rosa K. (1939): Ein Beitrag zur Algenflora des Brdygebirges. – Studia Botanica Čechica, Praha, vol. 2, fasc. 4: 158–180.
- Roubal J. et Štorkán J. (1924): Brdy po stránce zoologické. – Spisy měst. Mus. Rokycany, 8: 1–4.
- Růžička V. (1993): Ekosystémy kamenitých sutí. – Ochr. Přír., Praha, 48: 11–15.
- Samek V. (1961): Z minulosti brdských lesů. – Práce Výzk. Úst. Lesn. ČSSR, Zbraslav-Strnady, vol. 23: 229–277.
- Samek V. et Plíva K. (1957): Rozšíření smrku a fytocenologická charakteristika smrčín v Brdech. – Vědec. Práce Výzk. Úst. Lesa a Myslivosti. Praha-Zbraslav, 1: 93–102, 2 fig., 1 tab.
- Sládeček V. (1950): Limnologická studie o Padrtských rybnících. – Rozpr. Čes. Akademie, Praha, 60/21 (1951): 1–69.
- Sofron J. (1982): Flóra a vegetace sutí západního Podbrdská, Brd a Hřebenů. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdská, Příbram, 22: 157–183.
- Sofron J. (1993): Poznámky k charakteristice vegetace lesů, rašelinišť, pramenišť a některých antropogenních bezlesí Brd. – Sborn. semináře Příroda Brd a perspektivy její ochrany, Příbram. 27. 1. 1993, p. 39–44.
- Sofron J. (1998a): Několik poznámek k bioindikaci oreofytika Brd. – Erica, plzeň, 6(1997): 29–38.
- Sofron J. (1998b): Notizen zu den ausgesuchten Pflanzengesellschaften des zentralen Brdyweldes. – Folia Mus. Rerum Natur. Bohemiae Occid., Plzeň, Bot., 41: 1–40, 1 map.
- Sýkorová K. et Vondráček M. (1996): *Baeomyces placophyllus* a *Hookeria lucens* v západních Čechách. – Erica, Plzeň, 5: 31–34.
- Strejček J. (1998): Význam výzkumu brouků v Brdech. – Sborn. symposia Příroda Brd a perspektivy její ochrany, Příbram, 1995, p. 38–40.

- Šefl J. (2004): Povídaní o Brdech. – Sborn. Muz. Dr. Boh. Horáka, Rokycany, suppl. Přír., 3/2004: 1–123.
- Štěpán J. (1968): Studie o lesní flóře a vegetaci Brd a Podbrdsko. – 143 p., 84 map., ms. (Rig. práce; depon. in knihovna kat. bot. Přír. fak. Univ. Karlovy, Praha).
- Štěpán J. (1969): Botanická bibliografie Brd a Podbrdsko. – Sborn. Západočes. Muz., Plzeň, Přír., 3: 1–48.
- Štěpán J. (1984): Poznámky k fyto geografii Brd a Podbrdsko. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdsko, Příbram, 22(1982): 127–141.
- Štěpán J. (1988a): Členění Brd a Podbrdsko podle některých přírodních faktorů. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdsko, Příbram, 27(1984): 5–15.
- Štěpán J. (1998b): Botanická bibliografie Brd a Podbrdsko II. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdsko, Příbram, 27(1984): 196–213.
- Štěpán J. (1993): Poznámky k vegetaci Brd. – Sborn. semináře Příroda Brd a perspektivy její ochrany, Příbram, 27. 1. 1993, p. 34–38.
- Štokván J. (1925): Živočišstvo v Brdech. – In Brdy – jejich krásy, poklady a význam. Praha, nakl. Družstvo Máje, p. 109–116.
- Žán M. J. (2001): Padrť. Pamětní kniha obce v Brdech v Čechách. – 91 p. Nákl. Vlastním, Rokycany.

Literatura – Strašice

- Anderle J. et Švábek V. (1997): Strašické hrady. – 35 p., Nadace České hrady, Plzeň.
- Anonymus (šp) (Špelda A.) (1985): Pětapadesátiny F. Vajnara. – Pravda, Plzeň, 12. 9. 1985: 5. (Dirigent opery Národního divadla a symfonického orchestru Čs. rozhlasu, nar. Ve Strašicích 15. 9. 1930).
- Čáka J. (1998): Podbrdskem od městečka k městu. – 287 p., Středočeské nakladatelství a knihkupectví, Praha.
- Černý P. et Kolenská N. (2006): Čím je přitažlivá obec Strašice? – Podbrdské noviny, Hořovice, 14/23: 3.
- Drahovský A. (1896): Strašice. – Tábor.
- Hofman G. (1981): Staré železářství na Podbrdsku. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdsko, Příbram, 19: 9-240.
- Hofman G. (1998): Strašické hutě a slévárny. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, Suppl. Historie 5/1998: 1–32, 10 photo.
- Hučka J. (1996): Osudy plastik rakouského generála. – Plzeňský Deník, Plzeň, 4. 10. 1996. (Slévárna ve Strašicích).
- Jirásek B. (1988): Básník bojující proti fašismu. – Pravda, Plzeň, append., 28. 10. 1988: 4. (Karel Vokáč)
- Kolbek J. et Rejmánek M. (1968): Poznámky ke květeně okolí Strašic v jižních Brdech. – Zprávy Čs. Bot. Společ., Praha, 3:164.
- Kovář P. et al (1979): Příspěvek ke květeně okolí Strašic v jižních Brdech. – Zprávy Čs. Bot. Společ., Praha, 14.149–153.
- Kyncl J. (1963): Podbrdský lyrik. – Pravda, Plzeň, 27. 10. 1963. (Karel Vokáč)
- Macháček F. (1942): Tisíciletá tradice hamrů a hutí (ve Strašicích). – Nová Doba, Plzeň, 48/278: 3.
- Pohl J. (1911): Zbirovský hejtman a nájemce hutí strašických. – Brdský Kraj, Rokycany, 3: 2–5 et 25-30.
- Řeháček J. (1974): Za Strašice krásnější. – Hlas Rokycanska, Rokycany, 10. 6. 1974: 2.
- Špot J. (1983): Karel Vokáč – básník rodného kraje. – Plzeň. Přehled, Plzeň, říjen 1983: 6.

Literatura – Dobřív

- Anonymus (1948): Kujné hutě na Rokycansku. – Den, Plzeň, 28. 2. 1948.
- Anonymus (is) (1967): Na paměť velkého herce. – Pravda, Plzeň, 1. 8. 1967.
- Anonymus (-jz-) (= Jizba J.) (2003): Stopami památkové zóny v Dobřívě. – Podbrdské Noviny, Hořovice, 5/3, append. Vaše Rokycansko, 11/3:7.
- Bauer A. (1988): I železo umí zpívat. – Pravda, Plzeň, 20. 8. 1988. (Dobřívský hamr ve správě Okres. muzea v Rokycanech od r. 1971; jako technická památka v Seznamu UNESCO od r. 1996)
- Čáka J. (1997): Obrázky z Podbrdská. – 191 p., Baroko a Fox, Beroun.
- Drachovský A. (1913): O hutí dobřívské. – Brdský Kraj, Rokycany, 5: 12–19, 74–86 et 121–130.
- Hora A. (1987): Vzpomínka na J. Mošnu. – Hlas Rokycanska, Rokycany, 20. 8. 1987: 1.
- Hučka J. (2007): Návštěvníci hamru v Dobřívě mohou získat hamernický list. – Plzeň. Deník, Plzeň, 24. 5. 2007: 32. (Těž historie objektu)
- Jarošová P. (2007): Navštivte vodní hamr v Dobřívě. – Tip Týden, Praha, 25. 7. 2007: 3.
- Jáger J. (1946): Reservace na Žďáře. – Brdský Kraj, Roč. Mus. Společ. Rokycany, 1946: 35–36.
- Jindřich K. (1968): K otázce vzniku dobřívského hamru. – Minulostí Rokycanska, Rokycany, 3 (1968): 39–40.
- Jindřich K. (1969): O sporu dobřívských starousedlíků s obcí. – Minulostí Rokycanska, Rokycany, 5 (1969): 23–26.
- Jizba J. (1978): Prozradí Žďár svá tajemství? – Svob. Slovo, Praha, 23. 9. 1978.
- Krupička J. (1987): Narodil se před 150 lety. – Hlas Rokycanska, Rokycany, 6. 8. 1987: 3. (Jindřich Mošna, n. 1. 8. 1837, z. 6. 5. 1911 Praha)
- Pergner V. (1979): Vrch Žďár na Rokycansku. – Turista, Praha, 18(1979): 368–369.
- Pokorný J. (1965): O dobřívských hamrech. – Rokycan. Budovatel, Rokycany, 22. 7. 1965.
- Reindl Z. (1966): Zajímavý dokument. – Rokycan. Budovatel, Rokycany, 27. 1. 1966. (Darovací listina Jana Lucemburského z r. 1325, v níž král daroval Dobřív a dvě další vsi Petru z Rožmberka)
- Sofron J. (1966): Příspěvek k vegetačním poměrům Žďáru u Rokycan. – Zpráv. Západočes. Poboč. Čs. Bot. Společ., Plzeň, 1966/3: 2–4.
- Sofron J. (1984): Flóra a vegetace dutí Západního Podbrdská, Brd a Hřebenů. – Vlastivěd. Sborn. Podbrdská, Příbram, 22(1982): 157–183. (Těž Žďár)
- Světlík J. (1996): Dobřív. Historie podbrdské vesnice. – 57 p., Nadace České hrady, Plzeň.
- Světlík J. (2000a): Dobřív – 675 let. – 70 p., 1 map., obec Dobřív.
- Světlík J. (2000b): Hrádek zvaný Vimberk – identifikace jedné rytiny. – Hláska, 11: 22–23.
- Šandová M. (2008): Vodní hamr v Dobřívě. – Skládačka, 3 p., 9 photo, Muzeum dr. B. Horáka, Rokycany.
- Šimon L. (1947): Historie dobřívské školy. – 46 p., Dobřív.
- Švec M. (2010): Pocta pro vodní hamr: dostal se na zlatou minci. – Mladá Fronta Dnes, Kraj Plzeňský, 6. 5. 2010: B2.
- Tulán J. (2008): Výročí 80 let modlitebny v Dobřívě. – Podbrdské Noviny, Hořovice, 15(2007)/18: 7.
- Tůma K. (1986): Dobřívský hamr. – Skládačka, 3 p., 8 photo, ed. Okres. muz., Rokycany.
- Votruba V. (1990): Miniskanzen v Dobřívě. – Nová Pravda, Plzeň, 10. 2. 1990.
- Wenig F. (1941): Chvála Žďáru. – Žďár, Rokycany, 3. 10. 1941: 2.
- Žán M. (1973): Žďár. – (5) p., 7 photo, 1 map., Kraj. Střed. Stát. Pam. Péče a Ochr. Přír., Plzeň.
- Žán M. (red.) (1982): Státní přírodní rezervace Žďár. – 121 p., 20 map., 9 photo, ms. (Inventarizační průzkum; depon. in příruč. knihovna bot. odděl. Západočes. Muz. Plzeň).

Literatura – Hrádek

- Drechslerová M. (2010): Město Hrádek u Rokycan v období socialismu. – 23 p., ms. (Depon. Muzeum dr. B. Horáka, Rokycany).
- Trégler M. (2014): Bahna a arkózy. – Vítaný Host, Plzeň, 2/2014: 36.
- Svoboda J. (2003): 120 let místní dráhy Rokycany-Nezvěstice. – 72 p., ed. Lokálka Group, Rokycany.

Literatura – Rokycany

- Anderle J., Karel T. et Švábek V. (1994): Městský hrad v Rokycanech. – Archeologia Historica, Brno, 19: 71-77.
- Anonymus (1905): Městské jubilejní vyšší gymnasium v Rokycanech. – Žďár, Rokycany, 7. 10. 1905: 1-2.
- Anonymus (S.) (1911): Rokycany po válce třicetileté. – Brdský Kraj, Rokycany, 3: 57-58.
- Anonymus (1915): Hlad a bída v Rokycanech roku 1772. – Nová Doba, Plzeň, 21/103.
- Anonymus (-ý) (1934): Městské koupaliště v Rokycanech otevřeno. – Večerní české slovo, Plzeň, 19. 5. 1934.
- Anonymus (red.) (1935): Rokycany. Historické a kulturní skizzy. – 90 p., ed. Okrašlovací spolek Rokycany.
- Anonymus (1936): Památník k 75letému výročí pěveckého spolku Záboj v Rokycanech 1861-1935. – 37 p., ed. Záboj, Rokycany.
- Anonymus (1938): Oprava chrámu v Rokycanech. – Západočes. Večerní České Slovo, Plzeň, 9. 9. 1938.
- Anonymus (1939): Husův pomník v Rokycanech. – Žďár, Rokycany, 13. 10. 1939.
- Anonymus (nb.) (1944): Za cestovatelem Josefem Wünschem. – Český Deník, Plzeň, 29. 6. 1944.
- Anonymus (vš) (1946): Hold Američanům v Rokycanech. – Svobodný Směr, Plzeň, 11. 5. 1946.
- Anonymus (Tor.) (1947): Hvězdárna v Rokycanech. – Nový Den, Plzeň, 10. 1. 1947.
- Anonymus (J.K.) (=Kyncl J.?) (1948): 50 let gymnasia v Rokycanech. – Pravda, Plzeň, 1948/181: 3.
- Anonymus (Jb) (=Jizba J.) (1961): Večer na hvězdárně. – Svobodné slovo, Praha, 15. 11. 1961.
- Anonymus (-k-) (1966): Kde se kaly mění ve vodu. – Rokycanský Budovatel, Rokycany, 17. 2. 1966. (Čistírna odpadních vod)
- Anonymus (1972): Město dobré práce Rokycany. – Mladá Fronta, Praha, 11. 9. 1972: 6. (Jednotlivé podniky)
- Anonymus (vs) (1973): Významné místo v astronomii. – Pravda, Plzeň, 16. 8. 1973: 5.
- Anonymus (tau) (1985): Černá mohyla. – Pravda, Plzeň, 22. 6. 1985: 8. (Na místě popravy vojáků Madlonova pluku za třicetileté války)
- Anonymus (rof) (1988): Vesmír jako koníček. – Svobodné Slovo, Praha, 11. 10 1988: 1.
- Anonymus (ra) (1991): Proslaví Rokycany. – Nová Pravda, Plzeň, 21. 3. 1991. (Paleontologická sbírka Muzea dr. B. Horáka)
- Anonymus (Oko) (1992): Zmrstvýchvstání Masných krámů v Rokycanech. – Plzeň. Deník, Plzeň, 25. 6. 1992: 8.
- Anonymus (žk) (1986): Lavice vyměnili za hvězdy. – Pravda, Plzeň, 12. 8: 1986: 3. (V Lidové hvězdárně)
- Anonymus (Mě) (1987): Plavecký bazén v Rokycanech. – Hlas Rokycanska, Rokycany, 3. 7. 1987: 1. (Výstavba)
- Anonymus (-jz-) (=Jizba J.) (1992): Hvězdárně zůstává přáno. – Svob. Slovo, Praha, 11. 6. 1992: 6.

- Anonymus (naš) (1995): V Rokycanech otevírají budovu nového gymnázia. – Plzeň. Deník, Plzeň, 1. 9. 1995.
- Anonymus (ss) (1996): V Rokycanech vzniká Muzeum na demarkační linii. – Plzeň. Deník, Plzeň, 13. 1. 1996.
- Anonymus (naš) (1998a): Rokycany mají vojenské muzeum. – Plzeň. Deník, Plzeň, 2. 5. 1998: 5.
- Anonymus (naš) (1998b): V rokycanské Komenského ulic našli letošní nejvýznamější tuzemský poklad. – Plzeň. Deník, Plzeň, 21. 11. 1998: 4.
- Anonymus (-jz-) (=Jizba J.) (2002): Výročí Rokycanova sboru. – Podbrdské Noviny, Hořovice, 10(2002)/22: 7.
- Anonymus (-jz-) (=Jizba J.) (2003): Gymnázium rokycanskou chloubou. – Podbrdské Noviny, Hořovice, 11(2003)/21: 7.
- Anonymus (-jz-) (=Jizba J.) (2004): Nemocnice na kraji města. – Podbrdské Noviny, Hořovice, 12(2004)/11: 7.
- Anonymus (-jz-) (=Jizba J.) (2005a): Návštěvou v rokycanské hvězdárně. – Podbrdské Noviny, Hořovice, 13(2005)/15: 7.
- Anonymus (-jz-) (=Jizba J.) (2005b): Stoleté muzeum. – Podbrdské Noviny, Hořovice, 13(2005)/18: 7.
- Anonymus (-lk-) (2006): V Rokycanech znějí čtyři zvony. – Podbrdské Noviny, Hořovice, 14(2006)/16: 7.
- Anonymus (-ba-) (2007): Rokycanská hvězdárna stále čeká na nový dalekohled. – Podbrdské Noviny, Hořovice, 15/23: 10.
- Anonymus (BEN) (2008): Rokycanská hvězdárna získala nový dalekohled. – Plzeň. Kraj, Plzeň, 6(2008)/5 (z. 30. 4. 2008): 7.
- Anonymus (-jz-) (=Jizba J.) (2009): Druhá kopule pro hvězdárnu. – Podbrdské Noviny, Hořovice, 17(2009)/ 13: 7.
- Beran J. (1941): Kniha obřadů kostela P. Marie Sněžné v Rokycanech z roku 1714. – Čas. Katol. Duchovenstva, Praha, 81: 83–98.
- Bílý J. (1946a): Rokycanské městské muzeum dr. Boh. Horáka. – Brdský Kraj, Roč. Mus. Společ. Rokycany, 1946: 65–69.
- Bílý J. (1946b): Musejní společnost v Rokycanech. – Brdský Kraj, Roč. Mus. Společ. Rokycany, 1946: 70–73.
- Cejp K. (1937): Ředitel Dr. Bohuslav Horák jako botanik. – Žďár, Rokycany, 9. 10. 1937.
- Cejp K. (1946): Některé vzácné rostliny blízkého okolí Rokycan. – Brdský Kraj, Roč. Mus. Společ. Rokycany, 1946: 12–20.
- Cejp K. (1949): In memoriam ředitele Dr. Bohuslava Horáka. – Sborn. Čs. Společ. Zeměpis., Praha, 51: 40–41.
- Cejp K. (1967): Ředitel PhDr. Bohuslav Horáka jako vědec. – Sborn. 90 let Dr. Bohuslava Horáka, OV et MO SPB Rokycany, p. 5–10.
- Cejp K. (1974): Rokycanská flóra před 30–50 lety. – Minulostí Rokycanska, Rokycany, 12: 88–93.
- Cejp K. et Šedivec V. (1968): Podíl Rokycanska na založení a rozvoji Národního muzea v Praze. – Rokycansko, Rokycany, 1968/1: 1–2.
- Cironis P. (1974a): Stručný přehled nejdůležitějších historických událostí Rokycan a okresu od 10. století do roku 1948. – 16 p., Rokycany, ed. Okresní archiv.
- Cironis P. (1974b): Jak jsou Rokycany staré? – Minulostí Rokycanska, Rokycany, 1974: 59–60.
- Cironis P. (1990): Na demarkační linii. – 64 p., 86 fig., ONV Rokycany.
- Cironis P. (1993): Historie města Rokycan. I. – 1–122, 1–184 et 1–142 p., Státní okresní archiv, Rokycany.

- Cironis P. (1995a): Lidé, osoby a osobnosti Rokycanska. – 64 p., Stát. okresní archiv, Rokycany.
- Cironis P. (1995b): O archivu a archivářích. – *Minulostí Rokycanska, Rokycany*, 1/95: 3-92.
- Cironis P. (1998): Rokycany v době první světové války 1914-1948. – 161 p., Stát. okresní archiv, Rokycany.
- Cironis P. (2000): Rokycany na cestě od vesnice k městu. – 42 p., Stát. okresní archiv, Rokycany.
- Cironis P. (2007): Mistr Jan z Rokycan. – *Podbrdské Noviny, Hořovice*, 14(2007)/ 4: 2.
- Černá V. (1946): Rokycany. – Vyšehrad Praha, (v knižnici Poklady národního umění), vol. 76-77 (1947): 1-40.
- Dostál J. (1947): Přešticko a Rokycansko. – Knižnice Klubu českých turistů, Praha, vol. 13: 1-182.
- Dvořák J. (1948): 43. výroční zpráva státního reálného gymnasia v Rokycanech za školní rok 1947-1948, který jest 50. od založení ústavu. – 32 p., ed. Státní reálné gymnasium, Rokycany.
- Dvořák J. (2003): Encyklopedie profesorů rokycanského gymnasia (1898-1949). – *Minulostí Rokycanska, Rokycany*, 16/2003: 37-56.
- Fait J. (1974): O rokycanském koupališti. – *Hlas Rokycanska, Rokycany*, 30. 8. 1974. (Nehygienické poměry)
- Fait J. (1988): Jubilující gymnázium Rokycany. – *Hlas Rokycanska, Rokycany*, 3. 11. 1988: 3.
- Franta J. (1946): Astronomie v Rokycanech. – *Brdský Kraj, Roč. Mus. Společ. Rokycany*, 1946: 61-64.
- Franta J. (1970): Jak byl před dvaceti pěti lety v Rokycanech zadržen K. H. Frank. – *Minulostí Rokycanska, Rokycany*, 6(1970): 32.
- Fuchs V. (1950): Rokycanská Plzeňská brána mizí. – *Pravda, Plzeň*, 6/8: 17.
- Halíř K. (2008): Hvězdárna v Rokycanech. – *Vítaný Host, Plzeň, podzim 03/2008*: 12-13.
- Hájek J. (2003): Rokycany v letech 1900-2000. – *Minulostí Rokycanska, Rokycany*, 16/2003: 21-31.
- Hodek J. (1911): Ad. Srb. – *Brdský Kraj, Rokycany*, 3: 34-37.
- Hodek J. (1912): Ze života prof. Josefa Wünsche. – *Brdský Kraj, Rokycany*, 4: 198-202.
- Hodek J. (1913a): Kulturní obrázky ze starých Rokycan. – *Žďár, Rokycany*, no. 32 et 47.
- Hodek J. (1913b): Rokycanského Záboje vznik a zdar. – *Brdský Kraj, Rokycany*, 5: 19-31.
- Hofman K. (1988a): Nové sochy v Rokycanech. – *Hlas Rokycanska, Rokycany*, 4. 2. et 18. 2. 1988: vždy str. 3.
- Hofman K. (1988): Rokycany v roce 1848. – *Sborn. Okres. Muz, Rokycany*, 1/1988: 33-51.
- Hofman K. (1991): Rokycanské zvony. – *Rokycansko, Rokycany*, 19. 12. 1991.
- Hofman K. (1992): Sochařská díla v Rokycanech. – *Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany*, č. 4: 50-61.
- Hofman K. (1995): Rokycany. Turistický průvodce. – 20 p., Rokycany.
- Hofman K. (1996): Sto let Klubu českých turistů v Rokycanech. – 24 p., ed. KČT Rokycany.
- Hosmanová I. (2005): Rokycansko muzeum roste už sto let. – *Mladá Fronta Dnes, Kraj Plzeň.*, 22. 9. 2005: C/4.
- Hovorka L. (1967): Kdo byl Karel Kučera. – *Rokycansko, Rokycany*, říjen '67: 6-7.
- Hovorka P. et Kovář J. (2000): Tisíciletý urbanistický vývoj Rokycan. – *Minulostí Rokycanska, Rokycany*, 13/2000: 3-17.
- Hrachová H. (red.): Rokycany. – 318 p., Lid. noviny, Praha.
- Hrubý V. (1998): Rokycanské gymnázium je stoleté a soukromé městské slaví 125 let. – *Mladá Fronta Dnes, append. Pro volný čas*, 23. 9. 1998.

- Hrubý V. (1999): Poklad, z něhož známe jenom část. – Plzeň. Deník, Plzeň, 14. 12. 1999: 7. (Olga Runtová)
- Hučka J. (1998): Před sto lety byla v Rokycanech založena slévárna litiny. – Plzeň. Deník, Plzeň, 25. 3. 1998: 14.
- Hučka J. (1999): Z historie Železáren Františka Hirsche v Rokycanech. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, no. 11: 28–41.
- Hučka J. (2004): Bedřichova huť a koksovna v Rokycanech. – Plzeň. Deník, Plzeň, 17. 7. 2004. (Skončila výrobu v r. 1903)
- Hučka J. (2005): Továrna na jízdní kola Favorit. – Plzeň. Deník, Plzeň, 2. 4. 2005. (Konec výroby v r. 2004)
- Hučka J. (2006): Slévárna Železáren města Rokycan. – Plzeň. Deník, Plzeň, 11. 3. 2006: 28.
- Hučka J. (2007): K historii bývalé továrny Julia Gutha v Rokycanech. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, no. 19: 77–82.
- Jindřich K. et Šmaus F. (red.) (1969): Jubilejní 45. výroční zpráva střední všeobecně vzdělávací školy v Rokycanech 1948-1969. – 99 p., Rokycany.
- Jizba J. (1961): Rokycanská hvězdárna otevřela svou kopuli. – Svob. Slovo, Praha, 3. 5. 1961.
- Kaňák M. (1981): Husitský arcibiskup M. Jan Rokycana. – Český Zápas, Praha, 22. 2. 1981: 1 et 3.
- Kobesová M. (2000): Z historie výroby hraček zn. Hamiro. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, no. 12: 36–43.
- Kodlová A. (2002): Osud památek není jen v rukou státu. – Plzeňský Deník, Plzeň, 16. 11. 2002. (K. Jíša – jednatel sdružení pro obnovu památek Rokycan a okolí)
- Koenigsmark J. (1940): Rokycansko, Radnicko a Zbirožsko v lidových vyprávěních. – 224 p., Nár. Souruč. Rokycany.
- Koenigsmark J. (red.) (1947): Hrdinové sokolské župy Rokycanovy 1939-1945. – 194 p., ed. Sokol. župa Rokycanova, Rokycany.
- Kolektiv (1994): Junák – svaz skautů a skautek, středisko Rokycany 1919–1994. – 28 p., Rokycany. (Brožura obsahuje i statě netýkající se organizace Junák)
- Kolektiv (1995): Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany. – 70 p., Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany. (Činnost muzea v letech 1905–1995)
- Kolektiv (1997): Život a dílo Mistra Jana z Rokycan. – 98 p., Stát. okres. archiv, Rokycany.
- Kolektiv (1998): TJ Sokol Rokycany, Památník k stotřicátému výročí vzniku jednoty 1868–1998. – 76 p., Rokycany.
- Kraft J. (1974): Paleontologické sbírky Okresního muzea Dr. B. Horáka v Rokycanech. – Čas. Nár. Muz., Praha, sect. Natur., 141: 218–222.
- Kraft J. (1992): Chráněná paleontologická naleziště na Rokycansku. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, no. 4: 62–66.
- Kraus V. (2007): Průzkum netopýřů na okrese Rokycany. – Sborn. Muz. Dr. Boh. Horáka, Rokycany, suppl. Přír., 4/2007: 35–43.
- Krčmář L. (2004a): Ozdobná pumpa v Rokycanech patří v dnešní době mezi unikáty. – Plzeň. Deník, Plzeň, 5. 6. 2004: 27.
- Krčmář L. (2004b): Mohyla připomíná decimování pluku. – Plzeň. Deník, Plzeň, 17. 7. 2004: 27 (Poprava 90 vojáků Madlonova pluku 14. 12. 1642)
- Krčmář L. (2004c): Na Vršíčku se mezi stromy ukrývá poutní kostel. – Plzeň. Deník, Plzeň, 6. 11. 2004: 27.
- Kraft J. (1985): Uplynulo 130 let od významného objevu. – Hlas Rokycanska, Rokycany, 19. 9. 1985. („Rokycanských kuliček“)
- Krofta K. (1911): Mistr Jan Rokycana. – Brdský Kraj, Rokycany, 3: 145–163.
- Kyncl J. (1964): Rokycansko v literatuře a umění. – 110 + I–VI p., ed. Kabinet českého jazyka – Ústav pro další vzdělávání učitelů a výchovných pracovníků, Plzeň.

- Lang M. (2007): Kterak železo do Rokycan přišlo. – 245 str., Podbrdské vydavatelství, Hořovice.
- Laštovka V. (2005): Jak byl K. H. Frank zatčen v Rokycanech. – Plzeň. Deník, Plzeň, 9. 5. 2005: 25.
- Líkař K. et al (1949): Jubilejní 44. výroční zpráva reálného gymnasia v Rokycanech za školní rok 1948–1949. – 80 p., Reálné gymnasium, Rokycany.
- Louda Z. (1971): Rokycany. – (6)p., 6 photo, ed. Kraj. střed. pam. péče a ochr. přír., Plzeň.
- Mach F. (1924): Založení městských hradeb v Rokycanech. – Plzeňsko, Plzeň, 6: 74–75 et 89–90.
- Matějček A. (1914): Snětí Krista z kříže v děkanském kostele v Rokycanech. – Umělecké poklady Čech, Praha, 2: 41.
- Montanus (1914): Některé smutné příběhy rokycanské v 18. století. – Brdský Kraj, Rokycany, 6: 151–157.
- Mráz J. (1982): Čtyřicet let astronomie v Rokycanech. – Zprav. Města Rokycan, Rokycany, červenec 1982, p. 16–18. (V r. 1942 zakladatel dr. Boh. Horák, r. 1945 začala výstavba hvězdárny)
- Mráz J. (1987): Hvězdárna oslavila čtyřicátiny. – Hlas Rokycanska, Rokycany, 26. 11. 1987: 3.
- Nedorostová B. (2006): Sbirka, jakou jinde nevidíte. – Mladá Fronta Dnes, Kraj, Plzeň., 2. 6. 2006: C5. (V Muzeu dr. Boh. Horáka v Rokycanech)
- Nikolau S. (1908): Josef Wunsch. – Sborn. Čes. Společ. Zeměvěd., Praha, 14: 33–38.
- Nohejlová E. (1940–1941): Nálezy míšeňských grošů v Rokycanech. – Numismat. Čas, Praha, 16–17: 84–85.
- Nykodým R. (1997): Otazníky odboje na Rokycansku. – Rokycan. Deník, Rokycany, 5. 9. 1997.
- Opatrná S. (1947): 42. výroční zpráva Státního reálného gymnasia v Rokycanech za škol. Rok 1946/7. – 23 p., ed. Stát. reálné gymnasium Rokycany.
- Pánková M. (1989): Kde se večer nechodí spát. – Lidová demokracie, Praha, 11. 7. 1989. (Lidová hvězdárna v Rokycanech)
- Pavel J. (1950): Plzeňská brána v Rokycanech zbořena. – Čas. Společ. Přátel Starožitn., Praha, 58: 185–186.
- Plas V. (1953): O sbíratelých zkamenělin na Rokycansku. – Vesmír, Praha, 32: 106. (Těž jejich sbírky v rokycanském muzeu)
- Podlaha A. (1910): Posvátná místa Království českého. Arcidiecéze pražská. Díl IV. Vikariát kolínský a rokycanský. – 319 p., Dědictví svatojánské, Praha.
- Poche E. (red.) (1977–1982): Umělecké památky Čech I.–IV. – 643 p., 578 p., 540p. et 636 p., Praha.
- Purghart F. (1972): Něco o stavbě nového rokycanského nádraží. – Minulostí Rokycanska, Rokycany, 10–11(1972): 31–32.
- Purghart F. (1974): Stavba radnice v Rokycanech. – Minulostí Západočeského kraje, Plzeň, 10: 119–134.
- Rancová D. et Ježková J. (red.) (1998): Almanach ke 125. výročí založení a 100. výročí obnovení gymnázia Rokycany. – 100 p., Sdružení rodičů a přátel gymnázia Rokycany.
- Rokycký S. (1925–1926): O bývalé Pražské bráně v Rokycanech a jejím okolí. – Čas. Společ. Přátel Starožitn., Praha, 33: 144–148.
- Rokycký S. (1927a): Parkány v Rokycanech. – Čas. Společ. Přátel Starožitn., Praha, 35: 36–37.
- Rokycký S. (1927b): Snesení obce rokycanské století 16. a 17. o věcech zemědělských. – Čas. pro Dějiny Venkova, Praha, 14: 237–240.
- Rokycký S. (1938, 1939): O bývalém dvorci biskupském a tvrzi v Rokycanech. – Čas. Společ. Přátel Starožitn., Praha, 46: 185–191 et 47: 37–42.

- Rous J. (1972): Čtvrtstoletí lidové hvězdárny v Rokycanech. – 16 p., Lidová hvězdárna, Rokycany.
- Rozum J. (1997): Popis starého hřbitova u kostela Nejsvětější Trojice v Rokycanech. – 114 p., ed. Státní okresní archiv, Rokycany.
- Rychlík J. (1997): Z Rokycan k pramenům Eufratu. – Plzeň. Deník, Plzeň, 28. 6. 1997. (Josef Wunsch)
- Sklenář K. (1989): Pravěké nálezy na Rokycansku. – Archeologický místopis okresu Rokycany v pravěku a rané době dějinné. – Sborn. Západočes. Muz. Plzeň, Hist., 4: 7–94.
- Stránský V. (1926): O klášteře Matky Boží v Rokycanech, jeho způsobu stavebním a poloze. – Plzeňsko, Plzeň, 8: 81–83 et 104–107.
- Stránský V. (1927a): K dějinám Rokycan za české války 1618-1621. – Plzeňsko, Plzeň, 9: 20.
- Stránský V. (1927b): Z minulosti města Rokycan ve století 16. – Plzeňsko, Plzeň, 9: 69–72.
- Stránský V. (1928a): Z dějin brány plzeňské a její předchůdkyně. – Plzeňsko, Plzeň, 10: 32–35.
- Stránský V. (1928b): Staré zprávy o lázních v Rokycanech. – Plzeňsko, Plzeň, 10: 67–71.
- Stránský V. (1929): Práce Rokycan o osvobození v letech 1565–1567. – Plzeňsko, Plzeň, 11: 41–44 et 71–73.
- Stránský V. (1930): Účast Rokycan v odboji protihabsburském v letech 1618–1620. – Plzeňsko, Plzeň, 12: 42–44.
- Stránský V. (1931): O vín sázení a šenkování v Rokycanech v druhé půli 16. století. – Plzeňsko, Plzeň, 13: 76–77.
- Stránský V. (1933): Jak se rokycanský úřad radoval z osvobození města r. 1584. – Plzeňsko, Plzeň, 15: 21–29.
- Stránský V. (1934): O bývalé huti železné v Rokycanech. – Plzeňsko, Plzeň, 16: 61–69, 93–99 et 117–120.
- Stránský V. (1935): Náklad na lázeň zádušní v Rokycanech v letech 1597 až 1599. – Plzeňsko, Plzeň, 17: 65–72.
- Stránský V. (1936): Špitál v Rokycanech v století 15.–17. – Plzeňsko, Plzeň, 18: 69–75.
- Světlík F. (1913): Pamětní deska Mistra Jana z Rokycan, dílo nedávno zesnulého Josefa Strachovského. – Brdský Kraj, Rokycany, 5: 214–216.
- Šandová M. (1988): Chráněná území v okrese Rokycany. – Sborn. Okres. Muz. Rokycany, 1988/1: 52–53.
- Šandová M. (red.) (2000): Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany. Jubilejní/2000. – 92 p., Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany. (Činnost muzea v letech 1995–2000)
- Šára J. (1915): Rokycké mlýny. – Brdský Kraj, Rokycany, 7: 29–31.
- Šára J. (1919): Rokycany před 300 lety. – Žďár, Rokycany, no. 18 et 29.
- Šára J. (1931): O přijetí Rokycan do třetího stavu roku 1584. – Výroč. Zpr. Reál. Gymnasia Rokycany za rok 1930–1931.
- Široký J. (1967): Gottliebova odbojová skupina v boji proti nacistickým okupantům. – Minulostí Rokycanska, Rokycany, 1: 7–15.
- Široký J. (1971): Rokycansko v boji proti fašistickým okupantům. – Minulostí Rokycanska, Rokycany, 9: 1–40.
- Štěrba M. (2008): Pomník připomíná geologa. – Mladá Fronta Dnes, Kraj Plzeň., 20. 10. 2008. (doc. Dr. Jaroslava Krafta, CSc.)
- Urban F. J. (1942): Sté výročí narození cestovatele J. Wünsche z Rokycan. – Čes. Deník, Plzeň, 30/176: 4.
- Vodák V. (1954): Mánesův prapor spolku Zábój v Rokycanech. – Život Plzeňska, Plzeň, 5: 104–108.
- Votruba V. (1965): Hvězdy na dosah ruky. – Pravda, Plzeň, 27. 2. 1965.
- Wirth Z. (red.) (1957): Umělecké památky Čech. – 947 p., Praha.

- Zeman A. (1954): Hospodářství královského města Rokycan v polovině 18. století. – Čas. Společ. Přátelé Starožitn., Praha, 62: 88–115.
- Žán J. (1982): Pěťadvacetiletí rokycanské nemocnice. – Hlas Rokycanska, Rokycany, 3. 6. 1982: 22.

Literatura – Klabava (obec)

- Anonymus (1940): Minulost a budoucnost. – Nová Doba, Plzeň, 46/118: 3. Železáren v Klabavě).
- Anonymus (1969): Smlouva o založení huti v Klabavě r. 1541. – Minulostí Rokycanska, Rokycany, 4(1969): 28.
- Anonymus (jim) (=Janeček M.) (1989): Klabavský rodák. – Pravda, Plzeň, 15. 7. 1989: append. 5. (S. Mikulík, otec těsnopisu – 1869–1952)
- Anonymus (-jz-) (=Jizba J.) (2001): Klabava oslaví kulaté výročí. – Podbrdské Noviny, Hořovice, 11(2001)/15:7.
- Cironis P. (1970): Úpadek železáren města Rokycan na Klabavě r. 1880. - Minulostí Rokycanska, Rokycany, 6(1970): 1-15.
- Havlíček V. (1974): Omlazená Klabava. – Rudé Právo, Praha, 2. 7. 1974.
- Hučka J. (1994): Z historie železářny a slévárny v Klabavě. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, 6: 65–79.
- Hučka J. (2004): Železářna Klabava. – Plzeň. Deník, Plzeň, 10. 4. 2004.
- Hučka J. (2013): Z historie strojířny a slévárny Skála a Kozák v Klabavě. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, 25: 52–55.
- Irmmler A. (1878): Železářna Klabava. – VI. nákl., Rokycany.
- Klíma J. et Kletečka J. (2001): Klabava 1401–2001. – 47p., Klabava.
- Krčmář L. (2001): Hradem u Klabavy prochází železniční trať. – Plzeň. Deník, Plzeň, 27: 1é. 2001.
- Lang M. (2005): V Klabavě a Ejpvovicích žhnuly hutě. – Mladá Fronta Dnes, Kraj Plzeňský, 29. 9. 2005: C/4.
- Lang M. (2007): Železo pro Rokycany. – Vítaný Host, Plzeň, Zima 2007: 18–19.
- Mattas M. (1981): Ptactvo údolní nádrže v Klabavě. - Zpr. Muz. Západočes. Kraje, Přír., Plzeň, 24: 75–84.
- Purkyně C. (1909): Nástin geologických poměrů okolí Klabavy. – Brdský Kraj, Rokycany, 1: 183-189.
- Stránský V. (1934): O bývalé huti železné v Rokycanech. – Plzeňsko, Plzeň, 26: 61–69, 93–99 et 117–120. (Též železářny v Klabavě.)
- Vavroušek F. (1937): Vzpomínky na zašlé doly a hutě klabavské. – Nová Doba, Plzeň, 43/200: 1.
- Vok F. (=Vavroušek F.?) (1937): Vzpomínky na zaniklé doly a hutě klabavské. – Žďár, Rokycany, 15. 10. 1937.

Literatura – Ejpvovice

- Anonymus (1941): K pronájmu důlního majetku obce Rokycan. – Žďár, Rokycany, 27. 6. 1941: 1.
- Anonymus (1955): První ejpvovická pec byla dána do provozu. – Pravda, Plzeň, 4. 10. 1955: 1.
- Anonymus (VI. Mat.) (1956): Ejpvovická železná ruda. – Lidé + Země, Praha, 5: 427–428.
- Anonymus (ČTK) (1961): V ejpvovických hrudkovnách montují první odlučovače. – Pravda, Plzeň, 6. 1. 1961.
- Anonymus (1964): Ejpvovické komíny přestanou chrlit tuny popílku. – Pravda, Plzeň, 2. 7. 1964.

- Anonymus (ČTK) (1967): Ejpovické hrudkovny se mění v nový podnik. – Rudé Právo, Praha, 11. 2. 1967: 1.
- Anonymus (čtk) (1986): Zelená plastům. – Pravda, Plzeň, 30. 5. 1986: 6. (Výroba součástek z kompozitových plastů v závodě Škoda)
- Anonymus (-ba-) (2006): Za uhelnými a rudnými dary naší země. – Podbrdské Noviny, Hořovice, append. Vaše Rokycansko, 14(2006)/ 5: 7. (Rozhovor s dr. M. Langem)
- Čujanová-Jílková E. (1970): Mittelbronzezeitliche Hügelgräberfelder in Westböhmen. – Arch. Stud. Mater., Praha, 8: I–VII et 1–136.
- Holý M. et al. (1967): Vodohospodářská a rekultivační studie likvidace rudného lomu Ejpovice. – 141 p., ms. (Depon. in kat. hydromeliorací Staveb. Fak. ČVUT, Praha).
- Hučka J. (2002): K historii hrudkoven v Ejpovicích. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, suppl. Hist., 10: 76–88.
- Ježek P. (2013): U Klabavy průzkum končí, může se stavět. – Mladá Fronta Dnes, Kraj Plzeňský 2. 12. 2013: B3.
- Kalčík P. et Bernášek V. (1984–1997): Kronika obce Ejpovice 1984–1997. – 400 p., ms. (Depon. in SOA Rokycany).
- Křen J., Špilar V, Bouřil J., Flaxa J. Martínek et Pešta J. (1919–1967): Pamětní kniha obce Ejpovice 1919–1967. – 295 p., ms. (Depon. in SOA Rokycany).
- Lochman Z. (1960): Paleogeografické poměry terciéru v okolí Ejpovic (Plzeňská pánev). – Čas. Miner. Geol., Praha, 5: 388–394.
- Lukešová J. et al. (1977): Biologická rekultivace RND Ejpovice. Projekt. – 30 p., 1 map., ms. (Depon. In Kat. Rybář. a Ochr. Přír. Vys. Školy Ekon., Praha et Fak. Provoz. Ekon., Čes. Budějovice).
- Malý V. (1966): Zemědělská výroba v okolí hrudkoven. – Věd. Práce Výz. Úst. Meliorací, Praha, 8: 165–184.
- Mazancová M. (1960): Palynologický výzkum jílu v okolí Ejpovic. – Čas. Miner. Geol., Praha, 5: 265–274, tab.
- Mergl M. (1983): Rocky-bottom fauna of ordovician age in Bohemia (Arenigian, Prague basin, Barrandian area). – Věstn. Ústř. Geol. Úst., Praha, 58: 333–339. (Ejpovické útesy)
- Mergl M. (1993): Světový unikát na dýšinském katastru. – Dýšinské listy, Dýšina, 1(1993)/4–5: 2–3. (Přírodní památka Ejpovické útesy)
- Němcová P. (2002): Železnorudné doly na Ejpovicku ve 20. stol. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, suppl. Hist., 10: 116–127.
- Pešta J. et Kalčík P. (1968–1983): Kronika obce Ejpovice 1968–1983. – 298 p., ms. (Depon. in SOA Rokycany).
- Pyšek A. et Šandová M. (1979): Die Vegetation der Abraumhalden von Ejpovice. – Folia Mus. Rer. Natur. Bohemiae Occid., Plzeň, Bot. 12: 1–46, 9 photo.
- Smolík J. (1878): O mohylách zejména ejpovických. – Památky Archeol. Místopis., Praha, 11: 49–60.
- Šandová M. (1980): Vegetace ejpovických hald a odvalů. – Zprav. Západočes. Poboč. Čs. Bot. Společ., Plzeň, 1980/2: 3–5.
- Táborský M. (1967): Konec Vesuvu. – Pravda, Plzeň, 1. 10. 1967: 1. (Konec ejpovických hrudkoven)
- Turnwald J. (1956): Strana stála v čele velikého díla. – Pravda, Plzeň, 12. 6. 1956: 3. (Ejpovické hrudkovny)

Literatura – Horomyslice

- Anonymus (1869): O hutí v Horomyslicích. – Plzeň. Noviny, Plzeň, 1. 12. 1869.
- Anonymus (J.S.) (1928): Dvěšedesát let Horomyslické hutě. – Čes. Deník, Plzeň, 22. 10. 1928.

- Hučka J. (1998): Železářnu a slévárnu v Horomyslicích u Dýšiny založilo město před 325 lety v místech, kde se ruda dobývala od nepaměti. – Plzeň. Deník, Plzeň, 2. 9. 1998: 14.
- Hučka J. (2001): K historii železářny a slévárny v Horomyslicích. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, no. 13: 21-36.
- Schiebl J. (1925): Sedmdesáté narozeniny (E. Salzmann). – Čes. Deník, Plzeň, no. 207: 2.
- Volf J. (1924): Amerlingova přednáška dělníkům v Horomyslicích roku 1843. – Plzeňsko, Plzeň, 6: 76-78.

Literatura – Nová Hut'

- Anonymus (F.M.) (=Macháček F.) (1911): Mohylové pohřebiště v Háji u Nové Hutě. – Plzeň. Listy, Plzeň, 1911: 212–214.
- Anonymus (1915): Slavnost zasazení Husovy lípy. – Čes. Deník, Plzeň, 51/110: 5.
- Bašťová D. (1991): Pravěké osídlení Dýšiny. – Zprav. Obce Dýšina, Dýšina, 2/2: 2–4. (Též o mohylovém pohřebišti v Nové Hutí.)
- Bělohávek M. (1992): Dýšina – kapitoly z její minulosti. – Zprav. Obce Dýšina, Dýšina, 3/5: 1–11.
- Beneš A. (1993): Archeolog Václav Čtrnáct, rodák z Dýšiny. – Dýšinské Listy, Dýšina 1(1993)/2: 1 (1–2)–3. (Též o mohylách v Nové Hutí.)
- Brejcha B. (1934): Pamětní spis okrašlovacího spolku pro Novou Hut' a okolí (u Dýšiny), 1909-1934. – 60 p., ed. Okrašlovací spolek Nová Hut'.
- Budínová M. (1991): Vodoměrná stanic v Nové Hutí. – Zprav. Obce Dýšina, Dýšina, 2/2: 9.
- Čtrnáct V. (1975): Mohylové pohřebiště nad Novou Hutí u Dýšiny (okres Plzeň-sever) a jeho vztahy k Středodunají a k mohylovému území Bavorska. – Výzk. v Čechách 1971, Praha, p. 178–201.
- Hus M. (1994): Nálezy antických mincí z Kokotska. – Dýšinské Listy, Dýšina, 2(1994)/1: 10–11.
- Kraft J. et Sofron J. (1993): Pradávná minulost Dýšiny a jejího okolí. – Dýšinské Listy, Dýšina, 1(1993)/4–5: 1–2.
- Macháček F. (1941): O počátku plzeňského městského železářství. – Nová Doba, Plzeň, 47/331: 9. (Též Nová Hut')
- Nesvadba J. (1994): T. K. Nová Hut'. – Dýšinské Listy, Dýšina, 2(1994)/4: 13–14.
- Rybová A. et Šaldová V. (1958): O pohřebním ritu milavečské kultury v západních Čechách. – Památ. Archeol., Praha, 49/2: 348–411.
- Smolík J. (1883): Mohyly v okolí řeky Klabavy. – Památky Archeol. Místopis., Praha, 12: 343-358.
- Sofron J. (1991a): Charakteristika vegetace Kokotského lesa a kontaktních území. – Sborn. Západočes. Muz., Plzeň, Přír., 80: 1–34, 9 map.
- Sofron J. (1991b): Dny bílého sportu v Nové Hutí. – Zprav. Obce Dýšina, Dýšina, 2/1: 9–11
- Sofron J. (2011): Několik pohledů na krajinu katastru obce Dýšiny a jeho okolí. – ms. (Depon. in Stát. okresní archiv Plasy).
- Sofron J. et Nesvadba J. (2013): Závodní lyžování v Nové Hutí a Dýšině. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, 25/2013: 56–65.
- Sofronová J. (1991): Ze života tenisového oddílu v Nové Hutí v letech 1934–1990. – Zprav. Obce Dýšina, Dýšina, 2/3: 1–2.
- Sommer J. G. (1838): Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt. Sechster Band. Pilsner Kreis. – 388 p., Prag. (Nová Hut' a Horomyslice: 21 domů, 146 obyvatel, v Horomyslicích zřízena 1676 vysoká pec, 1 mlýn, 1 statek. Na místě Nové Hutě stála již ve 14. nebo 15. stol. vysoká pec, 1679 zbořena, místo ní zřízen 1 „Stabhammer“ a 1 „Zainhammer“, 1727 založen „Waffen- und Kupferhammer“, majitel: Josef Steiner).

- Šafář V. (1968): Dýšina v minulosti a přítomnosti. – 55 p., MNV Dýšina.
 Vraštil J. (1952): Netýkavka malokvětá. – Čs. Bot. Listy, Praha, 5/2: 28–29.
 Wirthová-Štruncová A. (1994): Vzpomínky na mládí a Novou Huť. – Dýšinské Listy, Dýšina, 2(1994)/2: 8–11 et 3: 8–14.

Literatura – Chrást

- Anonymus (plk) (1945): Třicet mučedníků v Chrástu u Plzně. – Svobod. Slovo, Praha, 5. 10. 1945: 4.
 Anonymus (V. Ch.) (=Chudáček V.): Smutné vzpomínky. – Svob. Směr, Plzeň, 27. 2. 1946: 3. (Na zatýkání a popravu chrásteckých odbojářů)
 Anonymus (fxb) (=Bucha F. X.) (1946): Popeleční středa 1944. – Pravda, Plzeň, 27. 2. 1946: 3. (Poprava chrásteckých odbojářů)
 Anonymus (1946): Odhalení desky 36 obětím nacismu v Chrástu. – Pravda, Plzeň, 20. 10. 1946: 8.
 Anonymus (1946): Zemřeli, abychom my žili. Slavnostní odhalení desky obětím nacismu v Chrástu. – Pravda, Plzeň, 30. 10. 1946: 2.
 Anonymus (a) (1946): Chrást památce 36 hrdinů. – Svob. Směr, Plzeň, 30. 10. 1946: 3.
 Anonymus (1947): Chrástečtí nezapomínají odkazu revoluce. – Pravda, Plzeň, 13. 5. 1947: 2.
 Anonymus (až) (=Žižka A.) (1986): Pro kvalitní přepravu. – Pravda, Plzeň, 18. 11. 1986: 1 et 2. (Elektrizovaná trať mezi Chrástem a Rokycany)
 Anonymus (2006a): V Chrástu se směje žulový Hurvínek. – Mladá Fronta Dnes, Kraj Plzeň., 29. 5. 2006. (Z růžové indické žuly)
 Anonymus (ČTK) (2006b): Hurvínek má Veselý pomník. – Plzeň. Deník, Plzeň, 29. 5. 2006.
 Bělohávek M. (1973): Chrást. – Rozvoj, Plzeň, 26. 4. 1973.
 Bělohávek M., Vajnar V. et Písecký K. (1988): 125 let trati Chrást–Stupno–Radnice. – 30 p., Chrást.
 Blaheta Z. (1994): V Chrástu trvale pečují o zeleň. – Plzeň. Deník, Plzeň, 4. 8. 1994.
 Blaheta Z. (1996a): O událostech z března roku 1939 v Chrástu u Plzně. – Plzeň. Deník, Plzeň, 13. 3. 1996: 13.
 Blaheta Z. (1996b): Padesát let od odhalení pamětní desky v Chrástu. – Plzeň. Deník, Plzeň, 15. 10. 1996.
 Blaheta Z. (1997a): Z válečné historie obce Chrást u Plzně. – Plzeň. Deník, Plzeň, 4. 3. 1997: 11.
 Blaheta Z. (1997b): Obyvatel Chrástu stále ubývá. – Plzeň. Deník, Plzeň, 24. 5. 1997: 15.
 Blaheta Z. (1999): Chrástecká kamencárna. – Plzeň. Deník, Plzeň, 9. 9. et 14. 9. 1999.
 Blaheta Z. (2000a): Když tenkrát v Chrástu klapal mlýn. – Plzeň. Deník, Plzeň, 9. 8. et 17. 8. 2000.
 Blaheta Z. (2000b): Sedláci v Chrástu pěstovali chmel. – Plzeň. Deník, Plzeň, 24. 8. et 30. 8. 2000.
 Blaheta Z. (2003): Devadesát let Sboru dobrovolných hasičů v Chrástu u Plzně. – 62 p., Obecní úřad Chrást.
 Blaheta Z. (2011): Voznice v opraveném chrásteckém parčíku má svůj příběh. – Plzeň. Deník, Plzeň, 30. 10. 2011: 11.
 Blaheta Z. (2014): Chrást. Ze zápisníku kronikáře. – 148 p., ed. Obec Chrást.
 Blaheta Z. et Kotorová H. (1992): 750 let obce Chrástu u Plzně. – 64 p., Obecní úřad Chrást.
 Hučka J. (2000): Sto let od zahájení provozu slévárny litiny v Chrástu. – Sborn. Muz. Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, no. 12: 25–35.
 Hýkel J. (1999): Z historie českých pracháren. Prachárna v Chrástu u Plzně. – Střelecký Magazín, Praha, 1999/3.

- Chudáček V. (1928a): Hrad Věžka, tvrz Chrást a osada. – Památná Místa našeho Kraje, Plzeň, vol. 14: 1-34, 3 photo.
- Chudáček V. (red.) (1928b): Pamětní kniha školy v Chrástu u Plzně. – IX. Ročenka Národopis. Mus. Plzeňska za rok 1927: 1–47. (Autory originálu Knihy pamětní jsou K. Kutzendorfer, J. Kutzendorfer a Viktor Dostal)
- Chudáček V. (1937): O starých selských dvorech v Chrástu. – Plzeň. Kraj, Plzeň, 31/27–32, 36, 48, 51, 56.
- Chudáček V. (1946): Odbojová činnost v Chrástu u Plzně za německé okupace. – 13 p., ms. (Depon. J. Šedivec).
- Chudáček V. et Pučelík V. (1901–1938): Pamětní kniha tělovýchovné jednoty „Sokol“ Chrást u Plzně. – nepag., ms. (Depon. in Obecní úřad Chrást; kronika TJ Sokol Chrást pokračuje pod autorstvím V. Chudáčka z let 1939–1945).
- Kotorová H. (1988): K rozvoji obce. – Rozvoj, Plzeň, 21. 1. 1988: 3. (Komunikace v Chrástu)
- Krist M. (2012): Factory story. Příběh továrny. – 88 p., Artkrist Plzeň. (Atmos Chrást, býv. Suchý Jouza a Čáp, 2. ed.).
- Krčmář L. (2004): Most vzbuzoval obdiv již v předminulém století. – Plzeň. Deník, Plzeň, 18. 9. 2004: 27.
- Maixnerová T. (2001): Eiffel projektoval most v Chrástu. – Plzeň. Deník, Plzeň, 20. 9. 2001. (Neověřená a nesporně mylná informace)
- Matyáš F. (1988): Obnova elektrárny. – Národní Výbory, Praha, 37/39: 21.
- Melichar K. (?): Bouřlivá léta. – ms. (Depon. in Archiv Svazu protifašistických bojovníků Plzeň). (Protifašistický odboj v Chrástu)
- Nesvadbová J. et Sofron J. (2007): Vegetace a flóra obce Chrástu. – Sborn. Západočes. Muz, Plzeň, Přír., no. 108: 1–69.
- Procházka J., Chudáček V., Kubec S., Kubík F. et Špíchal J. (s. a.): Pamětní kniha obce Chrástu. – 459 p., ms. (Depon. in Obecní úřad Chrást).
- Sloupová D. (1986): Záleží na preciznosti. – Rozvoj, Plzeň, 20. 3. 1986: 2. (Brusírna skla)
- Sommer J. G. (1838): Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt: Sechster Band. Pilsner Kreis. – 388 p., Prag. (Těž Chrást)
- Svoboda V. (1979): Skleněná krása. – Rozvoj, Plzeň, 11. 10. 1979.
- Tlustá J. (1980): Protifašistický odboj na Plzeňsku. – 31 p., ms. (Práce v soutěži mladých historiků; depon. in Státní oblastní archiv Plzeň et autorka).
- Vraštil J. (1947): Chrástecký pomník. – Svob. Směr, Plzeň, 23. 10. 1947: 7.
- Wirthová A. (1988): Komunistický odboj na Chrástecku. – 51 p., Plzeň.
- Wirthová A. (1996): Odboj na Chrástecku. – 133 p., ms. (Depon. Jar. Šedivec).
- Wirthová-Štruncová A. (1994): Vzpomínky na mládí a Novou Huť. – Dýšinské Listy, Dýšina, 2/2: 8–11 et 2/3: 8–13. (Těž o protinacistickém odboji v Chrástu.)
- Zdvořáčkoví M. et Š. (1989): Najde se řešení? – Pravda, Plzeň, 2. 3. 1989: 4. (Znečištění ovzduší cihelnou v Chrástu)
- Zikmundová D. (1992): Vesnici Chrást založil Dobrohost. – Plzeň. Deník, Plzeň, 23. 12. 1992.